تاج

علوم القرآن

پښتو

علامه شمس الحق افغانی رحمة الله علیه

مترجم

مولانا سیف الحنان حقانی

تاج کتب خانه
محله جنګی قصه خوانی پېښور
فون: ۲۱۴۴۵۴۷

علوم القرآن (پښتو)

علّامه شمس الحق افغانی رحمه الله

مترجم

مولانا سيف الحنان

ناشر

تاج کتب خانه ○ محله جنگی قصه خوانی پېښور

فون نمبر :- ۲۱۴۴۵۴

NO: 21
C: 22

فهرست مضامین

شمیر	عنوان	صفحه
۱	پیش لفظ	۱
۲	د وحی او قرآن ضرورت	۳
۳	د قرآن د ضرورت دلیل بقائی	۵
۴	دلیل قانونی	۸
۵	دلیل غذائی	۱۱
۶	دلیل دوائی	۱۳
۷	دلیل نوری	۱۶
۸	دلیل حُبّی	۱۷
۹	دلیل اتباعی	۱۸
۱۰	دلیل نفسیاتی	۲۰
۱۱	دلیل تخلیقی	۲۱
۱۲	دلیل ترحُمی	۲۲
۱۳	د قرآن صداقت او اعجاز	۲۳
۱۴	د معجزے او اعجاز تشریح	۲۵
۱۵	عادیات	۲۵
۱۶	عجائبات	۲۶
۱۷	مشترکه خاصیت	۲۶
۱۸	معجزات	۲۷
۱۹	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۲۷

شمیر	عنوان	صفحه
۲۰	اوله شُبه	۲۹
۲۱	دویمه شُبه	۳۱
۲۲	دریمه شُبه	۳۲
۲۳	څلورمه شُبه	۳۳
۲۴	پنځمه شُبه	۳۳
۲۵	شپږمه شُبه	۳۳
۲۶	اُومه شُبه	۳۴
۲۷	اتمه شُبه	۳۸
۲۸	نهمه شُبه	۳۹
۲۹	لسمه شُبه	۴۰
۳۰	یولسمه شُبه	۴۳
۳۱	د فیضی تفسیر بے نُقط	۴۳
۳۲	د مُسیلمه توکرے	۴۳
۳۳	ابن الراوندی زندیق یهُودی	۴۵
۳۴	د متنبی توکرے	۴۶
۳۵	د اعجاز القرآن پوهه	۴۶
۳۶	مشاهدات او معنویات	۴۷
۳۷	قانونی اعجاز	۴۹
۳۸	تاثیری اعجاز	۵۱
۳۹	د یورپ په نظر کښی د قرآن تاثیر	۵۴
۴۰	انجذابی تاثیر	۵۵
۴۱	د قرآن اعجازی تاثیر په شخصیت د رسول الله صلعم	۵۶

شمیر	عنوان	صفحه
۴۲	په بخښنې کښې خوله	۵۶
۴۳	دروند والے او پېټے	۵۷
۴۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر.	۵۸
۴۵	تاثیر قالبی	۵۸
۴۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۴۷	غذائی اعجاز	۶۳
۴۸	د روح آسمانی غذا	۶۴
۴۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۵۰	د غذائیت معیار	۶۵
۵۱	د روح مرګ او ژوند	۶۵
۵۲	قرآن رُوحانی غذا ده	۶۷
۵۳	دلیل نظامی	۶۷
۵۴	دویم اصول د انسان نورو انسانانو سره تعلق.	۷۰
۵۵	دریم اصول د انسان د کائنات عالم سره تعلق	۷۱
۵۶	څلورم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۵۷	پنځم اصول د انسانی ژوند آخری منزل	۷۶
۵۸	شمولی اعجاز	۷۸
۵۹	غیبی اعجاز	۸۲
۶۰	اعجذانی اعجاز	۸۶
۶۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۶۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۶۳	سکی اعجاز ۰	۸۹

شمیر	عنوان	صفحه
۶۴	دریم فصل د تفسیر او د تاویل او ددے دواړو د متعلقاتو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهے آداب او شرائط.	۹۲
۶۶	علم اللغة یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنة	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبة	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائ تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شبهے ازاله او صوفیه ؤ او باطنیه ؤ د تفسیر په منځ کښې فرق.	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائ قسمونه	۱۰۳
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شبهے ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درے قسمه: فطری ۱، ایجادی ۲	۱۱۴
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اول	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	دریم نزول	۱۲۰
۸۴	جبرائیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنګه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شمېر	عنوان	صفحه
۸۶	د قرآن سُنت او حدیث قدسي بېلتون	۱۲۳
۸۷	د وحی د نازلېدو قسمونه	۱۲۳
۸۸	د قرآن جمع کول او د صحف تدوین	۱۲۵
۸۹	دویم، دریم او څلورم محرک	۱۲۶
۹۰	پنځم او شپږم محرک	۱۲۸
۹۱	د قرآن یادول او صحابه کرام	۱۲۹
۹۲	د قرآن کریم تحریري حفاظت	۱۳۲
۹۳	صــدیقي جمع	۱۳۳
۹۴	د صدیقي جمع دستور	۱۳۵
۹۵	عُثماني جمع	۱۳۶
۹۶	د عثماني جمع دستور	۱۳۷
۹۷	د قرآن آیتونه او سورتونه	۱۳۸
۹۸	مصحف مدني/مکي	۱۴۰
۹۹	شامي، بصري، یمني او بحریني مصحف	۱۴۱
۱۰۰	کوفي مُصحف	۱۴۲
۱۰۱	د سورة اَعْلیٰ آیت	۱۴۳
۱۰۲	د حضرت عائشهٔ حدیث	۱۴۵
۱۰۳	یو عامه ضابطه د ابن مسعودؓ نه روایت	۱۴۶
۱۰۴	د قرآن اختلاف او اُوه احراف	۱۴۸
۱۰۵	اُوه قرأتونه - صحابه قاریان	۱۴۹
۱۰۶	اُوه قرأتونه	۱۵۰
۱۰۷	احرُفِ سبعه	۱۵۲

شمېر	عنوان	صفحه
۱۰۸	د اُوه احرفو حکمت	۱۵۳
۱۰۹	د تحریف په باره کې د ابن عباسؓ روایتونه	۱۵۸
۱۱۰	شیعه او د قرآن تحریف	۱۶۰
۱۱۱	د بائبل تحریف	۱۶۱
۱۱۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۶۲
۱۱۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غُسل	۱۶۳
۱۱۴	د الوهیت تصور او بائبل	۱۶۴
۱۱۵	بائبل او د نبوت تصور	۱۶۶
۱۱۶	بائبل او د عملونو بدله	۱۶۷
۱۱۷	د مکي او مدني سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۶۸
۱۱۸	د قرآن د سورتونو شمېر	۱۶۹
۱۱۹	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمېر	۱۷۰
۱۲۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۷۰
۱۲۱	د قرآن مهمات	۱۷۲
۱۲۲	د نوي فکر په رڼا کښې د باري تعالیٰ ثبوت	۱۷۴
۱۲۳	د باري تعالیٰ د اثبات دلائل	۱۷۷
۱۲۴	د باري تعالیٰ ثبوت په سلفي دلائلو	۱۷۹
۱۲۵	د باري تعالیٰ د ثبوت کلامي او فلسفي دلیلونه	۱۸۱
۱۲۶	وجود د باري تعالیٰ او قرآن مجید	۱۸۸
۱۲۷	د باري تعالیٰ توحید	۱۹۱
۱۲۸	د شرک مذمت	۱۹۳

شمیر	عنوان	صفحه
۱۲۹	نبوت	۱۹۴
۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه	۱۹۵
۱۳۱	په معجزې، کرامت او سحر کښې بېلتون	۱۹۸
۱۳۲	د نبوت حقیقت	۱۹۹
۱۳۳	ختم نبوت	۲۰۸
۱۳۴	قرآن او ختم نبوت	۲۱۰
۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت	۲۱۳
۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام	۲۱۴
۱۳۷	میثاقي دلیل	۲۲۴
۱۳۸	د بعثت عمومي دلیل، تبلي دلیل.	۲۲۵
۱۳۹	وعدې د لیل	۲۲۶
۱۴۰	حدیث او ختم نبوت	۲۲۷
۱۴۱	ختم نبوت او اجماع امت	۲۲۹
۱۴۲	ختم نبوت او درایت	۲۳۰
۱۴۳	د مرزائی وسوسو جواب	۲۳۱
۱۴۴	ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښې	۲۳۸
۱۴۵	قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه	۲۴۱
۱۴۶	د معاد او قیامت نقلي ثبوت	۲۴۴
۱۴۷	د معاد په باره کښې مذهبونه	۲۴۷
۱۴۸	د مجازات درې شکله	۲۴۸
۱۴۹	د تناسخ رد	۲۵۰

شمیر	عنوان	صفحه
۲۵۱	په تناسخي مجازات کښې د جرم علم نه وی	۲۵۱
۱۵۲	د جسماني معاد رومبې دلیل	۲۵۳
۹۵۳	دویم دلیل	۲۵۴
۱۵۴	دریم دلیل	۲۵۵
۱۵۵	څلورم او پنځم دلیل	۲۵۶
۱۵۶	شپږم دلیل	۲۵۷
۱۵۷	اووم دلیل	۲۵۸
۱۵۸	اتم او نهم دلیل	۲۵۹
۱۵۹	یولسم او دولسم دلیل	۲۶۳
۱۶۰	د قیامت کیفیت	۲۶۵
۱۶۱	عالمي مرض موت یا د قیامت نخښې	۲۶۶
۱۶۲	د شپیلۍ د قیامت پوکل	۲۶۷
۱۶۳	د پوکلو حکمت	۲۶۹
۱۶۴	د محشر ځمکه	۲۷۱
۱۶۵	د مومن خوراک څښاک	۲۷۲
۱۶۶	بیان د حوض کوثر	۲۷۳
۱۶۷	عمل نامې	۲۷۴
۱۶۸	د قیامت دورځې ګواهۍ	۲۷۵
۱۶۹	د عملونو تول	۲۷۸
۱۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لمحه بیان	۲۸۰
۱۷۱	د عملونو تلو نکې به څوک وي؟	۲۸۳
۱۷۲	د عملونو تللو حکمت	۲۸۴

صفحه	عنوان	شمیر
۲۸۵	دغوږېږو او ناغوږېږو پېژندل	۱۷۳
۲۸۶	د تول مقام، د پل صراط تېرېدل او نور	۱۷۴
۲۸۸	د صراط حقیقت	۱۷۵
۲۸۹	د صراط او نورِ حکمت	۱۷۶
۲۹۱	د نور اسباب	۱۷۷
۲۹۱	په کومه وجه د صراط پورې وتل اسانیږي	۱۷۸
۲۹۲	جنت او دوزخ	۱۷۹
۲۹۳	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۱۸۰
۲۹۵	د آدم علیه السلام د کېږدۍ د ځائے	۱۸۱
۲۹۷	د آدم علیه السلام په راکوزولو کښې حکمتونه	۱۸۲
۳۰۲	د جنت د ژوند حقیقت	۱۸۳
۳۰۳	د آخرت د ژوند اجمالي نقشه	۱۸۴
۳۰۴	د عیسیٰ علیه السلام راکوزیدل	۱۸۵
۳۰۶	د مسیح علیه السلام ژوند	۱۸۶
۳۲۶	ختم نبوت او د عیسیٰ نزول	۱۸۷
۳۳۲	د ذوالقرنین دیند متعلق د کفارو د عذاب همیشوالے	۱۸۸
۳۳۶	تتمه	۱۸۹

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

پیش لفظ

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ وَحۡدَهٗ لَا شَرِيۡكَ لَهٗ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنۡ لَّا نَبِيَّ بَعۡدَهٗ

احقر د خلوېښتو کالونه هم زیاته موده د قرآن کریم په خدمت کښې مصروف پاتے شوے دے. ما د خپل توفیق مطابق د ذرو او نورو تفاسیرو او نورو هغه کتابونو مطالعه کوله د کومو نه چه د قرآن فهمۍ په باره کښې مدد اخستے شو، او کوم معارف چه د الله د جانبه په زړه ورېدې کېدل هغه بتول م په خپل خپل وخت د درس قرآن شریف په شکل کښې پیش کول :-

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ :- د احقر دے درسونو نه قدیم او جدید دواړو طبقو ته د امید نه زیاته فائده اورسیده، د دوستانو اصرار وو، چه څه تفسیر اولیکم، لیکن ما دا مناسب اوګڼړله، چه د تفسیر په ځائے د قرآني علومو په مختلفو شعبو کتابونه اولیکم چه په مختصر وخت کښې ناظرین هغه اولوستے شي، او د لږ جسامت په وجه مالي توفیقه حضرات هم د هغې نه مستفید شي، لیکن تالیف کښې د دے خیال اوساتلے شو،

(۱) چه د مطالب قرآن په تعین کښې د سلفو طریقه نه وي پرېښودلے شوے، او د بیان شوو معارفو او حقائقو به شان داوي چه د سلفو تائید کوي نه چه د هغې تحریف :-

(۲) دویمه دا چه دا دور د عقلیت او فلسفیت دے، د دے وجے نه مقاصد شرعیه نقلیه د د عقل او فلسفې په رنګ کښې بیان شي، چه د مغرب زده طبقے د هدایت سامان هم اوشي :-

(۳) دریمه :- دا چه د مقاصدو په تعبیراتو کښې دا اصطلاحي

تعبیرات کړوی. او زیات تر ده غه تعبیرات استعمال شی چه د جدید مذاق مطابق وی. احقر ډیر زیات مصروف دے، د دے وجے د بے ضرورته بسط او تفصیل نه مې ډډه کړه، او په مطلب خیز اختصار مې اکتفا وکړه، که چرے د موجوده دور د مصنفینو په طرز مې کتاب لیکلے نو د دے نه څو چنده زیات غټ کتاب جوړیدے شو د کتاب ترتیب په دے ډول دے:-

(۱) ضرورة القرآن:- یعنی د نوع انسانی د پاره د وحی الٰهی او د قرآن په ضرورت عقلی او فلسفی دلائل:-

(۲) صداقة القرآن، یعنے په دے خبره عقلی دلائل او د مستشرقینو یورپ تردید چه قرآن د الله د جانب دے او معجز دے:-

(۳) تنزیلِ قُرآن او د هغه تدوین:- د نزولِ قُرآن او جمعِ قرآن تحقیق:-

(۴) محفوظیة القرآن:- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د شبُهاتو تردید:-

(۵) مُهِمّات القرآن:- یعنے د قرآن د اهمو مقاماتو حل د هغے حکمتونه او رازونه او د شبهاتو اِزاله:-

(۶) احکام القرآن: یعنے د قرآن فقهی احکام او د هغے حکمت او د موجوده دور د شُبهاتو جوابونه:-

(۷) تعبیراتُ القرآن:- یعنے د قُرآنی تعبیراتو حقیقی حل پیدا د ے غرض چه صحیح مطالبِ قرآنی معلومه شی او د جدید خیالوا هلِ قلمو خامیانے واضحه شی:-

رومبی برخه با بو نه په کتابی شکل کښے شائع کومه چه د هغے نوم به علوم القرآن وی، دُعا کوم چه الله تعالے د دے خدمت د

تکمیل توفیق ما ته راکړی، په خپل دربار کښے د قبول او منظور کړی، او د آخرت د نجات ذریعه دې کړی، او محترم الحاج سید عبدالرشید شاه مهتمم مدرسه فاروقیه بهاولپور د پاره د الله جل جلاله، د اکتاب د سعادت باعث جوړ کړی، او د هغه د دینی محبت او مجاهدانه کوششونو د الله تعالے د دے کتاب د اشاعت سبب جوړ کړی:-

احقر:- شمس الحق افغانی عفا الله عنه:-

د وحی او د قرآن ضرورت

د انسان د سعادت او شقاوت د اصولو د معلومولو دپاره د انسان عقل یو خو ذه وجې کافی نه دے، چه د عقل معلوماتو بنیاد هغه تجربے او مشاهدات دی په کومو چه د سائنسی اصولو مطابق بوره محنت او ذور غور او فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اصولو بنیاد د عقائدو، اخلاقو او د اعمالو د خصوصیاتو پیژندل دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د دائرے نه دا دنگ بهر دی چه په هغے باندے د تجربے او مشاهدے په ذریعه هیڅ قسم غور نشی کیدے او نه د هغے د پاره څه تجربه کاه شته دے۔

(۲) دویم د دے وجے چه عقلی فیصلو کښے د وهم دخل وی، او د دے کبله د غه فیصلے اکثر غلطے اُ شی۔

(۳) دریم د دے وجے چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل خاوندان کم او د فاسد عقل خاوندانو نه په دے امورو کښے زیات دی۔

(۴) څلورم د دے وجے چه د عقل فیصلے عموماً په جذباتو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلطے وی هم د غه وجه ده چه د اقوامِ عالم د عقلونو فیصلے د معرفتِ الٰهی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزا کانو، د امورِ آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کښے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنړی، او بل تثلیث، بل خُدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوښه خوړل گناه گنړی، او ځوک ئے نه خوړل، ځوک خنزیر خوړل ښه گنړی ځوک ئے نه خوړی، د چا د عبادت کولو او د رضائے الٰهی موندلو یو ه طریقه ده، او د چا بله، د چا د نبوت تصور یو شان، او د چا بل، ځوک د اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کښے مني، ځوک ئے د رُوحانی درد او راحت په شکل کښے او ځوک ئے د تناسخ په شکل کښے مني، داحال په ټولو رُوحانی امورو کښے دے، د دے نه واضحه شوه چه په مذکور اُمورو کښے عقل کافی نه دے، اُوس مونږ هغه دلائل عقلی پیش کوو کوم نه به چه دا معلومیږی چه د دے اُمورو د پیژندلو د پاره د خالقِ کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کښې د قُرآن ضرورت دے، او دا دے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اُصولو دا سے یقینی فیصله مقرره شی، چه په هغے کښے د شک شبے هیڅ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی۔

د قرآن د ضرورت دلیل بقائی

(۱) رُومبے دلیلِ بقائی دے، د هر انسان فطری خواهش دے چه هغه ته دِ دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه که انسان د ټولو نعمتونو نه ړدن ژوند سره دے که چرے ژوندئ نه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، و جاه، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښځه دا ټول بیکاره دی، د دے فطری جذبے دلیل دا دے چه د هر انسان د ژوند په بقا باندے ځوک دُ شمن که چرے حمله اُ کړی، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مُدافعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور لگوی، دا دنګ که چرے په انسان د د ځ بیمارئ حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطره پیښه شی نو هغه به دارو دُرملو غښتے مال لگوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی د دے نه معلومیږی چه بقا سره د محبت جذبه فطری ده، اُوس د دے ختمیدونکی دُنیا او فانی جهان کښے هیڅ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو که چرے د ژوند په یو

دور کښې هم انسان ته د دوامِ حیات او استمرارِ بقا د مقصد
حاصل نه وی نو دلته به دا اُوبیلے شی چه انسان دیو ناممکن څیز فطری
خواهش اُکړو، چه د علم نفسیا تو د مخه صحیح نه دے، ځکه چه ناممکنات
فطری خواهش نه شی کیدے، او نه په یو ناممکن مقصد باندې ټول انسانان
متفق کیدے شی دا خبره ناممکنه ده چه د دهٔ پهٔ ذکر کښې څه شی په
ټولے نړئ کښې داسے یو دروغ کس به هم پیښ نه شی چه د هغه خواهش
وی چه دهٔ په دوو کښې پنځه وی، دا خو شو ناممکن عقلی دا، بلے ناممکن
عادی هم فطرةً د ټولو انسانانو مطلوب نشی کیدے، د بو انسان
په فطرت کښې هم دا نه دی پراته چه هغه د ټول عُمر د خوراک
څکاک او د ساه اغستو نه بے نیازه شی د دے نه دا معلومه شوه،
چه ناممکن عقلی او فطری دواړه د ټولو انسانانو فطری مطلوب
نشی جوړیدے، نو دوامِ حیات چه د ټولو انسانانو فطری . . د ټولو
انسانانو فطری مطلوب دے، هیچرے ناممکن نه دے بلکه ممکن
الحصول دے، اُس دواړه بقا د پاره په دے نړئ د عالم تغیّرات کښې داسے
اشیاء موجود دی چه کچرے د زر خرابیدو نکی او سخا کیدو نکی بل څیز
سره اُلګولے شی نو څه زمانے پورے هغے ته بقا حاصله شی مثلاً
یو تازه مهی (کب) باندے، چه مالګه اُمږے شی او اُوچ کړے شی
نو څه مُودے پورے خو باقی ساتلے شی، په چین کښی دیومړ سړی
کالبُوت د شهدو په دک بکس کښے په ایښودو څه مُودے د پاره
باقی ساتلے شی، د مصر په آثارِ قدیمه کښی داسے مړه پیا مُوندے شوی
دی چه په هغے باندے د لیکلے شوی تاریخ نه دا معلومه شوه چه دا
د ښځو زرو کالو نه د یو مسالے (ممی) په ذریعه محفُوظ ده، هر کله
چه په دے عالم تغیّر کښے د بقا زیا تو لو دا سے سامان موجود دے

نو ابدی او لا فانی اشیاؤ کښے داسے مساله به نه وی چه د هغے تړون
د انسان د روح سره اُوشی او په دے وجه هغه ته دوامِ بقا او استمرارِ
حیات حاصل شی، ابدی او لا زوال څیزونه د الله تعالیٰ ذات او د هغه
صفات دی، چه انسان سره د هغے په لګیدو انسان ته دوامِ حیات او
استمرارِ بقا حاصلیدے شی او دا د ول صفتِ الٰهی صرف د الله کلام او
د هغه وحی کیدے شی، په دے وجه الله تعالیٰ خپل کلام په پیغمبرانو
علیهم السّلام نازل کړو چه انسان ته هغه دائمی حیات او بقا حاصل شی
کوم چه د انسان فطری مطلوب دے،
کلامِ الٰهی په دنیا کښے نازل شوے دے، نو دلته د ولے انسان ته همیشه
ژوند اُنه بخښلو؟ دا اعتراض یو خو په دے وجه نامعقول دے چه
دُنیا پخپله دارِ فناء ده او په دے کښے ټول مُوثرات د فنا هم موجود
دی، او همیشه ژوند او بقا د پاره دداسے محفُوظ جهان ضرورت دے
چه په هغے کښے مُوثرات د فنا هم موجود نه وی،
(۲) دویم په دے وجه چه د دے دُنیا د تنګئ د کبله د ټولو انسانانو استوګنه
دلته ناممکنه وه، د دینه معلومه دا شوه چه د همیشه بقا غوندے د فطری
جذبے د تکمیل د پاره د کلام الٰهی او د وحی د پانی ضرورت دے،
بیا اعتراض دا کولے شی چه په آخرت کښے به د کلام الٰهی عاملینو ته که
هرے د جنت په صورت کښے همیشه ژوند حاصل وی، نو د کلامِ الٰهی منکرینو
ته به هم د دوزخ په صُورت کښے همیشه ژوند حاصل وی نو د یو جواب دا دے
چه د دوزخیانو ژوند د مرګ نه هم بتر دے،
دویم جواب دا دے، چه کلامِ الٰهی ابدی دے نو ځکه د دے اثر هم
دائمی ابدی دے چه دا د انسان ژوند ابدی جوړه وی خواه هغه
صرف جنت دی او که کفار د دوزخ دی مګر ابدی ژوند دوه قسم دی

یُوسره د آرام او بلّ سره د تکلیف نو دوام خو په دواړو کښې دے، فرق صرف د استعداد او د عمل دے، جنتیانو کلام الٰهی سره د ایمان او منلو جذبے لاندے تړون لرلو او دوزخیانو سره د کفر او انکار د جذبے لاندې نو فرق صرف د نوعیت شو اګرچه دوام حیات دواړه دی، دده مثال داسے دے چه نمر شپے سپینوی دوبی او جامو سره د نمر تعلق یو شان دے مګر دوبي خرمن پرے تورېږي او د جامو رنګ پرے سپینېږي نو دا فرق صرف داستعداد دے، هم دغه حال د کفر او ایمان دے لکه څنګه چه قرآن واضح کړے دے:-

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ط (سورۂ بنی اسرائیل ایت ٨٢) ترجمه:- مونږه قرآن د ټولو کمزورو لرے کولو او د قوت او د رحمت سامان پیدا کولو کپاره نازل کړے دے، لیکن دکفارو د معاندانو ظلم په وجه "قرآن د هغوی د پاره د نقصان سامان جوړ شي:-

دلیل قانونی

(٢) دویم دلیل قانونی دے، دانسان په فطرت کښې دوه قوتونه موجود دی

(١) یو قوت شهویه (نزوعیه) چه هغه د قدرت داسے عطا ده چه په هغې انسان د خپلو مفادو د پاره جد و جهد کوی:

(٢) دویم قوتِ غضبیه دے چه په هغې انسان د داسے قوتونو مقابله مدافعت کوی چه کوم د مذکوره فوائدو په حصول کښې د ده سره مزاحمت کوی دانسانی فوائدو و کلیات، خوړل - څښل، اغوستل، استوګنه او د بلوغ نه پس منکوحه ده دا ټول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، دوه نور معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبه دا ټول اوه دانسان داسے

مقاصد دی چه په دے کښې ورته څه هم مانع، حائل یا مزاحم راتلی نو دے مقابله کوی د ټولو انسانی جنګ جګړو بنیاد هم دا خیزونه دی فطرت داغواړی چه د دے اوو مقاصدو د حفاظت د پاره د یو عادلانه داسے قانون ضرورت دے، چه پرے انصاف قائم شي، او جګړے ختمے شي، اُس دا قانون د د چاوی د خداوند تعالی، که د انسان د داظاهره ده چه دے قسمه قانون جوړه ونکی د پاره د خلود و صفاتو ضرورت دی (١) علم محیط (٢) رحمت کامله (٣) قدرت تامه (٤) غیرجانبداری علم محیط خو ځکه ضروری دے، چه د انسانی حقوقو د هر اړخ علم ولری او دانسانی فوائدو او حقوقو سره تړلی د انسانانو وژوند په ټولو دوادو (دنیا، قبر، آخرت) باندے دده نظروی چه دغه عادلانه فیصله دانسانی ژوند په دے ټولو منزلونو کښې درسته وی، او دا هم ضروری ده چه دغه فیصله د د انسان د پاره د نتائجو په لحاظ هم درسته وی خواه هغه نتائج انفرادی وی، او که اجتماعی ظاهری وی، او که باطنی (ژوره) مثلاً کچرے انسان د سود د جواز او د زنا یا لواطت یا لترضا د جواز قانون جوړ کړی نو دے کښې خو د خوشما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شوے دے، لیکن دے ټولو کښې د پوره معاشرے د اجتماعی ضرر لحاظ نه دے ساتلے شوے د سود نتیجه په حرص کښې اضافه او د انسانی همدردی فقدان دے، او زنا او لواطت سره د صحتِ جسمانی او د عملی قوتونو د کمزوری خوند دے، ضرر و نظرانداز کړې شوی دی، او په دے کښې هم اړنګ په قبر او آخرت کښې د عذاب خیال هم نه دے ساتلے شوے:-

د رحمت کامله په وجه ضرورت دے، چه د عادلانه قانون جوړو په موقعه څه قسم غفلت اُونشي، او په قانون کښې عمداً داسے اجزا شامل نکړی چه هغه د انصاف خلاف دی:

إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ ۔۔ سورۃ یوسف ؛ قانون جوړول صرف د الله تعالی
آیة ع۲۹ ؛ جل جلاله حق دے ۔۔

دد ے قسمه قانونِ خداوندی، وحیِ الٰهی او احکامِ ربانی نوم قرآن دے
په دے وجه د قرآن ضرورت د انسان دپاره ثابت شو، بهرکیف انسانی
حقوقو سره تړلی قانونِ خداوندی نه بغیر دیو انسانی قانون حکمرانی به
د جاهلیت حکمرانی بللے شی ؛

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط وَمَنْ ؛ ترجمه، ولے خلق د انسان جاهلانه
أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ؛ قانون غواړی او په حقیقت بانده
سورۃ مائده آیة ۴۹ ؛ یقین لرونکی قوم دپاره د الله تعالی نه
سوا د بل چا قانون ډیر ښه دے ؟

غیر حق چون ناهی و آمر شود ؛ زور بر ناتوان قاهر شود
زیر گردون قاهری از آمری است ؛ آمری از ما سوی الله کافری است (اقبال)

د الله نه بغیر چه څوک قانون سازشی، په زور ظلم سره په عاجزانو غالب شی، د آسمان
لاندے خو غلبه صرف دیو حکمران (الله) ده، د الله تعالی نه بغیر بل حکمران
کافر دے ۔

د ضرورتِ قرآن دلیل غذائی

(۳) دلیل غذائی ۔ انسان د جسم او روح نه مرکب (جوړ) دے او بیا په دے
دواړو کښے روح اعلیٰ او اشرف دے او بدن د هغے په نسبت ادنیٰ
او خسیس دے هم دا وجه ده چه د جسم نه روح اوځی نو بدن بیکاره
شی، د روح دا قسمه برتری دوهره واضحه او بدیهی ده چه حیوانات او
جمادات هم د دے نه خبردار دی مثلاً یو ژوندے سړے چه روح پکښے
وی او څوروځے په یو ځائے کښے اوده پروت وی نو هیڅ څیز پرے حمله نه کوی

قدرت کامله په دے وجه ضروری دے چه د چا زور د لاندے انصاف اوکړی یا مجرم ته
په سزا ورکولو کښ کمزوری ظاهره نکړی غیر جانبداری په دے وجه ضروری ده ؛
چه د هم قوم، هم وطن هم رنګ او د هم ژبان څخه طرفداری اوکړی
او دا رنګ په قانون سازئ کښے د دے قسمه خلقو د خیال ساتلو په غرض
بل قسم خلقو ته نقصان ورنکړی، لکه څنګه چه یو ډیر خلق دا سے کوی؛
دا څلور صفتونه چه عادلانه قانون جوړولو دپاره ضروری وی ۔
صرف د خداوند تعالی په ذات کښے موجود دی نه د هغه په رنګ د چا
علم محیط شته او نه د چا رحمت ؛؛
اَللّٰهُ اَرْحَمُ بِعِبَادِهٖ مِنَ الْاُمِّ بِوَلِيْدِهَا ؛ ترجمه ۔ د الله پاک رحمت په
خپلو بندګانو دومره زیات دے، چه د مور به په خپل اولاد دومره نه وی ؛
نه د هغه په رنګ د چا قدرت شته چه د چا زور پرے اوچلیږی، او په
قانون جوړولو کښے د هغه رعایت اوکړی یا مجرم ته په سزا ورکولو کښے د
چانه اوویریږی، صرف د خداوند تعالی ذات غیر جانبدار حکه کیدے شی
چه هغه په قوم او وطن کښے چا سره شریک نه دے چه د هغوی لحاظ اوکړی
نه چا سره په رنګ او ژبه کښے شریک دے، بلکه هغه خود اسے ذات
دے چه لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوْلَدْ، وَلَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ دے، ترجمه :- نه هغه نه
څوک پیدا دی او نه هغه د چا پیدا دے، او نه د هغه په شان څوک
کیدے شی ۔
لو دے وجے د انسان فطری حق، یعنے عادلانه قانون صرف د الله تعالی
ذات سره خاص دے ؛ ع
سروری زیبا فقط اس ذات بے ہمتا کو ہے، حکمراں ہے اک وہی باقی بتانِ آزری
(سرداری (حکمرانی) صرف د دے بے مثله ذات حق دے، هم دے یوازے حکمران دے ۔
نور ټول د آذر بتان دی ؛

نه پکښې چینجي کېږي نه کارغان او تپوسان دده غوښه شکوي نه ځمکه دده بدن خوري او نه هوا او نمر دې بدبویه کولې شي. لیکن هم دغه انسان د بدن نه چه څه وخت روح اووځي، نو جمادات او حیوانات ټول په ده حمله کوي باوجود دې چه د مرګ نه وړاندې دې په کائناتو کښې حاکم وو نه چه محکوم:-

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ترجمه:- او الله تعالی د ځمکې او د آسمانونو ټول څیزونه ستاسو مسخر کړي دي

سورة الجاثیه، آیة ۱۳

بیا ځمکه هم دغه جسم خوري، نمرئې بدبویه کړي چینجي هم ورته په پوزه او خوله کښې ننوځي او کارغان او تپوسان هم ترې غوښه شکوي دا ټول څیزونه چه روح د انسان نه مغلوب وو دده د مرګ نه پس په ده ځکه غالب شول چه روح د الهام الٰهي په ذریعه د دې خبرې نه واقف وي چه په انسان کښې د قوت او غلبې باعث دغه روح دې دا د روح د برترئ دلیل دې، هر کله چه بدن کمتر او روح برتر دې او کمتر د غذا د پاره قدرت انتظام کړې دې، د انسان د خوراک د پاره دغه غذا ئانه هله جوړیږي، چه د دې ټول جهان وسیع کارخانه به دې محنت اوکړي، مزکه او اوبه بوټې د مزکې نه راوټوکوي. هوا ئې تروتازه اوساتي، ستورې دغه د نشو ونما خدمت اوکړي، نمرئې دانې پخې کړي ترڅو حده پورې چه د انساني بدن د پرورش د پاره نمر د سمندرونه بخارات اوچت کړي دغه ورېځ جوړه شي، او د باران په صورت کښې د اوبو انتظام اوشي، دا ټول انتظام د کمتر انساني جز (جسم) د غذا د تکمیل د پاره دې د حکمت خداوندي تقاضا دا ده چه د برتر جز (روح) د پرورش د پاره قدرت ضرور انتظام کړې دې دا څوک یې نه شي چه د کمتر جز (بدن) د پرورش د پاره خو دومره لوئې انتظام وي او د برتر جز

(روح) د پاره د هیڅ انتظام نه وي د دغې مثال به بیا داسې وي چه په اس سور یو دڼیس د چامیله شي، نو کور به د اس د کیا وغیره مکمل انتظام اوکړي، او د دڼیس د خوراک څښاک وغیره هیڅ انتظام اونکړي، نو حکیم مطلق د بدن (سورلئ) نه زیات د روح (دڼیس) د غذا انتظام کړې دې ځکه چه دواړه په خپلو خپلو ضرورتونو کښې د غذا محتاج دي بدن او روح دواړه په دې عالم تغیر کښې استوګنه کوي او په خپل فرض پوره کولو کښې د غذا محتاج دي، که داسې نه وي نو تنخوبه اس د لوږې نه به په پوهه کرزیدې شي او نه به دغه سور د لوږې نه په وجه د اس د اپه قابو کولې شي بلکه کیدیشي چه د رځ خو د لوسره دواړه ختم بګان زمیني وې د دې غذا هم زمیني ده که روح [illegible] دې او د ترون د عالم بالا سره دې لهذا د ده غذا هم لطیفه او د عالم بالا [illegible] ده او هغه غذا وحي رباني، کلام الٰهي یا قرآن دې. په دې کښې د غذا ئیت دوه (میلان طبعي، او نشو ونما) خصوصیات موجود دي. لکه د بدني غذا دا خصوصیات په ډوډئ او غوښه کښې نه دې موجود دي چه دې خوراک ته د انسان شوق کیږي کانړي او اوسپنه خوراک ته ئې شوق نه کیږي، چه دا دواړه اوړه کړي او وې خوري دغه رنګ په ډوډئ، غوښه کښې د نشو ونما صلاحیت شته په کانړي او اوسپنه کښې نشته بلکه د هلاکت خطره ده. قرآن د روح غذا ځکه روحاني ځکه دې چه په دې کښې دا دواړه خصوصیات موجود دي. میلان په دې ډول دې چه قرآن ډېر لوئې کتاب دې او بیا په اجنبي ژبه (عربي) کښې هم دې لیکن سره د دې خلق د دې تلاوت ډېر کوي دا یادوي (حفظ کوي) او د دې یادښت لوګه پاره ډېر وو نه او تکرار و نه ترمرګه پورې کوي، د وخت او محنت دا قرباني د دې خبرې دلیل دې چه په قرآني غذا ئیت کښې روحاني کشش موجود دې ځکه چه دا د روح غذا ده، کچرې غذا ئ

جسمانی نه وی نو د جسم مرګ لازمی دے. همدا رنګ روحانی غذا چه نه وی نو د روح اصلی (حقیقی) مرګ یقینی دے. غذائے قرآنی نه حیاتِ حقیقی پیدا کیدل په دے آیت کښے ذکر دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ترجمه: اے مومنانو تاسو د الله او رسول خبره منئ ځکه چه تاسو (سورۂ انفال، رکوع آیت ۲۴) هغه (قرآن) طرف ته بلی کوم کښے چه ستاسو حقیقی ژوندا دے.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ترجمه: اعلان اوکړئ چه د قرآنی (سورۂ فاطر آیت ۲۲) غذا نه محروم مړه خلق هغه خلقو سره برابر نه دی چا چه د قران غذا او روحانی نه حقیقی ژوند پیا موندلے دے.

۴: دلیل دوائی

په دے عالم تغیر کښے د انسان په بدن او روح دواړو تغیرات راځی د بدن د پاره د تغیر سبب مخالفه آب وهوا، فاسده غذا، یا نامناسب فعل او حرکت کول یا څه بله حادثه وی همدا رنګ د روح د پاره د مرضونو او تغیرات اسباب ګنده، فاسقانه، ملحدانه مشرکانه ماحول، خراب تعلیم، خراب تربیت، خراب قانون او خراب افعال او حرکات دی، د دے دواړه قسمه بیمارو د پاره مناسب ډاکټر یا حکیم ته رجوع کیدے شی بدن او د هغے دارو درمل دواړه مادی څیزونه دی په دے وجه انسان په خپلو تجربو غور او فکر سره د بدن مرضونه معلومه وی او د هغے د صحت د پاره

د دا سے دارو درمل او علاج تجویز هم اوکړی کوم چه قدرت دلته پیدا کړی دی، او په دے سلسله کښے په خپلو تجربو او کوشش سره دے د پاره قانون هم جوړولے شی، لیکن روح انسانی، د هغے صفات او امراض ټول د انسانی تجربے د دائرے نه بهر دی نه ئے د مرضونو څه تشخیص کولے شی او نه د دے د پاره څه دارو درمل تجویز کولے شی، روح پخپله امر ربی دے، او صرف عالم بالا سره تړلے یو حقیقت دے لهٰذا د دے، علاج به هم د عالم بالا نه کیدے شی، چه په هغے د مرضونو ازاله کیږی زمینی علاج (دارو درمل) پرے اثر نه غورځوی ځکه چه روح زمینی نه دے، د روحانی مرضونو علاج د بدنی مرضونو د علاج نه ځکه ډیر اهم دے چه د بدنی مرض په وجه انسان وقتی طور مر شی، مګر د روحانی مرض په وجه د انسان دائمی مرګ او هلاکت واقع کیږی، هم دا وجه ده چه خالق کائنات د بدن د علاج انتظام انسانی تجربو ته سپارلے دے لیکن روحانی علاج د پاره د انبیاء علیهم السلام په ذریعه ئے پخپله انتظام اوکړو چه هغه وحی الهی او کلام ربانی بللے شی او د روحانی علاج د پاره مجربه او بے خطا نسخه ده:-

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ (بنی اسرائیل آیه) ترجمه: مونږ قران نازل کړو چه په هغے کښے د روح علاج او د هغے د قوت بخښنی سامان موجود دے او یقین لرونکو د پاره د الله رحمت دے.

په دے وخت کښے د روحانی امراضو د ازالے او د دے د فیضانِ صحت د پاره بل څه علاج یا نسخه په کائنات کښے موجود نه ده ځکه چه د مُهَيْمِنًا عَلَيْهِ.. په رڼا کښے د قرآن نسخه د ټولو انبیاء علیهم السلام په ټولو روحانی نسخو باندے مشتمله ده، او په دے کښی د ابدی روحانی صحت بدی

اُصول موجود دی هم دا وجه ده چه یورپ خوَد علمونو انبار ونه اُلوستل او دَ هغې په وجه دَ ترقۍ آسمان ته اُختل لیکن دده رُوحانی شفانه دَ محرُومیت په وجه دَ انسانان شرافت نه محروم دی نه په دوی کښې څه نیکی شته نه خُدا ترسی او ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب او نه امن بلکه دَ دوی دګند ه او بیمار رُوحونو په وجه دُنیا هره ورځ جګړو جوړیږی او په دې کښې دَ فواحشو، منکراتو او دَ رینونو یَو لوڅ دلسه یو سیلاب په جهو دے چه دَ هغې دخمید وهیڅ قسم اُمید نشته دَ ټولې دُنیا دتباهۍ خطره ده ځکه چه خرابۍ ورځ په ورځ زیاتیدونکی دی۔

۵ دلیل نُوری

په دُنیا کښې دوه قسمه څیزونه دی، یَو هغه چه په سترګو لیدلے کیدلے شی، لکه دَ زمکے نه تر آسمانه پورې ټول څیزونه، دویم هغه چه په سترګو لیدلے نه شی، صرف په عقل معلومیږی لکه ایمان، کُفر، طاعت، معصیت دَ انسانی اعمالو حُسن او قُبح۔ دَ دواړو قسمه څیزونو دپاره قُدرت دوه نُوره پیدا کړی دی، یَو داخلی نُور او بل خارجی نُور، داخلی نُور خو دَ سترګو نُور دے، چه انسان کښې دننه موجُود دے، که دَ چا سترګې ړندې وی او دَ داخلی نُور نه محرومه وی، نو هغه په مار او پړی کښې فرق نشی کولے

دویم خارجی نُور چه دَ انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالټین، دیوه وغیره کچرے دا خارجی نُور نه وی، اګرچه دَ سترګو بینائی درُسته وی بیا هم هغه په تورده تیاره کښې دَ مار او پړی فرق نشی کولے دواړه نُورونه داخلی او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او پیلتون حاصل وی۔

دا رنګ دَ دویم قسم څیزونو دپاره هم دَ اندرونی او بیرونی دواړه قسمه رڼا ګانو ضرورت وی، اندرونی رڼا عقل او بیرونی رڼا دَ آسمان ده

دې دواړو ضرورت ځکه دے چه دا ایمان او کُفر، دَ نیک او بد، دَ خیر او دَ شر بیلتون اُشی، هغه بیرُونی رڼا دَ رُوحانی اُمورو دپاره کلامِ اِلٰهی دے چه لکه دَ آسمانی رڼا دَ نمر په شان یو بله آسمانی رڼا ده، وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِیٓ اُنْزِلَ مَعَهٗ ؕ او دوی دَ هغې رڼا تابعداری کوبه ده ؕ کومه چه حضورؐ سره نازله شوې ده۔ سورۃ اعراف ایت ۱۵۷

۶: دلیل حبی

انسان دَ بدن او رُوح مجموعه ده دَ بدن په وجه هغه دَ جسمانی محبوباتو مثلاً دَ خوراک څښاک او دَ مکان خواهشمند دے یا دده محبوباتو حاصلو دَ ذریعې (مال دولت) خواهشمند دے، دې څیزونو سره هم دَ انسان محبت فطری دے، او خالق کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه انسان په خپل ټول تاریخ کښې دَ محبت الهی دَ تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے دا بیله خبره ده چه کله دده فطری تقاضے صحیح او درست اظهار شوے دے لکه دَ مؤمنانو او مُوحّدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه دَ بت پرستو او مُشرکانو په شان چه هغوی غیر الله دَ الله تعالیٰ مظهر اُګڼړلو او دَ هغې عبادت ئې اُکړو، دَ دې دواړو صحیح او غلطو طریقو اصل محرک هم دا فطری جذبه (محبت الهی) وی تر دې حده چه دَ روس او چین خلق چه دَ خُدائے نه منکر دی دده جذبے نه مجبُور شول ځکه چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی دده فطری جذبې دَ تسکین دپاره دَ لینن او ماؤزے تنګ مجسمے او تصویرونه ځائے په ځائے نصب کړل چه دَ هغوی تعظیم دَ عبادت په صُورت کښې جاری اُساتلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کمیونزم او اسلام کښې دکمیونسټو دا خبره نقل کړے ده چه دَ خدائے په ځائے بل یو مصنوعی خدائے دَ خلقو دپاره تجویز کول ضروری دی دَ دې دپاره چه دَ دې فطری جذبے تسکین بیا

اُشی، لو دوی دا مقام خپلو حُمتانو مشرانو ته ورکړو. بهر صورت مُحبت الهی و فطری جذبه ده دده دپاره ذیو مظهر ضرورت دے چه دَ خدائ دخوبنے او ناخوبنے تابعداری اُکړے شی کوم چه خوش وی هغه اُوکړو او کوم چه ناخوش وی هغه اُنکړو. لکه څنګه چه دَ هر محبوب د محبت عامه تقاضا ده. اُس دَ خدائے دَ خوبنے او ناخوبنے معلومول تر هغے ناممکنه ده چه خدائے پخپله د خپل کلام په ذریعه نه وی خود لی څنګه چه د یو انسان خوبنی او ناخوښی تر هغے نشی معلومیدے تر څو چه هغه پخپله دَ هغے اظهار نه وی کړے لکه څنګه چه یو کور به دَ میلمه د خوښے د خوراک انتظام تر هغے نشی کولے تر څو چه میلمه هغه نه وی ښکاره کړی، دالله ذات خو د ے نه هُم ډیر بلند او بالا دے. نو څکه دَ هغه د محبت تکمیل دپاره دا ضروری ده چه هغه موښر نه اُښائی چه فلانی عقیدے، اخلاق اعمال او اقوال د هغه خوښ دی او فلانی ئے ناخوښ او دا ئم خود ل بغیر د کلامِ الٰهی نه ناممکن دی دے دپاره دَ وحی او کلامِ الٰهی ضرورت دے چه د هغه دخوښے او ناخوښے عِلم حاصل شی هغه کلام قرآن دے چه د هغے نه ضرورت دَ قرآن ثابت شو.

۷: دلیل اتباعی

په دنیا کښے اتباع او تابعداری موجوده ده، اولاد د والدینو، شاګردان داُستاذانو، رعیت دَ حکومت ما تحت عمله دَ خپلو افسرانو او احسانمند دَ احسان کونکو تابعدار او فرمانبردار وی، دا صورتونه او د دے نه علاوه نور ټول دَ تابعدارئ صُورتونه فطری او معقول دی او د دے په وجه نظام تمدُّن قائم دے که چرے اولاد د والدینو تابعدار نه وی نو خاندانی ژوند به تباه شی، شاګرد د اُستاذ نافرمانه وی نو نظامِ تعلیم به ګډوډ شی، رعیت

د حکومت او ما تحت عمله دَ افسرانو تابعدار نه وی نو دَ حکومت انتظام به تس نس شی، که زیر احسان د خپل محسن تابعدار نه وی نو د دنیا نه به د احسان وجود هم ختم شی، په دے دُنیا کښے د هر څیز دپاره علت او سبب موجود دی دغه رنګ د دے مذکور تابعدارو او فرمانبردارو دَ پاره هم د علت او سبب ضرورت دے، چه هغه دا احسان او اقتدار دے. په اولاد د والدینو، په شاګرد د اُستاذانو او په زیر احسان دَ محسنانو احسان د فرمانبرداری او اطاعت فطری سبب دے، او په رعیت د حکومت په ما تحت عمله دا افسرانو اقتدار د فرمانبرداری فطری سبب دے د دے دوه صورتونو نه علاوه نور د دوه صورتونه د فرمانبردارئ هم شته مثلاً، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اهل علمو مثلاً د امام ابوحنیفه امام بخاری رحمهما الله او یا د اهل معرفت مثلاً د شیخ عبد القادر جیلانی یا د نورو بزرګانو رحمهم الله تعالیٰ تابعداری هم کوی دَ دے دواړو صورتونو سبب حُسن دے هغه حُسن ظاهری وی لکه دَ معشوق حُسن دَ عاشق دپاره یا هغه باطنی او معنوی وی. لکه دَ علماءِ دین او بزرګانو دین حُسن د عوامو دپاره لهٰذا د دے ټولو اطاعتونو اسباب او علتونه صرف درے دی.

(۱) قُدرت (۲) احسان (۳) حُسن

په انسان کښ چه دا درے واړه علت موجود وی نو دَ هغه اطاعت کولے شی حالانکه دا د انسانی ذاتی خوبئ نه دی بلکه دالله عطا او بخشش دے هر کله چه خُداوند تعالیٰ د دے درے واړو سرچشمه او جامع دے او دا ټول صفتونه دَ هغه ذاتی او قوی تر دی نو دَ هغه به د دے اطاعت اُنکړے شی فطرت غواړی چه دَ دا سے ذات اطاعت به څه ډول طریقه وکړے شی؟ هغه به دا وی چه دَ هغه وحی او کلام به دَ پیغمبرانو علیهم السلام په ذریعه انسانانو ته را اُرسی چه دَ دے لاره صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم

قُرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لهذا د نوع انسانی د پارہ د قُرآن ضرورت ثابت شو

۸ : دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے دَ خپل نفس او رُوح پہ آئینے نظر واچوی نو دَ کلام الٰہی یا دَ قرآن ضرورت بخپلہ ددہ ذرہ ذرہ دماغ او دَ ضمیر خاموش آواز دے یو سلیم الفطرت انسان کہ هغه پہ صحرائے افریقہ کښے وی یا آزاد قبائلو پہ غرونو کښے هر کله چہ هغه یو بد کار مثلاً زنا یا قتلِ ناحق کوی نو د هغه دماغ او ضمیر دَ دے جُرم کولو نہ ضرور متأثر کیږی او هغه پہ خپل ضمیر کښے د دے، جُرم دا ثر یو قسم دړوندوالے تکدُّر او انقباض محسوسوی سرہ دَ دے چہ هلتہ پہ دے فعل د دهغوئ کُونکے هیڅوک نہ وی نہ خو څوحکومت موجُود وی نہ خو عدالت یا پولیس او نہ پہ دغه ځائے کښے څه ضابطہ او قانُون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ د هر قانون نہ آزادہ وی، اُس سوال دا پیدا کیږی چہ پہ دے حالت کښے دَ دغے دړوندوالی، تکدُّر، انقباض سبب څه دے ؟

کچرے دا اُو ئیلے شی، چہ دہ جُرم کړیدے قانونی مُحاسبات کړیدے نو دا سزا ځکہ غلط دی چہ هلتہ نہ قانون شتہ او نہ دَ سزا اُدیرہ شتہ بیا دَ دغے تأثر وجہ څه دہ ؟ ظاهرہ دہ چہ دا ددہ دَ ضمیر هغه خاموش آواز دے کُوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضروردہ څه قانونات کړیدے کچرے هلتہ انسانی قانُون نشتہ نو یو حقیقی او الٰهی ضابطہ دَ انسانی اعمالو دپارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دغے جُرم د غه ضابطہ ما تہ شوے دہ او هغه حقیقی او الٰهی قانُون چہ دَ کُوم نہ پہ خلاف کولو دہ مُجرم پہ ضمیر کښے دا تأثر پیدا شوے دے هم دغه کلام الٰهی یا پہ بل تکو کښے

قُرآن دے، چہ دَ هغه د قُرآن ضرورت پہ نفسیاتی تأثیره ثابت شو

۹ : دلیل تخلیقی

عَالَم د یعنے اللہ نہ بغیر نور ټول مخلُوق صرف دَ دوو څیزونو توم دے انسان او خادمِ انسان، عالَم تخلیقِ الٰهی او فعلِ خداوندی دے نو پہ دے کښے بہ ضرور څه حکمت وی، ځکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمتہ هیڅ یو کار نہ کوی، نو دَ هغه خالق بہ څنګه بے فائدے او بے حکمتہ یو کار کوی مشهورہ دہ چہ فِعْلُ الْحَکِیْمِ لَا یَخْلُوْ عَنِ الْحِکْمَۃِ اُس عقل دا ضروری ګڼړی چہ دَ انسان یا دَ خادمِ انسان پہ پیدا کولو کښے حکمت شتہ، دَ خادمِ انسان حکمت خو دا دے ظاهر دے چہ دَ عرش نہ تر فرشہ پورے ټول څیزونہ دَ انسان دَ فائدے، پرورش او خدمت دَ پارہ دی، زمکہ معدنیات نباتات، حیوانات، اور، اُبہ، هوا، نمر او دَ هغے ګرمی او رڼا، ستوری وغیرہ ټول دَ انسان پہ خدمت کښے مصرُوف دی، لکہ څنګه چہ دَ قُرآن کریم ارشاد دے:-

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط سورۃ الجاثیة آیۃ ۱۳ ترجمہ: او تابع کړی دی ستاسو دَ پارہ هغه څیزونہ کوم چہ پہ آسمانونو او پہ زمکہ کښے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستاسو پہ خدمت او پہ فائدہ کښے پہ دائمے زبردستہ جبری ذمہ داری لګولی دی، چہ پہ هغے دَ نګران مقرر ولو څه ضرورت نشتہ او نہ دَ انسان پہ خدمت کښے دَ سُستئ یا دَ غفلت څه ویرہ شتہ لهذا دا واضحہ شوہ چہ دَ انسان نہ سوا ټول مخلوقات دَ انسان دَ خدمت او تربیت دپارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کښے یو څیز هم موجود نہ وی نو انسان

ژوندی نه شو پاتې کېدی دا هم ثابته شوه چه د دې اشیاؤ د تخلیق مقصد او حکمت دا انسان ژوند قائم ساتل دی اُس دده ورکوتې انسان د تخلیق حکمت څه دې؟ هرکله چه کارخانهٔ عالَم د انسان د پاره پیدا ده نو دا ضروری خبره ده چه انسان د عالَم د پاره نه دې پیدا د هغې دلیل دا دې چه دا ټول عالم که نه وې نو انسان ژوندې نه شو پاتې کېدې کچرې انسان نه وې نو عالم باقی پاتې کېدې شو، خبره دا ده چه انسان اشرف المخلوقات دې د هغه د تخلیق مقصد به هم اشرف وی لکه څنګه چه اَس د خرنه اشرف په دې وجه دې چه د هغه مقصد هم د خرنه اعلیٰ دې. خلاصه کلام دا چه جهان انسان د پاره دې او انسان خالق جهان د پاره. هغه به د نائب خُدا او د خلیفهٔ خُدا په حیثیت هغه کارکوی چه د هغه د آقا د حقیقی کومه منشأ وی، په دغې منشأ الٰهی به پخپله عامل وی او بل به پرې عامل کوی او دې ته وئیلې شی عبدیت او بندګی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ سورة الذّٰریٰت آیة ۵۶ : دپیریانو او بنی آدمو تخلیق د خالق کائنات د عبدیت او بندګئ د پاره دې په دې بندګئ کښې د خداوند تعالیٰ هیڅ فائده نشته او د انسان فائده پکښې دا ده چه هغه د خپل مقصد تخلیق تکمیل اُکړی نو د حیاتِ ابدی د خوشحالونه به فیضیاب شی، اُس مقصد تخلیق یا منشأ الٰهی معلومولو د پاره ضروری ده چه پخپله خالق د هغې وضاحت اُکړی او هغه بغیر د کلام الله او وحی الٰهی نه ناممکن ده نو څکه د کلام الٰهی ضرورت ثابت شو چه هغه قُرآن.

۱۰ : دلیل ترحمی

رحمت او شفقت ښُو ښی ده او د کمال صفات دی رحمت نه خالی کېدل نقص

دې، چه د هغې نه د الله ذات پاک دې د دې وجې قُرآن کښې ځائے په ځائے د رحمتِ الٰهی ذکر موجود دې په نورو آسمانی کتابونو کښې هُم او د عقل تقاضا هم دغه ده چه په خالق کائنات کښې د رحم ضرورئی، د عالَم کائنات یو آئینه ده په دې کښې رحمتِ الٰهی صاف ښکاری، کائنات کښې صرف دوه څیزونه دی

(۱) مرحوم، او مُنعَم، په چا چه رحمت او انعام وی هغه انسان دې

(۲) رحمت او نعمت، د آسمانونو او د زمکې هغه ټول مخلوق چه د خداوند تعالیٰ دا په خه د انسان د پاره نعمت او د رحمت سامان دې،

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا : کچرې تاسو د الله تعالیٰ نعمتونه شمیرل إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ سورة (ط) ابراهیم آیة ۳۴ : غواړئ نو نه شئ شمیرې بیشکه انسان بے انصافه او ناشکره دې،

د الله تعالیٰ د رحمت خو دا حال دې، انسانی اعمال نه ټول خراب دی او نه ټول ښه دی، بلکه څه مُضِر او تباه کُن دی او څه مفید او نفع مند دی، د دُنیا ټول قومونه په دې متفق دی چه انصاف ښه دې او ظلم بد، لیکن اعمال دا لطیف اشیاء دی چه په انسانی غور فکر یا ایبار تری د تجربه کاه، کښې د هغې فائده نقصان نه شی معلومیدې دغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که مُعاملات، کچرې په دې اعمالو کښې د الله تعالیٰ هدایت هُم نه وی او انسان په تباه کُن او زهرآلود عقائد و او اعمالو کښې مبتلا شی، او خالق کائنات صرف تماشه کوی نو دا به دده د شانِ رحمت نه خلاف وی لکه څنګه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کښې زهر ګډ دی بل بے خبره انسان ئې خوری او دې پرې غلي پاتې شی، نو دا به بے رحمی وی، دارنګ کچرې یو روند په ګنده یا کوهی کښې خپه آکدے او ورپرېږدی، خو بینا انسان ګوری او پرې چپ پاتې شو نو دا بے رحمی ده، نو د احکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خو بے انتها اُچت دې هغه ګله دا سې کوی

شي چه انسان خود په مُهلک او تباه کُن اعمالو کښې مُبتلا وی او دے د پرده
چپ وی، حالانکه انسانان بے خبره دی او ده ذات په هرڅه خبر دا د دے
لوده د رحمت تقاضا ده چه د هغه د جانب نه د داسے هدایت نامه مرجُودی
چه په هغې کښې د نجات د هغه او مهلکو عقائدو او اعمالو تشریح او بیلتون
موجُود وی، همدا غه هدایت نامه کلامِ الٰهی یا قُرآن دے چه د دے انسان
ته ضرورت دے۔

د قرآن صداقت او اعجاز

د قُرآن د اِعجاز یا د دے د مُعجز کیدو مطلب دا دے چه قُرآن کلامِ الٰهی
دے آسمانی او ربانی هدایت دے، د دے عُلوم او معارف د الله تعالیٰ د ذات
علم و عرفان د لامحدُود سر چشمے ابدی قوانین دی د یو انسان د محدُود
او ناقص فکر او د یما غو نتیجه نه ده او نه دا د انسانی افکار و او نظریاتو په شان
د وهم خیال، جذبات او خواهش نفسانی نه اثرا و تبدیلی قبلوونکو تصورا تو
مجموعه ده، دا فطرت او حقیقت دے چه کله نه بدلیږی او نه په هغې کښې د
غلطئ څه گُنجائش شته نه د دے په قوانینو کښې د ترمیم او تبدیلئ ضرورت
شته او نه د ټولو بشری قوموتو د حقُوقو سره ترلی د عدل او انصاف
د لوے لارے نه د اوړید و احتمال مُمکن دے، چه د هغې متعلق د قُرآن
کریم پخپله ترتیب وار دعوے دا رنګ ده :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ، د قُران په مطالبو کښې وړاندے ورستو
لَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ، د هیڅ باطل د ننوتو هیڅ گنجائش نشته
سورۀ حٰمٓ السجده آیة ۴۲ :- ؛ دا د هغه ذات نازل کرده کتاب دے
چه د حکمت او د ستائنې سرچشمه ده او په ټولو صفاتِ کامله موصوف دے
لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِهِ ، سورۀ انعام آیه ؛ په قرآن کښې د هیڅ ترمیم او تبدیلئ گنجائش

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّ ؛ قُرآن هدایات په رښتینې او
عَدْلًا ط سورۀ انعام آیة ۱۱۵ ؛ انسانی عدل کښې پوره او مُکمل دی
اُس یو اځې دا خبره پاتے شوه چه آیا دا رښتیا د الله تعالیٰ کتاب دے یا د انسان
ذهن د خوارئ نتیجه ده، کچرے اوله خبره صحیح وی نو بیا به هر یو غیر
الٰهی طاقت د دے په وړاندے عاجزوی او د دے کښې به هیڅ شک پاتے نه شي
(چه دا کلام الٰهی ...) دے او کچرے دویمه خبره صحیح شی نو بیا به په
دے کښې ضرور شک وی چه دا کلام الٰهی دے او که نه ؟ مُونږ به وړاندے
دا ثابتوو چه قُرآن مُعجزه ده او ټول انسانی طاقتونه د دے ټول څه
چه د یو وړوکی جُز (حصے) جوړولو نه هم پاتے دی، هم دا وجه ده چه
دا کلامِ الٰهی او مُعجز دے او دا لکه د نورو پیغمبرانو علیهم السّلام د معجزو
په شان د یو وخت د پاره مُعجزه نه ده بلکه تل د پاره ده چه
د دے جواب د دے مُنکرین تر قیامته هم نشی ورکولے او د یُورپ عیسائی
جارج سیل د دے خبرے نه پوره ډ شیني کیدے شی لکه چه هغه لیکی
چه د یو انسان قلم د قُرآن په شان مُعجز کتاب هیڅ چرے نشي لیکلے بلکه دا معجزه
د مړو ژوندی کولو نه هم لویه مُعجزه ده "(تاریخ اسلام جلد ص ۳۲۷
از عبد القیوم ندوی) د ټولو نه اول مُونږ د قرآن د اِعجاز او مُعجزے کیدو
تشریح کوو چه په دے خبره پوهیدل آسان شي۔

د مُعجزے او اِعجاز تشریح

په دُنیا کښې څو مره څیزونه چه ظاهریږی د هغې ټول درے قسمه دی
(۱) عادیات (۲) عجائبات (۳) مُعجزات

عادیات

عادیات هغه څیزونه دی د کوم چه تړون هغه مادی اسبابو سره
وی چه عام خلق نے پیژنی لکه د غنمو کرلو نه غنم را ټوکیدل او د هغه وګی

کولونه د فجورے اُونه را تُوکیدل، د دارُو په استعمال مرض لرے کیدل، د وږی خُوراک سره لوږه او د تږی او بو څښلو سره تنده ماتیدل د تجارت نه گټه مُوندل او په سامان جنګ سره بریے مُوندل دا اُمورعادیه دی او د عام رواج مطابق دے نه ذکرشوی نتیجے حاصلیږی

عجائبات

عجائبات هغه یزونه دی چه د مادی اسبابو په نتیجه کښے پیدا کیږی، مګر د مخصوصو او ماهرینو نه بغیر عامو خلقو ته د دغے اسبابو او د هغے د پیدا شوو نتیجو هیڅ علم نه وی، مثلاً سائنسی نوی مصنُوعات د مشین په زور اُوږګادے ز ځلول الوتکه الوځول، سمندری جهاز چلول، ریډیو سټیشنونه آوازونه او تقریرونه خورول، میزائل، آټم بم او هائیډروجن بم جوړول دا ټول په عجائباتو کښے داخل دی، دارنګ سحری عملیات د مادی اسبابو او د مهارت پیدا وار دی، لیکن د دے مخصوصو خلقو نه بغیر عام خلقو ته دا اسباب او په دے اسبابو دا نړه نتیجے معلُومه نه وی نو ځکه ورته دا څیزونه عجیبه معلومیږی، بیا په عادیاتو او عجائباتو کښے یو خاصیت مُشترک دے:۔

مشترك خاصيت

د دے دواړو قسمو په ډول نور خلق هم جوړولے شی فرق صرف دو مره دے چه په عادیاتو کښے د مهارتِ فن ضرورت نه وی، څوک هُم چه غور اُوکړی، نو غور ږیلے شی، لیکن عجائباتو کښے د مهارتِ فن ضرورت وی صرف یو ماهر انسان د هغے ایجاد اُوکړی او نور په زرګو نو ماهران ئے بیا جوړوی، لکه څنګه چه امریکے ایټم بم او هائیډروجن بم جوړ کړو بیا چین د دے په دوژ اُکړو، دینه ثابته شوه چه عجائبات هُم داسے څیزونه نه دی چه بل یو ماهر انسان ئے نه شی کولے نو ځکه دے

عجائباتو ته معجزه نشی وئیلے:۔

مُعجزات

مُعجزات هغه دی چه یوخو په هیڅ قسمه عامو عادیاتو خاصو عجائباتو مادی اسبابو بانده اړ دا نړه نه وی بلکه د هغے وجود د خالق کائنات په مخفی قوّت او مشیت اړ دا نړه وی او دا بغیر د نبی علیه السلام نه بل هیڅوک نشی حاصلولے مثلاً الوتکه هم الوځی، او د سلیّمان علیه السلام تخت هم الوتلو لیکن او له معجزه نه ده او دویمه معجزه ده الوتکه هر انسان جوړولے او الوځولے شی لیکن د سلیمان علیه السلام تخت صرف په مشیت الٰهی الوتلو چه دا ټول نه خوچاوړاندے اُکړے شو نه اُس څوک کولے شی او نه به آئنده څوک اُکړے شی:۔

قرآنی معجزه بلاغی دلیل

په دنیا کښے دوه قسمه مصنوعات دی. یو الٰهی مصنوعات لکه نمر، سپوږمۍ وغیره او بل انسانی مصنوعات مثلاً موټر سائیکل وغیره اُس موږ چه غور اُکړو نو ښکاره غټ فرق دا دے چه الٰهی مصنوعات د انسانی طاقت نه بهر دی. او انسانی مصنوعات داسے نه دی بلکه بل یو ماهر انسان ئے هم جوړولے شی، مصنوعاتِ الٰهی نه خو بل انسان جوړولے شی نه دے د پاره په دُنیا کښې کارخانے شته او نه خو په بازار کښے خرڅیږی هُم دغه حال د کتابونو هم دے د انسان جوړ شوی کتابونه داسے نه دی چه د هغے په شان یا د هغے نه ښه بل څوک نشی جوړولے مګر د قرآن متعلق دا دعویٰ ده چه دا د خالقِ کائنات د علم او قدرت نتیجه ده د دنیا ټول انسانان په جمع دے په شان څه چه کُاد ے دیوه وړوکی سورت الکوثر چه یو کربښے نږدی آیات ده، په شان هم نشی جوړولے دلته هیڅ شک باتے نه شو چه دا د الله تعالیٰ کلام دے. لکه څنګه چه هم په دے معیار قرآن

کریم پخپله د خپل اعجاز او د کلام الٰهی کیدو په باره کښې د عربو فُصحاؤ او بُلغاؤ ته د مقابلې دعوت ورکړے دے، فرمائی،

وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ : کچرے ستاسو په قرآن کښې د اشبه عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ : وی چه دا کلام الٰهی گوندی نه دے نو وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّن دُونِ : تاسو ټول یو ځائے شئ خپل ټول اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ۝ سورة : امدادیان هم را اُبلئ او د دے دیو البقره آیة ۲۳ ؛ ورکوک سورت خوند ے یو بل سورت جوړ کړئ، کچرے تاسو پخپله دعوٰی کښې رښتینی یئ،

او دائے هم ورسره اُفرمائیل:

وَلَن تَفْعَلُوا ، سورة البقره ، آیة ۲۴ ریعنے تاسو دا هیچرے نشی کولے

په دویم ایت کښې د دے نه هم زیات مضبوط ټکو کښ فرمائی :-

قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ : کچرے ټول انسانان او جنّات د دے أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ : د باره جمع شی چه د قرآن مثل بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : : جوړ کړئ او دا ؤ ړئ، نو نشی دا ؤ ړے ظَهِيرًا ۝ سورة بنی اسرائیل آیة ۸۸ ، اگر چه دا ټول په دے مخکښې د یو بل ملا تړ اُکړی:-

په دے ایت کښې دا سے یو قوم ته خطاب دے د کوم چه خپل ادبی قابلیت او په فصاحت او بلاغت باندے ناز وو هغوی د قرآن دُشمنان وو او اوّل مقصد د هغوی قرآنی دعوٰی غلطول او ماتول وو او د ا اعلان د حضور علیه السلام په خوله مبارکه اُکړے شو کوم چه اُمّی وو نه ئے شعرو شاعری ن د کړه وه او نه ئے فصاحت بلاغت کښې څه تجربه او مشق لرلو بلکه د دوی دا خلوبینت کاله عُمر دا سے تیر شوے وو چه د دغه ژبان په ماهرینو کښې د ده هیڅ شُهرت نه وو په دا سے حالت کښې د دغه اعلان د هغوی تاؤ نو

هم زیات کړو کچرے کیدے شوے نو هغوی به په ډیره آسانه قرآن او صاحب قرآن ته په دے سخته ماتے ورکړے وَه چه کم نا کم یو کر بنه عبارت خو به ئے د قرآن پشان جوړ کړے وے، ځکه چه د قرآن پخپله هم دا اقرار دے کچرے دا سے اُشو نو قرآن بیا کلام اِلٰهی نه دے او صاحب قرآن به د خُدائے رسول نه وے لیکن هغوی په خپل ادبی ذوق او د فطرت سلیمه په بنیاد د قرآن مثل جوړ ول ناممکن اُگنړل او د دے آسانے لارے په ځائے د قرآن د مقابلے د پاره د جنگونو ډیره گرانه او طویل تر ینه طریقه اختیار کړه چه په هغے کښې ئے مالونه او ځانونه تباه کړل او څه خو ئے پکښې د خپل ملک او وطن نه هم لاس اُو نیولو سره د دے چه په دے کښې هم ورته کامیابی نصیب نه شوه، د تورے او خونریزئ د مالی جانی قربانئ ورکول او د ژبے او د قلم خوزولو آسانه طریقه پرینبودل د دے دلیل دے چه دوی سره د قرآن د دے چیلنج هیڅ جواب نه وو حالانکه دا هغه خلق وو چه کوم د دوی د فصاحت او بلاغت جواب به تر قیامته اُنکړے شی دا خود قرآن د اعجاز بلاغی دلیل دے چه ډیر صفا او آسان دے لیکن د یُورپ وغیره مستشرقینو د اسلام د مقابلے د پاره صرف د غټو ټکو الفاظو او معاوضو هضمولو په غرض بیا هم خوگو ودو بے بنیاده اعتراضات کړی دی هغه به موږ په وار وار نقل کوو او جواب به ئے ورکوو:-

اوله شُبه

اوله شبه اهل استشراق دا کړیده چه کیدے شی د عرب فُصحاؤ په دے وجه بل قرآن نه جوړ کړلو چه دا ئے ضروری نه گنړله نه دا چه د بل قرآن جوړولو نه عاجز وو لکه چه یو انسان ینو یارک ته خوځلے شی لیکن د غلته د تللو ضرورت نه گنړی، د دے جواب دا دے چه بیشک د نیو یارک سفر د پاره یوائے قدرت کافی نه

دے بلکه د تللو باعث هم ضروری دے، نو کچیرے د قرآن په مثل راوړلو باندے د عربو بلغاء قادر وے، نو دا دے نه بلکه نه یا ته کومه موقعه کیدے شوه ځکه چه قرآن ته شکست ورکولو د پاره د دوی او د قرآن منونکو په مینځ کښے مقابله په د ے وجه جاری وه چه قرآن د دوی د پلار ګنی دین باطل کولو، نو د مقابلے ضرورت دے د پاره وو چه خپل پلار ګنی دین به ئے هم بچ کړے وے او د قرآن مثال پیش کولو سره به ئے په دے مذهبی مقابله کښے خپل حریف یعنی مسلمانانو و صاحبِ قرآن ته ماتے ورکړے وه، د قرآن په مقابله کښے دوی ته خپله بریالی دومره عزیزه او ضروری وه چه د هغے د پاره دوی بے کچه مالی او جانی قربانئی ورکولے چه په هغے جنګ بدر، اُحد، خندق او حُنین واقعات او په قرآن منونکو باندے په مکه معظمه کښے د دوی هغه ظالمانه کارنامے ګواهانے دی، هغوی په دے سه پوه وو چه قرآن ته په ماتے ورکولو به د هغوی دین بریالے شی او د هغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی به هم اُعظے شی او د دے مذهبی جنګ یو فریق (مسلمانان) به هم خوار او زار شی اُس دلته دا شبه دا سے عبث ده لکه څنګه چه په صحرا کښے د تندے نه مړ سړی په باره کښے اُویلے شی چه د ے خو بنده وو په اُوبو څښلو ئے قدرت هم وو لیکن دا اوبو څښلو ضرورت ورته نه وو (آفرین به فکر غلام جان) د دے نه علاوه حضرت مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمه الله تعالیٰ د آریه سماج بانی پنډت دیانند ته د مناظرے چیلنج ورکولو نه پس هرکله چه هغه ته ورغلو، نو هغه نه د حضرت مولنا علمی مقام په لحاظ مبو مناظره کښے بنکاره شوے وو نو څوپ انکار ئے اوکړو او وے ویل چه ما اراده د مناظرے نه ده کړے نو حضرت مولانا اُوفرمایل چه اراده خو د اختیار شے دے که اول دِ نه وه کړے اُس ئے اُوکړه به دے خبره هغه خاموش شو دا حال د دے شبهے هم دے، موبږ وایو کچیرے

مشرکین مکه د نظیرِ قرآن پیش کولو اراده نه وه کړے، نو د عراق مصر شام لُبنان او د بیروت هغه ګنړ شمیره عیسایان دا اُس د قرآن د نظیر پیش کولو اراده اُوکړی، ځکه چه د هغوی مورنئی ژبه عربی ده او په دے ژبه کښے دوی ګنړ شمیره کتابونه لیکلی دی او په ډیرو جلدونو کښے ئے عربی لُغتونه جوړ کړی دی، د عربی ژبے لوئے لوئے شاعران هم دی عیسائی، غټ غټ حکومتونه او قومونه کروړونه روپئی هر کال د قرآن او د اسلام په خلاف خرڅ کوی، که د قرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د دے د دومره ګرانے مقابلو او منصوبو په ځائے به ئی دا کړی وو لیکن ممکنه ده چه عیسائی قومونه خو سپوږ مئی ته اُرسی مګر دا هیچرے نشی کیدے چه دوی د قرآن ما تونے پیش کړی:

دویمه شُبه

اهل استشراق دا دویمه شُبه کړے ده چه کیدے شی د عربو فصحاؤ سره هغه اسباب موجود نه وو کوم چه د قرآن جوړولو د پاره ضروری وو، دا شُبه هم ځکه بے ځایه ده چه د یو څیز جوړولو د پاره ضروری اسباب صرف څلور څیزونه دی (۱) قدرت یا مهارت (۲) ماده یعنے هغه مساله کومے نه چه دا جوړیږی (۳) باعث او محرک، یعنے دا سے مقصد چه د دے په جوړولو آماده کوی (۴) نمونه د هغه څیز چه کوم جوړول غواړی مثلاً د میز جوړولو د پاره اول دا ضروری ده چه جوړونکے دِ ترکا ن او لوهار وی د دے قدرت او مهارت ولری، یو عام سړے ئے نشی جوړ ولے،

دُویم:۔ دا چه لرګے و..." موجود دی، ځکه چه بغیر لرګی میز نشی جوړیدے

(۳) دریم:۔ څیز هغه باعث دے چه په کوم د میز جوړولو مقصد حاصلیږی مثلاً د میز قیمت حاصلول یا پخپله د هغے د استعمالولو ضرورت:۔

(۴) څلورم:۔ څیز د میز نمونه ده:۔

زا خو ظاهره دا چه د عرب فصحاؤ سره دا خلور واړه اسباب موجود وو
(۱) اول قدرت او مهارت د دوی خود ډېره وه چه د نظم او نثر دواړو صورتونو
کښې د دوی جواب نه وو کړی (۲) دوی هم دغه مشغله وه، ما ده د قرآن هغه
اته ویشت حرفونه دی، چه هغه هم موجود وو او د دوی ټول کلام د دې نه
جوړ وو. د بل قرآن جوړولو باعث او محرک هم دوی سره موجود وو ځکه چه
د قرآن مقابلې د پاره هغوی سره په تل کښې اینې وو، چه د دوی لوړ دین
محفوظ شي:-

(۴) څلورم دا چه نمونه د قرآن هم موجود وه نبی علیه السلام ورته بار بار
قرآن آورولو، بلکه د دا سې قرآن جوړولو د پاره ئې ورته چیلنج ورکړې وو،
نو ځکه دا شبه هم بې ځایه ده:-

دریمه شبه

دریمه شبه دا ده چه کیدې شي، فصحاؤ د عرب د قرآن ما تون جوړ کړې وی خو مونږ ته نه دی
دا رسیدلې، ذا هم صرف د ما شوما نو خبرې دی، ځکه چه د دغه وخت
کښې سواد خوکسا نو نو د ټوله دنیا د قرآن خلاف وه او اوس هم د قرآن
منونکو په نسبت د قرآن د مخالفینو شمیر په دنیا کښې ډیر زیات دې
هر کله چه د دغه وخت هغه لږ مؤمنا نو قرآن تر موجوده د مؤمنا نو ذیا
اورسولو نو ډیرو مخالفینو د دغه وخت ، موجوده وخت دې ډیرو مخالفینو
ته ولې را اونه رسولو؛ دا د دې خبرې دلیل دې چه دا سې هیڅ نه دی شوی
ځکه خو ښکاره قدرې هم نه شوه،

څلورمه شبه

څلورمه شبه دا سې ده چه یو سائنس دان یو نوې څیز ایجاد کړی بل سائنسدان دا سې
نشو کولې دا د دې خبرې دلیل نشي کیدې چه د قرآن په مثل بل نه جوړیدل
د دې معجزه ده، د دې جواب دا دې چه نو مصنوعات کښې څیز ونه دی چه

چه یو ماهر ئې جوړ کړی بل ئې خواه مخواه جوړه ولې شی او قرآن کښې دې
دې ځکه خو تر اوسه چا جوړه نکړې شو:

پنځمه شبه

پنځمه شبه دا ده چه د قرآن او سحر یو مثال دې سحر هم بغیر د ساحر نه بل څوک نشي
کولې نو ځکه دا د خالق کائنات فعل او معجزه نشي ګنړلې، د دې جواب
دا دې چه سحر او معجزه کښې د زمکې آسمان فرق دې سحر کسبي او د
اسبابو لاندې دې اګر چه دا اسباب ښکاره نه دی که بل څوک هم د غسې
اسباب استعمال کړی نو هغه هم د سحر عمل کولې شي لکه چه په هره
زمانه کښې ډیر ساحران موجود وی د موسی علیه السلام د همسا کار کسبي نه
دې نو سمدستي د دې اقرار یان شول چه دا معجزه ده:-

شپږمه شبه

شپږمه شبه دا ده چه اهل استشراق وائي چه د پیغمبر علیه السلام فصاحت او بلاغت بې مثله
وو ځکه بل چا د دې مقابله او نشوه کړې شکونو ی هسې خو قرآن د محمد صلی الله
علیه وسلم کلام دې د دې جواب دا دې چه عربو چیلنج ولې دا شبه پیش
نکړه چه هغوی د قرآن او لنی بدایل د شمنان وو د هغوی نه اهل استشراق
زیات خبردار دی، بلکه دا تیر شوی ټول شبهات هر کله چه پخپله فصحا نو د
عرب پیش نکړې نو معلومه شوه چه ټولې غلط او بې ځایه دی:-
دو بیمه وجه دا ده کچرې قرآن د رسول الله صلی الله علیه وسلم کلام وی نو د هغه
په احادیثو مبارکو او قرآن کښې به بیا هیڅ فرق نه وو، ځکه چه هغه د نبی
او شان په احادیثو کښې قطعاً نشته کوم چه په قرآن کښې موجود دې د لته
مستشرقین بل مذ ، پیش کوی چه د نبی علیه السلام کلام دوه قسمه وو یو فوری
بې تیاری چه معمولي به وو بل د تیاری او غور و فکر والا چه هغه به بې
مثله وو، نو دا عذر هم ځکه غلط دې چه ډیر کرته یو سائل تپوس کړیدې

ظاهری ؤنه هم کار کیدے شی، او معجزه غیر اغلبه نه ده۔ "ډاکټر والډو
"سسټم آف لاجک" کښې لیکی چه د بیابان په ذرّو کو توکښې کچرے د پنځه
ویشتو کنجیانے ملاؤ شی نو دا ضروری نه ده چه د نهو سوو پنځه اویا ؤو
کنجیانے دِ هم دغسے وی، مطلب دا دے چه علتونه او اسباب چا بیانے ری
چه انسانی عقل معلومه کړی دی او کوم اسباب چه نامعلوم دی هغه
نسبتاً ډیر زیات وی، لهٰذا د هرے واقعے حل د دغے معلومه علتونو په
کنجیانو پرانستل صحیح نه وی، "پروفیسر هکسلے" لیکی، چه مونږه د فطرت
حدبندی نه شو کولے، د دے مطلب دا دے چه مونږ په فطرت دا پابندی
نه شو لګولے چه د کوم قانون د لاندے هغه ذات کار کړے دے نو د هغے
نه بغیر ئے نه شو کولے" د انګلستان ولیم جیونس لیکی چه" په کارخانهٔ
فطرت کښے څو اوندی مداخلت نه مونږ باطل نه شو ګڼلے د کائناتو خالق
کمول او زیاتول هم کولے شی، دا سے رائے د مغرب د ډیرو فلسفیانو ده
او کمایه تر ذهم دا رائے ځکه صحیح کیدے شی، چه د قانونِ تعلیل بِنا په ناقص
لټون ده چه هغے نه یقینی علم نشی حاصلیدے، او د ټولو سائنسدانانو منلے
شوے قانون دے چه تجربه او لټون چه پوره محیط نه وی نو هغے نه یقینی
علم نه شی حاصلے دے، مثلاً څو مونږ په تجربه کښی چه څومره اور د و نه
را غلی دی نو هغه سوزول کوی خو بیا هم آیا مونږه د ټولو اورونو تجربه
کړیده او د هغے اور هم مونږ تجربه کړیده څه چه کوم کښی حضرت ابراهیم علیه
السلام غورزولے شوے وو، کچرے نه موده کړے نو دا ناقص لټون شو چه د هغے
نه د آتش ابراهیمی فیصله نشی کیدے د دینه علاوه هر علت چه کوم یو معلول
پیدا کوی نو د خپل هومره طاقت په ذریعه ئے پیدا کوی چه۔

کوم ده کښے موجود دی خو دا قوت د خالق کائنات بخشش او ورکړه ده
چه هغه ئے اغستے هم شی چه ئے واخلی نو د دغه صلاحیت ختم شو او
په دا سے علت باندے بیا معلول هیچرے نه شی مرتب کیدے، هم دغه
رنګ کچرے یو معلول بغیر د علت نه موجود شو مثلاً په عصائے موسیٰ
علیه السلام سره د سمندر بیلیدل دا هم د خالق فطرت کار دے چه
په همسا کښی ئے د بیلولو طاقت کیښودو کوم ذات چه به دے کښے ورا ننه
دا طاقت نه ورو اینبودے نو دے وخت دا معلول با علت شو نه چه معلول
بے علته، دا خو مونږ د فلسفے مطابق لیکل اوکړه، ورنه اصلی جواب خو دا دے
چه د علت معلول خبره بالکل غلط ده خالق فطرت چه څنګه اغواړی هم
هغسے کولے شی، کله د علت معلول مطابق کار اوشی نو تاثیر او طاقت
اینبودونکے هم دغه ذات دے، او کله بغیر د دے نه چه اوشی هغه صرف
په ارادهٔ الٰهی کیږی اصل خیز ارادهٔ الٰهی ده، معجزات هم ارادهٔ الٰهی
سره څکه تعلق لری چه دا صرف افعالِ الٰهیه دی او دغه د خدائے او د
انسان مینځ کښے فرق دے، چه انسان یواځے د عمل اراده نه کوی بلکه اراده سره
هغه اسباب هم استعمالوی مثلاً یو انسان په اوبو یا ډوډئ مړیدل
غواړی نو دا به یواځے په اراده نه بلکه دے سره به هغه ډوډئ خوری او
اوبه به څښی نو هله به مړیږی خو خالق فطرت دا سے نه دے د هغه اسبابو
نه ضرورت نشته بلکه د هغه ټول کار د نه صرف د هغه د ارادے تابع دی۔
إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. سوره یٰسٓ رکوع ۵ آیة ۸۲
کښے هم دے مضمون ته اشاره ده، آیا آسمانونو او زمکه جوړولو کښ صرف
ارادهٔ الٰهی کافی نه وه د مزدورانو څه ضرورت هم پیښ شوے وو؟
هیچرے نه د غه معامله د معجزاتو ده چه هغه د مادی اسبابو نه بغیر صرف
په ارادهٔ الٰهی سره وجود ته راغلے دی۔

آتمه شبه

اهلِ استشراق وائی چه که چرے قرآن معجزه وی، نو دا به وحیِ الٰهی وی دا پخپله او دد ے په ذریعه دَ علومو القاء دعقل نه بهر ده، دد ے دُوہمے جواب خو دا دے چه پخپله په بائیبل کښے دانبیاء علیهم السلام وحی ذکر موجود دے نو وحی او نبوت دادواړه دا سے اُمور دی چه اهل کتاب (یهود او نصاریٰ دواړه ئے) منی صرف دَ پیغمبرِ اسلام دپاره دمنلو شوی حقیقت نه انکار محض ضد او عناد دے۔

دوئم جواب دا دے، چه دَ الله تعالٰے دجانبه دَ پیغمبر په زړه باندے دَ الفاظو یا دَ معانی القاء بالکل معقوله خبره ده چه ددے اثابت دَ مسمریزم دَعمل نه کیږی کوم چه یو روحانی عمل دے۔ صاحب دمناهل العرفان په علوم القرآن کښے لیکلی دی، چه عیسائی مبلغین زکوم نه چه مبشرین هم وئیلے شی، مصر ته راغلو او په لوخوان باندے دَ تنویم مقناطیسی عمل اُکړو، دهغه نه ئی اول دَخپل نوم تپوس اُکړو هغه ورته خپل اصلی نوم اُښودو بیا دغه عامل هغه معمول ځوان ته توجه اُکړه او وے وئیل چه دا نوم ستا نه دے بلکه ستا بل نوم دے په دے عمل ئے هغه دذهن نه اصلی خپل نوم لرے کړو او بل فرضی نوم ئی دهغه په ذهن ورا تپلو او دَ دے عمل په ذریعه نورے خبرے هم دَده په ذهن کښے واچولے نتیجه دا شوه چه دَ دغه ځوان په ذهن کښے دغه الفاظ او علوم دا سے کلک پریو تل چه دعمل اثر ختمیدو نه پس هم په کښ پاتے شول دینه معلومه شوه چه انسان په یو مخفی طریقه دَبل انسان ذهن ته الفاظ راآړولے شی نو آیا خدائے پاک دیو منتخب رسول ذهن ته دَ وحی الفاظ او قرآن نه شی راآړولے؟

دریم جواب دا دے چه ټیپ ریکارډر دا حقیقت نور هم دیر آسان دا سے

کړو چه انسانی الفاظ یو بے روحه ټیپ ریکارډر ته دا سے اُړولے او پکښے ئے محفوظ کولے شی نو آیا خدائے پاک دا انسان نه هم عاجز دے چه یو بے روحو آلے ته هم نه بلکه دیو منتخب نبی روح ته وا ئی وړی او په هغے کښے محفوظ کړی؟

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓ : سورة ۔ مونږ به ستا په ذهن کښے دَوحی الفاظ اعلیٰ آیة ۶ واچو و چه هغه به ته نه هیر وے۔

اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ : ستا په ذهن کښے دَ وحی الفاظ جمع کول بیا سورة قیامة آیة ۱۷ : په تا باندے لوستل خو زمونږ ذمه واری ده

نهمه شبه

اهل استشراق وائی چه دَ قرآن مضامین په ترتیب نه دی، نو ځکه دا اعجاز نه شی کیدے، ددے دُوہمے جواب دا دے، لکه ځنګه چه شاه ولی الله رحمه الله بیان کړے دے، چه قرآن دنورو مصنفینو په طرز نه دے بلکه دَ قدیم عربو د دستور په طریقه دے لکه چه د سبعه معلقات" په یو قصیده کښے کنړ مضامین بیانیږی کله پکښ دَ محبت اظهار، کله دباران تعریف او کله دَ آس دتیزئ بیان اُکویا که، قرآن یو شاهی مکتوب دے په کوم کښے چه یو کور نوته دَ دیرو خبرونو دَ انتظام حکم ورکوی چه په هغے کښے ترتیب لټول څه عقلمندی نه ده۔

دوئم جواب دا دے چه دمصنفینو په شان ټول مضامین په بیل بیل باب کښ نه موټ کول څه نقص نه دے بلکه دا یو بیل قسم اعجاز دے چه هر کله دا کتاب دیخه دخدائی نو کتاب څو دانسان جوړ کړے نه دے نو ددے شان په ترتیب کښ هم د نورو مصنفینو نه بیل دے ځکه دا انسانی کتاب نه دے، نو په دے کښے به خاخا دا انسانی ترتیب پیښے شوے وے

دریم جواب دا دے لکه ځنګه چه امام رازی رح په تفسیر کبیر کښ لیکلی دی چه قرآن پخپله معجزه ده چه دَ هغے ژور ترتیب هم یو بوره معجزه ده

اوډ ترتیب ئ اقسام اعجاز ئے د ټول قرآن لاندې مابیان کړې دے، نور دو مفسر بنور په همدې غونډې کړے دې لکه "بیان القرآن" "نسق الغایات فی نسق الآیات"، کښې د ترتیب قرآن چه بیان شوے دے او اهلِ استشراق په ستر بزوپتهی لګولی دی او دا نه ګوری، احقر په دے ډول د قرآن د اخری منزل تفسیر په عربی کښے جمع کړے دے چه د ټولو نګران دے او تر اوسه چاپ شوے نه دے:

(۴) غلو رم جواب دا دے، چه په قرآن کښے بے ترتیبی چه چاته ښکاري دا د هغه د نظر قصور دے، ځکه چه د قرآن مقصد یوا ځے تعلیم نه دے، بلکه تعمیل (عمل کول) هم دی چه انسانی ضمیر د عمل کولو د پاره تیار شی چه د هغے د پاره قرآن کلہ د امر او نهی نه پس د جنت او دوزخ او د هغے د نعمتونو او تکلیفونو ذکر دے د پاره کوی چه د تعمیلِ حکم نتیجه به جنت او د هغے راحتونه او عدمِ تعمیل نتیجه به دوزخ تکلیفات وی کله الٰهی اوصاف دے د پاره ذکر کیږی چه د الله تعالےٰ لوئی په زړه کښے کیکه شی، او مینه به زور انسان د حکم تعمیل ته تیار شی، کله په انسان د ښلونه نو ذکر کوی د دے د پاره چه د دے شرمنده شی او د دے د غه عمل ته آماده شی، کله هغه قصے او واقعات ذکر کوی په کوموکښے چه به تابعدارو مومنانو باندی انعام شوے وی، او په نافرمانو عذاب نازل شوے وی دا دے د پاره چه د انسان میلان او رغبت د فرمانبردارئ ته وی او د نافرمانئ نه دے نفرت او کړه وی دا خلور اصول معلومه وی، نو په قرآنی مضامینو کښے به د بے ترتیبئ شک هیڅره هم پیدا نشی:

لسمه شبهه اهلِ استشراق وائی چه د قرآن په بعضے آیتونو کښے د عربی ژبے د علمو قاعدو نه خلاف شوے دے چه هغے ته "لحن" ویلے شی، او دا اعجاز نه خلاف دے لکه چه عروه رض

د حضرت عائشے رضی الله عنها نه روایت کوی، چه ما د هغے نه د لحن قرآن په باره کښے تپوس اوکړو مثلاً (۱) اِنْ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ سورۂ طٰهٰ آیة ۶۳ (۲) وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيْمِيْنَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ سورۂ النساء آیة ۱۶۲:

(۳) اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِئُوْنَ سورۂ المائدة آیة ۶۹

نو هغوی اُفرمائیل:

يَا ابْنَ اُخْتِيْ هٰذَا عَمَلُ الْكُتَّابِ اَخْطَاُوْا فِي الْكِتَابِ رواه ابو عبيد فِيْ فَضَائِلِ الْقُرْاٰنِ وَاَخْرَجَ ابْنُ الْاَنْبَارِيِّ فِيْ كِتَابِ الرَّدِّ عَلٰى مَنْ خَالَفَ مُصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ لَمَّا كُتِبَتِ الْمَصَاحِفُ عُرِضَتْ عَلٰى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيْهَا حُرُوْفًا مِّنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُغَيِّرُوْهَا فَاِنَّ الْعَرَبَ سَتُقِيْمُهَا بِاَلْسِنَتِهِمْ:

ګویا کښے رد دے ذکر شوی آیتونو کښے بظاهر چه لحن د بے قاعدګئ ښکاری د حضرت صدیقے رض نه چه تپوس اوکړو نو هغوی اُفرمائیل چه دا د کاتبانو غلطی ده، د دویم روایت نه معلومیږی چه د قرآن لیکلے شوے نسخے چه حضرتِ عثمان رض ته پیش شوے نو هغوی اُفرمائیل چه دے کښے غلطئ شته، لیکن عرب به هغه په خپلو ژبو سره صحیح کړی،

د دے شبهے رد جواب دا دے چه دا دواړه روایتونه "ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامه آلوسی رح فرمائی چه دا روایت د حضرت عثمان رض نه ځکه صحیح نه دے چه د دے دواړو تردید په خپله د دے روایتونو کښے موجود دے، چه حضرت عثمان رض هر کله چه د دے نسخے د قرآن اُلیدلے نو دے فرمائیل، بِاَنَّهُمْ اَحْسَنُوْا وَاَجْمَلُوْا، مطلب دا چه لیکونکو صحابه کرامو رض ډیر په ښائسته طریقے دا مرتّب کړے دی، نو د دے نه پس بیا دا څنګه ویلے شی چه په دے کښے غلطئ دی؟:

د صحابي رض په يو روايت کښې د بنه او بدو جمع کيدل د دے جوړه دى چه دا روايت د منلو قابل نه دے، البته حضرت عثمان رض په دغه نسخو کښې صرف د دريوو ځايونو تصحيح[۱] کړې وه.

(۱) لَمْ يَتَسَنَّ ئے لَمْ يَتَسَنَّهْ کړلو سورة البقرة آية ۲۵۹

(۲) اَمْهِلِ الْكٰفِرِيْنَ ئے مَهِّلِ الْكٰفِرِيْنَ کړلو، سورة الطارق آية ۱۷

(۳) لَاتَبْدِيْلَ لِلْخَلْقِ ئے لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ کړلو سورة الروم آية ۳۰

هر کله چه هغوئ د قرآن د تصحيح د دومره فکر کولو چه يو معمولي غلطي ئے هم درسته کوله نو په مذکور روايت څنګه اعتبار راکړے، شي چه د لحن او غلطئ اقرار کولو سره بيا هم هغه پخپل حال پريښودو ده چه د عقل نه خلاف ده لهذا دا روايت د عقل او نقل دواړو نه خلاف دے چه د قبلولو جوګه نه دے.

(۲) دويم جواب دا دے، چه د لحن نه مطلب هغه رسم الخط دے[۲] د عام رسم الخط نه خلاف وى ابو عبيده په فضائل القرآن کښې ليکلي دى، چه د لحن معنى د مشهور رسم الخط نه خلاف کول وى، لکه لَا اَذْبَحَنَّهٗ او لَا اَوْضَعُوْا خِلٰلَكُمْ.

(۳) دريم جواب دا دے، چه لحن نه مطلب طرز تلفظ دے، نه غلطى، لکه وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِىْ لَحْنِ الْقَوْلِ ط، سورة محمد آية ۳۰.

اے نَهْجِ التَّلَفُّظِ مَثَلًا اَلصِّرَاطَ بِالصَّادِ الْمُبْدَلَةِ مِنَ السِّيْنِ.[۳]

کومے دومره غلطئ يا بے قاعدګئ چه ذکر شوي دى د هغو دوهمے جواب دا دے کېدے په قرآن کښې د عربو د قاعدو نه خلاف څه لفظ وے نو د قرآن مخالفينو به د غه زمانه کښې د دغه غلطئ ځاځا په ګوته کړے وے او د قرآن اعجازيت مات کړے وو او فتح به ئے حاصله کړے وه، چه هغوئ دا يو هم نه کړل.

[۱] مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۸۲ [۲] مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۸۳ [۳] مناهل العرفان ص ۳۸۰

نو دا شبه نامعقوله ده، بيا هم څه په وار وار د دے جواب ورکوم:

اِنْ هٰذٰنِ د قاعدے په موجب اِنْ هٰذَيْنِ پکار وو ځکه چه "اِنْ" نصب ورکوى:

(۱) اول وجه جواب دا دے چه قاعده د ژبان تابع وى او هر د هغے نه جوړه شوى وى، قرآن چه کومه طريقه استعمال کړے ده دا هم په عربو کښې د کنانه بَنِى الحارث قبيلے لغت دے، تثنيه په دواړو حالتونو کښې په "الف" سره لولي لکه چه مناهل العرفان کښې موجود دى.

(۲) دويم دا چه "اِنْ" په ضمير شان مقدر کښې عامل دے چه "اِنَّهٗ" دے او هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ په خپلو کښې سره مبتدا او خبر دى.

(۳) دريم دا چه د هٰذٰنِ الف د ولا زور سٰحِرٰنِ سره د مناسبت په وجه دے، لکه سَلٰسِلَا، وَاَغْلٰلًا (سورة دهر آية ۴) او دا هم يو قاعده ده لکه څنګه چه د قرآن په آيت مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَّقِيْنٍ، د سَبَاٍ کسره او تنوين د "نَبَاٍ" د مناسبت د وجے دے:

(۲) د وَالْمُقِيْمِيْنَ منصوب کيدل د مدح په بنا دى،

(۳) وَالصّٰبِئُوْنَ. مرفوع کيدل يا خو د مبتدا کيدلو په وجه دى چه د هغے خبر محذوف وى، يعنى وَالصّٰبِئُوْنَ كَذٰلِكَ يا عطف دے په محل د اِنَّ سره د اسم د هغے او يا عطف دے د "هَادُوْا" په ضمير مرفوع باندے

يولسمه شبه

يولسمه شبه دا ده چه بعضے ابنياثانو هم بے مثاله کلامونه په عربئ کښې جوړ کړى دى لکه مسيلمة الكذاب، ابن الراوندى الزنديق، ابو العلاء المعرى ابو الطيب المتنبى او د بعضى تفسيرے نقط چه د هغو ټول حروف به بے نقطو (نقطوم) دى مثلا: ا۔ ح ۔ د۔ ر۔ س۔ ص۔ ط۔ ع۔ ک۔ ل۔ م۔ و۔ لا، هـ، ى، نو دا شبه ځکه بے ځايه ده چه د

د فیضی تفسیر بے نقط

فیضی دا تفسیر هغه وخت ولیکه چه د فیضی په نظر کښې معجزه نه ده او د بتولو بلیغانو په نظر کښې

هم دا سې کار د مُتنبّی نه شې سر ته رسولې ځکه دا ډېر ګران کار دے په عربو کښې یو معمول او عام شو د ... د فیضی نه وړاندې په مقامات حریری کښې دا سې عبارتونه موجود دی چه بعضې خالص په حروفِ مُهمله کښې او بعضې په حُروفِ معجمه کښې او بعضې عبارتونو کښې یو لفظ د حروفِ مهمله (بے نقطو) او دویم لفظ د حروفِ معجمه (نقطه دار) دے، د دے نه علاوه چه فیضی خپل دا کار د قرآن مقابله نه دے ګڼړلے او نه ئې دا دعوه کړې ده، بلکه هغه تر آخره عُمره د قرآن د اعجاز قائل پاتې شوے دے او په خپل هم دغه تفسیر کښې د قرآن اعجاز او تعریف په زوردارو الفاظو کښې پیش کړې دے لکه لیکی:-

كَلَامُ اللهِ لَا حَدَّ لِمَحَامِدِهٖ وَلَا عَدَّ، دا الله کلام دا سې دے چه د هغې د تعریفونو لِمَكَارِمِهٖ وَهُوَ مَاءٌ لَا سَاحِلَ لَهٗ: هیڅ حد نشته او د هغې د فضائلو شمېر هم نشته دا دا سې سمندر دے چه غاړه ئې نشته، د فیضی د دا سې اقرار با وجُود هغه تفسیر سواطع الالهام اعجاز ګڼړل مدعی سست او کواه چُست جوړیدل دی۔

د مسیلمه ټوکرے

د فیضی نه علاوه د مُسیلمه هغه ټوکرے چه په هغې کښې دا انسانی هدایت څو ټکی قدر هم نشته نه خو هغه په هغه د قرآن په شان معجزه ګڼړلے ده او نه بل چا ګڼړلے دے، بلکه هیڅ یو بلیغ ماهرِ زبان هغه د ذکر کولو وړ هم نه ګڼړل موږ د ناظرینو د ضیافتِ طبع په خاطر هغه څه لږ نقل کوو۔

وَالْمُبْذِرَاتِ زَرْعًا وَالْحَاصِدَاتِ حَصْدًا : قسم دے په هغه ښځو چه تخمونه کری
وَالذَّارِيَاتِ قَمْحًا وَالطَّاحِنَاتِ طَحْنًا : او په هغه ښځو چه غنم لوو نه کوی او په هغه
وَالْعَاجِنَاتِ عَجْنًا وَالْخَابِزَاتِ خُبْزًا : ښځو چه غنم صفا کوی او په هغه ښځو چه

الثَّارِدَاتِ ثَرْدًا وَاللَّاقِمَاتِ لُقَمًا : چه اوړه ړمبي کوی او په هغه ښځو چه اوړه اغږی او په هغه ښځو چه ډوډی إِهَالَةً وَسَمْنًا :

پخوی او په هغه ښځو چه ښوروا کښې ډوډۍ ماتوی او د وازدے او غوړو نوړۍ اغستونکو باندے / د لفظ خامیانو نه علاوه هغه په هر ځائے کښې "و او" استعمال کړے دے حالانکه بعضې ځایونو د "فا" او د "ثم" داستعمال دی بیا دا چه کوم کارونه د سر ته رسولو یاد ښځو او کړل سر ته په ګډه نو هغه ئې هم صرف ښځو نه منسوب کړل دا مضمون هغه ډېر لغو او بے فائده دے چه دیوا د نے د رجے سری دپاره شرم ... خبره ده دا ټک دا ټوکرے هم دے الْفِيلُ مَا الْفِيلُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْفِيلُ لَهٗ ذَنَبٌ وَبِيلٌ وَخُرْطُومٌ طَوِيلٌ، جاحظ د هغه دا سې ټوکرے هم نقل کړی دی

يَا ضِفْدَعُ بِنْتَ ضِفْدَعَيْنِ نَقِّيْ مَا تَنُقِّيْنَ نِصْفُكَ فِي الْمَاءِ وَنِصْفُكَ فِي الطِّيْنِ لَا الْمَاءَ تُكَدِّرِيْنَ وَلَا الشَّارِبَ تَمْنَعِيْنَ

دا دواړه ټوکرے د آئي رهانځي او د چیند څخه په باره کښې دی

ابن الرّاوندی زندیق یهودی

ابن الرّاوندی یهودی النسل المتوفّٰی سنه ۲۹۳ ه ده به د یهودو او نصارے د نه غښتې پیسې اغستې او د قرآن او اسلام په تردید کښې به کتابونه لیکل د هغه د کتابونو نومونه دا دی، التاج والفرید، والزمرّدة، وقضيبُ الذّهب، د کتاب لیکلو نه پس به ئې د یهودو او نصارے نه نورې پیسې غوښتې چه نه به ئې ورکولے نو هم د دے کتابونو تردید به ئې بیا کولو ابو العلاء المعرّی د ده د کتاب تاج په باره کښې لیکلی دی،

لَا يَصْلُحُ تَاجٌ أَنْ يَكُوْنَ نَعْلًا (د تاج دومره حیثیت هم نشته چه پڼره ترجوړه شی، دا د هغه ابو العلاء المعرّی قول دے، چه د ابن الراوندی په شان هغه هم مُلحد وو ابن الرّاوندی د بغداد په ټول یو معتزلی ابو علی جبائی سره

ملاقات اُوکړو او ورته یې اُوویل چه ځما قرآن اُووره، ځوابئ اُوویل
چه څه ستا د شر منانک عُلومو نه خبر یم، بیا هغه اُوویل چه ابن
الراوندی ته پخپله منصف شه چه ستا په دې کلام کښې د قرآن پشان
فصاحت، بلاغت، خوږوالے او هیبت رعب دابه نشته؟
هغه اُوویل چه نشته!

دَ متنبیّ توکړے ۱۵

متنبی د پیغمبرئ د دعوٰی کولو په وخت اُوویل وو
اُقسم بخالق اللّیل والرّیح الهابّة باللّیل
انّ الکافر لطویل الویل وانّ الکفر لمکفوف الذّیل، بیا ئے توبه
کړه او مخلص مسلمان شو، د دې ټولو ماخذ د مُصطفےٰ صادق الرافعی
اعجاز القرآن نومې کتاب صـ۲۰۸ تر صـ۲۲۳ دے، د دې خبرو د نقل
کولو مطلب دَ قرآن اعجاز صفا ښکاره کول دی، دویم دا چه متنبی د
غیره د مُسیلمه او ابن الراوندی وغیره نه ډیر زیات لوړ ادبی مقام لرلو
لیکن هغه هر کله چه په دې میدان کښې قدم کیښودو نو د هغه
کلام داسې ښکاریدو چه د هغه معتقدینو پخپله هغې لوړې خندا کوله
او د ده ضمیر هم په دې د لره ملامت کولو.

دویمه خبره دا چه د قرآن په جواب کښې چه چا څه اُوویل مسلمانانو
بے له تعصُّبه هغه نقل کړل، دریمه خبره دا چه د قرآن دا مقابله
په بغداد کښې په هغه وخت شویده چه پخپله مقابله کوونکی د رعیت
په حیثیت د یو مخ په ترقئ اسلامی حکومت کښې اوسیدل او آزادی
یکښې د ومره وه چه حکومت تپوس هم اُونکړو چه غالباً د هغې وجه
داکیدے شی، چه اعجاز قرآن بو نمر دے په دې توکړو ئے ته هیڅ
نقصان نشی رسیدلے،

دَ اعجاز القرآن یوه

مُشاهدات او معنویات

(۱) قرآنی اعجاز اگرچه بلاغی حیثیت سره ذوقی خیز دے
لکه د ترخو او خوږو او بوئ پیژندل او د فصاحت و بلاغت ذوق لرونکو
د پاره دا یو بدیهی خیز دے لیکن موږ ټول خو خیزونه په ګوته کوو چه
د هغې په وجه به معمولی فهم لرونکو حضراتو ته هم د قرآن اعجاز واضح
شی، څه مضامین خو د مشاهداتو سره تعلق لری چه هغه ښکاره
خیزونه دی لکه آسمان یا نور داسې خیزونه او څه معنویات یعنی د
لیدلو نه بهر خیزونه دی، مثلاً، اخلاق، اعمال قلبیه، احکام
عقائد او د غیبیاتو قوانین، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاهدات وُو نه چه معنویات، د دوی کلام ټول
غور ژنګونه هم په مشاهداتو کښې وی معنویاتو کښې به ئے هیڅ درک نه وی لیکن قرآن
مشاهدات هم بیان کړی او غیبیات او معنویات هم او سره د دې په زور بیان کښې هیڅ فرق نه دے راغلے

(۲) دَ عربو او د عجمو شاعران د رښتیا د دروغو پابند نه وی خو
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کښې به ئے خپل زور ښکاره کولو هم
دغه وجه ده چه د عربی شاعرئ په باره کښې دا مقوله مشهوره وه
چه اَحْسَنُهٗ اَکْذَبُهٗ، یعنی هغه شعر ډیر ښه دے چه په هغې
کښې دروغ ډیر وی مگر د قرآن مضامین ټول د رښتیاؤ پابند دی
چه په هغې کښې د واقعاتو خلاف هیڅ مضمون نشته په دې وجه
د قرآن دائره تنګه وه خو بیا هُم دے په فصاحت او بلاغت
کښې فرق را نغلو او که یو شاعر صرف د رښتیاؤ چا پابند کړو نو د
هغه کلام به بے خونده پاتے شی، او بلاغت به ئې هم ختم شی
دا ایواځې قرآن دے چه د رښتیاؤ د پابندئ سره د هغې خوند مزه
نوره هم زیاتیږی او بلاغت کښې ئے هر وخت چا تو ته کیږی،

(۲) انسان او دَ هغه قُوَّتونه محدود دی په دے وجه بلیغ شاعر په یو خاص میدان کښے دَ خپل فصاحت زور ښودلے شی لکه دِ امرؤ القیس دشاعرئ زور دَ ښځو او آسونو په تعریفونو کښے محدود دے، دَ نابغه دبیان جوش دَ ویرے د مضامینو سره مخصوص دی، دَ اعشٰی، دَ شرابو سره، دغه رنګ فِردوسی او نظامی دَ جنګ په مضامینو کښے لا جواب دی، شیخ سعدی په اخلاقو کښے بیمثاله دے خو په قرآن کښے د هر قسم مضامینو باوجود د هغه په فصاحت بلاغت کښے هیڅ فرق نه راځی

(۳) د قرآنی بلاغت خصوصیت دا دے چه په لږو ټکو کښی دا سے اعلے مضمُون بیان کړی چه د هغه په کتابونه جوړیدے شی، خو بیا هم دَ قرآن په خوږوالی کښے هم فرق نه راځی او نه په مضمون بانډے دلالت کولو کښے کږلیچ او کړکیچنی راځی مثلاً . وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ

(سورة الذّٰریٰت، آیة ۲۱)

(۵) سل کاله پس هره ژبه بدلیږی، ځکه دَ هر کتاب سل کاله پس هغه مزه ځی، بلکه د هغے دَ مضامینو په مطلب اخستو کښے ګرانی راولاړیږی دَ حضرت شاه عبدالقادر رحمه الله ترجمه قرآن بے مثاله ده لیکن د زمانے په تیریدو سره که هغے دَ بعضے اُردو الفاظو استعمال پاتے شو نو دَ دے وجه دَ هغے اِفادیت کمزورے شو بیا حضرت شیخ الهند رحمه الله د هغه ترجمه دَ نوو الفاظو په قالب کښے دَ هغے د افادیت قائم ساتلو دپاره وا چوله، لیکن دَ قرآنی الفاظو په افادیت څوارلس سوه کاله پس هم هیڅ فرق را نغلو د دے نه معلومیږی چه دَ قرآن دالفاظو انتخاب خالق کائنات دے دپاره کړیدے چه دا به تر قیامته دپیرے مُو دے دپاره برقرار وی، دد ے خلورو اُمورو ملاحظه کولو نه پس د ے کښے هیڅ شک نه پاتے کیږی چه دا د ول کلام دَ بلاغت دا سے حد ته رسیدلے دے چه هغے ته دَ انسان

رسائی میچرے نه شی کیدے هم دغه وجه ده چه قُرآن څه وخت نازل شو نو خانه کعبه کښے هغه آویزان اُوه بیمثاله او مشهورے قصیدے دَ شاعرانو خپلوانو را کوز کړے یوا ځے دَ امرؤ القیس یو قصیده هم هغسے آویزان ځکه پاتے شوه چه دَ هغه خور دَ هغے د را کوزولو نه انکار کړے وو، لیکن هر کله چه هغے دَ طُوفان نوح علیه السلام متعلق دقُرآن دا ایت واوریدلو،

وَقِيلَ يَٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِي مَآءَكِ وَ : اے مزکے خپلے اُبه تیرے کړه ،
يَٰسَمَآءُ أَقۡلِعِي وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ : او اے آسمانه اُودریږه او اُبه کمے شوے

سورة هود آیة ۴۴

نو دَ امرؤ القیس خور سمدستی د غه قصیده هم را کوزه کړه،

(اعجاز القرآن الرافعی):

جارج سیل لیکی چه د یو انسان قلم هم دا سے معجزانه کتاب نشی لیکلے او دا د مړو ژوندی کولو نه هم لویه معجزه ده: اډمیکسو ئل کنګ لیکی که چرے وحی څه شے وی، نو بیشک قُرآن یو الهامی کتاب دے (تاریخ اسلام عبدالقیوم ندوی جلد ۱ ص ۳۲)

قانُونی اعجاز

دقرآن بلاغی اعجاز خو بیان شو اُوس د دے خبرے چه قُرآن دَ الله تعالے کلام دے دویم دلیل قانونی اِعجاز دے ، انسانی قانون که یو تن جوړ کړے وی که کنړو تنانو (پارلیمنټ) او دوی د یر ماهران هم وی خو بیا هم دغه قانون په مختلفو قومونو او ملکونو کښے د یره موده نشی چلیدے او خامخا به دے کښی دا سے یو کمزوری ښکاره شی چه په هغے کښے د ترمیم او تغیُّر ضرورت راولی ، هم دغه وجه ده چه کم یو حکومت او باد شاهئ په قوانینو کښے دهغے قانون سازے اسمبلئ او پارلیمنټونه دیما دَبه لګیٔ دا وَلی او

اوهمدغه دَ انسانی قانُون دَ خامئ اوکمزورئ دلیل دے لیکن دَ قرآن قانون چه هغه دَ انسانی ژوند دَ ټولو اَړخونو نه ټرون لری او دَ هغې ښکاره کوُونکے هم صرف د پیغمبر علیه السلام هغه یو ذات دے چه لیکل لوستل ئے نه وُوکړی او اُمی ورنا خواندهٔ بللے شو، دَ هغې وطن ټول خلق نالیکلی اونالوستلی وُو په کوم کښے چه دوی ښکاره شوی وو په دغه وطن کښے نه دَ تعلیم زور شور وو او نه دَ څه قانون نه خلق خبر وو خو سره دَ دے دَ ایشیا، یورپ او افریقے په درے واړو براعظمونو کښے د ذروﷺ کالو نه زیاته مُوده په دے فیصلے کیدے نه پس دے کښے چا نقص ښکاره کړے او نه په کښے دننه میراو تبدیلئ ضرورت پیښ شو په مُوجُوده زمانه کښے چه تعلیم عام دے او دَ ټولے نړئ خلق دَ یو بل سره نژدی دی خو صرف مُسلمانان نه بلکه دَ یُورپ مُخالفین هم د قُرآن قانون بے مثاله معقول او جامع بولی حالانکه په دے څوارلسﷺ سوه کاله تیر شوی دی،

(۱) ډاکټر سموئیل لیکی، چه دَ قرآن کریم مطالب داسے همه گیر او دَ هرے زمانے په مناسب دی چه ټول آوازونه ئے خامخا قبلوی او مخلوق شکلونو، ښارونو او بادشاهو کښے کړنګیږی،

(۲) مسټرولف لیکی "دَ رُشد وهدایت وسیع جمهوریت، انصاف او عدالت نوجی تنظیم، مالیات، دغرباؤ د حمایت او دَ ترقئ اعلے آئین په قُرآن کښے موجود دے۔

(۳) د فرانس ډاکټر موبین لیکی "دقُدرت مهربانو چه کوم کتاب نه انسان ته ورکړی دی قُرآن د هغې ټولو نه بهتر دے دَ تاریخ اسلام عبدالقیوم ندوی جلد ۱ مـ۳۲۱ تا ۳۳۲ نقل شوی صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، دَ دے نه تاسو اندازه اُ لګوئ چه دا دول

کتاب دانسانی فکر پیداوار کیدے شی؟ هیچرے نه بلکه دَ دے کتاب مَاخذ دَ الله تعالے هغه بے اندازه عِلمی سرچشمه ده چه هغې ته دَ ټولو قومونو او دَ ټولو زمانو د ضروریاتو عِلم وو او په دے کتاب کښے ئے ټول را ځائے کړه،

ابیات اقبال مرحوم

آن کتاب زنده قرآنِ حکیم	حکمتِ او لایزال است و قدیم
حرفِ اُورا ریب نے تبدیل نے	معنی اش شرمندۂ تاویل نے
نسخۂ تکوین اسرارِ حیات	بے ثبات از قُوتش گیرد ثبات
صد جهانِ تازه در آیات او	عصرها پیچیده در آفات او
نوعِ انسان را پیام آخرین	حاملِ او رحمة للعلمین!!

(۴) ددینه علاوه سر پرامنډ برلیکی، د قرآن قوانین دتاجدار نه نرکمتر فرد پورے، با ندے حاوی دی او دا دومره معقُول دی چه مثال ئے نشته" (حواله بالا تاریخ عبدالقیوم ندوی)

(۵) آرنلډ لیکی چه قُرآن هغه اُصول پیش کړه چه دَ سائنس هغه مخ په وړاندے ترقی هم دے ته ماتے نشی ورکولے،

(دتاریخ عبدالقیوم ندوئ هم دغه حواله)

تاثیری اعجاز ④

قرآنِ حکیم د خپلو تاثیراتو د مخه هم یو معجزه ده ځکه چه په هیڅ انسانی کتاب کښے دا دول تاثیر نشته کوم چه قُرآن څرګند کړو، او ټوله نړئ پرے روښانه کړه داثر آچولو اوبلئ نژدُون دانسان رُوح سره دے، ځکه چه دا بدل شی نو انسانی تصوُّرات، ګفتار او کردار کښے پخپله تبدیلی راځی، دَ دے درے وارو مرکز رُوح یا زړه دے، لکه څنګه چه حدیث دا حقیقت ښکاره کړیدے چه

په بدن کښې بو ټو ته دا چه هغه درسته وي نو ټول بدن درست
وي (بخاري شريف)، د اصلاح مرکز روح دے خو روح امر ربي او آسماني
څيز دے، زميني نه دے لهذا کوم کتاب چه آسماني وي نو کلامِ ربي به
وي په هغې به د روح اصلاح کيږي کوم چه امرِ ربي دے. قرآن حکيم
کوم قوم او ملک (عرب) کښې چه ښکاره شو هغه د ټولې نړۍ د خرابو
مرکز وو، اعتقادي خرابۍ دومره وے چه د خُدا پرستۍ ايکښې څه
الښه هم نه وه بلکه هر ځائے بُت پرستي وه انصاف ورک وو ټول
ظُلم ظُلم وو، هر زور آور په کمزوري لوُخت وو او بغير د لوټ مار نه د
هغوي بله ذريعه معاش نه وه د دوي د ظلمونو نه د دوي اولاد هم
خلاص نه وو، تر دے چه خپلې ژوندئ لونړه به ئې په خاوره ور
منډلے او ويا به ئے پرې هکولو نښے به ئې دومره کولے چه د هغوي هيڅ
مجلس به د شرابو څښلو نه خالي نه وو، د اتفاق بُو نئ هم په دوي
کښې نه وو، او د هرے قبيلے او قوم خلق به د هر بل سره په جنګ کښې بُنت
وُو او دائے په ټولو کښې زياته خوښه مشغله وه، د اِصلاح ټولے ذريعے
(تعليم، تربيت، قانون) دوي کښې نه وے. جهالت لاقانونيت او خودسري
عامه وه. دا حالات انساني ذرائع او وسائلو سره په زرګونو کاله کښې هم
نه شو بنه کيدے د چا په خوب خاطر کښې هم نه راتله چه د صدو وجرې
نيوونکي خرابۍ به چرته ختمې شي، ځکه چه د اصلاح د ذرائعو نوم و نشان
هم د غلته نه وو، اُس چه دا هرڅه شته تعليم عام دے، د نشرو
اشاعت ټولے ذريعے شته، قانون موجود، د اصلاحِ معاشره انجمنې
قائم، اصلاحي فلمونه هم شته خو بيا هم په خرابو او شرو فساد کښې
اضافه کيږي او د جرمونو نوي نوي صورتونه راځي. اُس د دے
منظر او د قرآني اِصلاح د منظر نسبت اُکړه:-

چه هغه په دوه دوه نيم کاله کښې دا مُشکل ترين کار په ډير آسانۍ حل
کړو او هغه اصلاحي انقلاب ئے په عربو کښې را وستو کوم چه ټولے نړۍ
ته معلوم دے، د تاريخ په صفحو کښې ښکاره دے او دوست دُشمن د
دے اقرار کوي، په عربو کښې بت پرستي، د بيخه ختم شوه او کور په
کور د خُدا پرستۍ او توحيد داسے شور ښت اُشو چه دغه بت پرست
بت شکن شول، سر ئے صرف وحده لاشريک ته ټيټ شو، په ژبے
هر وخت د الله توحيد جاري شو، په زړونو کښې د الله خوف ځائے شو
د غير الله خوف ئے د زړه نه اُوتو. دغه قوم چه د خپلو سکه ورونړو دُشمنان
وو د اسلامي او قرآني ورورولۍ په وجه ئے بلالِ حبشي، صهيب رومي، او
سلمان فارسي غوندے پردي خلق "د خپلو سکه رونړو نه هم زيات
اُګڼل، خانه جنګي ختمه شوه، او ټول عرب قوم د مينے او ورورولۍ
په مزي کښې پيڅلي فولادي ديوال جوړ شول، جوارئ او سُود خوړل شراب
څښل - غلا - ډاکه - قتل، او ظُلم نه بولے، د عربو نه ورک شول، بلکه د دغه
قدمچه کوم ځائے ته. اُدرسيده د هغه ځائے نه دا ټولے خرابۍ ختمے
شوے، د يورپ يو اهل قلم ليکي چه د قُرآن نازل کيدو نه پس عرب
د انسانانو په شکل کښې فرښتے جوړے شوے، دا يو تاريخي حقيقت دے
چه داسے اصلاحي کارنامه چه سر ته پايه معجزه ده صرف د قرآن
په وجه اُشوه چه د ټولو انساني کتابونو په جمع او د نړۍ د ټولو —
حکومتونو د طاقت په جمع، نه بهروَه نو دا د دے خبرے دليل نه دے څه
چه قرآن کلام الٰهي دے او د خداوندي تاثير په وجه داسې اصلاحي
کارنامه ئے اُکړه؟ ولے نه دا خو د دے خبرے تاثيري دليل دے، چه
قُرآن کلام الٰهي دے، دا کوم چه ما اُليکل د موجوده دور اسلام دُشمنانو
عيسايانو هم د هغې اقرار کړے دے د هغې تفصيل بيا ټولو نه وړاندے

داوضاحت کول غوارم چه ما دوه دوه نیمه کاله ولے اُولیکل حالانکه قرآن خو دیرویشت کاله نازلیدو، د هغې وجه دا ده چه د مکے دیارلس کاله خو کُفارو په خپل ظالمانه طاقت دَ قرآن آواز بند کړے وو او ددے دَ تبلیغ ټولے لارے ئے هم بندے کړے وے دَ هجرت نه پس اته کاله کُفارو دغه کار د جنګ په زور دَ فتح مکے پورے جاری اُساتلو دا یو ویشت کاله خو قرآن نازلیدو لیکن کُفارو ددے تبلیغ او آواز په مذکوره طریقو بنده اُساتلو او باقی پاتے زمانه یعنی په دیرویشتو کالو کښے صرف دوه دوه نیمو کالو کښے دا کار اُشو، ددے وضاحت نه پس بیا خپل مقصد ته راګرځو:-

دیورپ په نظر کښے دَ قرآن تاثیر

ډاکټر ماریس لیکی، چه قرآن په دنیا هغه اثر اُغورځولو چه دَ هغې نه بهتر ممکن نه وو، دفرانس یسبان لیکی چه قرآن داسے ژوندا او پُرزورا یمانی جوش پیدا کوی چه بیا پکښ دشک ګنجائش نه پیدا کیږی سر ولیم میور لیکی:- چه قرآن دَ کائناتو دَ فطرت په دلائلو سره خدائے پاک د ټولو نه اعلیٰ هستی ثابته کړه او انسان ئے دَ هغه په اطاعت راښیت کړلو:-

مسټر جی ـ ټی لیکی چه قرآن په بیشمیره انسانانو اثر واچولو او دَ سائنس دنیا دَ قرآن ضرورت نو هم واضح کړه:-

مسټر عمانوئل ډی انش لیکی، چه د قرآن رڼا په یُورپ کښے هغه وخت راښکاره شوه چه تیاره خوره وه او په دے دَ یُونان مرعلم او عقل ته ژوند حاصل شو،

مسټر ایچ ـ ایس لیډر لیکی چه دَ قرآن دَ تعلیم نه دَ حکمت او فلسفے ظهور اُشو او داسے ترقی ئے اُکړه چه دَ سپل وخت دَ ټولو نه ...

لوئے یورپی حکومت نه زیات اُچت شو

(۳) انجذابی تاثیر

دَ قرآن کوم اصلاحی تاثیر چه مونږ بیان کړو هغه هم داسے یو معجزه ده چه په یو انسانی کتاب نه ظاهریدے نشی، لیکن دَ اصلاحی اعجاز نه علاوه دَ قرآن انجذابی تاثیر هم یو مُعجزه او ددے خبرے ښکاره دے چه قرآن کلامِ الٰهی دے،

(۱) ځکه چه قُرآن دیر غټ کتاب دے د هغې یادول دیر ګران دی،

دویم دا چه د غیر عرب مسلمانانو دپاره دَ کوژبه پردئی ده چه د هغې په یادولو کښے دویم بندش دے خپله ژبه کښ کتاب یادول آسان او پردئی ژبه کښے یادول دیر ګران دی،

(۳) دریمه خبره دا ده چه په دے کښے یو رنګ آیاتونه دیر دی چه په هغې سره پُزل کیږی، او غلطیږی، دا هم دَ هغې په یادولو کښے یو بندش دے

(۴) څلورمه دا چه دَ قُرآن حافظ دپاره د قوم یا دَ حکومت نه څه تنخواه نه ده ټاکلے شوے نه ئے په دوی کښے څه خاص عزت شته:-

(۵) پنځمه دا چه د قرآن یادولو دپاره دیر وخت په کار دے او بیا دَ یاد ساتلو دپاره ئے ټول عُمر ترمرګه دَ دور او تکرار ضرورت دے، دومره خوارئ کیږے د دنیاوی ډګرئ حاصلولو دپاره کړے نو دیر مال او عزت به ئے ګټلو، دا ټول دَ حفظ قرآن په لار کښے غټ خنډونه دی، لیکن سره دَ دے په مسلمان قوم کښ لکهونه حافظان دَ قرآن موجود دی او ددے دَ حفظ رواج په دے بے تیوسه حال کښے هم مخ په ترقئ دے چه دا دَ دے دلیل دے چه د قرآن په ذات کښے معجزانه او انجذابی داسے کشش موجود دے چه دَ دے بندشونو سره هم مسلمانان خپل ځان ته راکاږی او هیڅ یو بندش په دے اثر نه غورځوی دا کشش او انجذابی تاثیر دَ قرآن یو مستقله معجزه ده او دَ دے دلیل دے چه قرآن کلام

الٰهی دے ځکه چه بل یو کتاب دومره حفظ کوونکی په مخ د زمکے نشته نه دا سے کشش په بل کتاب کښے شته تر دے حده چه د تورات او انجیل یو حافظ هم نشته :۔

د قرآن اعجازی تاثیر په شخصیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم

د اصلاحی او انجذابی تاثیر نه علاوه د اشخصیتی تاثیر هم د قرآن یو مستقله معجزه ده، د قرآن په باره کښے صحیح او غلط دواړه رائے دی، یو صحیح رائے ده چه دا کلامِ الٰهی دے او بله غلطه رائے ده چه دا کلامِ الٰهی نه دے د صحیح رائے ثابتولو او د غلط رائے د بیکاره کولو د پاره موږ د قرآن د شخصیتی تاثیر اعجاز هم وړاندے کوو :۔

د شخصیتی تاثیر اعجازی درے صورتونه دی :۔

(۱) نزولی اثر (۲) قلبی اثر (۳) قالبی اثر

(۱) شخصیتی نزولی اثر :

مخالفین وائی، چه قرآن د الله تعالٰے کلام ځکه نه دے چه دا د رسول الله محمد صلی الله علیه وسلم کلام دے، که دا غلط رائے اُمنلے شی نو بیا خپل هغه کلام چه په هغے کښے به خدائے تعالٰی د دروغ د پیلے شوی وی ځکه به زړه اثر په دغه انسان اُغورځوی لکه څنګه چه د عربو د هغه مشهورو او ډیرو قصیدو خاص اثر په هغه شاعرانو نه پریوتو کوم چه داسے جوړے کړے وے که داسے وے نو تاریخ کښے به ئے څه تذکرے ذکر شوے وے لیکن د قرآن وحی :

په یخنئ کښے خوَلَه | به چه په حضور علیه السلام څه وخت به یو عامه جمع کښ کیده نو د یخ موسم

باوجود د هغوی د مخ مبارک نه به د خولو غټے غټے څاڅکی په ډیر زور څڅیدل، د حضرت صدیقه رضی الله عنها نه په اول د بخاری کښ منقول دی :۔

لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ فَيَفْصِمُ عَنْهُ وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا | ما حضور علیه السلام اُلید و چه په سخته یخنئ کښے به پرے وحی نازلیده او ختمه به شوه نو د هغوی د تندی مبارک

نه به داسے خوله راڅڅیده لکه څنګه چه و هلی رګ نه وینه داریږی وهی په یخنئ کښ داسے سخته خوله راتلل غیر اختیاری ده چل ول په دے کښے نشی کیدے اُس دا ښکاره خبره چه داسے تاثیر په انسانی کلام کښے نشی کیدے معلومه شوه چه دا د حضور علیه السلام خپل کلام نه وو بلکه الٰهی دے :۔

درونده والے او پیټے | کلام د الفاظو نه جوړوی په هغے کښے درونه والے او پیټے نه مګر ځکه چه دا خو په اجسامو کښے خاص وی او قرآن خو الفاظ وی جسم خو نه وی بیا هم په حضور علیه السلام به چه قرآن نازلیدو نو د هغوی په شخصیت کښے به د معجزے په توګه درونه والے او پیټے پیدا کیده او دلګ هم بلکه ډیر زیات :۔

بخاری شریف کښے زید بن ثابت رض نقل کوی :۔

كَادَتْ فَخِذِي أَنْ تَرُضَّ . ترجمه : قریبه وه چه څما د پتون هډوکے د پیټی د زوره چوره چوره شوے وے :

د سورهٔ مزمل په تفسیر کښے مستدرک حاکم د صدیقے رض نه نقل کوی، چه حضور علیه السلام به سفر کښ په اوښه سور روان وو، چه وحی قرآنی نازله شوه، هغه اوښه د وحی قرآنی د پیټی د زوره کیناسته، دا ښکاره خبره ده چه په زید بن ثابت رض او په اوښه دا دومره اثر نه د وحی راتلونه وړاندے او نه وروستو چرے شوے وو، دا صرف د قرآنی نزول اثر وو چه دا په قرآن کښے هم ذکر دے :۔

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبره علیه السلام موږ به تا باندے

یو دروُنه قول درواچوو:-

هرکله چه دا خیر قرآن او حدیث کښے را غلو عامو خلقو ته کتلو کچرے دا تاثیر دا واقعا تو نه خلاف وے نو دَ قرآن مخالفینو کفارو به خامخا دا اعتراض او انکار دوا به کړے وے، هر کله چه هغوی دا سے اُونه کړه، نو دا دلیل شو ودے خبرے چه دا تاثیر واقعی په تواتر سره ثابت دے، دا تاثیر صرف قرآن سره ترلے نه دے بلکه دَ هغے قرآن سره چه دَ جبرائیل علیه السلام په واسطه نازل دَ نو دا سے شوه، لکه چه دَ وخت دنا زلیدو او دَ جبرائیل علیه السلام دفعل او عمل هم په دے کښے داخل وی دا دَ قرآن دَ تاثیر معجزه ده نه بل انسانی کلام کښے نشته:

۲- دَ قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

دَ صاحبِ قرآن حضور علیه السلام په زړه مبارک باندے دَ قرآن دا اثر وو چه دَ حضور علیه السلام په فرمائش حضرت عبد الله بن مسعود رض دوی په وړاندے قرآن شریف تلاوت کړو، نو خلقو اُوکتل چه دَ هغوی دَ سترګو مبارکو نه بے اختیاره اُوښکے جاری وے۔ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ

(۲) مطرف بن عبد الله بن شخیر رض نه نقل دے، هغه وائی چه دَ شپے په تهجد کښے حضور علیه السلام ته ورغلے وم (لکه چه هغوی دَ ځوک هم نه وو) قرآن لوستلو ځه په لاره تیریدم نو دَ حضور علیه السلام دَ ژړا په وجه دَ هغوی سینے مبارکے دا سے جوش وهلو لکه په دیګچی کښے ویشیدلے به جوش وهی۔ فَلِجَوْفِهِ أَزِيزٌ كَأَزِيزِ الْمِرْجَلِ. بنه! چرے دَ چل وَل دَ خبرو نه چلولی سری پخپله دَ شپے په تیرے کښے په یوائے، دا سے اثر کیدے سی، دا تاثیر خو دَ کلام الٰهی کیدے شی۔

۳- تاثیر قالبی

په وینا کښے دومره تکلیف نه وی څومره چه په عمل کولو کښے وی دَ

چل وَل خبرے یوائے دَ خلقو خودلو دَ پاره وی چلولی سړے پخپله نل ترنله د یه دَ وُ کے عمل پرِ نشی کولے تر څو چه هغه کلام الٰهی اُونه ګنړی او دَ هغے مضامین حق اُونه ګنړی لیکن دَ حضور علیه السلام په قالب او بدن مبارک باندے دَ قرآن احکامو څه اثر به کیدو؟ کوم وخت چه دا آیت نازل شو:-

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ: سورة الانشراح ایة ۷ – ۸ اے پیغمبر علیه السلام ته چه څه وخت دَ ضروری کار نه فارغ شے نو خپل ځان دالله تعالیٰ په عبادت کښے ستړے کړه، او الله طرف ته توجه شه دے نو پس حضرت صدیقه رض فرمائی چه هغوی به تر دولة شپه عبادت کولو تر دے حده چه (تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ) دَ هغوی قدمونه مبارک به اُوپړسیدل

(۲) بخاری شریف کښے دی چه دَ صدیقه رض نه دَ حضور علیه السلام دا خلاقو په باره کښے تپوس اُوشو نو هغوی اُوفرمائیل چه پوره قرآن دَ هغوی اخلاق وو لکه څنګه چه ځوک خپل عادتونه او اخلاق نشی پریښودے دغه شان دَ حضور علیه السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جوړ شوی وو څه په قرآن کښے وو هم هغه دَ هغوی په عمل کښے موجود وو، بنه! چرے په یو انسان دَ خپل چل وَل دَ کتاب په دے قول قالبی، جسمانی او عملی تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدے نو دا دَ دلیل دے دے خبرے دے چه قرآن کلام الٰهی دے او پخپله حضور علیه السلام په دے دَ کلام الٰهی په حیثیت دَ یو لو نه زیات عمل کوونکے وو:-

دَ قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کښے نازل شو او دوی دَ یو لو قومونو نه کمزوری بے علمه او بے هنره وُو، دَ سیاسی غلبے حاصلولو هیڅ ذرائع دوی سره نه وُو، څکه چه سیاسی غلبے او اقتدار حاصلولو دَ پاره اول دا فرا دو زیاتولے ضروری دَ

او دوی کښې نه وو. عرب به په هغه وخت کښې صِرف سعودی عرب او یمن ته ویلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت مصر او شمالی افریقه دا عرب ملکونه نه وو، خو دا سلامی فتوحاتو نه پس عرب ملکونه جوړ شو، (۲) دویم څیز تعلیم دے او عرب دَ میانو یعنی دنالو ستو ملك وو، دریم څیز اتفاق او یو والے وو، لیکن دَ عربو هره قبیله دَ بلے دُشمنه وه تر دے چه دَ مدینے منوّرے دا انصار و دوه مشهوره قبیلے اُوس او خزرج پخپلو دیو بل دُشمنان وو، (۴) څلورم څیز کاریګری ده او په عربو کښې نه کارخانه وه او نه کاریګری د نُورے او دَ معمولی پوشاك دپاره هم هغوی د هندوستان او دَ شام د عیسائیانو محتاج وو، (۵) پنځم څیز زراعت او غذائی کفالت دے، او دَ کجُورو نه بغیر هغوی د نورو توکونو محتاج وو، ځکه چه د هغوی وطن د کرونده جوګه نه وو چنانچه قُرآن هغې ته پخپله "وَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ" اُو ویلے.

(۶) شپږم څیز معدنی دولت دے او په دغه وخت په عربو کښې یو معدنی دولت نه وو اُو س چه مونږ څه کورُو هغه دا ستی زمانے پیدا وار دے.

(۷) اُوم جسمانی قوّت دے، او دا هم په دوی کښې ځکه نه وو چه دغه ملک ډیر ګرم دے ضروری غذا او رته حاصله نه وه، دَ اوبو هم کمُوت وو دیخنی او ګرمئ نه ځان ساتلو دپاره دوی سره کورُونه وُو نه یا تو خلقو به په تنبوا نو کښې ګذاره کوله او دَ علاج څه انتظام هم ورسره وو، (۸) اتم څیز رُوحانی او اخلاقی قوّت دے چه دَ توحید اعلیٰ او پاکیزه تصوُّر نه پیدا کیږی، لیکن دَ عربو خلقو به دَ کانړو یا دَ کانړو نه جوړ بُتانو عبادت کولو،

په دے حالاتو کښې قُرآن په عربو کښې ښکاره او عربو ته لو په جمع دے رنړا دُوړ کولو بنه زوړ اُ لګولو دوه دوه نیم کالونه زیات وخت

قُرآن دَ آزادا شاعت (خورَولو) دپاره وخت نه وو مُونده لے شوے، لیکن دے لږه موده کښې قرآن عربو لره دَ کوم ځائے نه ترکوم ځائے اُورسَول دده اندازه دَ قُرآن نه وړاندے او دَ قُرآن نه وروستو عربو دَ نسبت کولو نه معلومیدے شی عرب قبل القُرآن هغه وُو چه دَ کُومو مُونږ ذِکر اُ کړو او عرب بعد القُرآن دا سے یو قوم جوړ شو چه په تنظیم اتحاد، اخلاق، بلند خیالئ، اولوالعزمئ، ایثار، قُربانئ، خُداپرستئ شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنئ رحم او شفقت، عقل و تدبیر، جهانبانئ، جهانګیرئ، دیانت، امانت، صِدق او راستئ، دَ وعدے پُوره کولو او په عدل وانصاف کښې دَ دوی یو قوم هم سیال نه وو، بلکه دَ بشریت پټول تاریخ دَ دوی د مثال پیش کولو نه تش تود دے هم دغه وجه ده چه دیر شو اتّه کمزور و سره هم هغوی دَ مشرق او مغرب دوه لوی لوی متمدّنو او بے اندازے سامان نه ډک پك بادشاهور قیصرا و کسریٰ) په یو وخت تکرَه اُ وهله او په ډیر لږ وخت کښې هغوی تار په تار کوه دهغوی دُوړے والُو ځُولے او د هغوی لوګه او تخت و تاج ئے تس نس کړل.

اُوس سوال دا دے چه دا سیاسی غلبه عربو ته په کومه وجه حاصله شوه، چه دَ ورَو دَ هغې طُوفانی چپے په مشرق کښې کاشغرا و دیوارچین سره را اُ تمبیدے او په مغرب کښې مراکش او فرانس پورے؟

دده جواب دا دے چه سیاسی اقتدار او غلبے حاصلولو دپاره دوه قسمه اسباب کیدے شی، (۱) یو مادی (۲) او دویم روحانی او غیبی،

اُس ذِکر شُو چه مادّی هیڅ اسباب عربو سره نه وو، بلکه د عربو د دُشمنانو او حریفانو سره وو، کچرے په مادّی اسبابو کَ غلبے فیصله کولے نو عرب به دَ مځکے ذ مخکے نه قطعًا ورک وو او نتیجه به اړولے،

(په عکس) وه، نو معلومه شوه چه دا هرڅه په هغه غیبي او روحاني طاقت چه کوم عربو ته د قرآن او صاحب قرآن علیه الصلوٰة والسلام د برکته نصیب شوے وو، اُس ښکاره خبره ده چه دا سې معجزانه طاقت د کتاب الٰهي د طاقت نه بغیر ممکن نه دے هم دے نه معلومه شوه چه قرآن کلام الٰهي دے او په کوم پاک ذات چه دا نازل شو هغه د ټولو نه زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلمانانو اُوسني زوال باعث هم دا دے چه دوی د اسلام او د قرآن په هدایاتو عمل پرېښے دے ورنه دے دوا رو اُس هغه طاقت د چه کوم وو۔ د قرآن دا نسخه د زړو کالو نه هر زیات وخت از میبت شوے او تجربه شویده، وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ[1] - قُلْ هُوَ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا هُدًی وَّ شِفَآءٌ[2] لیکن په کاغذ لیکلے شوے او په خولے ویلے شوے بهترینه نسخه تر هغې اثر نشي کولے ترڅو چه په هغې عمل اُونشي دیورپ مستشرقین دا راز ښه پیژني چه که چرے مسلمانانو اسلام او قرآن ته رُجوع اُکړه نو ټولو کمبه.

مسلمانان په یوځائے شي په یو مرکز کښے به راشي د هغوی خواره واره طاقتونه او د ترقۍ ذرائع به یوموټے شي او د دُنیا ږو هیے بُنبر طاقت به جوړ شي او څمونږ د لاس نه به د غه ښکاره اُځي، نو ځکه څه مو دے را سې هغوی مسلمانانو لره د قرآن او اسلام نه د بیر ته کولو کوششونه شروع کړي دي، او دا وائي چه د مسلمانانو زوال د قرآن او د اسلام په وجه دے او دا هم وائي چه مسلمانانو د مغرب هغه ګنده او خُدائے وېزاره تهذیب اختیار کړو نو دوی به ترقي اُکړي او همدا وجه ده چه په اسلامي ملکونو کښے زور او ټوے جنګ جاري دے او ورځ تر ورځے په مسلمانانو کښے انتشار او مرکزونه تنبتیده ونکي جذبات پالنم موجي۔ مونږ په خپلو

ـلـه سورهٔ بني اسرائیل آیه ۸۲ ـلـه سورهٔ حٰم السجدة آیه ۴۴

دوؤ کتابونو ترقي او اسلام[3] اشتراکیت او اسلام کښے دا مسئلهٔ پوره حل کړے ده چه د هغې روح دوه خبره دي هغه دا چه د یورپ کاریګري، هنر او علم یو څیز دے او د هغه طرزِ ژوند، معاشرت او تهذیب بل څیز دے، اول څه دا اسلام مردے چه یورپ پرے قبضه کړے ده، یعنے یورپ د هغوی صنعتکاري چه هغه وا خلي او د هغوی ګنهکاري ده چه پرېږدي په دے د زور تعلیریافته ( ) اعتراض نشته ځکه چه هغه اسلام سره پخپله فِټ دے د فِټ کولو ضرورت ئے نشته دلائل څما په نورو کتابونو کښې شته او د یورپ تهذیب ګنهکاریانے پرېږدي چه هغه د اسلام او ترقۍ دواړو نه خلاف او پخپله یورپ د هغې په وجه د تنزّل ښکار دے او د ځنکدن په حالت کښے دے، دا سے څمونږ خانه جنګي ختمیدے شي، دلوی او زور تعلیم دواړه وزرے د ترقۍ د پرواز د پاره ضروري دي دواړه د لے یوځائے کړئ جنګوئ ئے مه:-

۴- غذائي اعجاز

انسان د جسم او روح نه جوړ دے دا دواړه په دے بدلیده ونکي او خرابیده ونکي جهان کښے آباد دي، ځکه په دوی کښے هم بدلي او خرابے راځي، نو ترڅو چه دے دواړو د پاره د غذا انتظام نه وي نو د دوی باقي پاتے کیدل ناممکن دي په دے وجه قُدرت د جسم او د بدن د بقا د پاره د غذا انتظام کړے دے، چه دے د ختمیدو نه بچ شي او د دے د پیدا کولو نه چه کوم فائدے اخستل مطلب وو هغه هم پوره شي او دے کښے څه نقصان را نشي او د روح د غذا د پاره ئے هم په دے غرض انتظام کړے دے چه دے هُم ژوندے پاتے شي او د ده د پیدا کیدو اُش مقصد پوره شي، قدرت د انساني بدن د غذا دا سے لوئے انتظام کړے دے چه د زمکے نه واخله تر آسمانه او تر نمر او سپوږمۍ پورے ده د غذا په ۱۰

په تیاری کښې لګیا دی مثلاً د بدن غذا (ډوډۍ) د پاره زمکه غنم را اُټوکوی اُوبه او هوا هغه شنه او تازه ساتی دستورو په کشش هغه دانه نیسی او غټیږی. نمر د سمندر نه بړاس اوچت کړی پورته وریځ شی او د هغې نه باران په شکل کښې د اُبو انتظام اُکړی او بخیلے ګرمئ هغه د غنمو دانے پخوی، باد و نه بوس او غنم جُدا کولو کښې مدد کوی شپه ورځ پوبل پسے لګیدلی دی نو دے کښې اعتدال پیدا کوی مطلب دا چه ټوله کارخانه د جهان په غنمو جوړه ولو کښې لګیا ده چه انسانی بدن له د خوراک تیار کړی حالانکه د روح نه د بدن قیمت او قدر ډیر لګ او لا ندے دے چرته لاندے او کمزوری جُز د پاره دومره لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفه موجود دے نو دا خو هیچرے نشی کیدے چه د رُوح د غذا د پاره ډِغه انتظام نه وی دا خو نه عقل منی او نه ئے حکمت خو بیلتُون صِرف دومره دے چه بدن د زمکے شے دے د دے غذا سامان هم د زمکے نه اُشو او رُوح آسمانی او امر ربی دے له دے وجے د دے غِذا هُم د غه ځائے نه پکار ده:-

د رُوح آسمانی غِذا

د رُوح د ژوند د پاره قُدرت یو روحانی غِذا تجویز کړے ده خو هغه دا سے ده چه څوک د هغې کیفیت او مِقدار نشی ښودلے ځکه چه د رُوح په دے کښې الله تعالیٰ سره مشابهت او مناسبت دے نو د دے د پاره به غذا هم دا سے پکار وی چه د الله ذات سره تړون لری، بلکه د هغه صفت وی د الله د غه صفت صِرف هم د هغه کلام کیدے شی چه روح انسانی ته مُنتقل شی او د دے ژوند دے اُساتلے شی نو د کلامِ الٰهی او وحی ربانی نه بغیر د انسانی رُوح ژوند نا ممکن دے، لکه څنګه چه د جسمانی غذا نه بغیر د جسم ژوند نا ممکن دے:-

د روحانی ژوند معیار

د روح اصلی ژوند او مرګ هُم هغه معیار لری کوم چه یو انسانی اندام لری دا فیصله به د غذا په مُقرر معیار مُوقوف وی چه واقعی کلامِ الٰهی یا قرآن الٰهی روحانی غذا ده که نه؟

د غذائیت معیار

د غذائیت معیار دوه څیزونه دی (۱) طبعی میلان (۲) ترقی او نشو نُما. (۱) مثلاً ډوډۍ او غوښه جسمانی غذا ده او اُسپنه او لرګے جسمانی غذا نشی کیدے د دواړو په مینځ کښې بنکاره بیلتُون دا سے دے چه ډوډۍ او غوښه خوړل د انسان طبیعت غواړی او دائے طبیعت نه غواړی چه د اُسپنے او لرګی بوره جوړه کړی او وے خوُری؛

(۲) دویم معیار دا دے چه ډوډۍ او غوښے خوراک سره بدن غټیږی او ترقی کوی مګر اُسپنے او لرګی خوراک سره دا سے نه بلکه نقصان کیږی، د غه رنګ قرآن هم طبیعت غواړی، ځکه خو په لکهونو حافظان د بیر عُمر لګیا وی قُرآن یاد کړی او بیا د هغې د ساتلو د پاره تر مرګه ټول عُمر د هغې دورونه او تکرارونه کوی. د دے قرآن د علم او عمل سره په رُوح کښې داسے اصلی (حقیقی) ژوند پیدا کیږی چه بیا یو موټے خلق په زرګونو زرګونو خلقو برکیدے شی لکه موبزه سیاسی اعجاز" کښې چه بیان کړه کیږي رُوح ته قرآنی غِذا ور نکړے شی نو رُوحانی ژوند دا سے ختمیږی، لکه څنګه بدنی ژوند د بدنی غذا نه موندلو په وجه ختمیږی:-

د روح مرګ او ژوند

د هر څیز ژوند د هغه د پیدا کولو د مقصد نه معلومیږی:-

(۱) د ستر یے پیدا کولو مقصد لیدل، او د غوږ پیدا کولو مقصد آوریدل دی ستر که چه لیدل نشی کولے او غوږ چه آوریدے نشی نو دا د دوی مرګ

دے دغه شان د رُوح پیدا کول د "معرفتِ الٰهی" د پاره دی څوږدے چه دا مقصد حاصلیږی نو روح ژوندے ګوندی مړ دے :-

(۲) د الله په معرفت او د الله په تعلّق سره روح کښے یو لوئے دا سے طاقت را شی، چه د هغے مقابله د دغ قُوت نه خالی روح نه شی کولے اُس د دے طاقت نوم رُوحانی ژوند او د دے نیشتوالے رُوحانی مرګ دے، دا سے ژوند قرآنِ حکیم په دے الفاظو بیانوی:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ :- اے مؤمنانو تاسو د الله او رسول حکم وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ط:- اُمنئ هغوی تاسو دا سے خبرته سورة الانفال - آیة ۲۴ :- دا بل کوم چه تاسو ته ژوند درکوی،

دے نه معلومه شوه چه رُوحانی ژوند د جسمانی ژوند نه اعلیٰ او زیات اوچت دے د دے رُوحانی ژوند په برکت او طاقت سره صحابه کرامو د خپل نه څو چنده زیات لښکرو ته ماتے ورکړه سره د دے چه هغوی سره به هیڅ سامان نه وو او حیرانتیا دا سے کار نامے به ئی اُکړے چه صرف د جسمانی ژوند خاوندانو به نشوے کولے دا ژوند هغوی ته د قُرآن او اسلام نه حاصل وو، د ابن جریر طبری په تفسیر کښے.

وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ ط د سورة آل عمران آیة ۱۰۳ :-

د حضرت ابو قتاده وضاحت دا سے بیان شوے کړدائے ترجمه) چه" د عربو خلق ډیر ذلیل خوار او د ټولو نه زیات ګمراه وُو هغوی سره نه خوراك او نه پوشاك وو هغوی د رُوم او فارس غوندے د دُوو زمرو په مینځ کښے نړل وو دوی سره د پخیدو هیڅ ځیز نه وو، هغوی د خوراک نه محروم وو، نو دو ګواندی خلقو به هغوی خوړل تر دے چه اسلام راغے اسلام ورته یو کتاب (قُرآن) ورکړو چه هغه دوی له د قومونو سرداران او حاکمان جوړ کړل ."

قُرآن رُوحانی غِذا ده

د غذا د پاره مونږ و پاندے دوه معیاره بیان کړی دی (۱) د طبیعت میلان (۲) او ترقی (۱) قرآن طرف ته د مانے خو دا حال دے چه د نړئ بل یو کتاب دومره نشی لو ستے څومره چه دا لوستے کیږی نړئ کښے د هیڅ کتاب دومره حافظان نشته څومره چه د قرآن دی، حالانکه د دے غریبانو حافظانو نه نه د مسلمانانو له طرفه څه عِوضانه ورکولے شی نه د قوم یا حکومت له طرفه او یا خود قرآن ژبه هم غیر عربو د پاره اُپراده چه د مجبورئ نه بغیر هغے ته طبیعت نه ورځی، هم د دے نه معلومیږی چه قرآن رُوحانی غذا ده څکه خود دے ټولو مشکلا تو با وجود دے ته د طبیعت میلان شته .

(۲) دویمه خبره دا ده چه غذا خوړونکی ته د غذا نه ترقی او طاقت حاصلیږی نو د قرآن تاریخ هم دا بنائی چه د قرآن په برکت کمزوری انسانان طاقتور شول، بے اخلاقه با اخلاقه شول، لاندے خلق بره او ناپاک خلق پاک شول، د دے نه پس د هیڅ هم په دے کښ شک نه پاتے کیږی، چه قرآن آسمانی غِذا ده چه د رُوح د پاره د آسمان نه نازله شوے ده او قرآن باندے یقین لرونکو ته هم دے قرآن هغه عظمت او شان ورا بخښلو چه د هغے مثال په انسانی تاریخ کښے نشی موندے او دا شان یوازے د کلامِ الٰهی کیدے شی

(۶) دلیل نظامی

قُرآن حکیم د انسانی ژوند د پاره دا سے نظام قائم کړے دے چه د هغه نه په خپله دا یقین پیدا کیږی چه دا د خالق انسان له طرفه دے دا انسان جوړ شوے نه دے، څکه چه د انسانی ژوند را ز و نه او رموز نه صرف خالق حیات پیژنی نه چه بل څوك انسان چه کله هم د دے لاسے نه وا وریدو او په یو انسانی لائحه حیات باندے د ژوند کوشش اکړونو هغه ته امن او آرام نصیب نشو د قرآن نظام حیات د ومره کامل او د

ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دے چه کچرے دَ هغې تفصیل بیان شي نو دیرغټ کتاب به ترجوړ شي لهذا مونږ د قرآن د صداقت په غرض یو څو بنیادی اُصول پیش کوو:

(۱) دانسان تعلق دَ خالق کائنات سره (۲) دانسان تعلق د خپلو هم جنسو انسانانو سره۔

(۳) دَ انسان تعلق د ټول عالم دَ کائناتو سره:-

(۴) دانسان دَ ژوند مقصد:-

(۵) دانسان دَ ژوند اخیری پوړئ:-

(۱) ړومبے اصول ـــــ دَ انسان تعلق خالق کائنات سره:-

خالق کائنات دَ انسانی ژوند مرکز دے، دانسان ژوند، د هغې ضرویاتو دژوند دَ ظاهری او باطنی فائدا اخری فیصله دَ خالق کائنات مرضئ سره تړلے ده دَ خپل مرکز حیات نه دَ انسان جُدا کیدل د هغه مرګ دے او دَ هغې سره یوځائے کیدل دَ ده حقیقی ژوند دے لهٰذا دَ انسان ړومبئ ذمه واری دا ده چه هغه دَ خالق کائنات په وړاندے په دے حیثیت (رشات) یقین اُلری۔ دانسان دے حیثیت ښکاره کولو دپاره قرآن ړومبے ارشاد اُفرمائیلو:-

خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ (سورهٔ ملك آیة ۲) یعنے خالق کائنات دانسان د مرګ او ژوند خالق دے:- بیائے اعلان اُکړو:-

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ (سورهٔ النحل آیة ۵۳) انسان ته ټول حاصل نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیائے ارشاد اُفرمائیلو چه انسان خپل کوشش سره چه کوم څیزونه حاصلوي د هغې آخری فیصله هم د قدرت په لاس کښې ده انسان له ځپل کوشش نیاز بدل نه دی بکار۔

وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ (سورهٔ التکویر آیة ۲۹) ستاسو خوښه

دَ الله دَ خوښے تابع ده

قرآن دَ سید الکائنات دَ خولے مبارکے نه دا اعلان اُکړو:-

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ط (سورهٔ اعراف آیة ۱۸۸): اعلان اُکړه چه څه دَ خپل ځان د پاره هم د سُود او زیان اختیار نه لرم تر څو چه دَ الله خوښه دا فیصله اُنکړی:-

دَ دے خیالاتو لازمی نتیجه به دا وی چه (۱) رب العٰلمین سره به دَ انسان د مُحبت یو مضبُوطه رِشته پیدا شی، چه کله هُم نشلیږی،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْآ اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ط: د ټولو نه زیات محبت دَ الله سره دَ ایمان (سورهٔ البقرة آیة ۱۶۵) : او یقین دَ خاوندانو وی هم د دے محبت دا اثر وی چه دَ هغه فکری او عملی ژوند دَ الله سره اُتړلے شی او دَ هغه ظاهر او باطن دَ الله په مخکښې سر ټیټے شی، دَ هغه ظاهر او باطن دَ الله په یادونا باد شی او په کائناتو دَ هغه نظر دا سے وی چه هغه دا دَ جمال د محبُوب صِرف یو آئینه ګنړی، هغوی په ولاړه په ناستے او په ملاستے

يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا وَّقُعُوْدًا وَّ عَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : الله یادوی او په دے خیال او فکر په آسمانونو او زمکے نظر اَچوی چه اے

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : دَ عالم خالقه تا دا عالم بے مقصده نه هٰذَا بَاطِلًا ط (سورهٔ آل عمران آیة ۱۹۱) : دے پیدا اکړے:

او د اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ه : په تصور کښې دے د دین دُنیا د کامیابو چشمه رب العٰلمین ګنړی او اعتقادی، قولی او عملی عبادت صرف دَ هغه کوی، او دَ خپلو منډو ترړو نه پس د دین دُنیا دَ خپلو مشکلاتو دَ حل دَ پاره هم دَ هغه مدد غواړی هغه خپله رضا دَ الله په رضا کښے ورکه کړی او دَ الله تعالیٰ په آمر، نهی باندے عمل کول یعنے دَ هغه د حکمونو تعمیل د خپل ژوند ضروری حصه جوړ وی، قرآن نه چه جا فائده (فیض)

حاصلې کړې ده قرآن پخپله دغوی حال پخپلو دے الفاظو کښے بیا نوی
وَلٰکِنَّ اللّٰہَ حَبَّبَ اِلَیْکُمُ الْاِیْمَانَ وَزَیَّنَہٗ: الله ستاسو په زړونو کښے د ایمان مینه
فِیْ قُلُوْبِکُمْ وَکَرَّہَ اِلَیْکُمُ الْکُفْرَ وَالْفُسُوْقَ: واچوله او ستاسو په زړونو کښے ور
وَالْعِصْیَانَ ط اُولٰٓئِکَ ھُمُ الرّٰشِدُوْنَ: نو ستاو ستاسو په زړونو کښے د کفر
گناه او نافرمانئ کرکه واچوله هم خلق په سمه لار دی (سورة حجرات آیة ۷)
داهم هغه څیز دے چه په دے د خالق کائنات او د مرکز حیات سره
تړون پیدا کیږی. او دا تړون بیا هغه څیز دے چه هغې سره دانسان زړه
او دماغ ته تسلی او آرام نصیب کیږی او د بهولو د نیوی پریشانو خاتمه اُشی
اَلَا بِذِکْرِ اللّٰہِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ ط (الرعد آیة ۲۸) صرف د الله په یاد زړونو ته
راطمینان حاصلیږی)

دویم اصول، دانسان د نورو انسانانو سره تعلق

دانسان ژوند په تمدن او اجتماعیت بنا دے یعنې په ګډه وخت تیرولے شی
بواځې ځان د خپل ژوند ضروریات د نورو انسانانو په مدد حاصلوی،
حجامت د پاره د نائی ضرورت مند وی، جامو د پاره د جولا د لوبنو د پاره
د کولال د مکان جوړولو د پاره د معمار او علاج د پاره د طبیب او ډاکټر محتاج
وی دا رنګه دے شمیره نورو ضرورتونو د پاره د بیشمیره نورو انسانانو
محتاج وی. تر څو چه د ده د نورو انسانانو سره تعلق نه وی نو هغه ژوند
نشی تیرولے نو ضروری شوه، چه د انسانانو په مینځ کښے تعلق د پاره د
داسے بنائسته اصول وی چه انسان په هغې د اجتماعی ژوند فائدے
حاصلولے شی. قرآن حکیم د حقوق انسانی متعلق داسے بنکاره احکام او
جامع هدایات ورکړی دی چه په هغې عمل کولو سره د انسان د ګټے
ژوند د بر خوشحاله او پرامن جوړیدے شی د تفصیلاتو ګنجائش ۸
نشته کښے د انسان د ګټے د ژوند بوخو اصول قرآن

قائم کړی دی، (۱) د بشریت د یو والی اعتقاد یعنې د رنګ، نسل او وطن
د اختلاف باوجود ټول انسانی قومونه د یو پیر مثال لری لهذا یو انسان
د ټولو انسانانو سره هم هغه سلوک کوی کوم چه هغه د خپل پیر
(خاندان) سره کوی، ځکه چه ټول انسان د یو مور پلار یعنی د آدم علیه
السلام او د حوا آئی اولاد دی،
(ب) رنګ، نسل او د ملک اختلاف صرف د پیژندګلئ د پاره دے د جنګ
جګړو یا د کرکے د پاره نه دے.

دریم اصول، دانسان د کائنات عالم سره تعلق

دانسان تعلق د کائناتو سره د خادم او د مخدوم په حیث دے کل کائنات د
انسان په خدمت کښے لګیا دی انسان ته معلومه دی او که نه خو سفلی
عناصر ټول یعنی زمکه، باد، اوبه او اور، د زمکے آسمان مینځ کښے وریځ
او باران او برق نمر، سپوږمئ او ستوری دا ټول په خپل خپل ځائے
د انسان په خدمت کښے لګیا دی او د دی د ژوند ضروریاتو تیارولو کښے
لګیا دی همدغه حال د ځناورو، اونو بوټو او د معدنیاتو دے چه د هر یو
د فائدو و تحقیق یو مستقل علم دے د دے حقیقت قرآن حکیم په دے
الفاظو کښے اعلان کړے دے:-
خَلَقَ لَکُمْ مَّا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا ط اے انسانه د زمکے او د آسمان ټول څیزونه
سورة البقرة آیة ۲۹ (ستا د فائدے د پاره پیدا دی)
وَسَخَّرَ لَکُمْ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ط اولګیا کړی دی ستا سو د فائدے
سورة الجاثیة آیة ۱۳ د پاره د زمکے او آسمانونو ټول څیزونه د کائناتو
دے تعلق معلومیدو سره په انسان باندے څو حقیقتونه ښکاره شی
(۱) د دے جهان ټول برکتونه او لاندې بی څیزونو کښے دانسان فائدے دی
انسان له بکار دی چه د اُلیتوی د دے نه دانسان په زړه کښے په

کائناتو د حاکمیت او د هغې د قابوکولو جذبه پیدا کیږي، د انسان او د کائناتو په منځ کښې د فائدې وړکولو او د فائدې اخستلو تړون قائمیږي انسان دې ته د فائدې اخستلو کوشش نه کوي، او د علوم کوشش په ذریعه په دې فائده و قابو مومي او د دې فائدو د تخلیق حکمت پوره کوي

(ب) د دې په نتیجه د عالمي تعلق به داوي، چه انسان به ځان حاکم او مخدوم او ټول کائنات به محکوم او خادمان ګڼړي لهذا هغه به دا ټول دُنیوي فائدې د انساني شرف خادم، محکوم او تابع جوړ وي او شرف انساني به د دوي خادم محکوم یا تابع نه جوړ وي او دې په دې نظریه عمل کوو نکی (جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جهان تا د پاره دے نه جهان د پاره نه یې بلکه د خالق جهان د پاره یې په دې بنا به هغه دُنیا د انساني شرف د تکمیل ذریعه جوړ وي انساني شرف به په دُنیا قربان نه کوي هغه به د زر و مال حاکم وي د هغې بنده او غلام به نه وي په دې اصولو به د هغه خودي لوړه هم لوړه شي هغه به د خپل روحاني شخصیت د لوړتیا اقراري شي او د دُنیا کړ ذیلو غرضونو د پاره به په انساني شرف باندې داغ نه لګوي.

(ج) د کائنات عالم د قابوکولو او د هغې د خادمیت یو نتیجه به دا هم وي، چه انسان به د شرک نه پاک شي خپل ځان به اشرف المخلوقات او نور ټول مخلوقات به خپل خادمان ګڼړي هغه به د عبادت لائق نه ګڼړي ځکه چه مخدوم کله هم د خادم عبادت نکوي او نه د هغه نه مرادونه غواړي هم د غه وجه ده چه قرآن د هغه انسانانو په باره کښې فرمائي کوم چه د آسمان یا د ځمکې څیزونه معبودان جوړ کړي دي:-

وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ: سورة حج آیة ۳۱: چا چه د مخلوق عبادت اوکړو نو داسې شو لکه چه هغه دا انساني شرف د آسمان نه ځان راګذار کړو.

او هم د دې تعلق اثر به وي چه انسان به د مخلوق د عبادت نه ویزاره صرف د خالق کائنات عبادت ګذار شي، او هم دا د قرآني تعلیم نتیجه ده

۴- خلورم اصول، د انسان د ژوند مقصد

د انساني زندګۍ څلورم بنیادي اصول دا دے چه انسان د خپل ژوند د مقصد معین کولو غوښته پرا نیځي د ټولو نه ضروري علم دا دے چه انسان ته د خپل ژوند مقصد معلوم وي او دا د اعلی وي، لکه څنګه چه انسان د ټولو مخلوقاتو نه برتر او اشرف دے، نو د هغه مقصد حیات د هم دا سې برتر او اشرف وي چه په هغې کښې د رسره بل یو مخلوق هم نه وي برابر- د غوا، میښې او بزې مقصد پئ دي په کومه کښې چه پئ د بیروي او بسه وي نو هغه به زیاته قیمتي وي بزې نه غوا او غوا نه میښه زیاته قیمتي ده د خره آس ځکه زیات قیمتي دے چه د خره د هغه مقصد اوچت دے په دې خبره کچوې انسان فکر اوکړو نو ثابته به شي، چه د انسان نه بغیر ټول مخلوقات د انسان د پاره دي انسان به د دې نه خدمت او فائده اخلي آس د غود جوګه د اخبره ده چه د انسان د ژوند څه مقصد دے. او د دې سوال حل کول د انسان د ټولو نه ړومبئ ذمه واري ده

دا خوکیدې نشي چه معمولي څیزونه خو د مقصدیت نه خالي نه وي خو د انسان ژوند دې د ټولو نه د لوئې هستئ پیدا کول بې مطلبه وي؟ ځکه چه د خالق کائنات په حکیمئ به داغ اُلګي نو بنا په دې د انسان د پیدا کولو مقصد چیرغټ دے لکه څنګه چه انسان څپله لویه هستي ده، د مادې پرستانو په خیال کښې خو د غه مقصد صرف خوند و نه اخستل دي د خوراک څونداوي او کله د عزت یا د حکومت، پوهيږې خو (خوراک) خو د انسان د ژوند مقصد څنګه نشي جوړیدې چه بعضې

ځناورلکه میښه او، هاتي دَانسان نه ډیر زیات خوراک کوي او ده له خوند هم زیات ورکوي، ځکه ډیر خوراک کښې خوند هم ډیروي، لکه څنګه چې یو کس دوه آموته خوري او بل کس شل آمُوته اُخوري نو دے دویم کس له به خوند هم زیات ورکوي، دا ویل ځکه غلط دي چه د میښې او هاتي نه دَانسان خوراک بنه دے هاتي او میښه وابنه کیا خوري او انسان پولاؤ او چرګان! ځکه چه د هاتي او میښې دَپاره دغه وابنه ګیا پولاؤ او چرګان دي د دوي نه دا څیزونه زیات خوند ورکوي اُس دویم څیز دَرُتبه، عزت) دے امام غزالي رحمه الله تعالیٰ دوینا مطابق وَهم څیزونه دي ځکه چه عزت او رتبه دَمال دپاره ده او مال هم دَ خوراک دپاره خو فرق صِرف دواسطے دے وړاندے هم مقصد خوراک وو بلاواسطه او اُس هم مقصد خوراک دے خو بالواسطه:-

دغه نهکښه دریم څیز دحکومت) هم یو مستقل مقصد، ځکه نه دے چه دَادمال او رتبے دپاره او مال ورُتبه دَخُوراک دَپاره مطلوب دی لکه څنګه چه وړاندے ذکر شُو، خوراک څه مقصد نه دے، بلکه دا چه دانسان حکومت دګوښش او دَ تکلیف دے، مال پرے خرچ کیږي منبه نه کړے پکښے وهلے شي شرو نساد پکښے کیږي، دو بتونه دهغه دَپاره بکاروي حکومت آدرید ل پکښے راځي، مطلب دا چه دزړګونو خطرونه انساني حکومت ډک وي په دے کښے خود ده ګیا ذمرے بنه دے چه دَهغه حکومت قدرق دے ټول ځناورے قدرتي زیرفرمان دي او دا سے هیڅ قِسم خطرے هم پکښے نشته هم په دے دول انساني لذّت او خوند هُم دغمونو او تکلیفونو نه ډک دے په دے خونه د نو اغستونکښے کله سر و مال او ټول تبر هم اُ بیلي مګر ځناور دولذت ورسے ټولو خطرو نه خالي دے دَ هغې وجه دا ده چه دَانسان په فطرت

پکښے نیرشوے غم او دَمستقبل فِکر بروت دے ده په منکرو یا خپلوانو کښے څوک چه وړاندے مړدي دَه نه چه را یاد شي خامخا غم جن کیږي او آئنده خطرے فِکر هم دَ سره خامخاوي دے وجه دَانسان ټول لذتونه دَ غمونو او فکرونو نه ډک دي او دَ ځناورو هیڅ یو لذت کښے هیڅ قسم غم فکر نشته دے ټول تقدیر خلاصه دا شوه چه، سان دخپل ژوند مقصد پخپله نشي مُقرّرَ ولے دا مقصد به ده خالق مقرّروي، لکه څنګه چه د هوائي جهاز جوړه ونکے دَ هوائي جهاز مقصد متعین کوي نه چه پخپله هوائي جهاز خپل مقصد متعَیّن کوي هُم دا مقصد په صفا او بلیغو الفاظو کښې قرآنِ حکیم بیان کړے دے:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دَ پیدا بنوام بنیا دَمرد تخلیق مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ○ مقصد عبادتِ الٰهي دے مونږ سورة الذّریات آیة ۵۶، ۵۷) دوي نه روزي ګټل دغواړو او نه په بل خوړول:

دا سے لکه څنګه چه انسان دَا دوه مقصدونه خپلو غلامانو ○ پوره کوي ځکه چه مونږ ته نه دَروزۍ حاجت شته او نه دَ خوراک إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکه خُداوند تعالیٰ دوړاندے نه دَانساني مشین قائم ساتلو دَپاره دَروزۍ انتظام کړے دے، ځکه چه هغه ډیر قوي او زورآور دے،

کچرے یو مشین ته دَرنګ روغن ضرورت دے دَپاره وي چه هغه خراب نشي نو دَا دمشین دوجود مقصد نه دے، بلکه ددے مقصد هغه کار دے چه مشین ساز کوم کار دَپاره جوړ کړے دے هم دغه رنګ دانسان او دَهغه دَ رزق دے دَانسان دَپاره روزي دبقاء سامان دے

مقصدِ تخلیق نه دے، مقصدِ تخلیق به هُم هغه وی چه کوم دَ پاره انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادتِ الٰهی۔ دَ تیل او روغن (ایشان رد مشین دَ پاره) روزی هُم دَ انسان صحیح ساتلو دَ پاره یو سامان دے دَ هغه دَ ژوند مقصد نه دے، په دُنیا کښے دَ هر مشین قیمت دَ هغه دَ مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً دَ چینو به هغه مشین زیات قیمتی گڼړلے شی چه لږ وخت کښے ډیر چینی پیدا کوی هم دغه رنګ دَ انسانی مشین قیمت به دَ هغه دَ تخلیقی مقصد په مطابق وی چه هغه عبادت الٰهی او تقویٰ ده فرمائی اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰکُمْ، او هم دا اِنسان دَ الله په نزد ډیر قیمتی دَ شرافت او عزت خاوند او ډیر مقبول دے:

پنځم اُصول، دَ انسانی ژوند آخری منزل

دَ انسانی ژوند آخری پړاؤ الله سره یو ځلے کیدل دی، قرآن دا وائی چه دَ انسان ژوند متحرک دے ساکن نه دے:

یٰاَیُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا، ته په هره مرحله پر تکلیفونو فَمُلٰقِیْهِ ط سورة الانشقاق آیت ۶، زغمیږی تیریږی لوا الله ته وردوان ئے او بیا به ورسره یو ځائے شے:

(۱) دَ دے آیت نه معلومه شوه، چه انسانی ژوند متحرک دے:

(۲) په دے حرکت کښے ورته تکلیفونه هم خامخا پیښیږی:

(۳) دَ دے حرکت آخری پړاؤ خدائے سره یو ځائے والے دے:

دا خبره ډیره ښکاره ده چه انسانی ژوند متحرک دے انسان اوّل واشوم وی، بیا هلک او ځوان شی، تر دے دَ ترقئ حرکت دے بیا مرګه پورے دَ تنزل حرکت جاری وی، دَ مرګ نه پس برزخی حرکت شروع شی، دا اتول قسمه حرکتونه ضروری دی دا هیڅوک نشی بندَ ولے دَ

ترقئ په حرکت کښے به ترقی کیږی او دَ تنزل په حرکت کښے به خامخا تنزل کیږی خو دا ټول حرکتونه دَ غمونو او مصیبتونو نه ډک دی:

دا خو دَ ښکاره ژوند حرکتونه وو، دَ پټ حرکت، یعنے دَ قبر او دَ برزخ حرکت هم څوک نشی بندَ ولے دا ښکاره او پټ قسمه ټول حرکتونه به هله ختمیږی چه دَ دے حرکتونو آخری پړاؤ راشی او دا آخری پړاؤ کومه ده، دا پړاؤ هغه ده په کومه کښے چه دَ انسانی ژوند نتیجے او ثمرے بیاموندلے شی،

په دنیا کښے هر حرکت یو عمل ګڼلے شی، چه څه وخت دَ هغه عمل نتیجه راڅی نو دَ هغے عمل حرکت ختم شی، یو زمیندار زمکه جوړوی تخم پکښے اچوی، دَ هغے به خور کوی، سره په کښے اچوی۔ خیال ئے ساتی، څوکیداری ئے کوی، چه فصل پوخ شی بیا ئے ریبی، په مشین یا په غوایانو او خرو ئے غوبلوی، بوس او غله بیله کړی چه دَ غلے درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، ځکه چه هغه دَ عمل نتیجے او دَ حرکت آخری پړاؤ ته اُرسی او دَ دے نه پس دَ هغه حرکت ختمیدل ضروری دی هم دغه حال دَ انسان دے هغه ټول ژوند کښی تکلیفونه تیره وی او ورسره حرکت کوی، څوک دَ خیر او نیکئ دَ پاره تکلیفونه تیروی او څوک دَ شر او بدئ دَ پاره ځان خوری دا سلسله تر مرګه جاری وی بیا وروستو به آخرت کښے چه هر کله دا دواړه قسمه خلق دَ خپلو عملونو نتیجے او دَ خپلو حرکتونو ثمرے دَ جنت او دوزخ په شکل کښے بیا مومی نو ژوند به خپل ځائے او آخری پړاؤ بیا مومی او بیا به اُدریږی او دا دَ ژوند دَ حرکت انتهاء ده لکه څنګه چه په دے آیت کښے دَ عملونو دَ نتیجو بیان دے:

فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَهٗ بِیَمِیْنِهٖ ۙ فَسَوْفَ ۙ یُحَاسَبُ حِسَابًا یَّسِیْرًا ۙ وَّیَنْقَلِبُ اِلٰۤی اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ؕ وَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَهٗ وَرَآءَ ۙ ظَهْرِهٖ ۙ فَسَوْفَ یَدْعُوْا ثُبُوْرًا ۙ وَّیَصْلٰی سَعِیْرًا ؕ اِنَّهٗ کَانَ فِیْۤ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ؕ
سورۃ الانشقاق ایة ۷ تا ۱۳

چا ته چه عمل نامه په ښي لاس ورکړے شوه، نو هغه نه به آسان حساب اخستے شي او خپلو خلقو ته به خوشحاله راشي او چا ته چه عمل نامه د شا د ستروکړے شوه نو هغه به مرګ غواړي او په جهنم کښې به اُغورځېږي، ځکه چه هغه به کور کښې بېغمه وو:

د انسان دا حالتونه قرآن حکیم په دے آيتونو کښې بيان کړي دي وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِی الْاَرْضِ اِلَّا عَلَی اللّٰهِ رِزْقُهَا وَیَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ؕ په مخ د زمکے څوک ګرځيدونکے نشته مګر په الله د هغه روزي ده او د هغه د استوګنے او امانت
سورۃ هود آية ۶
ايښودلو ځائے ورته هم معلوم دے۔

په دے آيت کښې د انسان د درے وارو حالتو ذکر دے د نړۍ ژوند چه څه وخت په زمکه ګرځي او حرکت کوي د آخرت منزل کوم ځائے چه استوګنه کوي يعنے جنت يا دوزخ د قبر او برزخ حالت چه کوم کښے امانت وي تا اُکتل چه د انساني ژوند ټولو بنيادي اُصوله قرآن په څه ښه طريقے حل کړي دي او د انساني ژوند نظام ئے په ښه ډول پيش کړے دے چه دا ډول يو غټ فلسفي او حکيم هم نه دے حل کړے نو دا دليل ددے خبرے دے چه قرآن کلام الٰهي دے:-

۷۔ شمولي اِعجاز

د اعجازِ شمولي مطلب په قرآن کښې دا سے خوځښت نه دي کوم چه په انساني کلام کښې نشي جمع کيدے د دے نه معلوميږي، چه دا الٰهي کلام دے نه چه انساني۔ هغه ځيزونه دادي:

(۱) جدّتِ اسلوب: مطلب دا چه د قرآنِ حکيم طرزِ بيان د انسان کلام نه مختلف دے په دے ټول ماحول کښې د دے مثال نشي موندے انسان چه څه وا آخلي نو خپل ماحول نه ئے را اخلي نو که چرے د انساني کلام وے نو د عربو د ماحول نه به ماخوذ وے خو دا سے ځکه نه ده چه په عربو کښې خو څه چه په ټولو ژبو کښې د کلام درے طرزه موندے شي:

(۱) کلامِ منظوم يعنے شاعري (ب) کلامِ منثورِ مُسجّع (ج) کلام منثور غير مُسجّع: د قرآن حکيم په دے دريواړو کښې يو طرز هم نه دے او دوست دُشمن دا قرار کوي چه قُرآن د سبع مُعلقات يا د ديوانِ حماسه په شان شعر هم نه دے ځکه چه د رديف، قافيے او بحرو غيره پابندي په دے کښې نشته او د مقاماتِ حريري په شان منثورِ مسجّع يعنے د بندونو واله نثر هم نه دے او د عام مصنّفينو په شان بے بنده نثر هم نه دے، دينه معلوميږي چه په مخ د زمکے دا سے کلام بل هيڅوک شته نه نو د دے بُنياد او سرچشمه انساني او زميني نه ده بلکه الٰهي او آسماني ده:-

(۲) په انساني کلام کښې د متکلّم د جذباتو ډير دخل وي چه هغه د قهر خبرے کوي نو بيا کښے د رحم بُوټي هم نه وي او چه د رحم خبرے کوي نو د قهر اړخ بيا کښے نه وي ځکه چه انساني جذباتو کښے اعتدال نه وي برخلاف د قرآن حکيم چه دے کښے په يو وخت د زيري او د ويرے د جنت او د دوزخ، او قهر او د رحم ذکر په يو ځائے وي د دے نه معلوميږي چه د انسان په شان د جذباتو نه مغلوب هستي د قرآن نه ده ژباړي نَبِّئْ عِبَادِیْۤ اَنِّیْۤ اَنَا الْغَفُوْرُ الرَّحِیْمُ ۙ وَاَنَّ عَذَابِیْ هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِیْمُ ۙ
سورۃ الحجر آیة ۴۹، ۵۰ په دے آيت کښې د مغفرت د اعلان سره د

دردناک عذاب هم ذکر دے، مګر انسان د غصے او قهر په وخت د رحم او شفقت اظهار هیڅ‌رے نشی کولے او د رحم او شفقت په وخت کښے د غصے خبره په خوله نشی راتلے :-

(۳) د هر انسان د کلام چه مطالعه اوشی نو په هغې کښې به خامخا داسے الفاظ ښکاره شی چه د بهرنۍ دُوړے دباؤ پیداوار به وی چه د هغې نه به معلومیږی چه متکلم د ویرے په وجه داسے خبرے کوی، د دینه علاوه په انسانی کلام کښے خو کله د قوّت اظهار کیږی مګر د داسے قوّت هیڅ‌رے نه چه هغې نه په زمکه آسمانونو باندے د حکومت اظهار کیدے شی که چرے چالږه مطالعه د قرآن هم اوکړه، نو هغه ته به په هره صفحه دا محسوسه شی چه دا د داسے متکلم کلام دے چه د کائناتِ عالم د یو څیز نه هم هغه نه ویریږی او نه دباؤ ویږی بلکه عظیم تر کُل کائناتو باندے حکمرانی کوی۔ د طوفانِ نوح د بندیز په باره کښے د قرآن دا الفاظ ودرو څوا ګوره :-

یَا اَرْضُ ابْلَعِیْ مَآءَكِ وَ یٰسَمَآءُ : اے زمکے خپلے اوبه تیرے کړه او اَقْلِعِیْ : سورة هود (۴) آیة ۴۴ : اے آسمانه د ورېدو نه بند شه

چرے یو انسانی طاقت هم داسے حکم ورکولے شی !

(۴) انسانی کلام د انسان د دماغی قوت د محدود والی مظهر وی، د هغه د بلاغت آس په هر میدان کښے یو شان منډه نشی وهلے . د ده قابلیت په خاصو مضامینو کښے د بلاغت زور ښودلے شی بل قسم مضامینو کښے د هغه د بلاغت د غښے زور نه وی، یو عرب مشهور شاعر ابو نواس صرف د شرابو په تعریف کښے بهترین شعر خو ویلے شی په بله موضوع نه بل شاعر "ابو العتاهیه" په زُهد و تقوٰے، په فنا د دُنیا او په شوق آخرت باندے د بلاغت نه ډک شعر ویلے شی خو په نورو مضامینو

داسے نشي ویلے، په فارسی شاعرانو کښے فردوسی نظامی په جنګی مضامینو پوره زور سره شعر ویلے شی لیکن په بل میدان کښے هغه پس راځی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنګی یا بل نه دے، کچرے د خوش قسمتۍ نه یو شاعر په هر موضوع باندے شعر ویلے شی نو دا فرق بیا هم وی چه په بعضے مضامینو ویربنه کلام او په بعضو کښے کم او په نورو د هغه نه هم کم ویلے شی۔ د دے نه علاوه د شاعرانو او بلیغانو ټول مضامین د فکر او دماغیاتو د دائرے نه بهر نه وی په دے ټولو کښے غیبیات او د مادیاتو نه پورته مضامین ډیر کم وی، په محسوساتو کښے د شاعرانو خیالات کار کولے شی، لیکن په غیبیاتو کښے د تخیل پرواز ختم شی او د دے ټولو نه علاوه شاعران د رشتیا او او د واقعاتو پابند نه وی، ځکه چه په دلسے بیا په خیال پابندی راځی د شاعرانو کار دغه وی چه په خیال کښے څه خبره هر څنګه چه راغله هغه د باره هر څه الفاظ چه د هغه په خیال کښے راغلل نو د شعر په قالب کښے اونګینې سره د دوا چوی په دے کوب کے نه وی چه داسے کیدے هم شی که نه او دا رشتیا دی او که دروغ، هم په دے وجه د شاعرانو په باره کښے یو مقوله ده چه "اَحْسَنُهٗ اَکْذَبُهٗ"، چه ډیر ښه شعر به هغه وی کوم کښے چه ډیر دروغ بیان وی، لیکن د قرآنِ حکیم مضامین یو طرف نه دومره وسیع دی، چه دے کښے عبادات، معاملات، قوانین منزلیه، د معاشرت احکام، د مملکت قوانین، بین الاقوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ، محسوسات، غیبیات، واقعاتِ دُنیا او حقائقِ آخرت ټول مضامین دی بیا د دے وسیع مضامینو د بیانولو د پاره دائره دومره تنګه ده چه هیڅ یو مضمون او عبارت به دروغ او خلاف واقعه نه وی او سره د دے د قرآن په فصاحت

او بلاغت کښې یو ذره فرق هم نه راځي لکه چه فرمائي:-

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا ، کچرې قرآن د خدائے نه سوا د بل فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ○ سورة النساء ، چا کلام وې نو ذ هغه به شان

آیة ۸۲ ، بلاغت او د مضامینو په صداقت کښې به ئې خامخا فرق راغلے وو،

دا سې شان د هغه کلام کیدې شي چه د هغې سرچشمه لا محدود قوت وی او هغه صرف خالق کائنات کیدې شي، نو دا دلیل دې خبرې شو چه قرآن هم د الله تعالیٰ رشتیا کلام دې:-

۸ - غیبي اعجاز

په قرآن کریم کښې د غیبي علومو یو لویه ذخیره موجوده چه هغې ته د یو عبت فلسفي او لوئے عالم د رسائي نشي کیدې نو دا به کله اُشي چه د نالوستي قوم یو نالوستي ذات به هغې ته رسائي اُشي د دا غیبي علوم د پر قسمونه وي:-

(۱) د تېرو شویو پیغمبرانو علیهم السلام او قومونو تاریخ ، د هغې نتیجې او ثمرې

(۲) راتلونکے واقعې ، د وخت نه ړومبے د هغې خبر ورکول او د هغې داسې حقیقت بیانول چه ظاهري اسبابو دائره نه وي،

(۳) د مرګ او طبعیاتو نه بعد امورو په باره کښې داسې حقیقتونه بیانول چه د لوئے فلسفي او د ټولو فلسفیانو د مجموعي قوت نه هُم د پر اُوچت وي:-

(۴) د تېر شوو پیغمبرانو علیهم السلام مثلاً آدم علیه السلام حضرت نوح ع، حضرت هود ، حضرت صالح ، حضرت ابراهیم ، حضرت اسمٰعیل ع، حضرت اسحاق ، حضرت یوسف ع ، حضرت موسیٰ حضرت هارون ع، حضرت داود ، حضرت سلیمان ع ، حضرت یحییٰ

او حضرت زکریا علیهم و علیٰ نبینا الصلوٰة والسلام تاریخي واقعات او د دې ټولو حضراتو علیهم السلام د دعوت او تبلیغ مقصد ونه او د دې ټولو حضراتو علیهم السلام د قومونو اُمتونو واقعات او د دوی پیغمبرانو علیهم السلام د دعوتونو او ارشادونو په خپل خپل اُمتونو باندې موافق او مخالف اثرات او د دوی انجامونه او نتیجې ، د دې نتیجو علتونه او اسباب ، عبرتونه او نصیحتونه چه څنګه تحقیق او حیرت انګیز صداقت او بلاغت سره قرآن بیان کړیدی د هغې مثال په انساني تحریر کښې نشي موندے:-

د دې واقعاتو یو حصه په توریت کښې موجوده او څه حصه د تورات د عالمانو او تاریخ په سینو کښې محفوظ وه لیکن د صاحب قرآن علیه السلام په ټول ژوند کښې یو واقعه هم داسې نشته چه هغوی ته د انساني اُستاذ نه د زده کړې څه موقعه پیښه شوې وي یا ئے ترې زده کړې کړې وي ، یا چا اُستاذ داسې ویلي وي، چه ما نه حضور علیه السلام زده کړه کړې د داسې علومو باقاعده حاصلولو په باره بالخصوص د یو اُمي او نالوستي سړي د پاره د پېره زمانه او د پر له پسې زده کړې ضرورت وي، د دې د پاره د څو کسانو یا څو ملتو ملاقات کافي نه وي لیکن د نبوت د زمانې د قرآن د ښمنانو هیڅ وخت د دوی ع د اُمي توب نه انکار او نکړو او نه د تېر شوو پیغمبرانو علیهم السلام یا د تېر شوی قومونو په واقعاتو کښې څه شک ښکاره کړې وو دا خبره د دې واضح دلیل دې چه ټول دُښمنانو او دوستانو دا حقیقت او رښتیني منلو چه هغوی علیه السلام اُمي وو او چا نه هم هغوی زده کړه نه وه کړې او قرآن کومې وضعي واقعات د انبیاؤ یا د اُمتونو چه بیان کړي دي هغه ئے هم صحیح منل که نه ئے منلې نو خامخا به ئې اعتراض کړے وے، په دې بنا د موجوده مستشرقینو

اعتراضات ئې دواړو امورو په باره کښې غلط او بې بنیاده دي چه د دې مقصد سیاسي دے او استعمار ته ورده ورکول دي، د استشراق فتنه علمي اراده نه ده بلکه د تحقیق په مرکزي سرچینې د طاقت د قرآن او په نبوت باندې حمله کول غواړي چه د مسلمانانو د زړونو نه د قرآن او نبوّت هغه جرړې ختمې شي او د هغوی د فطري وحدت خاتمه اُوشي او د دې ځاي اوکولاو ځان له کولونوی د دوکُونه پرانستے شي،

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ: دوی غواړي چه د الله نور په خپلو وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝: خولو مړ کړي او الله د خپلے رڼړا سورة الصف آیة ۸: پوره کونکے دے هر څو مره چه کافران ئے بدګڼي. په عامو انګریزي دانو کښې صحیح علم دین نشته او د دیني ژبے عربئ هم مهارت نشته او د دے نه علاوه د دوی د یورپ هر یو مصنف سره عقیده تمدنی هُم ده چه دا د مغربي تهذیب اثر دے او د علماءِ دین نه کرکه ده، دا خلو د ځینو نه داسے دي، چه مستشرقین خپلے فتنے ته په دے بنه وده ورکولے شي، مُونږ د ګولډ زیهر" د مذاهب تفسیریه نوم کتاب او د ولیم میور" دلائف آف محمد" نوم کتاب په آزاد فکر د یره بنه مطالعه کړیده لیکن په مُونږ هر هغه اثر اُوشو چه کُوم مونږ اُس بیان کړو او دا څمونږ د یقین د مضبوطوالي یو باعث جوړ شو، مونږ د دا تلو ګی ۹ موره په باره کښې د قرآن کریم یو څو هغه غیبي اعلانات بیانوُو چه کوم لا شوي نه وو او نه د هغې څه اسباب او ذرائع وو.

(۱) قرآن کریم داسے قسم اعلان په دے الفاظو کښې کړیدے: غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُم مِّن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝ : سورة الروم آیة ۲،۳ رومیان د ایران په مقابله کښې داسے مغلوب شو چه د کسری فوځونو رومي حکومت او د هغې مرکز داسے تباه کړو، چه دا یو

خپل قلنګی ریاست جوړ کړو، تاریخ اُښو دل چه د دے خبرے څه نښه هم نه وه، چه رُومي حکومت به بیا راپاڅي او د کِسری هغه لوئے حکومت ته به ماتے ورکوي، مګر قرآن بِضْعِ سِنِينَ" یعنی دلسو کالو نه کمه موده مقرر کړه او هم دغسے اُشوه د لسو کالو نه کمه موده کښې رُومیانو کسرئ ته شکست ورکړو او دوست دُشمن د قرآن دا غیبي اعلان په خپلو سترګو و کتیا او کیدُونکے اُکیدو او د تاریخ په پاڼو کښې محفوظ شو.

(۲) مسلمانان ډیر کمزوري وو، او قریش ډیر زور آور وو، بالخصوص د حُدیبیے په مقام سنه ۶ هـ کښې چه صحابه کرام د ډیر لرے ځایه مدینے منورے نه د عمرے په نیت راغلي وُو قریشو د طاقت په نشه کښې هغوی د مکے شریفے او د عمرے نه منع کړل سره د دے چه دا کار د عربو د منلی شوی قانون نه هم خلاف وُو، مسلمانانو د صلح حدیبیے هغه کمزورے دفعے هم اُمنلے په هغې کښې یو دا دفعه هم وه چه داخل د مسلمانان عمره نه کوي بلکه آئنده کال د بیا راشي او په دے حال کښې سورة فتح نازل شو، إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝ (سورة الفتح آیة ۱) چه په دے کښې د دوو فتحو پیشګوئ شوے وه، یو د یهودو خیبر ازه زمکه د مسلمانانو په قبضه کښې راتلل او د هغوی لوئے طاقت ته ماتے ورکول، او دویم د قریشو بلکه د عربو مجموعي طاقت ته ماتے ورکول او مرکز عرب مکه مکرمه فتح کول، دا دواړه فتح مسلمانانو صرف په دوو کالو کښې حاصلے کړے، د دے نه معلومه شوه چه قرآن کریم د عالم الغیب کتاب دے

(۳) قرآن حکیم داسے وخت کښې د خلفاءِ راشدینو د خلافت پیشګوئ اُکړه چه د صحابه کرامو ژوند ته هُم خطره وه بلکه یو مسلمان هم ځان محفوظ نه ګڼړو لیکن د قرآن حکیم دا پیشګوئ درسته ثابته شوه او هم د دے مطابق هغوی د ټولے نړۍ حکومت حاصل کړو د هغوی دین

او اسلام هم سیاسي طاقت بیا مونده او مضبوط شو او اسلام په ټول جهان د خلفاء راشدینو په ذریعه خور شو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم خو ویره پاتې نشوه، دا د ے ټول واړه خبرو اعلان په ښکاره دے الفاظو کښې قرآن کړے وو، وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ط (سورة نور آية ۵۵) په دا دوغه حالاتو کښې قرآن حکیم داسې نور ډیر غیبي اعلانات د وخت نه مخکې کړي دي او بیا رښتیا ثابت شوي دي لېکن دلته مونږ صرف هم دا مثالونه کافي ګڼړو۔

۹ - انجذابي اعجاز

د قرآن حکیم د جاذبیت داسې یو خاص شان دے چه په هیڅ انساني کلام کښې نشته:

(۱) د جاذبیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردۍ ژبې دا قرآن په ډیر تکلیف یاد وي یا د ے ساتي او د ے دوړونه او تکرارونه کوي، حالانکه د ے کښې دنیوي هیڅ فائده نشته۔ دا جاذبیت یوازې د قرآن کید یشي، د بل هیڅ کتاب نه !۔

(۲) دویم دا چه د د ے په معنے نه پوهیدونکي خلق هم بیا بیا تول د د ے تلاوت کوي او زړه ئے نه پوره کیږي نه د ینه معلومه شوه چه انساني روح د پاره په قرآن کښې یو خاص جاذبیت موند ے شي

(۳) دریم دا چه کوم د ے په مطلب نه پوهیدونکي خلق هم چه دا تلاوت کوي نو په هغه هم یو خاص اثر کیږي، او د د ے تجربه شوے ده چه بې پوهیدونکو خواښو خاطر کیږي، نو داسې کشش چه په بل یو انساني کتاب کښې هم نشته، د د ے خبرے دلیل نشي جوړیدے چه قرآن کلام الهي دے

۱۰ - تالیفي اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کښې هم اعجازي شان موجود دے، ځکه چه انسان یو کتاب جوړه وي، نو د هغے یو څو مضامین، د فصل، بیا څو فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سره یاد وي او بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انساني تالیف نه جدا او نوے شان لري، او سره د د ے دومره معقول دے، چه امام رازي رح فرمائي، چه د قرآني ایتونو ربط هم یو مستقله معجزه ده، په قرآن کښې په یو ځائے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باري تعالی بیانیږي، نو ظاهر بین نا پوهه خلق دا بے ربطي ګڼړي، خو قرآن حکیم خپل مضامین د دوه مقصدونو د پاره بیا کوي، یو دا سے څیز بنود لچه انسان ته پوهې د هغے علم نه وي، او دویم چه قرآن په د ے عمل غواړي ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغے عمل نه وي شوے، نو قرآن دا دواړه غواړي، علم او عمل لیکن د عمل ترغیب د پاره قرآن حکیم نور مضامین هم بیا نوي چه هغه به د تاریخ مثال شوي واقعات وي بالخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د امتونو واقعات او یا به دا د آخرت نتائج وي ځکه چه ښه عمل انسان ته ملاکوي چه د هغے ښه نتیجه د هغه په دماغ کښې راشي او بد عمل پرېښودو ته به هله تیار یږي، چه د هغے بده نتیجه ئے په وړاندے وي، او یا به دا صفات د باري تعالی وي ځکه د د ے مطلب به دا وي، چه انسان به ځان د عالم الکل قادر مطلق، عادل، ذات په وړاندے ذمه دار ګڼړي نو نتیجه به ئې داوي چه د داسې ذات د حکمونو خلاف ورزي به نکوي، د تالیف دا حیرت انګیز نظام د د ے دلیل دے چه قرآن کلام الهي دے

۞ ۞ ۞

۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان دَ جذباتو گوډے دے ددہ هر حرکت په جذباتو بنا وی،
قهر په وخت کښ دَ رحم او شفقت نه خالی وی او دَ رحم په وخت د
او غصے نه تش وی، په خوشحالئ کښے به څوی غم به ور سره پوتے نه وی
لیکن دَ الله شان دَ جذباتو نه پاک دے، او قرآن دَ هغه کلام دے
بعضے کښ غضب سره دَ مهربانئ او مهربانئ سره دَ قهر ذکر دی خو ځایونه
جُدا وی مثلاً دَ غضب ځائے گنهگاران وی او دَ مهربانئ ځائے
فرمانبرداران وی هم دغه وجه ده چه قرآن کښے دَ ویرولو سره دَ زیر
ورکولو او زیری ورکولو سره دَ ویرولو، جنت سره دَ دوزخ او دوزخ سره
جنت ذکر په یو ځائے کښے موجود وی او بے شمیره ځایونو کښے په یو آیت کښے
مینه، او قهر، دواړه موجود وی مثلاً،
نَبِّئْ عِبَادِیْٓ اَنِّیْٓ اَنَا الْغَفُوْرُ الرَّحِیْمُ ۝ ، خما بندګان خبر کړه چه
وَاَنَّ عَذَابِیْ هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِیْمُ ۝ خو معاف کوونکے او مهربان
سورۃ الحجر آیة ۴۹، ۵۰ ؛ او دا چه خما سزا هم دردناکه ده
ددے جیږنه مطلب دا چه دَ قرآن سرچشمه دَ جذباتو گوډے انسان
نه بلکه دَ جذباتو نه پاک دَ حکمتونو دَ خزانے کلام دے، دَ هغه دَ حکمت
تقاضا ده، چه انسان کښے دِ محبت او خوف دواړه ځکه وی، کچرے خوف
جُدا نه وی، نو بیا به دَ خدائے پاک دَ فرمانبردارئ کارخانه گډه وډه
شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کښے دَ حاکم ویره نوی نو حکومت
پائے کیږی دا رنګ دَ محبت ضرورت ځکه دے، چه په عبادت کښے اخلاص
وی دَ محبوب حُکم په اخلاص سره منلے شی او دَ هغه دپاره محبت دَ ځان
قربانئ ورکولو ته هم تیار وی، هرکله چه په الله تعالیٰ کښے دا دواړه
جمع دی نو دَ هغه په کلام قرآن کښے دِ هم دا دواړه ځایونه جمع وی، به

خیزونو کښے دا دواړه جمع کیدل دَ نیشت په حساب ډیر کم دی،
انسان دَ زمری یا دَ ظالم انسان نه ویریږی مینه ئے ور سره نشته
مور سره دَ هغه محبت شته لیکن ویره ئے تر نشته معلومه شوه چه
یوازے خالق کائنات کښے دا دواړه جمع کیدے شی بلکه دَ هغه ذات دَ دے
دواړو مرکز دے، ثابته شوه چه قرآن ځکه هم دَ دے ذات کلام دے
دَ ترغیب او ترهیب په باره کښے آیتونه پیش کوم
لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ : دَ الله دَ رحمت نه نا اُمیده کیږئ مکوئ
یَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِیْعًا ؕ اِنَّهٗ هُوَ : بیشکه الله ټول ګناهونه معاف
الْغَفُوْرُ الرَّحِیْمُ سورۃ الزمر آیة ۵۳ ؛ کولے شی، په تحقیق هغه معاف
کوونکے او مهربان دے ؛
فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِیَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ : هیڅ نفس نه پوهیږی چه ماکوم
اَعْیُنٍ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ (سورۃ : سترګو یخولو والا نعمتونه دَ هغه
السجدہ آیة ۱۷ ، ؛ ؛ ؛ ؛ دپاره دَ عملونو په بدل کښے پټ ساتلے
دی ؛ دَ ویرولو په باره کښے ارشاد دے ؛

وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِیْدٍ ۙ مِّنْ وَّرَآئِهٖ
جَهَنَّمُ وَیُسْقٰی مِنْ مَّآءٍ صَدِیْدٍ ۙ یَّتَجَرَّعُهٗ
وَلَا یَكَادُ یُسِیْغُهٗ وَیَاْتِیْهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ
مَكَانٍ وَّمَا هُوَ بِمَیِّتٍ ؕ وَمِنْ وَّرَآئِهٖ
عَذَابٌ غَلِیْظٌ : سورۃ ابراهیم آیة ۱۵تا۱۷

ناکامه دے هر هغه کس دے چا چه
په خپل زور دبار دوا د سلام
سره ئے ضد کولو دَ هغه دَ رستو
جهنم دے، دَ هغے دَ زوو به پئه
ده څښولے شی کوټ به تیرا خلی
مګر تیرولے به ئے نشی او دَ هر طرف به په ده دَ مرګ سختئ وی خو مری
به نه او دَ دے نه پس به پر سخت عذاب کښے ګیر وی ؛

۱۲- ملکی اعجاز

دَ تولو ځلوے انسان بادشاه حُکم هم چلیږی او خلق تری ویریږی هم

مګر دا دواړه محدُود دي، او دا سې هیڅ ېره نشي کولے چه زمکے یا آسمان غوندے یو غټ مخلُوق ته حُکم ورکړي، لیکن قرآن طُوفانِ نوح علیه السلام کښې زمکے او آسمان ته داسې حُکم ورکړو:-

یَاأَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَاسَمَاءُ : اے زمکے خپلے اُبه تیرے کړه او اے

أَقْلِعِي (سورة هود آیة ۴۴) : آسمانه اُبه بندے کړه :-

او دا حُکم ئے جاري هُم کړو، دَ دُنیا لوئے بادشاهان دَ خلقو دَ خوشامدو تقریرونه او خبرے دے دَ پاره کوي چه هغوي جرئت بغاوت ونکړي او حکومت نړوا نخلي، لیکن دَ یو یُورپي مُصنّف په قول "قرآن نه دا معلومیږي، چه دَ دے مصنّف چانه ویریږي" دے نه معلومیږي چه قرآن دَ خالِق کلام دے:-

(دریم فصل)

دَ تفسیر او تاویل او دَ دے دواړو دَ متعلقاتو بیان:

(۱) دَ تفسیر او تاویل دَ لفظونو معنوي تحقیق:-

تفسیر په عربي لغت کښې دَ فسر نه جوړ دے چه دَ هغې معنیٰ د یو څیز ښکاره بیا نول دي او په دے وجه "فاروره"، ته هم تفسره ویلے شي ځکه چه دَ هغې په لیدلو به ډاکټر دَ مریض حال ښکاره شي" تاویل په عربي لغت کښې دَ اَوْل نه جوړ دے چه دَ هغې معنیٰ راګرځیدل دي، دَ تاویل اصطلاحي معنیٰ هُم هغې دَ قرآن الفاظ ټولو احتمالي معنی ګانو کښې یو معنیٰ ته راګرځول دي،

دَ تفسیر او تاویل په شرعي او اصطلاحي معنیٰ کښې څو اقوال دي

(۱) دا بو عبیده قول دے چه دواړه یو معنی لري (۲) امام راغب فرمائي چه تفسیر عام لفظ دے دَ کلام الهي تشریح او دَ کلام انساني تشریح ورته ویلے شي، مګر تاویل یوازې دَ کتب الهیّه تشریح ته هم ویلے شي:

(۳) دا امام ابو منصُور ماتریدي رائے ده، چه تفسیر دے ته وائي چه دَ قرآن مُراد یقیني طور متعین کړے شي، او تاویل به دے ته ویلے شي چه احتمالي معنے ګانو دَ قرآن کښې یوه معنیٰ غیر یقیني طور متعین کړے شي، (رُوح المعاني جلد الاتقان، جلد ص) څو به نږد دے اقوالو کښې څه اختلاف نشته صرف دا اصطلاح ګانو اختلاف دے دَ متقدمینو اصطلاح دا ده چه تفسیر او تاویل دواړه په یو معنیٰ کښې استعماله وي او دَ تفسیر په موقعه لفظ دَ تاویل هم استعمالوي، تفسیر ابن جریر دا طرز غوره کړے دے ابو عبیده دواړه هم معنیٰ بولي دَ هغه په هم راندے دغه اصطلاح دَ متقدمینو ده او دَ متاخرینو اصطلاح هغه ده کومه چه ابو منصُور ماتریدي بیان کړیده چه تفسیر هغه دے چه یو نقیني دلیل سره مُرادِ الهي متعین کړے شي او تاویل به هغه ویلے شي چه به احتمالي معنے ګانو کښې یو معنے په ظن او اجتهاد متعین کړے شي.- دَ امام راغب فرق حقیقي نه دے بلکه دَ متعلق په اعتبار یو اصطلاحي فرق دے. چه دَ تاویل تعلّق دَ کتب الهیّه دَ تشریح سره دے او تفسیر عام دے:-

(۴) دا ثعلبؒ دا قول چه روایتاً دَ قرآن دَ معنیٰ متعین کول، تفسیر او درایتاً متعین کول تاویل دے:

(۵) یا کومه معنیٰ چه دَ قرآن دَ عبارت نه واضح معلومیږي هغه تفسیر او کومه چه په اشارے دَ الفاظو سره معلومیږي هغه تاویل دے:-

ټولے دَ مُتاخرینو اصطلاح ګانے دي کوندي دَ فقهاؤ په اصطلاح کښې دواړه یو معنے ده چه صاحب قاموس دا ښکاره بیان کړیده او دَ متاخرینو اصطلاح علامه آلُوسي په رُوح المعاني کښې بیان کړیده:-

(۲) دَ تفسیر، تعریف، موضُوع او غایة (غرض)

علامه الوسي په رُوح المعاني کښې دَ علم تفسیر دا تعریف کړے دے، چه

علم تفسیر هغه علم دے، چه په هغې کښې د قرآن د الفاظو طرزِ تلفظ او ... معلومیږی د قرآن روسبی مخاطبو (صحابه کرامو او عربو) ته د
د مفردا تو د قرآن مدلولات او معانی مُرادة او د هغې افرادی او ترکیبی ... نزولِ قرآن په وخت د دے علومو ضرورت نه وو ځکه د هغوی
احوال او د نورو متعلقاتو بحث وی او په قول د صاحب د مناهل العرفان به هر داوه په دے کښې د هغوی طبعی مهارت وو او فطری ذوق ئے هم
رجلۃ راسخۃ ؟ د دے مختصر تعریف دا دے، چه علم تفسیر قرآن سره د ... لرلو نو ځکه هغوی د دے علومو د مقاصدو ماهر وو، لیکن د غیر
تنزل د هغه تحقیق نوم دے، چه د هغې نه مُرادِ الٰهی متعین کیدے شی ... او نزولِ قرآن د زمانے نه پس د نورو عربو د پاره د قرآن د پوهې
د قدماو د اصطلاح مطابق قرآن د تفسیر او تاویل یو معنی بنو دلے ... په غرض د دے علومو مهارت ضروری اوګنړلے شو ځکه چه رُستنی
سورۂ فرقان کښې دی ﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ﴾ ... بوګښې د نورو قومونو د ګډون په وجه دا ذوق فطری باقی پاتے نشو
﴿تَفْسِيرًا﴾: آیۃ ع۳۳ په بل ځلے کښې ارشاد دے. ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ﴾ د دے شرط ضرورت بغیله د قرآن نه ثابت دے:
﴿إِلَّا اللَّهُ﴾ (آل عمران آیۃ ع۷) موضوع د علم تفسیر کلام د ... روح المعانی نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿۱۹۴﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿۱۹۵﴾ او
غایة او غرض د علم تفسیر د مُرادِ الٰهی علم حاصلول په دے غرض دا قول د الله تعالیٰ ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ﴿۲﴾
چه په اعتقاد او عمل کښې د هغې تابعداری اوکړے شی. ... ایتونه صفا بیانوی، چه دا کتاب په عربئ ژبه کښې د هغې د قواعدو

د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهې آداب او شرائط

... مطابق نازل شوے دے، په دے وجه د قرآن د پوهې د پاره د علم
روح المعانی، الاتقان، برهان، مناهل العرفان او په نورو کتابونو کښې ... لسان یعنی د عربئ د ټولو شعبو علم حاصلول ضروری دی او عامه
تفسیر د اهلیت او استعداد او د قرآن د پوهې د قابلیت د پاره ... خو قاعده هم دا ده چه په اُردو ژبه کښې د غالب یا د مؤمن د دیوانونو
شرطونه ذکر دی موږ به دا سره د دلائلو به ذکر کوو: ... پوهه د اُردو ژبے د قواعدو او په هغې کښې د مهارت حاصلولو نه بغیر

علم اللغة یا علم اللسان

د مُفسرِ قرآن د پاره د قرآن د ژبے ... ممکنه نه ده:
(عربئ) مهارت ډیر ضروری دے.

علم السُنة

د قرآن د پوهې د پاره علم السُنة هم ضروری
او دا مهارت به د دے علومو حاصلیږی، د مُفردات قرآن د مدلولاتو ... دے او د صاحب قرآن علیه السلام نه بغیر د قرآن
د موقعه استعمال تحقیق چه دا به په علم اللغة سره کیږی، د قرآن ... پوهه ناممکنه ده چه د هغې د پاره علم السُنة والحدیث ضروری دے
مُفردا تو لسانی تغیرات او تصرفات چه دا به علم الصرف والاشتقاق په ... د پاره چه د نزولِ قرآن اسباب. د قرآن د مجملاتو تشریح او د
ذریعه حاصلیږی، د مرکبا تو او د قرآن د جملو د تغیراتو او تصرفاتو ... مبهماتو وغیره د تعین علم حاصل شی ورنه په قرآن کښې د نماز او د
حرکا تو او اعرابا تو د تبدل چه دا په علم النحو سره معلومیږی، د قرآن ... زکوة حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشته چه د مونځونو نول
الفاظو د انتخاب او د محلِ استعمال د نکتو او د اسرارو چه دا په علم البلاغة ... خومره دے. د هر مونځ وخت د کوم ځائے نه شروع کیږی

اوکله ختمیږی، بیا د هر نوعٔ د کلتونو شمیر خومره دے د نوعٔ ا...
ترکیبی خومره دی او څنګه دی د نوعٔ شرائط خومره دی، او کوم کو...
دی د غه رنګ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کښے دے او په کو...
کښے نشته. د میاشت دے که د کال؟ د مال په هر جنس کښے د دے م...
خومره دے، د زکوٰة شرطونه څه دی او د هغے مصارف کوم دی...
دے بغیر لو تشریح چه حقیقت کښے د قرآن تشریح ده بغیر د سنته نا ممکن...
ده د غه حال د حج روژے او د نورو احکامو دے، څنګه چه مونږ
د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو د پاره د هر بو لغت محتاج یو
دغه رنګ د قرآن عملی شکل متعین کولو د پاره د حدیث او سنت
محتاج یو، او دا خو مونږ محتاجی ده د قرآن محتاجی نه ده ځکه چه
مونږ ته د قرآن نه د فائدے اغستو د پاره قدرتی طور د دے
اُمورو ضرورت دے، مونږ چه اُبو نه فائده اغستل غواړو
مونږ ته د کوهی کنستو یا د ولے جوړو لو ضرورت وی، د دے
دا مطلب هرګز نه دے، چه اُوبه محتاج دی، یا کوهے یا ولَه محتاج
ده بلکه مونږه فائدے اغستو د پاره د دے دواړو محتاج یو او...
بے نیازه دی، همدا غه وجه ده چه پخپله قرآن د خپلے پوهے د پا...
د حدیث او د سنت ضرورت ښودلے دے کوم چه د حضور علیه السلا...
قول او عمل بللے شی ارشاد دے،
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ (سورۃ جمعه آیة ع۲) د حضور علیه
السلام منصب دا دے چه هغه خلقو ته د قرآن او د حکمت تعلیم ور...
کړی، دا د قرآن د مطالبو تعلیم ښائی، ځکه چه د قرآنی الفاظو ت...
خو مخے ذکر دے، يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ، ځکه د عامے قاعدے له مخ...
ګجرے یو اُستاذ صرف د کتاب عبارت واوری نو دا نشی وئیلے چه

ده د کتاب تعلیم ورکړو تر څو چه هغه د کتاب د مطالبو تعلیم
نه وی ورکړے په بل ایت کښے دی:-
لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ (سورة النحل آیة ع۶ ر۶) د پاره چه ته
واضح کړے، خلقو ته هغه کتاب چه دوی د پاره نازل شوے دے
علیٰ هذا القیاس په دے باره کښے ډیر ایتونه موجود دی چه د هغے نه
د قرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابته شوے ده

عِلم الأثار

د قرآنی معنو پوهیدو د پاره د صحابه او تابعینو
د آثارو علم ضروری دے صحابه خو براه راست
د حضور علیه السلام شاګردان دی او تابعین په یو واسطه
شاګردان دی، د دوی د قرآن پوهه د نورو خلقو نه زیاته
صحیح ده، امام شافعی رحمه الله تعالیٰ په الرساله کښے لیکی چه
اِجْتِهَادُهُمْ فَوْقَ اِجْتِهَادِنَا، چه د صحابه کرامو اجتهاد خو مونږ
د اجتهاد نه ډیر غوره دے، د صحابه کرامو په باره کښے د قرآن
کریم ارشاد دے،
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ط (بینه آیة ع۸) الله تعالیٰ د هغوی
نه راضی او دوی د الله تعالیٰ نه راضی دی)
د رضائے الٰهی دا آسمانی سند دومره اُوچت (اعلیٰ) دے چه د دے
سره دا احتمال نه پاتے کیږی چه مجموعی حیثیت سره به د دوی تفسیر
غلط شی او د اُمت د پاره به د ګمراهئ سبب جوړ شی، ځکه چه د رضائے
الٰهی نه پس د دے قسمه احتمالاتو ګنجائش نه پاتے کیږی، دے نه علاوه
د علم الاثار نه د صحابه رضا او تابعینو رح د اقوالو علم دا تلے شی او
مفسرین قرآن د داسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے شی کوم چه د دے تولو نه خلاف
وی او د تحریف قرآن عنوان لاندے یو ځت جرم سبب جوړ شی۔

چه په هغې باندې قرآن کښې د دوزخ وعید را غلی دی
وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ: او څوک چه د پیغمبر خلاف کوي
لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ: او د مؤمنانو نه په خلاف لاره ځي
نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ: نو موږ به هغوی د هغوی د
مَصِيرًا ط (سورة النساء آية ۱۱۵: خوښه په لار د تلو نه پريږدو او د
جهنم کښې به ئې ورا چوو او دا هغه ډیر خراب ځائې دی) د دې آیت
نه معلومه شوه چه څنګه مخالفت د رسول علیه السلام جرم دی دغه
رنګ د صحابه کرامو مخالفت هم جرم دی، ځکه چه د نزول قرآن
مومنان هم دغه دي. له دې وجې داسې تفسیر چه د صحابه کرامو د
مجموعي رائې نه خلاف وي هغه تحریف او جرم دی، چه د هغې سزا
دوزخ دی.

۴- علم القواعد واصول استنباط:

د مفسر د پاره د عربي ژبان د هغې قوانینو علم هم ضروري دی
چه په هغې هغه د مجمل، مفصّل، عام، خاص، مطلق، مقيّد، امر
نهي وغيره حقيقتونه او مقتضيات معلومه کړې شي چه د تفسير
کولو په وخت احکامو او تعبیراتو سلسله کښې غلطي اُو نکړي، دا قواعد
د اصول فقهې د علم نه معلومیږي. دا د عربي ژبې بو زور علم دی
چه خاص اهل علم ئې پیژني او د ینه اهل استنباط و پیلي شي دوي
په دې قاعدو کښې ماهر وي. او د دې په زور د احکامو د استخراج
جوګه وي قرآن کښې د دې خاص طبقې ذکر دی:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ

يعني د امن او خوف په باره کښې څه حادثه پیښه شي نو کچرې هغه د الله او رسول علیه السلام ته حواله

مِنْهُمْ (سورة النساء آية ۸۳) کړي نو د استنباط خاوندانو به د هغې حقیقت
پیژندلي وې:

شرعي احکام کچرې او امري نو امر دي او د امن خیز دی او کچرې منهیات وي
نو نهي ده او د خوف خیز دی. څه معامله کښې دا تحقیق کول چه مامور
دی که منهي نو دې به دا مطلب وي چه دا امن کښې داخل دی که
خوف کښې. او دا الله او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم (کتاب الله
او حدیث) طرف ته راوړل بکار دي، د دې د پاره چه اجتهاد کونکي
د کتاب الله او سنّت منصوصاتو سره د دغه معاملې موازنه اُو کړي او
د هغې حکم ترې را اُباسي. د دې د پاره د عربي په عامه ژبه د پوهیدنه
علاوه د عربي ژبې د مخصوصو قواعدو معرفت (پیژندل) هم ضروري
دي چه په هغې د قرآن د صحیح قانوني اندازه فکر دا د ومدار دی
او دا اصول فقه د علم نه د دې قانوني قواعدو پیژندنګلی حاصلیږي

۵- عِلْمُ قَوَاعِدِ الْإِلٰهِيَّات

د مفسر فرض دي چه هغه نه د ذات الهي سره تړلو جائزو او نا جائزو
علم حاصل وي، او هغه په دې پوهیږي چه الله تعالی یو داسې هستي
ده چه د جسمیت، طرف او مکان او زمان نه منزه او پاک دی او د
دې قیدونو نه بالکل بهر دی، هغه داسې ذاتي کمالاتو سره موصوف
دی چه لا محدود دي دا د دې د پاره چه د هغه آیتونو په تفسیر کښې درځ
اُنخوري کوم چه الهیاتو او د الله ذات او صفاتو سره متعلق وي، او بیا د
اُمورو د پاره د علم العقائد او علم الکلام ضرورت دی، چه د الهیاتو
په مسئلو کښې د ګمراهئ نه محفوظ پاتې شي:

إِنَّ اللَّهَ شُبَه

کیدې شي چه د چا په زړه کښې دا شبه وي چه د تفسیر
قرآن د پاره په کومو علومو کښې د مهارت شرط ایخودې

شوے دے نو هغه علوم خود نزولِ قرآن په زمانه کښے نه وو بلکه د هغے نه تدوین شو لکه علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغة علم الحدیث والآثار علم العقائد او علم الکلام او اُصولِ فقه۔ اُس د دے ضرورت ولے پیدا شو او که د دے ضرورت وی نو د وړاندینی صحابه کرامو ولې تفسیر بیا څنګه وو؟ جواب دا دے چه د علومو جوداو د هغے تدوین کښے فرق دے دا ټول علوم مذکوره، د نزولِ قرآن بلکه د هغے نه هم وړاندے موجود وو عربی ژبے سره دا کنډلی وو او په عربی خبرو اترو کښے به استعمالیدل صرف د دے علومو تدوین او تصنیف نه وو شوے هسے خو فاعل مرفوع و نیل مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مقید دغه رنګ د صرف او نحو تغیرات، د استعمال بلاغتی موقعے دا ټول د نزولِ قرآن په وخت کښے موجود وو او عربو به استعمالول صرف د تصنیف او تدوین په سلسله کښے پس وا چولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح په حیث قرآن سره سره وجود ته راغلل خو صرف تصنیف او تدوین ئے رُستو اُشو نو دا شُبه څکه بے ځایه ده:۔

۲۔ علم الموهبة

دقرآن د پوهے او د تفسیر د مهارت د پاره علمِ وهبی او د شاه ولی الله رحمه الله په قول "علم لدنی" ضروری دے، چه د نورِ ایمان او تقوی نه پیدا کیږی، د قرآن ارشاد دے لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۝ (سورة الواقعة آیة ۷۹) د قرآن ظاهری الفاظو او نقوشو ته صرف پاک لاس لګولے شی، یعنے د کوم کس چه طهارت او اودس نه وی، نو هغه ظاهری قرآن ته لاس نشی لګولے دغه رنګ چه د چا طهارت باطنی او قلبی نه وی، نو هغه د قرآن باطن او د هغه معانی نشی موندے۔ دا طهارتِ باطنی او قلبی نور په طاعتِ الٰہی او تقوی سره پیدا کیږی، چنانچه امام سیوطی رح په اتقان جلد ۲ ص ۱۸۱ کښے دا امام

زرکشی د البرهان فی علوم القرآن نه نقل کړیدی،

إِعْلَمْ أَنَّهُ لَا يَحْصُلُ لِلنَّاظِرِ فَهْمُ مَعَانِي الْقُرْآنِ وَلَا يَظْهَرُ أَسْرَارُهُ لِمَنْ فِي قَلْبِهِ بِدْعَةٌ أَوْ كِبْرٌ أَوْ هَوًى أَوْ حُبُّ الدُّنْيَا أَوْ مُصِرٌّ عَلَى ذَنْبٍ أَوْ غَيْرُ مُتَحَقِّقِ الْإِيمَانِ أَوْ ضَعِيفُ التَّحْقِيقِ أَوْ يَعْتَمِدُ عَلَى مُفَسِّرٍ لَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعٌ إِلَى مَعْقُولِهِ وَهَذِهِ كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَانِعُ بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ يَقُولُ أَنْزِعُ عَنْهُمْ فَهْمَ الْقُرْآنِ أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ لَا يَجْتَمِعُ فَهْمُ الْقُرْآنِ وَالْاِشْتِغَالُ بِالْحُطَامِ فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط

د قرآن معانی او اسرار دا سے کس ته نشی حاصلیدے د چا په زړه کښے چه بدعت، تکبر، خواهش پرستی یا محبت د دنیا وی، یا په ګناه مُصِر وی یا د هغه ایمان مضبوط نه وی یا د هغه تحقیق کمزورے وی یا په غیر عالم مُفسر باندے اعتماد کوی یا د خپل عقل منته کوی دا ټول اُمور د قرآن په پوهه کښے بندونه وی او څه د لوئے نه لوئے وی همدا معنی ده د قرآن د دے ارشاد چه زه به د قرآن مقاصدو نه هغه خلق اړوم چه په زمکه کښے ناحق لوئی کوی ابن ابی حاتم د سفیان بن عیینه نه نقل کړے دی چه دوی نه به د قرآن د پوهے نور را اُباخم، سفیان ثوری فرمائی چه حُکام پرستی او د قرآن پوهه دواړه د مؤمن په زړه کښے نشی جمع کیدے:

دے نه معلومه شوه چه د قرآن د پوهے د پاره د زړه د صفا ضرورت دے، چه څوک د دے نه محروم وی نو هغه به د قرآن د پوهے نه هم محروم دی او دا د زړه د هغے امور نه پیدا کیږی کوم چه پوره ته عبادت کښے ذکر دی او د الله تعالیٰ نه د فیض حاصلولو د پاره شرط دی د دے نوم

"عِلْمُ الْمَوْهِبَة" دے چه په دے دَ قرآن دروازه پرانستے شی،

په حدیث شریف کښے دی چه چا چپله رائے دَ قرآن صحیح تفسیر هُم اُکړو نو بیا هم دَه غلطی اُکړه (ابوداؤد، ترمذی، نسائی) د ابوداؤد په یو بل روایت کښے دی، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهٗ مِنَ النَّارِ یعنے چپله رائے تفسیر کوونکے د دوزخ مستحق دے په دے وجه ټول عُلماء په دے متفق دی چه تفسیر بالرائے یو بد کار دے

دتفسیر بالرائے تحقیق

دَ تفسیر بالرائے نه دا معنی قطعاً مُراد نه ده چه دَ قرآن په تفسیر کښے د ذهن رائے او فکر استعمال نشی، ځکه چه دے نه خو بغیر تفسیر کیدے نشی او چپله قرآن په (لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ) چه خلق دِ قرآن کښے فکر کوی او په اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ ٥ چه دا خلق په قرآن کښے ولے غور نکوی) قسم الفاظو سره په قرآن کښے دَ فکر او تدبر کولو ترغیب ورکړے دے په دے وجه "رائے" او "فکر" خو بد نه دے بلکه دَ تفسیر بالرائے مطلب دا دے،

(۱) چه چپله رومبے قائمه کړے رائے بنیاد جوړ کړی او قرآن دے رائے ته دَرا آړولو کوشش کوی په دے صورت کښے رائے اصل شوه او قرآن ئے تابع شو، چه موضوع په سبب کول دی او بد دی او د دوزخ باعث دی، په دے صورت کښے تفسیر بالرأی کښے دا (ب) "سبب" دَ پاره ده سیاق سباق او دَ عربی قواعدو مُطابق د رائے په استعمال دا تفسیر کول چه دَ قرآن او دَ اسلام دَ بنیادی مقاصدو نه خلاف نه وی هغه "محمود" دے مذموم نه دے او دَ دے ته تفسیر بالرائے هم نشی ویلے، بیا هم که دے نه څوک تفسیر بالرائے اُوائی نو د "کَتَبْتُ بِالْقَلَمْ" کښے استعمال شوے "ب" پشان رائے به صرف یو آله د تفسیر

دَ تفسیری عمل مجوزا و مَرجع به نه وی،

(۲) دویم صُورت دا دے، چه په قرآنی تفسیر کښے دَ عمل او نقل دوه جُدا دائرے دی، د قرآن دَ مُفردا تو معنے متعین کول اسباب نزول، ناسخ، بیان دَ مجملاتو او مختلف قرآتو نه، دا ټول داسے څیزونه دی چه صرف په نقل معلومیږی دائے په دے کښے نشی چلیدے. لهٰذا په دے اُمورو کښی دَ رائے دخل تفسیر بالرائی وی، چه هغه بد دے باقی چپله رائے دَ آیت ډیرو معنو کښے یو معنی متعین کول یا د هغے نه د حکم استنباط دَ قواعدو دَ استنباط مطابق یا دَ قرآنی حُکم دَ حکمت او راز وغیره استخراج دا ټول تفسیر بالرائے کښے داخل نه دے، ځکه چه دا ټول اُمور دَ عقل او دَ رائے دائرے سره تړلی دی نه چه د نقل او درایت سره (الاتقان جلد ع۲ صـ۱۷۹ و صـ۱۸۳) نو د تفسیر بالرائی به دا مطلب وی، چه دائے دَ نقل په دائره کښے مداخلت اُکړی، او دَ نقل او روایت په موقعه دَ نقل او روایت په ځائے په رائے سره تفسیر اُکړی، نو دا د حد نه تجاوز دے.

د شبهې ازاله، دَ صوفیاؤ او باطنیهؤ دَ تفسیر په منځ کښے فرق،

داسلام صُوفیاؤ هم د قرآن تفسیرونه کړی دی، او باطنیه ملاحدهٔ هم لیکن اوّل ته تحریف او تفسیر بالرأی نشی ویلے او دویم قسم په تحریف کښے شامل دے، دَ دے فرق دا دے، چه صُوفیه کرام دَ قرآن ظاهری معنے منی او دَ هغے سره دَ مناسبتو و مماثلو څیزونو ذکر کوی چه د ذهن دَ پرواز دَ دائره وسیع وی، او د هغه مناسب څیزونه دَ اسلامی مُسَلّماتو نه خلاف نه وی، دَ دے نه دَ اِسلامیاتو اِنکار نه لازمیږی مگر باطنیه ظاهری معنی نه منی او د خپلے خوښے دغه باطنی معنے اصل مُراد دَ الله گنړی، لکه څنګه چه دا فرق روح المعانی بلکه تفتازانی

هم بیان کړی دے، علامه الوسی فرمائی

وَاَمَّا کَلَامُ الصُّوْفِیَّةِ فِی الْقُرْاٰنِ فَهُوَ مِنْ بَابِ الْاِشَارَاتِ تَنْکَشِفُ عَلٰی اَرْبَابِ السُّلُوْکِ وَیُمْکِنُ التَّطْبِیْقُ بَیْنَهَا وَبَیْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ ذٰلِكَ مِنْ کَمَالِ الْاِیْمَانِ وَمَحْضِ الْعِرْفَانِ لَا اَنَّهُمْ اِعْتَقَدُوْا اَنَّ الظَّاهِرَ غَیْرُ مُرَادٍ اَصْلًا وَاِنَّمَا الْمُرَادُ الْبَاطِنُ فَقَطْ اِذْ ذٰلِكَ اِعْتِقَادُ الْبَاطِنِیَّةِ الْمَلَاحِدَةِ تَوَسَّلُوْا بِهٖ اِلٰی نَفْیِ الشَّرِیْعَةِ بِالْکُلِّیَّةِ وَحَاشَا سَادَاتِنَا مِنْ ذٰلِكَ وَقَدْ حَضُّوْا عَلٰی التَّفْسِیْرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوْا لَا بُدَّ مِنْهُ اَوَّلًا اِذْ لَا یُطْمَعُ فِی الْوُصُوْلِ اِلَی الْبَاطِنِ قَبْلَ اَحْکَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ اِدَّعٰی فَهْمَ اَسْرَارِ الْقُرْاٰنِ قَبْلَ اِحْکَامِ الظَّاهِرِ فَهُوَ کَمَنْ اِدَّعٰی الْبُلُوْغَ اِلٰی صَدْرِ الْبَیْتِ قَبْلَ اَنْ یُّجَاوِزَ الْبَابَ

د تفسیر قرآن په باره کښے د صوفیه د کلام د قبیلے د اشارا تو دے چه هغه په سالکانو منکشف کیږی او دا د قرآن ظاهری معنو سره منطبق کیدے شی. دا د کمالِ ایمان او د خالص معرفت نښے دی، د دوی دا مطلب هرګز نه وی چه ظاهری معنے مراد نه وی، بلکه صرف باطنی معنی مراد دی، دا عقیده خود باطنیه و ملحدینو ده چه په دا سے دوی شریعت ختمول غواړی او خوږ بزرګان خود دے نه ویزاره دی ځکه چه هغوی بخپله په ظاهری تفسیر زور ورکړے دے، او وئیلی دی چه د چا ظاهری تفسیر پوخ نه دی هغه باطن ته نشی رسیدے او کوم کس چه د ظاهری تفسیر د پخته

ریوبنوالی) نه وړاندے تغیرهٔ قرآن دا زونه حاصلول غواړی نو هغه د اسے د لکه د کور مینځ ته (بغیر د دروازے) د رسیدو دعوی کوی۔

د علامه آلوسی د دے بیان نه معلومیږی، چه د صوفیه و په تفسیر کښے د خوا مونږ لحاظ وی، چه هغه د باطنی تفسیر نه جګ اکوی،

(۱) د الله مراد صرف ظاهری تفسیر دے نه چه باطنی اشارات (۲) صرف په

ظاهری تفسیر کښے د مهارت په وجه باطنی اشارا تو ته رسائی کیدیشی (۳) باطنی اشارات ظاهری تفسیر سره مطابق کیدل ضروری دی (۴) د معرفتِ الٰهی په نتیجه کښے د باطنی اشارا تو مطلب، د مناسبو ځیزونو انکشاف دے، نه چه د الحاد او د خواهش نفسانی په نتیجه کښے!۔ د حدیث په دے الفاظو: لِکُلِّ اٰیَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَلِکُلِّ حَدٍّ مَطْلَعٌ، کښے د ظاهر نه مراد ظاهری معنیٰ ده او د باطن نه اسرار مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۷)

د صوفیه و او باطنیه و په معنو کښے د بیلتون په غرض مونږ یو مثال پیش کوو چه دا بیلتون ښه ښکاره شی، حدیث شریف کښے دی، اِنَّ الْمَلٰٓئِکَةَ لَا تَدْخُلُ بَیْتًا فِیْهِ کَلْبٌ وَ صُوْرَةٌ: یعنے په کوم کور کښے چه سپے یا تصویروی نو په هغه کښے د رحمت فرښتے نه داخلیږی،، دا خو ظاهری معنی شوه اُس کچرے، خوک دا معنے په ځپل ځانله هم داسے واخلی او بل یو مناسب مطلب سے دا هم واخلی: . . . . چه د کور نه مطلب زړه او د سپی نه مطلب د دړندګانو خویونه دی او تصویر نه مطلب محبت د دنیا دے نو چه په کوم زړه کښے محبت د دنیا او د سپی پشان اخلاق وی، نو هغه کښے ملکی نور نه داخلیږی، او سره د دے حدیث د ظاهری الفاظو په جوړ بے ضرورته سپے او د ساه واله ځیز تصویر په کور کښے حرام ګنړی دا مثال د صوفیه و د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اُس څوک د دے دا مطلب بیان کړی، چه دے نه ظاهری کور، ظاهری سپے او ظاهری تصویر مراد نه دے او نه هغه په شریعت کښے منع دے، بلکه د دے مطلب په حدیث کښے د سپو خویونه دی، او د تصویر نه مطلب یواځے محبت د دنیا دے نو دے ته به مونږ هغه باطنی تفسیر وایو کوم چه الحاد او تحریف دے، د غه رنګ په سورتِ بقره کښے د بنی اسرائیلو په سلسله کښے راغلی دی. اِنَّ اللّٰهَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً: سورة بقره آیة ۶۷) د بنی اسرائیلو د یو

مقتول سړی د قاتِل معلومولو د پاره دوی ته حُکم اُشو چه غوا ذبح کړئ او بیا د هغې یو جُز مقتول سره اُمږئ نو مقتول به ژوندے شی او خپل قاتِل به اُښائی، اُس دے آیت دا سے تفسیر کول چه د بقرة نه غوا یا غوے نه دے مُراد بلکه نفس بهیمیه ترِ مُراد دے ښکاره مطلب به ئے دا وی، چه خپل نفس بهیمیه د عبادت او د ریاضت په چاړه ذبح کړئ یعنے مړے کړئ هر کله چه تاسو په عبادت او ریاضت سره د نفس سرکشی ختمه شی نو روحانی ژوند به نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواهشات نفسانی به په گوته کړی، (مطلب دا چه د خواهشاتو نه مغلوب انسان مړے دے، د غوا / غوی نه مطلب هغه نفس بهیمیه دے، کوم چه د خواهشاتو مرکز دے، د دے ذبح کول په ریاضت او عبادت سره د دے خواهشات مغلوب کول دی، چه هغه قاتل بولی، د ژوندی کیدو مطلب جسمانی نه، بلکه روُحانی ژوند مراد دے، (مترجم)

دا تفسیر کول چه غوا / غوے نه دے ذبح شوے او نه خو ئے مقتوُل بیا ژوندے شوے او خپل قاتل ئے اُښودلو، نو دا تفسیر بالرأ دے چه چوُپ الحاد او زندیقیت دے:-

که اصل واقعه او د آیت ظاهری معنی په خپل ځائے صحیح اُګڼړی او بیا د غیبی باطنی تفسیر اُکړی نو دا بد بیت ئے نشته لکه څنګه چه قاضی بیضاوی په خپل تفسیر کښے دغه ذکر شوے اشارے د معرفت الٰهی د نکتو په درجه کښے نقل کړی دی:-

د تفسیر بالرائے قسمونه

امام سیوطی رح په اتقان کښے دا بن النقیب رح نه نقل کړے دی:-

مَا تَحْصِلُ فِیْ مَعْنٰی حَدِیْثِ التَّفْسِیْرِ: په شریعت کښے د منع شوی تفسیر بالرَّاْیِ خَمْسَةُ اَقْوَالٍ اَحَدُهَا: صورتونه دی:

اَلتَّفْسِیْرُ مِنْ غَیْرِ حُصُوْلِ الْعُلُوْمِ الَّتِیْ یَجُوْزُ مَعَهَا التَّفْسِیْرُ وَالثَّانِیْ تَفْسِیْرُ الْمُتَشَابِهِ الَّذِیْ لَا یَعْلَمُهٗ اِلَّا اللّٰهُ وَالثَّالِثُ التَّفْسِیْرُ الْمُقَرِّرُ لِلْمَذْهَبِ الْفَاسِدِ بِاَنْ یَّجْعَلَ الْمَذْهَبَ اَصْلًا وَّالتَّفْسِیْرُ تَابِعًا فَیُرَدُّ اِلَیْهِ بِاَیِّ طَرِیْقٍ اَمْکَنَ وَاِنْ کَانَ ضَعِیْفًا. اَلرَّابِعُ اَنَّ مُرَادَ اللّٰهِ کَذَا بِالْقَطْعِ مِنْ غَیْرِ دَلِیْلٍ، اَلْخَامِسُ التَّفْسِیْرُ بِالْاِسْتِحْسَانِ وَالْهَوٰی (الاتقان جلد ۲. ص ۱۸۳)

(۱) د تفسیر د پاره د ضروری علومو حاصلولو نه بغیر تفسیر کول :-
(۲) د صفاتِ باری تعالیٰ یا د مُقطعاتو یا د متشابهاتو تفسیر کول چه د هغے علم الله سره خاص دے (۳) د خپلے غلطے قائم کړے شوے رائے د مضبوطولو د پاره دا سے تفسیر کول چه هغه د خپلے غلطے رائے تابع کړی، او هم دے ته ئے دیماردا کاری، (۴) داچه بغیر دلیل دعوے اُکړی چه هم دا مطلب یقیناً د الله تعالیٰ دے، (۵) داچه د قرآن تفسیر په خپله خوښه او خواهش اُکړی:-

دا ټول صورتونه به تفسیر بالرائے کښ داخل دی، په کوم چه د دوزخ د سزا وعید راغلے دے، د لوی رنګ به تفسیر ولو کښے به ډیر کم دا سے وی، چه به دے پنځو صورتونو کښے به په څه طریقه داخل نه وی، العیاذ بالله:-

اقسامِ تفسیر

ابن عباس رضی الله د تفسیر څلور قسمه ښودلی دی (۱) چه صرف د عربی ژبے په خاص مهارت او د هغے په قواعدو پیژندو معلومیدے شی (۲) هغه اعتقادی او عملی ښکاره احکام چه د قرآنی الفاظو په آوریدو سره معلومیدے شی، لکه چه فَاعْلَمْ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ سورة محمد آیة ۱۹ : پوه شه چه بغیر د الله بل معبود نشته اَقِیْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّکٰوةَ (البقرة آیة ۴۳) . مونځ قائموئ او زکوٰة ورکوئ

چه دا دَ عربو عوام هم معلومونے شی او دے دَ پاره دَ عربی دبا ریکو ضرورت نه وی او نه په دے باندے دَ نه پوهیدو څه عُذر قبول دے، (۳) چه صِرف مجتهدین علماء پرِ پوهیږی او عموماً دے ته تاویل ویلے شی مثلاً دَ فقهی اَحکامو استنباط، بیان دَ مُجمل تخصیص دَ عام او تقیید دَ مُطلق. حقیقتِ لغُویه باندے حقیقت شرعیه ته ترجیح ورکول او حقیقت عُرفیه ته په حقیقتِ لغُویه باندے ترجیح ورکول خو هله چه په خلاف ئے دلیل قائم نه وی، لکه وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ؛ چه دلیل په معنیٰ لغوی شته نو معنیٰ عُرف به ترِ مطلب نشی اخستے :-

(۴) څلورم هغه چه دَ هغے عِلم الله سره خاص دے، لکه دَ متشابهاتو دَ وخت دقیامت او دَ روح وغیره عِلم (الاتقان جلد ۲ صـ ۱۹۳)

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ کښے دَ مذکوره آسانئ نه مطلب دویم قسم دے لفظ دَ ذِکر کړے قرینه ده چه بولځے هغه قُرآنی مضامین آسان کړے شوی دی چه وعظ او نصیحت سره ترِ وَن لری او هغه هُم دغه دویم قسم دی: امام زرکشی دا تقسیم خوښ کړیدے، او په دے تقسیم کښے علماؤ سره چه کوم قسم خاص شوے دے هغه په عامه اصطلاح کښے تاویل بللے شی خو تاویل محمود په دے لا نه یئی شراطو نو مشروط دے که دا سے نه وی نو بیا تاویل مذموم او تحریف دے :-

(۱) دکوم آیت تاویل چه کیږی هغه به دَ وړاندینی آیت سره جوړ خوری (۲) دَ رُستنی آیت سره به هم جوړ خوری (۳) دلُغت په اعتبار سره دَ آیت په مطلب کښے دده ځائے وی (۴) دکتاب الله او سُنّتِ رسول نه به خلاف نه وی :- الاتقان جلد ۲ صـ ۳۱۱ کښے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمُ الْبَغَوِيُّ وَالْكَوَاشِيُّ التَّاوِيْلُ صَرْفُ الْاٰيَةِ اِلٰى مَعْنًى مُّوَافِقٍ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمِلُهُ الْاٰيَةُ غَيْرُ مُخَالِفٍ لِّلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ :

ده تاویل دَ صحت بغوی او کواشی دغه شرطونه نقل کړیدی (۱) دَ رُومبی آیت سره جوړ بنت (۲) دَ رُستی آیت سره جوړ بنت. (۳) دَ کتاب الله او سنت سره دَ مخالف کیدل) امام زرکشی دَ علامه زمخشری نه دا پنځم شرط هم نقل کړے دے، چه دے تاویل او تفسیر نه دَ قُرآن په مُعجزانه بلاغت کښے څه نقصان نه پیښیږی، بلکه اعجازی بلاغت په خپل ځائے باقی وی

قَالَ الزَّمَخْشَرِيُّ مِنْ حَقِّ مُفَسِّرِ كِتَابِ اللّٰهِ الْبَاهِرِ وَكَلَامِهِ الْمُعْجِزِ اَنْ يَّتَعَاهَدَ فِيْ مَذَاهِبِهِ بَقَاءَ النَّظْمِ عَلٰى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةِ عَلٰى كَمَالِهَا (البرهان جلد ۲ صـ ۳۱۱)

(۱) دَ مُفسّرِ قُرآن دَ پاره دا ضروری ده، چه هغه دَ تفسیر په لوله لاروکښے دا خبره په نظر کښے ساتی چه دَ قُرآن دَ نظم (عبارت) خُوبی او دَ قُرآن دَ بلاغت کمال په خپل ځائے پاتے وی،، دے نه پنځم شرط هم معلوم شو دَ علامه زمخشری اراٸے بالکُل صحیح ده دَ قُرآنی آیت اصلی مقصد دَ پاره په قُرآنی تفسیر کښے اعجازی شان موجُود دے کچرے معنیٰ بدله شی او دَ خپلے خوښے معنیٰ اوکړے شی نو دَ قرآنی تفسیر اعجازی شان به ختم شی او په قُرآنی الفاظو کښے دَ نظم قرآنی او دَ سیاق سباق دَ ارتباط او دَ دلالت شان دَ دغه ځائی معنیٰ را نه ومبلو په وجه کمزورے شی، (۲) کتاب او سُنّت کښے چه کوم بیان شوے دے هغه یو ناقابل تقسیم آسمانی حق دے نو دَ قران دکوم آیت چه تفسیر کیږی نو دا به کتل پکار وی، چه دا تفسیر یا مطلب به بل ځائے دَ قرآن یا دَ سُنّتِ نبوی دَ مطالبو سره خو ټکره نه وی،

که تکرار دهي نو دا به د دے خبرے دلیل وی چه دا تفسیر خپل خاني او تحریف دے حق یو د بل سره نه تکراویږی نو تفسیر به هم هغه صحیح وی چه په هغې کښے یو بل سره تکرار او تعارض نه وی خو تعارض نه مطلب حقیقی تعارض دے هسے خو ظاهری تعارض مُضرځکه نه دے چه هغه په قرآن کښے غور کولو سره ختمیږی، هم دغه وجه ده چه د هدایت په تفسیر کښے د مُفسّر نظر د په ټول کتاب او سُنّت وی دے د پاره چه د هغه تفسیر د مجموعی کتاب او سنت نه خلاف نشی. (۲) دارنګ د خیر القرون (یعنی صحابه تابعین او تبع تابعین چه د قرآن د پوهے یو غټه او ممتاز برخه لری) د تفسیر و نو د مجموعی ټول نیم ړ ستنے کوم تفسیر خلاف وی نو هغه به تحریف وی او د قبلولو قابل به نه وی، البته کچرے یو ماهر مُفسّر د تفسیر د شرائطو په رڼا کښے دا سے مطالب قرآنی بیان کړی، چه سلفو نه وی بیان کړی خو د هغې خلاف ئے هُم نه وی کړے، نو د دا سے معارف قرآنیه ؤ دروازه د دُ سنو خلقو د پاره بنده هم نه ده او په قرآن کښے د صحیح غور او فکر په زور د معارفو او اسرارو د استخراج کار به تر قیامته جاری وی، په حدیث شریف کښے راځی. لَا يَنْتَهِيْ عَجَائِبُهٗ: د قرآن عجیبه مضامین نه ختمیږی د دے متعلق د امام شافعی رح ارشاد دے

جَمِيْعُ مَا تَقُوْلُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِّلسُّنَّةِ وَجَمِيْعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِّلْقُرْاٰنِ وَجَمِيْعُ الْقُرْاٰنِ شَرْحٌ لِّلْأَسْمَاءِ الْحُسْنٰى وَصِفَاتِهِ الْعُلْيَاءِ:	ائمه مجتهدینو چه کوم احکام په اجتهاد ر اُ بنکلی دی، هغه د حدیث او سُنّت شرح ده او پوره سنت د قرآن شرح ده او قرآن د الله تعالی د اسماء

حسنیٰ او د صفاتِ عالیه شرح ده) او د دے اسرارو متعلق د حضرت ابن مسعود رض ارشاد دے:

قَالَ ابْنُ مَسْعُوْدٍ رض مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ: څوک چه علم غواړی نو د قرآن

فَلْيُثَوِّرِ الْقُرْاٰنَ فَإِنَّ فِيْهِ عِلْمُ: د مضامینو لټون دِ اُن کړی ځکه الْأَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ رَوَاهُ: چه په دے کښے د اولینو او آخرینو الْبَيْهَقِيُّ فِي الْمَدْخَلِ) : علم دے (مراد اُصول د علم دی)

او هم په دے باره دا ارشادات د باری تعالیٰ دی، تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ تَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ، غرض دا چه د دین ټول اُصول په قرآن حکیم کښے موجود دی او په فیضانِ الٰهی سره د الله تعالیٰ په خاص بندګانو د قرآن نه د دین اسرار راښکاره کیږی د دے فیضان ذکر په روح المعانی جلد ۱ ص ۷ کوری، د دے قسم فیوضاتو ته تفسیر اشاری ویلے شی د باطنیه ؤ په تفسیر اشاری کښے چونکه د ظاهری معنی انکار دے په دے وجه هغه مردود دے، د اهل السنة صوفیه ؤ چه کوم اشاری تفسیرونه کړی دی په هغې کښے اهم خلور دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الآلوسی، المتوفی سنه ۱۲۷۰ ه تفسیر التستری سهل بن عبد الله التستری المتوفی سنه ۲۸۳ ه ولم یتم (یعنے پوره نه دے) او تفسیر د محی الدین بن عربی المتوفی بدمشق سنه ۶۳۸ ه دا ټول صاحبان د قرآن ظاهری معنے تسلیم کولو نه پس اشاری تفسیرونه کوی چه د هغې متعلق زرکشی په برهان کښے لیکی:

كَلَامُ الصُّوْفِيَّةِ فِيْ تَفْسِيْرِ الْقُرْاٰنِ: د صوفیه ؤ کلام تفسیر نه دے بلکه قِيْلَ لَيْسَ بِتَفْسِيْرٍ وَإِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ: هغه واردات او وجدانیات دی وَمَوَاجِيْدُ يَجِدُوْنَ عِنْدَ التِّلَاوَةِ: چه هغوی د تلاوت په وخت محسوسوی) ابن الصلاح په خپله فتاوی کښے لیکی:

وَجَدْتُ عِنْدَ الْإِمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ: ما د ابوالحسن الواحدی أَنَّهٗ قَالَ صَنَّفَ أَبُوْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ السُّلَمِيُّ: نه معلومه کړه هغه اُو ویلے حَقَائِقَ التَّفْسِيْرِ فَإِنْ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهٗ تَفْسِيْرٌ: چه عبد الرحمٰن السلمی

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْهُ تَفْسِيْرًا وَلَا ذَهَبَ بِهِ مَذْهَبَ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ كَذٰلِكَ كَانُوْا قَدْ سَلَكُوْا مَسْلَكَ الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذٰلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ نَظِيْرٍ لِمَا وَرَدَ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيْرَ يُذْكَرُ بِالنَّظِيْرِ:

حقائق التفسير ليکلے دے کچرے هغه دا تفسير گنړی نو کافر دے ابن الصلاح فرمائی چه هغوی دا د تفسير په توګه نه دے ذکر کړے او نه ئے د څه لفظ تشريح گنړی، کچرے داسے وے نو دا باطنيت دے، دا خو يوائے د قرآنی مدلول نظير ذکر کړے دے، ځکه چه يو نظير نه بل نظير را ياديږی:)

دے اقوالو نه معلومه شوه چه صوفيه داسے قسم تفسير نه بولی بلکه قرآنی مقاصد و نظير بيانوی او دے سره د باطنيه وُ او د صوفيه وُ د تفسير بيلتون راغلو اول د قرآن د ظاهر نه انکار کوی ليکن صوفيه د قرآن ظاهری معنی مقلونه بعد داسے قسم بيان کوی، په مناهل العرفان جلد ۲ ص ۵۴۷ کښے دی:

وَمِنْ هٰهُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ تَفْسِيْرِ الصُّوْفِيَّةِ الْمُسَمّٰى بِالتَّفْسِيْرِ الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيْرِ الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ فَالصُّوْفِيَّةُ لَا يَمْنَعُوْنَ إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يَحُضُّوْنَ عَلَيْهِ وَيَقُوْلُوْنَ لَا بُدَّ مِنْهُ أَوَّلًا إِذْ مَنْ ادَّعٰى فَهْمَ أَسْرَارِ الْقُرْآنِ

دے ځائے نه د صوفيه وُ د تفسير اشاری او د باطنی ملحدينو د تفسير فرق معلوم شو، صوفيه د ظاهری معنی انکار نه کوی، بلکه د هغے ترغيب ورکوی او وائی چه دا ډيره ضروری ده، ځکه چه د ظاهری مراد د پخنګی نه بغير د قرآن په اسرارو د پوهے دعوے

وَلَمْ يُحْكِمِ الظَّاهِرَ كَمَنْ ادَّعٰى: داسے ده لکه چه څوک دعوی اُلری
بُلُوْغَ سَطْحِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ: چه په دروازه د ننوتو بغير څه
يُجَاوِزَ الْبَابَ: د ننه کور ته لاړم

صاحب د مناهل د تفسير اشاری قبلولو د پاره پنځه شرطونه بيان کړی دی

(۱) ظاهری معنی دِ د قرآن خلاف نه وی:-

(۲) دا دعوی دِ هم نه وی چه معنی مراد ده يوائے معنی اشاری ده نه چه معنی ظاهری:-

(۳) د قرآنی الفاظو ډير لرے تاويل دِ نه وی چه د الفاظو عربی حيثيت د هغے خلاف وی:-

(۴) تفسير اشاری دِ د شرع او عقل مقابل او معارض نه وی:-

(۵) اشاری مضمون دِ په شرعی دليل مضبوط او مؤيد وی:-

مناهل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۹ باندے امام ابن تيميه رح د قرآن هر هغه تفسير غلط بنودلے دے چه د صحابه وُ او د تابعينو د تفسير نه خلاف وی، اصول التفسير کښے ليکی:-

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِيْنَ وَتَفْسِيْرِهِمْ إِلٰى مَا يُخَالِفُ ذٰلِكَ كَانَ مُخْطِئًا فِيْ ذٰلِكَ بَلْ مُبْتَدِعًا لِأَنَّهُمْ أَعْلَمُ بِتَفْسِيْرِهِ وَمَعَانِيْهِ كَمَا أَنَّهُمْ أَعْلَمُ بِالْحَقِّ الَّذِيْ بَعَثَ اللهُ بِهِ رَسُوْلَهُ انتهى:-

هر هغه تفسير چه د صحابه وُ او تابعينو د تفسير نه خلاف وی نو د دے مفسر په غلطه دے بلکه بدعتی دے، ځکه چه د قرآن په تفسير او د هغے په معنو دوی ډير ښه پوهه وو لکه څنګه چه هغوی د حضور عليه السلام د راوړلی شوی حق ډير زيات عالمان وو:-

امام سيوطی رح په اتقان جلد ۲ ص ۱۸۵ کښے هم دے په باره کښے ليکی وَهُوَ نَفِيْسٌ جِدًّا چه دا ډيره قيمتی او اعلیٰ خبره ده ليکن دے سره ليکی چه د صحابه وُ او تابعينو د سند د صحت تحقيق پکار دے ځکه چه په دے قسم روايا تو کښے ضعيف او موضوعی هم موجود دی هر دغه

یا اَلْاِعْلَامُ فِیْ خَفَاءٍ (فتح الباری ابتدا، جلد اول) یعنے بل ته پټ خبر ښودل، دا د وحی لغوی معنیٰ دی، او د دے شرعی معنیٰ اَلْاِعْلَامُ بِالشَّرْعِ یعنے صرف شرعی احکام ښودل وحی ده۔ د وحی لغوی، درے قسمه دی

(۱) فِطری (۲) اِیجادی (۳) عِرفانی

فِطری لکه د خدائے پاك په الهام د نورو مچوګبین جوړول او په هغې کښے شهد جمع کول د غه رنګے د نورو حیوانانو کارنامے خو دا قسم وحی صرف حیوانانو (ځناورو ځارور) د پاره وی، په قرآن کریم کښے دی:

وَاَوْحٰی رَبُّكَ اِلَی النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِیْ: مونږ د شهد و مچو ته په وحی مِنَ الْجِبَالِ بُیُوْتًا (سورۃ النحل ایة ۶۸)۔ فطری سره ښودل چه تاسو په غرونو کښے کبیبونه جوړ کړی)

اِیجادی لکه د یورپ سائنسدان چه یو آرخ ته مخه کړی او هغې د پاره کوشش کوی نو د د غه مطلوب خیز صورت او نقشه الله پاک د د ه په ذهن کښے راولی او د غه خیز بیا جوړ شی، مثلاً روسی سری هوائی جهاز جوړ ول غوښته هغه اوّل د الوتکے شکل دوو لیده د یو الوتونکی خیز شکل ئے په خیال کښے راو ستلو و کارے پر شروع کړو تجربے ئے کولے او تکلیفونه او تاوانونه ئے برداشت کول تر دے چه قدرت د الوتکے مکمله نقشه د د ه په ذهن کښے واچوله، د موجد کارخیل ذهن متوجه کول وو او د خدائے کار د مطلوب خیز نقشه چول دا هغه وحی او الهام د ے چه عاموانسانانو ته کیږی هغه د کافرو ے نه وی:

کُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ : یعنی مومن او کافر دوا ړه کوشش رَبِّكَ ط وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُوْرًا ۝ کوی نو مونږ د هغه مدد کو و ستا

سورۃ بنی اسرائیل ایة ۱۹ ا د خدائے بخښش او فیض په چا بندا د ے دا قسم وحی عاموانسانانو د پاره خاص ده اګرچه هغه کافر هم وی:

عِرفانی دریم قسم وحی عِرفانی ده چه اولیاؤ سره خاص ده هله چه یو ولی د شریعت په تابعداری او په ریاضت سره د زړه صفائی بیا مومی نو په د ه باندے خاص علوم د الهام په ذریعه د الله د طرفه وارد یږی چه هغے ته قرآن اشاره کوی:

وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ : خوک چه د دین په لاره کښے او د سُبُلَنَا (سورۃ عنکبوت آیة ۶۹) : الله په فرمانبرداری کښے محنت کوی نو مونږ په هغوی د هدایت خاص لارے پرانیځو:

د دے هدایت مطلب اِلهامی معارف دی چه د هدایت ایمانی نه سوا دی، ځکه چه ایمانی هدایت خو د محنت کولو نه وړاندے هم حاصل دے دا د دے واړه قسمه الهام په لغت او په معنیٰ عامه کښی وحی ده دا حیوان انسان اولیاءِ کرامو ته کیدے شی اګرچه د مرتبو فرق ( ) پکښی هغه دے چه کوم ما وړاندے بیان کړو او دا وحی یوائے د پیغمبرانو نه ده بلکه د پیغمبرانو وحی خاص وحی شرعی د ه:

وحی شرعی

څلورم قسم شرعی ده چه انبیاء علیهم السلام سره خاص ده خو هر نبی ولی هم وی نو هغه ته وحی عرفانی هم کیږی چه د هغو نو حیثیت د وحی شرعی د ے، چه د قانون او احکامو حیثیت لری بخلاف د ولی د وحی عرفانی چه هغه قانونی حیثیت نه لری او دا د علم کلام یو عامه مسئله ده :- وَالْاِلْهَامُ لَیْسَ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ : یعنے د ولی الهام قانون شرعی نشی جوړیدے، د وحی شرعی حقیقت دا دے چه د الله د جانبه د فرښتے په واسطه یا بیغ په نیغه په خوب یا په

(۱) دَ یو جسم په یو مکان کښے ښکاره کیدل لکه
نَزَلَ الْأَمِیْرُ الْمَدِیْنَةَ ، (امیر په ښار کښے ښکاره شو)
رَبِّ اَنْزِلْنِیْ مُنْزَلًا مُّبٰرَکًا ، ترجمه:- اے خدایه ما دَ برکت
سورة مؤمنون آیة ع۲۸ ؛ واله ځائے کښے ښکاره کړے.

(۲) دَ یو جسم باندے نه لاندے را تلل، لکه
وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُّبٰرَکًا ، موږ دَ آسمانه دبرکت اوبه راکوځے
کړی دی؛

دَ قرآن حکیم الفاظ دَ جسمیت او مکانیت نه بهر (پاک) دی په دے وجه دَ نزول قرآن مطلب اعلام (ښودل) دے مطلب دا چه قرآن په ذریعه د فرښتے رسول علیه السلام ته ښودل دا نزولِ قرآن دے او په دے تعبیر (نزول) کښ د قرآن دَ شان لوئی ښکاره کول مقصود دی (مناهل العرفان جلد ع۱ ص۳۲) چه انسان ته دَ لوړ مقامه په خیز راغلے دے، یا قرآن باندے دَ نزول اطلاق په دے اعتبار دے چه جبریل علیه السلام دَ یو لوړ مقامه په زمکه راکوز شو دا خو حقیقت دے نو په دے واسطه قرآن ته هم (نزول) منسوب شو.

(۳) د یمه معنی دَ نزول دا هم ده چه بعضے خیز راکوز نه شو خو اسبابے دَ عالم بالا سره تړون لری چه ارادهٔ الهی هم کیدیشی یا آسمانی تاثیرات او هم په دے اعتبار سره اوسپنه خاروو او انسانی لباس دپاره هم قرآن دَ (نزول) لفظ استعمال کړیدے.

وَاَنْزَلْنَا الْحَدِیْدَ فِیْهِ بَأْسٌ شَدِیْدٌ : موږ اوسپنه راکوزه کړه چه دَ هغے
وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ، سورة الحدید آیه ع۲۵ ؛ نه دَ جنگ سامان هم جوړیږی
وَاَنْزَلَ لَکُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِیَةَ ، موږ ستاسو فائدے دپاره د
اَزْوَاجٍ وَاَنْزَلْنَا عَلَیْکُمْ لِبَاسًا یُّوَارِیْ : خاروو اته جوړے راکوزے کړیدی

سَوْاٰتِکُمْ، سورة الاعراف آیة ع۲۶: موږ لباس راکوزلے کړو چه دَ هغے
په اغوستو ستاسو دَ حیا ځایونه پرده شی،

د دے درے وارو خیزونو اسباب آسمانی وی نو دے دپاره هم دَ (نزول) لفظ استعمال شو.

نزول نه بیا دوه نور لفظونه (انزال او تنزیل جوړیږی، (۱) تنزیل په وار وار راکوزیدو ته وائی، او انزال په وار وار او په یو ځل راکوزیدو دپاره استعمالیږی، لکه چه عذاب دپاره هم دے استعمال شوے دے:-

اِنَّا مُنْزِلُوْنَ عَلٰۤی اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْیَةِ ، موږ په دے کلی دَ آسمان نه عذاب
رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ (سورة عنکبوت ؛ نازلوونکی یو
آیة ع۳۴) ؛ ؛ ؛ ؛

ښکاره خبره ده چه عذاب په یو ځل نازل شویدے. او قرآن په وار وار او دَ دے دوارو دپاره د (انزال) لفظ استعمال شو، فرمائی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْۤ اَنْزَلَ عَلٰی عَبْدِهِ : ټولے خوبئ دَ هغه الله دی، چه په
الْکِتٰبَ (سورة کهف آیة ع۱) ؛ : خپل بنده دے دا کتاب نازل کړو
(مفردات امام راغب ص۵۰۷)؛

دَ قرآن درے تنزلات

(۱) نزولِ اوّل — دَ بارګاهِ خداوی نه لوحِ محفوظ ته نزول، چه هغه دے ایت کښے ذکر دے. بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِیْدٌ فِیْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ۝ سورة البروج آیة ع۲۱ و ۲۲؛

(۲) دویم نزول — دَ لوح محفوظ نه دَ لاندینی آسمان دَ بیت العزة مقام ته نزول چه په سورتِ دخان سورتِ قدر او سورتِ بقره کښے ذکر دے.

إِنَّا أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ ؛ هم موږ دا په مبارکه شپه کښې نازل
سورة دخان آية ۳) ؛ کړے دے.

إِنَّا أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ ؛ هم موږ دا په شپه د قدر کښې
سورة القدر آية ۱ ؛ نازل کړے دے.

شَهْرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلْقُرْءَانُ (سورة البقرة آية ۱۸۵) ؛ د رمضان میاشت هغه ده په کومه کښې چه دا قرآن نازل کړے شوے دے

دے وکړے د دا دوه (نزول) مطلب په یو ځل نازلیدل دی، شپه د قدر او شپه مبارکه دواړه یوه دی او په رمضان شریف کښې دی نو ایتونو کښې هیڅ تعارض نشته لکه څنګه چه مستدرک، حاکم او نسائی او بیهقی هم دا ابن عباس رض نه نقل کړی دی.

(۳) دریم نزول

دریم نزول د جبریل علیه السلام په واسطه د نبی علیه السلام په زړه مبارک شویدے، لکه فرمائی الله جل شانه

نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ۝ بِلِسَانٍ عَرَبِىٍّ مُّبِينٍ ۝ سورة الشعراء آية ۱۹۳ تا ۱۹۵) ؛	دا روح الامین ستا په زړه راکوزکړے دے، چه نه ویرونکے شے په صفا عربی ژبان کښے.

دا نزول تقریباً په درویشت کاله کښې مکمل شو، دلته دا شبه کول بے ځایه دی چه د نبی علیه السلام په زړه مبارک د قرآن د نزول مطلب دا چه صرف معانی به نازل شوی وی الفاظ به نه وی نازل څکه چه د قرآن (بِلِسَانٍ عَرَبِىٍّ مُّبِينٍ ۝) الفاظ دا ګواهی ورکوی، چه د قرآن الفاظ هم نازل شوی وو، څکه چه الفاظ د ژبان (ژبے) وی.

قرآن دوه کرته په یو ځل نازل شویدے اول کرت په لوح محفوظ کښې او

او دویم کرت د دُومبی آسمان په بیت العزت مقام کښې او دریم کرت نزول ئے په وار وار په حضور علیه السلام اُشو، نور آسمانی کتابونه په یو ځل په کتابی صورت کښې نازل شوی دی د قرآن دواړه قسمه په یو ځل، په وار وار) نزول دا ښائی چه د خدائے حکمت فرښتو ته دا ښودل وو، چه دا آخری کتاب دے، یا دُومبی آسمان ته د نازلولو مطلب د نبی علیه السلام شوق زیاتول وو، څکه چه د څیز چه شے را نزدے کیدل شوق نو د هم زیا تیږی، یا دا حکمت وو چه د قرآن د مکمل حفاظت یقین راشی او شک شبه بالکل ختم شی (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۶ تا ۴۰)

دا حقوردا خیال دے، چه د قرآن د حفاظت مکمل انتظام کول په دے وجه مقصود وو چه دا آخری کتاب دے، یو ځل د عمومی انتظام په صورت کښې قرآن په لوح محفوظ کښې محفوظ کړے شو چه د حکومت الهیه مرکزی محافظ خانه ده- دویم ځل په بیت العزت کښې د آسمانی حفاظت انتظام اُشو او دریم ځل د نبی ؐ په زړه نازلیدو سره د زمینی حفاظت انتظام اُشو، په خلورم ځل د اُمت په سینو د دے د حفاظت انتظام اُشو لکه فرمائی: إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ (سورة الحجر آية ۹) وپنځم ځل د حضرت ابوبکر، عمر او عثمان رضی الله عنهم اجمعین په ذریعه د تحریر په صورت کښې د دے د حفاظت انتظام اُکړے شو په زړونو د بے خبره اچولے او په سینو کښې محفوظ کوونکے یواځے الله دے،

جبرائیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنګه حاصل کړل،

د بع خبره دا ده چه جبرئیل علیه السلام الله نه قرآن واوریدا او د دے الفاظ ئے حاصل کړل، لکه څنګه چه بیهقی د (إِنَّا أَنزَلْنَٰهُ، په تفسیر کښې لیکلی دی او د دے تائید د طبرانی هغه حدیث شریف دے چه د

نواس بن سمعان رضی الله نه مرفوعاً نقل کړے دے:

إِذَا تَكَلَّمَ اللّٰهُ بِالْوَحْيِ أَخَذَتِ السَّمَاءُ رَجْفَةٌ شَدِيدَةٌ مِّنْ خَوْفِ اللّٰهِ فَإِذَا سَمِعَ أَهْلُ السَّمَاءِ صَعِقُوا وَخَرُّوا سُجَّدًا فَيَكُونُ أَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ جِبْرَائِيلُ فَيُكَلِّمُهُ اللّٰهُ بِوَحْيِهِ مَا أَرَادَ فَيَنْتَهِي بِهِ حَيْثُ أُمِرَ.

څه وخت چه الله تعالیٰ د وحی کلام کوی نو آسمان د خدائے د ویرے نه رپیږی څه وخت چه د آسمان فرښتے واوری نو بیهوښه شی او په سجده پریوځی د ټولو نه رومبے جبرئیل علیه السلام سر راپورته کړی نو الله تعالیٰ د وحی کلام هغه سره اوکړی چه کوم ځائے ته ورته حکم اوشی هلته د خدائے وحی اورسوی:

د جبرئیل علیه السلام د وحی حاصلولو غیبی معامله ده په هغے کښے درائے څه ځائے نشته لهٰذا د صورت د ټولو نه زیات غوریږ دے، په مناهل العرفان جلد ۱ صـ۴۳ کښے الله تعالیٰ ته د جبرئیل تبیخ په نیغه رو حانی حصول او د لوح محفوظ نه حاصلول هم ذکر دی

د قرآن نازل شوی الفاظ

کلام د انسان په ذهن کښے وی بیا ئے په ژبه د الفاظو په شکل کښے ادا کوی د کلام که کوم نه خلق هم وائی نو د دغه رومبی کس کلام به بللے شی مثلاً د امرؤ القیس قصیده یا د حریری مقامات چه څوک هم لولی او وائی نو دا به هم د امرؤ القیس او د حریری کلام ګنړلے شی، د غه د الله تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ په شکل کښے ظاهر کړو بیا جبرائیل علیه السلام اولوستو حضور علیه السلام اولوستو په اوریدو انسانانو اولوستو اولولی به ئے مګر کلام به د الله ګنړلے شی نه چه د جبرئیل علیه یا د محمد علیه السلام په قرآن کښے دی ”حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ“ و ”بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ“ د دې نه بنکاره ثابتیږی چه د قرآن

الفاظ د الله د جانبه دی، او دا د الله کلام دے، که چرے مضمون د یو زید وی او د دغه مضمون ادا په الفاظو د بل (عمرو) وی نو دے نه به د زید کلام نه بلکه د عمرو کلام وئیلے شی په دے وجه د قرآن الفاظ او معنے دواړه د الله د جانبه دی او قرآن له هم د دے ذات ترتیب ورکړے دے، موبږ نور زیات د خبرو په کولو نو کښے ځان نه تسکلو ځکه چه څه ډیره فائده ئے نشته، په مناهل العرفان کښے دا پوره ذکر مضمون شبته دے:-

د قرآن، سنت او د حدیث قدسی بیلتون

امام سیوطی رحمه الله د امام جوینی نه نقل کړیدی، چه د قرآن الفاظ او معنے دواړه د جبرائیل علیه السلام په واسطه د الله تعالیٰ د جانبه نازل دی او د حدیث مضمون د الله د جانبه دے مګر الفاظ د رسول الله صلی الله علیه وسلم دی، (الاتقان جلد ۱ صـ۱۲۷) او حدیث قدسی به هغه وی چه الفاظ ئے هم د الله د جانبه وی لیکن معجزه وی نه د هغے د الفاظو په تلاوت هغه ثواب حاصلیږی کوم چه د قرآنی الفاظو په تلاوت حاصلیږی او نه ئے مونځ کښے د دے لوستے کیدیشی (مناهل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ صـ۴۴)

د احقر په رائے کښے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دواړو مضمون د الله د جانبه دے لیکن د حدیث نبوی نسبت الله تعالیٰ ته کول معنوی دی، مطلب د جانبه د الله خو مضمون دے لیکن په بنکاره الفاظو کښے ئے نسبت الله تعالیٰ ته نه دے شوے مګر د حدیث قدسی نسبت په بنکاره الفاظو کښے الله تعالیٰ ته کول ځکه ضروری دی چه دا د الله تعالیٰ حکم او امر دے او هم په دے وجه د حدیث قدسی الفاظ لوستل او روایت بالمعنیٰ جائز نه دے او د حدیث نبوی جائز دے

خو په شرط دَ دے چه اصلی معنو کښے ئے فرق را شی همدغه
وجه ده چه حدیث قدسی ته ئے حدیث اُوئیل چه الفاظ نبوی د
پاره دا (حدیث) خاص دے دَ (قدسی) لفظ زیاتے دَ ښکاره نسبت په
وجه شوے دے چه دَ حدیث نبوی نه دَ دے زیات اهمیت او
خصوصیت ثابت شی، والله اَعْلَمُ :-

دَ وحی دَ نازلیدو قِسمُونه

دوحی نازلیدل به یا په ذریعه دَ فرښتے وی یا نیغ په نیغه دَ الله دَ
جانبه

دَ دُوهمی قسم بیا درے قسمه دی

(۱) وحی تصلصلی (۲) وحی تمثلی (۳) وحی رُوعی

(۱) وحی تصلصلی کښے جبرئیل علیه السلا په خپل اصلی حقیقت (مَلکیت)
باندے قائم وی او وحی راوړی، چه په حدیث دَ بخاری کښے دے ډیره
سخته وحی وه بیا شوے دَ ... فرمائی (وَهُوَ اَشَدُّهٗ عَلَیَّ) دا شدت په دے
وجه دے چه بشریت او ملکیت دواړه یو ځائے کیدل ډیر لوے پیټے ځکه
دے چه فرښته او انسان یو جنس نه دے او بله وجه ئے دا ده چه
نبی علیه السلام دَ بشریت نه مَلکیت ته عُرُوج اُوکړی گو یا کښ دواړه
حضرت جبریل او حضور علیهما السلام) فرښتے خپل منځ کښے یو
ځائے شی او دا ځکه پیټے دے چه گو یا کښے دَ حضور علیه السلام جنس
بدل شی (دَ بشریت نه ملکیت ته) او دا څه آسانه خبره نده :-

(۲) دویم وحی تمثلی ده چه جبرئیل علیه السلام دَ انسان په شکل کښے وحی
راوړی په دے صورت کښے حضرت جبرئیل علیه السلام دَ ملکیت نه
بشریت ته تنزل اُوکړو او دَ دوی هم جنسو یو ځائے کیدل څه پیټے نه جوړیږی
دا دواړه قسمه وحی را او دَ دُوهمی قسم وحی شدت دَ بخاری په ابتدا کښے ذکر

او قرآنی وحی عمومًا په دے دوه طریقو راغلے ده :-

(۳) دریم قسم وحی رُوعی ده : چه جبرئیل علیه السلام وحی په زړه
مبارک دَ نبی علیه السلام دَ الله په حکم نازله کړی او دَ حضور علیه
السلام دَ اوریدو او په غوږونو مبارکو هغے سره څه تعلق نه وی :-
(اَخْرَجَهُ الْحَاکِمُ)

دَ بالذات (نیغ په نیغه) وحی دوه قسمه دی

(۱) په ویښه لکه دَ معراج په شپه دَ الله دَ جانبه نیغ په نیغه (بلاواسطه)
په وحی شوے وه :-

(۲) یا په خوب کښے لکه دَ حضرت معاذ رض په حدیث کښے دی. اَتَانِیْ رَبِّیْ فَقَالَ
فِیْمَ یَخْتَصِمُ الْمَلَاُ الْاَعْلٰی، یعنی خوب کښے ما ته الله تعالیٰ راغے او وے
فرمائیل چه دَ عالَمِ بالا فرښتے په څه کښے بحث کوی (اتقان جلد ۱ ص ...)

پنځم فصل

(دَ قرآن جمع کول او دَ هغے تدوین)

قرآن دَ خالقِ کائنات آخری کتاب دے، ځکه الله تعالیٰ دَ دے دَ
محفوظ ساتلو مکمل انتظام اُوکړو عالَمِ بالا کښے ئے په لوح محفوظ
او بیت العزت کښے محفوظ کړو او په زمکه ئے دَ دے دَ حفاظت دوه قسمه
انتظام اُوکړو، یو حفاظتِ صدری، چه دَ نبی علیه السلام او دَ اُمت په زړونو
کښے وجود ما غو کښے ئے محفوظ کړو، چه دا قرآن پخپله ذکر کړیدی په بخاری
کښے دَ ابن عباس رض نه منقول دی، چه دَ قرآن دَ نازلیدو په وخت به
جبریل علیه السلام سره حضور علیه السلام لوستل او تلاوت کولو
ذکر په قرآنی وحی محفوظه شی نو دا آیت نازل شو :-

لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ ط۔ د زر زده کولو د پاره نه په دے
اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ ۝ سورة : خپله ژبه مه خوزوه خوښه په
القيامة آيت ع۱۶ و ۱۷) ؛ ؛ ذمه دی ددے جمع کول ستا سینه
کښے او لوستل ستا په ژبه ؛ ؛ ؛ ؛ ؛
دے نه پس به دوی علیه السلام په چپه خوله د قرآن وحی آوریده او هم
د غسے به ئے یا دیدله او نورو خلقوته به ئے رسوله دا رنګ د قرآن د حفظ
ذمه واری یو بل ځائے کښے الله ﷻ په خپله اخستے ده ، فرمائی ، سَنُقْرِئُكَ
فَلَا تَنْسٰى " : موږ به تا نه (قرآن) لولوو بیا به تا نه هیریږی .
د اُمت په سینو کښے د قرآن محفوظ کولو ذکر هم قرآن کښے شته فرمائی
بَلْ هُوَ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ فِىْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ ؕ د قرآن شکاره آیتونه
(دی چه د اهل علمو په سینو کښے موجود دی) ۔
قدرت د اخری کتاب په سینو کښے محفوظ ساتل غوښته نو دے د پاره
د ګومبے نه دا سے قوم خوښ کړو چه د هغوی حافظه بے مثاله وه د هغوی
سینے د قومی واقعاتو او د قبائلی نسبونو خزانے وے او دوی به یو ځل
د سلو شعرونو قصیده چه واوریده نو ورته به یاده شوه او د عربو
تاریخ په دے ګواه دے ، ادبیا د تالو ستے قومونو د دوی د هر آوریدلو
شوی شی ټول دارومدار په قوت حافظه باندے وو نو د دوی د دے غه
قوت حافظے له قرآن او اسلام نور هم ترقی ورکړه او دا نو ، هم
زیات شو د دے نه بغیر عربو سره د قرآن محفوظ ساتلو د پاره د
هغوی د زړه لګولو ، او شوق زیاتولو نور اسباب او محرکات هم و
شو چه د هغے په زور دوی د خپل ذهن او دماغ قرآن یا دولو ته د لو
زیاته مخه کړه چه هغه دا دی

اول محرک | د عربو ساده او د تکلّف نه خالی وو ، د هغوی د ژوند

ضروریات ډیر مختصر وو چه هغه د پاره د ډیر محنت او منډو ترړ و
ضرورت نه وو چه کوم به ئے بیامونده نو هم په هغے به ئے قناعت کولو
او نور وخت به ئے مخه نه اوړه هم په دے وجه د هغوی ژوند فارغ وو
او د قرآن د حفظ د پاره دوی سره ډیر اُزګار وخت وو مطلب دا
چه د اُزګار وخت زیاتوالے هم یو سبب او محرک وو ؛ ؛

دویم مُحرّک | قرآن او وحی سره د دوی د حد نه زیاته
مینه او عشق وو او دا د وا ړه دا سے خیزونه
دی چه د یو خیز را بنکلو او حاصلولو د پاره د ټولو نه لوئے محرّک دے
چه دوی ئے ، د یو عاشق په شان په قرآن یادولو مجبوره کول د صحابه
کرامو قرآن سره د عشق او محبت ډیر تاریخی واقعات موجود دی چه
د دے کښے د شک کولو هیڅ ځائے نه پاتے کیږی هر کله چه یو خیز
سره د مضبوطے حافظے والا قوم په عاشقانه توګه محبت پیدا شی نو بیا
د غه خیز ډیر زر یا دولے شی ؛ ۔

دریم محرک | د قرآن حیران کن او تعجب پیدا کونکے رنګ دریم
محرّک وو ، خصوصاً چه ټول د عربو فصیحا ن
او بلیغان د دے د مثل را وړو نه پاتے راغلے وو او دا هم د صحابه کرامو
خپل ځان ته د را بنکلو یو باعث وو ، ځکه چه د انسان په طبیعت کښے دا
پراته دی چه هغه د هر عجیبه او نا آشنا خیز د یادولو کوشش کوی لهٰذا
دے محرک هم د صحابه کرامو زړونه د قرآن یادولو ته را تیټ کړه
او دوی په پوره توجه سره د دے په یادولو کښے اُ لګیدل او د قرآن
حیران کن اعجاز په دوی کښے د دے د یادولو زبردست جذبه او اشتیاق پیدا کړ

څلورم محرک | په حدیث کښے د قرآن په زده کړے او د دے په
یادولو او په دے د عمل کولو ترغیب ورکړے

شوې دي چه په هغې د صحابه کرامو ایمان او کامل یقین وو تر دې حده چه په قرآن عمل کولو باندې به هغوی پخپل ځانونو قربانولو فخر او ویاړ کولو، او کله به چه صحابه کرامو د ترغیب الهي آیتونه واورېدل نو د هغوی د شوق اور به نور زیات په لمبو شو مثلاً دا آیتونه:-

(۱) إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ (سوره فاطر آیه ۲۹)

(۲) كِتَٰبٌ أَنْزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَٰتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَٰبِ ۝

د صحیح مسلم په روایت د حضرت عثمان رض یو حدیث شریف دے خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ: په تاسو کښې د ټولو نه زیات ښه هغه کس دے چه قرآن زده کړي او بل ته ئې زده کړي:-

او بل حدیث د عبدالله بن مسعود رض په روایت د ترمذی دے مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لَا أَقُولُ الٓمٓ حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَامٌ حَرْفٌ وَمِيمٌ حَرْفٌ ؛

په دې حدیث کښې د قرآن په یو یو لفظ د لسو لسو نیکو بدلے او ثواب مونږ لو وعده شوې ده نو داسې قسم ترغیباتو او تشویقاتو به په صحابه کرامو ډېر ښه اثر غورځیدو کوم نه چه قرآن او حدیث ډک دے، همدغه وجه وه چه صحابه کرامو خپل ټول ژوند د قرآن په حفظ کولو کښې تېر کړو:-

پنځم محرّک

د صحابه کرامو د دین د نجات اړکی یوه ذریعه هم دا قرآن وو دوی به خپله ټوله کته او کامیابي هم قرآن سره تړله او دا عشق جذبه او یقین د دې باعث شو چه هغوی به قرآن د دې د عاشق په توګه یادولو:-

شپږم محرّک

صحابه کرامو به قرآن حکیم په لمانځه کښې په

تراویحو کښې لوستلو د ژوند په ټولو کارونو کښې به ئې هم په دې فیصلے کولے په عقائدو، عباداتو، اخلاقو او اعمالو کښې به د دې په هدایت تلل غرض دا چه اسلامي ماحول او معاشره کښې د قرآن حفظ د ډېر عزت او شرافت ذریعه وه نو ځکه د دې باعث شو چه قرآن حفظ یاد کړے شي:

د قرآن یادول او صحابه کرام

د دے تیرو شوو محرّکاتو اثر وو چه صحابه کرامو خپله ټوله مخه قرآن یادولو ته کړے وه - د عرب قبائلو ډیر لږ سړی نه کول او د قرآن د یادولو د پاره به مدینے منورے ته راتلل او نبی علیه السلام به هم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلو ته په دے غرض لیږل چه قرآن هغوی ته ور یاد کړی په صفر سنه ۴ هـ د ابو براء په درخواست نجد یانو ته د قرآن د تعلیم او تبلیغ په غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی رض په مشری کښې د اویا ۷۰ قاریانو یو ټولے حضور علیه السلام ور ولیږلو خو د عامر بن طفیل په ټګۍ سوا د دوو صحابه کرامو منذر بن محمد رض او عمرو بن امیه رض ټول شهیدان کړے شو د شهیدیدو په وخت چه حرام بن ملحان رض نه نیزه پورے را پورے او ته نو هغوی اوفرمایل اَللّٰهُ اَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ (الله اکبر زه د کعبے په پروردګار قسم وی چه زه کامیاب شوم)

د دے ټولو نوم سَرِيَّةُ الْقُرَّاءِ وو او هم د دینه په دغه وخت کښې د قاریانو او د حافظانو د ګڼروالي پته لګی (فتح الباری جلد ۷، صفحه ۲۹۶)

علامه ذهبي په طبقات القراء کښې د اوو مشهورو حافظانو او قاریانو نومونه ښودلي دي کوم نه چه د قاریانو د قرأت سند رسیږي، هغه دا دي، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علي بن ابي طالب رض (۳) أُبي بن

کعب رضؓ (۴) عبدُ اللہ بن مسعود رضؓ (۵) سالم مولیٰ رضؓ (۶) ابی حذیفہ (۷) معاذ بن جبل رضؓ چہ پہ دے کښے اُبی بن کعب رضؓ دَ قاریانو سردار دے پہ مفتاح السعادات جلد ۱ کښے دی چہ ابو موسیٰ الاشعری پُورہ قرآن یاد کړے وو او حضور علیہ السلام تہ ئے واوروَلو، پہ صحابہ کِرامو کښے لس زرۂ حافظان صحابہ کِرام ډیر مشہور وو چہ پہ هغوی کښے اُوہ ډیرشو تہ اعلیٰ مقام حاصل وو دَ هغوی نومونہ دادی (۱) ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۲) عُمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۳) عُثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۴) علی بن ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۵) عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۶) طلحہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۷) سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۸) حذیفہ بن الیمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۹) ابو هریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۰) عبادہ بن الصامت رضی اللہ عنہ (۱۱) معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳) فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۴) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ (۱۵) عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۶) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ (۱۷) عبد اللہ بن عباس رضؓ (۱۸) ابو ایوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو البجادین رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن مُعاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۱) ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ (۲۴) سعد بن عبید بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶) اُبی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸) سلیمان بن ابی حثمہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰) معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابو الدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عُقبہ بن عامر الجُهنی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عُمر بن الخطاب رضی اللہ (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضؓ

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ رضؓ (بحوالہ تهذیب، طبقات ابن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذهبی، مفتاح السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خُو دَ پُورہ قرآن دَ حافظانو بیان دے او چا تہ چہ نیمگړے قرآن یاد وو دَ هغوی خو شمیر نشی کیدے او دا دَ قرآن دَ حافظانو رواج دَ ورومبو نو اسلام چہ خورہ هومرہ بہ ورسرہ حافِظان دَ قرآن بہ خوریدو او زیاتیدل، سر ولیم میور غوندې دَ اسلام دُشمن هم خپل کتاب "لائف آف محمد" کښے اِقرار کړے دے چہ دَ صحابہ کِرامو حافظہ زیادا شت بے مثالہ وہ لکہ چہ لیکی چہ دَ دوی حافظہ ډیرہ اُوچتہ وہ خو دَ قرآن دَ پارہ بہ ئے دا ډیرہ زیاتہ ښہ لولہ، دَ دوی حافظہ دومرہ مضبوطہ وہ او محبت ئے هُم دومرہ قوی وو چہ اکثر صحابہ وُ دَ پیغمبر علیہ السلام پہ حیاتِ مُبارک کښے بہ وحی صحیح لوستہ او یادولہ، پہ شپږمہ صدیٔ عیسوی کښے عرب ته چہ ټولہ دُنیا کښے دیکونکو لوستونکو خلقو شمیر ډیر کم وو کښے بوہ هم کم وو د پریس او چاپ خانے انتظام نہ وو پہ دے دَ دوی زیات کار بہ پہ یاد ولو روان وو گوندی پہ بیخو تحریرونو کښے خو زیاتے کمے راتو سنل دیر آسان وو، هم دغہ وجہ دہ چہ دَ دُنیا ټولو مذهبی کتابونو کښے تحریف اُشو۔ قُرآن حکیم پہ زمانہ دَ پیغمبری کښے پہ زرگونو سینو کښے پُورہ محفوظ وو او لکھونو سینو کښے نیمگړے محفوظ وو دا بیان پہ سورۃ عنکبوت کښے شوی دے،

بَلْ هُوَ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ فِيْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ (سورۃ عنکبوت ایۃ ۴۹) قرآن دَ واضحو آیتونو مجموعہ دہ چہ دَ اهل عِلمو پہ سینو کښے محفوظ دی؛ دَ قرآن دَ یادولو او دَ تلاوت کار ټولو مُسلمانانو جاری ساتلو، مُسلمانانو بہ څکہ قرآن پہ نوځ کښے لوستو چہ دا دے لوستہ پہ مانځہ کښے فرض وہ

تر دے چه عثمان غنی رضی الله تعالیٰ عنه او تمیم داری رض به په یو یو رکعت کښې پوره قرآن ختمولو (تهذیب التهذیب و استیعاب) عبد الله بن عمر او عبد الله بن عمرو العاص به په یو شپه کښې قرآن ختمولو (فتح الباری) سعد بن المنذر به په درے ورځو کښې قرآن ختمولو (اسد الغابة) د سلفو د قرآن د تلاوت دا حال وو چه به بعضے شوارو ز کښے اته کوته قرآن شریف ختمولو، یعنی څلور ختمه د ورځے او څلور ختمه د شپے، بعضے به د درے کرته او بعضے به دوه څله حالا نکه حضور علیه السلام د درے ورځو نه کم وخت کښې د قرآن شریف د ختمولو نه منع کړے وه، چه د قرآن د مطالبو په پوهه کښې څه نقصان راځی، ترمذی کښې عبد الله بن عمر رض مرفوعاً روایت کړے دے:-

لَا یَفْقَهُ مَنْ قَرَءَ الْقُرْآنَ فِیْ اَقَلِّ مِنْ ثَلٰثٍ. (اتقان جلد ۱ ص ۳)

په سینو کښې د حفاظت دا انتظام هیڅ یو انسانی کتاب ته نصیب شوے نه دے کوم کتاب چه د مسلمانانو په غوږونو خرمن څه چه په زړکی او په زړه او دماغو کښې ننوتے وی او مشرق او مغرب دواړو کښې دومره داسے حافظان موجود وی چه د هغوی الفاظ او حروف بالکل یو شان وی، څه کمے زیاتے پکښې نه وی، د دے بیمثله انتظام باوجود د قرآن په حفاظت کښې بیا هم د چا شک شبه کیدے شی:-

د قرآنِ حکیم تحریری حفاظت

په اتقان کښې د مستدرک حاکم په حواله نقل دی چه قرآن په تحریری صورت کښې درے کرته جمع شوے دے (۱) د پیغمبر علیه السلام په زمانه کښې (۲) د ابوبکر صدیق رضی الله په زمانه کښې (۳) د حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ عنه په زمانه کښې د اولومبی دوه جمع په بخاری وغیره کښې د زید بن ثابت الانصاری د روایت نه ثابتے دی (اتقان جلد ۱ ص ۵۹ تا ۶۰). او دا دریمه جمع،

یعنے عثمانی جمع د حضرت حذیفة بن الیمانی د روایت نه منقوله ده د دے دریواړو جمعو په نوعیت کښې فرق وو، د اولومبی قسم (نبوی) جمع مقصد دا وو چه قرآن ضائع نشی نو ځکه قرآن په مختلفو څیزونو لیکلے شو - څه خو د سپینو کانړو، جو په کړو تختو باندے، څه د سپینو څرمنو په ټکړو او څه د کړکی په هوارو تختو باندے، نو دا جمع د یو کتاب په شکل کښې نه وه د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب په شکل یو ځلے کول وو چه د څان څان له ټکړو د ضائع کیدو هیڅ څه خطره پاتے نشی دا جمع په کاغذ شوے وه چه د نبی علیه السلام په زمانه کښې نه وو (کاغذ) او د ابوبکر صدیق رض په زمانه کښې د شام نه مدینے منورے ته را رسیدلے وو - مؤطا امام مالک رح کښې د سالم بن عبد الله نه روایت دے:-

جَمَعَ اَبُوْ بَكْرٍ ن الْقُرْاٰنَ فِی الْقَرَاطِیْسِ (ابوبکر رض صدیق قرآن په کاغذ جمع کړے وو) مغازی موسیٰ بن عقبه کښې دی:-

حَتّٰی جُمِعَ عَلٰی عَهْدِ اَبِیْ بَكْرٍ فِی الْوَرَقِ (اتقان جلد ۱ ص ۵۹) د ابوبکر رض په زمانه کښې قرآن په کاغذ لیکلے شو او جمع شو:

د حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ عنه په زمانه کښې د قرآن جمع کولو مطلب دا وو چه د مختلف قسمه تلفظ نه دا محفوظ کړے شی، چه دے نه فساد پیدا نشی، دا فرق امام سیوطی په اتقان کښې د ابن تین نه نقل کړے دے (اتقان جلد ۱ ص ۶۰)-

صدیقی رض جمع

د دے جمع محرک فاروق اعظم رض وو بخاری کښې د زید بن ثابت نه روایت دے، چه کله په جنګ یمامه کښې او یا (۷۰) حافظان شهیدان شول نو ابوبکر صدیق رض ... خو چه لاهم نو هلته حضرت عمر رض

هم موجود وو، حضرت صدیق رضی الله تعالیٰ فرمائیل چه:

اَنَّ عُمَرَ رض اَتَانِیْ فَقَالَ اِنَّ الْقَتْلَ
قَدِ اسْتَحَرَّ یَوْمَ الْیَمَامَةِ بِقُرَّاءِ
الْقُرْاٰنِ وَاِنِّیْ (۲) اَخْشٰی اَنْ
یَّسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ فِی الْمَوَاطِنِ
ذَهَبَ کَثِیْرٌ مِّنَ الْقُرْاٰنِ وَاِنِّیْ
اَرٰی (۳) اَنْ تَاْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْاٰنِ
فَقُلْتُ کَیْفَ نَفْعَلُ شَیْئًا لَمْ یَفْعَلْهُ
رَسُوْلُ اللهِ صلی الله علیه وسلم

(۱) ما ته عمر رض راغلو او وے وئیل
چه د یمامه په دے گرم جنگ کښے د
قرآن قاریان شهیدان شول:
(۲) کچرے نورو جنگونو کښے هم دا سے
قاریان شهیدان کیدل نو د قرآن
د اکثر حصو د ضائع کیدو خطره د ه
(۳) لهذا تاسو حکم ورکړئ چه قرآن
د تحریری صورت کښے جمع شی ما هغه
ته اُووئیل چه مونږ څنگه هغه کار اُوکړو کوم چه پیغمبر علیه السلام نه دے کړے
(۴) فَقَالَ عُمَرُ رض هٰذَا وَاللهِ خَیْرٌ فَلَمْ یَزَلْ: (۴) حضرت عمر رضی الله تعالیٰ
(۵) یُرَاجِعُنِیْ حَتّٰی شَرَحَ اللهُ صَدْرِیْ لِذٰلِكَ: اُووئیل چه خدائے م د قسم وی
چه دے کښے خیر دے، نو همیشه به مَا (۵) ما ته هم دا سے وئیل تر دے چه
چه خُدائے سینه الله دے کار د پاره پرانستہ:

مونږ دومره لیکلی دی چه نبی علیه السلام پخپله زمانه کښے د قرآن لیکلو
حُکم ورکړے وو، لیکن هغه په کتابی شکل کښے نه وو خو د حضرت عمر رض
مطالبه دا وه چه دا د کتابی صورت کښے جمع شی، ځکه خو حضرت ابوبکر رض
اُفرمائیل چه مونږ څنگه دا سے کار کولے شو کوم چه حضور علیه السلام
نه دے کړے لیکن حضرت عمر رضی الله تعالیٰ د دے هغه ضرورت په
ابوبکر رض اُمنلو کوم چه د دے وخت کښے راپیښ وو د نبی علیه السلام په زمانه
کښے نه وو پیښ شوے، د نبی علیه السلام زمانه کښے قرآن چه کتابی شکل کښے
جمع نه وو کړے د هغے وجے دا وے (۱) د نبی علیه السلام په زمانه کښے هغه
حالات نه وو کوم چه د صدیق رض په زمانه کښے راپیښ شوا و د هغے په وجه

قرآن ته کتابی شکل ورکړے شوے، (۲) د نبی علیه السلام په زمانه کښے
هغه څیزونه نه مونده کیده کوم چه د صدیق رض په زمانه کښے مونده
شوه (لکه کاغذ او نور د لیکلو سامان وغیره:-
(۳) د نبی علیه السلام په زمانه کښے لا د تلاوت منسوخ کیدو احتمال وو
کچرے دغه وخت د کتاب په شکل کښے قرآن لیکلے شوے وے، نو بیا به د
بعضے تلاوت منسوخ کیدو په وجه هغه ټول کتاب بدلولے شو چه هغه
ډیر گران کار وو۔
(۴) قرآن به د احوالو او واقعاتو په ترتیب نازلیده او ایتونو او سورتو
به د مضامینو په ترتیب لگیدل کچرے د نبی علیه السلام په زمانه کښے
قرآن د کتاب په شکل جمع شوے وے، نو د نویو ایتونو ځائے کول به
مناسبو ایتونو او سورتونو سره بیا ډیر گران وو، دا صورت د حضرت
ابوبکر صدیق په زمانه کښے ختم شو، ځکه چه وحی راتلل بند شو، کاغذ او
نور سامان د لیکلو پیدا مونده شو حافظان ډیر شهیدان شول، نو
ځکه قرآن ته کتابی شکل ورکول ضروری شول:

د صدیقیؓ جمع دستور

حضرت صدیق رض د قرآن په جمع کښے پوره احتیاط کړے وو او دا سے انتظام
ئے کړے وو، چه د قرآن په کتابی جمع کښے د هیرے یا د بلے غلطئ څه احتمال
هم پاتے نشی هغوی په جمع کولو د قرآن کښے صرف په دے اکتفاء اُنکړه، چه
هغه ایاتونه دے راجمع کړے شی کوم چه حافظانو ته یاد وی، یا په څه څیز لیکلی
وی، یا د حضور علیه السلام نه اورید لی شوی وی، بلکه دے بار لا کښے
په دوه قاعدو عمل اُکړو:-
(۱) هغه لیکلی شوی آیتونه دے جمع کړے شی، چه رسول الله صلی الله علیه
السلام د خپل وړاندے په لیکلی وی او د دوو عادلانو گواهانو په

ذریعه د دې ثبوت مُوندے شی، په ابوداؤد کښے د حضرت عروه رض نه روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ اُقْعُدَا عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَكُمَا بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ كِتَابِ اللهِ فَاكْتُبَاهُ:

(حضرت ابوبکر رض حضرت عمر رض او زید رض دواړو ته اُووئیل چه تاسو د جماعت په دروازه کښے کینئ چه د کتاب الله په کوم لیکلی شوی ایتونو دوه کسان ګواهان)

تیر شول نو هغه ایتونه اُولیکئ،

(۲) دویم دا چه دغه لیکلی آیتونه د ډیرو صحابه کرامو رض په سینو محفوظ هُم وو (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۲۴۵)

دغه رنګ ابن ابی داود په کتاب المصاحف کښے سند سره بیان کړے دے چه وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوَاحِ. صحابه کرام به چه کوم قرآن په صحیفو وَالْعُسُبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى. په تختو او د کجورو په څانګو لیکلی وُ يَشْهَدَ شَاهِدَانِ ÷ ÷ ÷ ÷ ÷ نو هغه به د دوؤ کسانو د ګواهئ نه پس قبلولے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائره هرکله چه لویه شوه نو کوم مسلمانانو قرآنی ایتونه د کوم اُستاذ نه په کوم تلفظ او قرأت کښے چه زده کړی وو، نو په هغوی کښے او به نورو هغه مسلمانانو اختلاف پیدا شو کوم ته چه په بل قرأت کښے تعلیم ورکړے شوے وو، لکه څنګه چه بُخاری کښے د حذیفه بن الیمان رض دا ذکر شوے خبره دده قسم فتنے دلیل دے کوم چه د آرمینیا او د آذربائیجان د فتح کولو نه پس مدینے منورے ته واپسی کښے د حضرت عثمان رض په خدمت کښے دا عرض وړاندے کړو.

أَدْرِكْ هٰذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَّخْتَلِفُوْا ÷ په دے اُمت کښے د یهودو او نصارا اِخْتِلَافَ الْيَهُوْدِ وَالنَّصَارٰے ÷ ÷ ÷ پشان اختلاف پیدا کیدو نه وړاندے

تاسو دا سنبال کړئ:-

ترد دے چه په مدینه منوره کښے هم د اُستاذانو او شاګردانو په مینځ کښے د قرأت د اختلاف فتنه پیدا شوه. نو څنګه خو حضرت عثمان رضی الله په خطبه کښے اُ فرمایل ... چه "هرکله تاسو کښے دا اختلاف دے رچه په مدینه کښے یئ) نو لرې ... بنارونو کښے خو دے نه هُم زیات اختلاف پیدا کیدو خطره ده ... هغوی خپل الفاظ دادی:

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُوْنَ فَمَنْ نَأَى عَنِّي مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدُّ اِخْتِلَافًا.

(مناهل العرفان جلد ۱ ص ۲۴۹ و اتقان ص ۵۹)

نو بیا هغوی دا قضیه صحابه کرامو ته وړاندے کړه او د هغوی په اتفاق سره حضرت عثمان رض د حضرت حفصه رض نه د قرآن هغه نُسخه راوُ بلله کومه چه د حضرت صدیق رض په زمانه کښ لیکلے شوے وه او د هغے نه یے نقلونه واخستل دے د پاره چه هغه مشهور دو بنارونو ته اُ لیږی او هر د هغے په مطابق دده قرآن ذکر کړه او شوده نه جاری وی او دده نه علاوه د نورو قراتُو نو بندیز اُکړو، د دے عثمانی مجموعے نوم "امام" حُکم کیښودے شو چه هغه د ټولو قرآنی نسخو پیشوا او امام دے، په اجماع د صحابه کرامو سره دده ځیل چه د کوم مجلس (کمیټی) په حواله شو، هغه څلور تنه وو، درې تریش او یو انصاری وو د قریشو صاحبان دا وو،

(۱) عبدالله بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن الحارث رض (۴) او زید بن ثابت انصاری وو:-

دعثمانی رض جمع دستور (آئین)

په عثمانی جمع کښے د دے خبرو خیال اُساتلے شی.

(۱) په مصحف کښے هم هغه څیز درج دی کوم چه یقینی قرآن منلے شی،

(۳) دا هم معلومه وی چه د حضور علیه السلام په آخری دور کښې د د ے تلاوت باقی وو:-

(۴) د کوم صحیح والے چه حضور علیه السلام نه ثابت وی او د هغې تلاوت منسوخ نه وی (مناهل العرفان جلد ۱ صـ ۲۵۰) امام سیوطی رح نقل کړیدی چه د د ے نسخو شمیر اوه وو چه اوو ښارونو ته ترون لږی، یوه نسخه حضرت عثمان رض په مدینه منوره کښې اساتله او نوره ے مکے مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے ته اولیږلے (اتقان جلد ۱ صـ ۶۰) بیا د د ے نسخو نه مسلمانانو بیشمیره نسخے نقل کړے او حضرت عثمان رض حکم اوکړو، چه د د ے نه سوا په کوم مولوده نسخو کښې چه د قرأت اختلاف وی نو هغه ضائع کړی، د حارث محاسبی نه په اتقان کښې نقل دی چه مشهوره داده چه حضرت عثمان رض جامع قرآن د ے مګر په اصل کښې جامع قرآن حضرت ابو بکر رض د ے، حضرت عثمان رض خلق د تلفظ (قرأت) په یوه طریقه راجمع کړل، ځکه چه په وړاندې به نسخو کښې دیر قراتونه موجود وو خو په اصل مضمون د قرآن کښې نزنه هیڅ فرق نه را تلو، حضرت علی رض فرمائی کچرے څه په دغه وخت کښې امیر المؤمنین وے، نو ما به هم هغه کول چه کوم حضرت عثمان اوکړل (اتقان جلد ۱ صـ ۶۰)

د قرآن آیتونه او سورتونه

عثمانی جمع په ۲۵ سنه هـ کښې اوشوه امام زرکشی او نورو علماؤ اجماع په د ے خبره نقل کړیده چه د قرآن د آیتونو ترتیب توقیفی د ے مطلب دا چه د الله په حکم شوے د ے د کښ د چا رائے او خیال کار نه د ے کړے د هر آیت په باره کښې به جبریل علیه السلام دا حکم راوړو چه فلانے آیت د فلانی آیت سره یو ځائے اکلوئ، امام احمد د عثمان بن

العاص نه په اسناد حسن سره نقل کړیدے، حضور علیه السلام فرمائیلی دی چه فلانے آیت په فلانی سورت کښې شامل کړئ همدغه رنګ ابوداؤد ترمذی او نسائی کښې د ابن عباس رضی الله تعالیٰ نه نقل شویدی،

كَانَ اِذْ نَزَلَ عَلَيْهِ الشَّيْئُ دَعَا بَعْضَ : یعنی په حضور علیه السلام به چه مَنْ كَانَ يَكْتُبُ فَيَقُوْلُ ضَعُوْا هٰذِهِ : څه وخت څه آیتونه نازل شول نو الْاٰيَاتِ فِي السُّوْرَةِ الَّتِيْ يُذْكَرُ : لیکونکے به ئ راوبللو او ورته به ئے فِيْهَا كَذَا وَكَذَا : فرمائیل چه دا آیتونه په هغه سورت کښې شامل کړه په کوم کښې چه دا دا مضمون د ے،

د سورتونو په ترتیب کښې غوره خبره داده چه هغه هم توقیفی د ے، مطلب دا چه دا هم د الله په حکم شویدے، امام جلال الدین سیوطی رح د کرمانی رح د کتاب البرهان نه نقل کړیدی،

تَرْتِيْبُ السُّوَرِ هٰكَذَا هُوَ عِنْدَ اللّٰهِ فِى اللَّوْحِ الْمَحْفُوْظِ : د سورتونو ترتیب هم دغه شان د عَلٰى هٰذَا التَّرْتِيْبِ وَعَلَيْهِ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ يَعْرِضُ : الله په نزد په لوح محفوظ کښ د ے عَلٰى جِبْرِيْلَ كُلَّ سَنَةٍ : او هم په دغه ترتیب به حضور علیه السلام هر کال جبریل ع م له آوردلو:

دغه شان دا امام یحیٰ نه هم منقول د ے امام بیهقی په المدخل کښ هم لیکلی دی،

كَانَ الْقُرْاٰنُ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ : د نبی صلی الله علیه وسلم په زمانه صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرَتَّبًا سُوَرُهٗ : کښې د قرآن سورتونو او آیتونه وَاٰيٰتُهٗ عَلٰى هٰذَا التَّرْتِيْبِ اِلَّا الْبَرَاءَةَ : هم په د ے ترتیب وو، وَالْاَنْفَالَ : سوا د سورة براءة او سورة انفال:-

ابوجعفر نحاس نه هم د غسے منقول دی، امام سیوطی رح په اتقان

جلد ۲ ص ۶۳ کښې د حذیفه ثقفی رض په روایت یو حدیث دا سې
نقل کړے دے کوم چه په مسند احمد او په سنن ابی داؤد کښې هم
موجود دے او د ابن رشد د کتاب المصاحف نه هم په تائید کښې
دا یے روایت نقل کړے دے چه د قرآن د آیتونو او سورتونو ترتیب
هُم د الله په حکم شوے (توفیقی دے)،
امام زرکشی رح په (برهان) کښې لیکلی دی چه څوک د سورتونو
ترتیب نه اجتهادی وائی نو هغوی ئے هُم توقیفی مَنی جګړه یواځې
د لفظونو ده، ځکه چه توقیف عام دے که قولی اوکه فعلی، بهرحال
د حدیثو د ذخیرے نه ثابته ده چه د سورتونو نومونه په زمانه
د نبوت کښې مشهور او معروف وو کوم چه په اتقان کښې شته او دا
د دے خبرے ثبوت دے چه د سورتونو ترتیب توقیفی دے،

د عثمانی رض مصحفونو تاریخ

مصحف مدنی

د عثمانی مصحفونو کومه نسخه چه په مدینه
منوره کښې اینودے شوے وه نو هغه د شهادت
تر وخته حضرت عثمان رض سره وه د هغوی نه پس حضرت علی رض سره
او بیا د خلافت ملاویدو سره حضرت معاویه رض ته اُسپا لے شوه
بیا دا اندلس ته اورسیده بیا د مراکش دار السلطنت «فاس» ته اورسیده
(تاریخ ادریسی تذکرة المصاحف) بیا په څه طریقه مدینے منورے ته
اورسیده په رومی جنګ عظیم کښې د مدینے ګورنر فخری پاشا نور د تبرکاتو
سره قسطنطنیه ته یوړه او تر اُوسه هلته پروت دے،

مکی مصحف

مکی نسخه سنه ۶۵۷ هجری پورے په مکه معظمه کښې پرته وه، محمد بن
جبیر اندلسی په سنه ۵۷۹ هـ د هلته د هغے زیارت کړے دے،

مولانا شبلی نعمانی لیکلی دی چه د هغه د سیاحت په وخت د غه نسخه
په جامع دمشق کښې پرته وه او هغوی ئے غالبًا د نولسمے صدئ په آخر کښې
زیارت کړے وو، کشاف المهدی ص ۱۵۲ کښې لیکلی دی، چه سلطان عبد
الحمید خان سنه ۱۲۷۶ هـ نه تر دیرشو کالو پورے حکومت کړے وو په د غه
زمانه کښې جامع دمشق کښے اور اولګیدو او د غه نسخه بکل[illegible] سو ځیده

شامی مصحف

مؤرخ احمد مقری سنه ۳۷۵ هـ کښې د دے نسخے زیارت کړے وو دا د کوم
نه د اندلس د بادشاهانو بیا د سلاطین موحدینو، بیا د سلاطینو
بنی مرین په قبضه کښے راغله او جامع قرطبه کښې پرته وه، قرطبے والو
سلطان عبد المؤمن ته ورکړه او هم د ده په حکم ابن الشکوال د مراکش
دار السلطنت ته په ۱۱ شول سنه ۵۵۲ هـ یوړه سنه ۶۴۶ هـ کښے خلیفه معتضد
علی بن مامون سره وه او هُم په د غه کال د ده هر کله چه په تلمسان
حمله اوکړه نو دے په کښې مړ شو په دے هله ګوله کښې د غه نسخه ورک شوه
خو بیا د تلمسان بادشاهی خزانے ته راورسیده د هغه ځائے نه
یوسف اګو په بیعه واغسته او فاس ته ئے راوړه چه تر اُوسه هلته پرته ده

بصری مصحف

دا نسخه د مصر په کتب خانه خدیوکښې پرته وه، د سلطان
صلاح الدین ایوبی یو وزیر په سنه ۵۷۰ هـ کښې دا په دیرش زره
اشرفوو اغسته.

یمنی مصحف

یمنی مصحف د مصر د جامع ازهر په کتب خانه کښے اُوس هُم شته

د بحرین مصحف

دا د فرانس په یو کتب خانه کښې پروت دے.

کوفي مصحف

دا د قسطنطنيې په کتب خانه کښې شته دے، د حضرت عثمان رضي الله
درے نور مصحفونه هم دي په دے کښې دويم مصحف عثماني د قاهره
په جامع سيدنا حسين رض کښې شته - دريم مصحف عثماني رض په جامع
مليه دلي کښې وو، کچرے د تقسيم په هغه کاله کښې گم او ورک شوے دے وي نو
هغه به پروت وي، څلورم مصحف عثماني د لندن په انډيا آفس
کتب خانه کښې شته په دے ليکل دي، "كَتَبَهُ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ"، دا
د مغلو بادشاهانو سره وو، د اکبر با چا مهر هم پرے شته په ۱۸۵۷ء
کښې دا ميجر راؤنس له گوتو ته ورغلو هغه د ايسټ انډيا کتب خانې
ته ورکړو. د دے يو سل يوا تيا صفحے دي او په يو صفحه کښې شپاړس
کرښے دي۔

د قرآن محفوظوالے يو داسے حقيقت دے، چه د هغے اقرار عيله د
اسلام مخالفينو هم کړے دے ليکن بعضے مستشرقينو مثلاً گولډ ليتزر
وغيره د مسلمانانو د يقين او عقيدے کمزورے کولو د پاره بے سرو بنيادي
شکونو پيدا کولو کوشش کړيدے، نو موږ اُس دا دے نه تاسو خبروو
دا دے خلقو اصلي غرض په قرآن کښې گډوډون او بدلون راوستل دي او
د گولډ ليستر يهودي مستشرق خو بيا په دے ډير ورکولے دے
په نصيري مذا هبو کښې هغه د بيشيره اسلامي کتابونو مطالعه کړيده
او داخيل کتاب کے د علمي تحقيق، په نوم اُليکلو ليکن بيا هم د مستشرقينو
د عادت په توګه د دوي هر کتاب تحقيقي او علمي شان کم لري خو
سياسي شان ډير زيات لري د دوي يقين دے، چه مسلمانان د خپلو
مرکزو نور قرآن او صاحب قرآن) نه د ټکاره سياسي طاقت په ذريعه
لرے ساتل ممکن نه دي نو د خپل اصلي مقصد د تکميل د پاره ئے د جنګ

او د سياست د ميدان په ځائے علمي ميدان غوره کړو او د استشراق
په زهرجنه وسله ئے د مسلمانانو د يقين کمزوري کولو او په دوئي کښې
ئے د شک د زهرو خورولو د پاره د اسلامي تحقيق په نوم کوډ ونه
رويئ اُ لګولے او کتابونه ليکل ئے د کاميابئ په اُميد شروع کړه د دوي د کاميابئ اُميد نه دا دي
را، د مغربي طاقتونو سياسي ترقي او د مسلمانانو سياسي تنزل چه د دے
نه هغوي دا په شتوني نتيجه را اُبنکله چه پرېوتي قومونه د غالب قومونو
هر قسم (غلطه هم) خبره مني او پرے يقين کوي:
(۲) انګريزي دان يو ازے نه بلکه ټول مغرب زده خلق (چه احساس
کهتري کښې مبتلا دي) د يورپ هر مصنف محقق ګڼړي او د خپل ديني
عالمانو نه کرکه لري، خو بلا نوي تعليم يافته خلق د ديني تعليم نه نا
خبره د يورپي مصنفينو هر يو خبره بے تحقيقه مني او ديني علماؤ ته د کرکے
په وجه هم غوږ نه نيسي چنانچه د مسلمانانو دا قسم کمزوري د مستشرقينو
د کاميابئ باعث شوے او مسلمانانو چپله دا دے نه په شکوک او شبهاتو
کښې راګير شو- د قرآن د محفوظيت په باره کښې د دوي شبهے اُصولاً دا دي
(۱) د بعضے آيتونو او روايتونو نه د قرآن د غير محفوظ کيدو دليلونه نيول۔
(۲) د اختلاف قراءت او سبعه احرافو نه دليل نيول۔
(۳) د شيعه ؤ د روايتونو نه حجت نيول۔

موږ به دا ټول په لنډه نقل کوو او د دے جوابونه به ورکوو

د بعضے آيتونو او روايتونو نه دليل نيول

د سورة اعلیٰ ايت | سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَىٰ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ : البته
موږ به تا ته اُ لولوو نو ته به هير نکړے خو چه کوم
الله اُ غواړي،
د دې ايت نه مستشرقينو دا نتيجه را اُ بنکے ده چه د قرآن څو آيتونه هير کړه

خو دا غلط خکه دی (۱) چه دا استثناء صوری ده حقیقی نه ده، په علمی اصطلاح کښے دا قسم استثناء د خپل فضل یا د قدرت د اظهار د پاره استعمالیږی دے نه د یو څیز مستثنٰی کول مطلب نه وی بلکه مطلب دا دے چه مونږ به تا ته قرآن دا سے اولولو چه ته به ئے هیر نکړے نو دا د الله فضل او احسان اګنړه د دے مثال دا سے دے، لکه د قرآن کریم په بل یو ځائے کښے په جنت کښے د جنتیانو د همیشه پاتے کیدو بیانو نه پس اِلَّا مَا شَاءَ اللهُ چه ذکر دی، او مطلب ئے دا دے چه جنت کښے همیشوالے د الله فضل دے، ګویندی الله تعالٰے خو دا همیشوالے د جنتی ژوند واپس هم اخستے شی خو د الله وعده ده چه واپس به ئے نه اخلی (۲) دغه نه علاوه که دا مطلب هم واخستے شی چه ته به ئے نه هیروے خو هله که مونږ ئے هم نه هیرول اوغواړو، یعنے دا ستا نه هیرول د الله په مرضئ موقوف دے. نو بیا هم هیرول ځکه ثابت نه دی چه قرآن کریم په بل ځائے کښے صفا فرمائیلی دی، چه مونږ ئے تا نه هیرول نه غواړو بلکه خپل ځان ته دا خوښه ده چه قرآن دِ ستا سینه کښے محفوظ وی، لکه چه سورة قیامة کښے دی:-

اِنَّ عَلَیْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ (سورة القیامة) ستا په سینه کښے د قرآن جمع کول د هغے محفوظ کول او ستا به ژبه د هغے د لوستلو ذمه واری خپل ځان ده په دے صورت کښے د استثنائی صورت جوړه ئے هیڅ ور پیکره اُس خو هیڅ د هیرولو یا هیرېدلو سوال نه پیدا کیږی:-

(۳) دریم جواب دا دے کچرے څه آیتونه هیر کړے شی نو دا به د هغے د منسوخ کیدو یو شکل وی په دے د قرآن په محفوظیت کښے هیڅ فرق نه راځی یعنی کوم آیتونه چه د حضور علیه السلام په سینه مبارکه کښی الله تعالٰی محفوظ اُساتل او هغوی اُمت ته د رسول نو هم دا

قرآن دے او که د حکمت په وجه د حضور علیه السلام نه هیر کړے شو نو هغه قرآن پاتے نشو، بلکه خالق کائنات پخپله هغه د قرآن برخه جوړه نکړه، لکه څنګه چه هر حاکم ته اختیار وی چه خپل فرمان کښے څه ټکی او جملے لیکی او څه ټکی او جملے تر لرے کوی دا کار د فرمان د محفوظیت نه خلاف نه دے، دا خو د صاحب فرمان خپل کار دے د بل چا کار خو نه دے، چه فرمان پرِ بیکاره کیږی د قرآن کریم ارشاد دے،

قُلْ مَا یَکُوْنُ لِیْ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ: اے پیغمبره دا اعلان اوکړه چه څه تِلْقَاءِ نَفْسِیْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا یُوْحٰی: خپله ځان په وحی الٰهی کښے ردّ و اِلَیَّ (سورة یونس آیة ۱۵) بدل نشم کولے څه خو صرف د وحی تابعداری کوم:

د حضرت عائشہؓ حدیث

عَنْ عَائِشَةَ اَنَّهٗ عَلَیْهِ السَّلَامُ سَمِعَ رَجُلًا یَقْرَأُ مِنَ اللَّیْلِ قَالَ یَرْحَمُهُ اللهُ لَقَدْ ذَکَّرَنِیْ کَذَا وَکَذَا اٰیَةً کُنْتُ اُسْقِطُهَا مِنْ سُوْرَةِ کَذَا وَکَذَا (رواه مسلم)

حضور علیه السلام د شپے د یو سړی قرآن واوریدو نو وے فرمائیل چه الله دِ په ده رحم اوکړی ده ما ته فلانی فلانی آیتونه د فلانی فلانی سورتو نو د را یاد کړی دی:

دد دے روایت نه دا ثنا بتیږی چه د قرآن دغه آیتونه بالکل بیکاره او ضائع شول بلکه د دے سړی د لوستلو نه ورا نه دے حضور علیه السلام نه دا یاد وو، صحابه کرامو ته هم یاد وو. لیکلے شوی هم وو، صحابه کرامو به لوستل لکه څنګه چه دغه سړی اُلوستل، نو په دے وجه د دے آیتونو د ضائع کیدو خو څه احتمال پاتے نشو یرف دومره خبره ده چه د نبی علیه السلام توجُه ورته نه وه او د دغه سړی په لوستو د نبی علیه السلام

توجُه بیا ورته اُشوه داسے نه چه حضور علیه السلام بالکل هیر وو، دا خو یو عامه محاوره ده خو دے سره هو کله چه قرآن د لیک په شکل کښے موجُود وو، لکهونو ته یادوُو، نو بیا څوکسانو نه که هیر هم شی نو دَ سره دَ قرآن په محفُوظیت هیڅ اثر نه پریوځی ۔

یو عامه ضابطه یو عامه قاعده دا ده چه داسے قسم هر ځائے کښے بکار راځی، هغه دا ده چه قُرآن په تواتر او قطعی اجتماع سره ثابت دے ده اعتراض دَ یاده کوم روایتونه چه پیش کولے شی هغه خو یا ضعیف وی او یا زیات نه زیات خبرِ واحد وی، خبرِ واحد ظنی وی، او ظنی دَ قطعی په مُقابله کښے بیکاره دے، نو ځکه داسے ټول قسمه اعتراضُونه بالکل بے ځایه وی ۔

دَ ابن مسعودؓ روایت

مسندِ احمد او طبرانی او ابنِ حبان کښے دَ حضرت عبد الله بن مسعود رضه نه منقول دی، چه هغوی به قرآن کښے مُعوّذَتین یعنی قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ او قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ" دا دواړه سورتونه نه لیکل، دغه شان ابو عبید رح په روایت د ابن سیرین رح دَ ابن مسعود رض نه نقل کوی چه هغوی به سورتِ فاتحه په قرآن کښے نه لیکله او حافظ بن حجر رح دَ بُخاری په شرح کښے دے روایتونو ته صحیح ویلی دی خو دَ دے څو جوابونه دی:۔

(۱) دَ سورتِ فاتحه او دَ دواړو معوّذتینو قراءت په یقینی تواتر سره ثابت دے نو ظنی خبر دَ دے مُقابله کښے هیڅ نه دے او کچیرے دَ ابن مسعودؓ دا انکار ثابت هُم شی نو اجماع او تواتر دیو کس په مخالفت نه ماتیږی که داسے کیدے شوے نو بیا خو یو متواتر هم نه وو پاتے او دَ دین ټول کار به بیا ړنګ وو: (۲) قاضی ابوبکر رح دَ ابن مسعود دا انکار جواب دا ورکړے دے

چه دا دَ هغے دَ قرآنیت نه انکار نه دے، بلکه په مصحف کښے د ننه دَ لیکلو نه انکار دے، ځکه چه لیکل دَ هغه څیز ضروری وی چه د کوم دَ هیریدلو ویره وی او سورهٔ فاتحه او معوذتین داسے سورتونه دی چه دَ دے دَ هیریدو هډو څه امکان نه وو، همدا جواب ابن قُتیبه په مشکلات القرآن کښے ورکړے دے اګرچه په روایت کښے "اِنَّهُمَا لَيْسَتَا مِنْ كِتٰبِ اللهِ" دا دواړه دَ کتاب الله نه نه دی راغلے خو دَ کتاب الله مطلب مصحف وی او پوره مطلب به ئی دا شی چه دَ دے دواړو په مصحف کښے دَ لیکلو ضرورت نشته ۔

(۳) ابن الصباغ رح جواب ورکړے دے، چه دا سورتونه دَ ابن مسعود رض په زمانه کښے متواتر وو مګر هغوی ته دَ تواتر علم نه وو رسیدلے په دے وجه ئے احتیاط کولو څو وخت چه دوی رض ته دَ تواتر علم اُشو نو دَ خپل قول نه ئے رُجوع اُکړه، لکه چه عاصم رح په واسطه دَ زِرّ رح دَ ابن مسعود رض نه قراءت نقل کړیدے چه دا دواړه سورتونه پکښے ثابت دی نو دا د خپل مومبی قول نه ئے دَ رُجوع کولو دلیل دے ۔

دَ دے ټولو جوابونو ضرورت هله پیښیږی چه دَ ابن مسعود رض نه دے انکار ثابت شی، لیکن ډیرو محققینو دَ ابن مسعود رض دا انکار تردید کړیدے او دے روایت ته ئی موضوع، باطل او غلط ویلی دی ۔

قَالَ النَّوَوِيُّ فِيْ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ اَجْمَعَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلٰى اَنَّ الْمُعَوَّذَتَيْنِ وَالْفَاتِحَةَ مِنَ الْقُرْاٰنِ وَاَنَّ مَنْ جَحَدَ شَيْئًا مِّنْهَا كَفَرَ وَمَا نُقِلَ عَنْ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رض بَاطِلٌ لَيْسَ بِصَحِيْحٍ وَقَالَ ابْنُ حَزْمٍ فِيْ تَدْحِ الْمُعَلّٰى الْمُجَلّٰى

امام نووی رح په شرح مهذب کښے لیکلی دی چه دَ مسلمانانو په دے اتفاق دے چه معوذتین او فاتحه دَ قرآن حصه ده کا چه څوک دے نه انکار کوی هغه کافر دے او کوم چه کا ابن مسعود رض نه نقل دے

هٰذَا كَذِبٌ عَلَى ابْنِ مَسْعُوْدٍ وَإِنَّمَا صَحَّ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زِرٍّ عَنْهُ وَفِيْهَا الْمُعَوِّذَتَانِ وَالْفَاتِحَةُ (اتقان جلد ۱ صفحہ ۸۰)	نو هغه باطل دے درست نه دے ابن حزم محدث په قدح معلےٰ کښے لیکلی دی چه انکار کول په ابن مسعود رض باندے دروغ ترل دی، ځکه چه د هٔ نه په

روایت د زر د عاصم قرأت داسے ثابت دے، چه د دے کښې دا درے واړه سورتونه دی)

دغه رنګ امام رازیؒ په تفسیر کبیر کښ لیکلی دی په اتقان جلد ۱ صفحہ ۷۹ کښ تفصیل شته، چه د ابن مسعودؓ انکار کول ته نوویؒ باطل وئیلی دی او ابن حزم ورته دروغ او موضوع وئیلی دی

دَ قرأت اختلاف او اوه احراف

مستشرقین د قرآن د تحریف یو دا دلیل هم وړاندې کوی چه دے کښے کښ قرأتونه وی (یعنی یو قرأت نه دے) نو دا دلیل ځکه غلط دے چه تحریف هغه دے چه په بادشاهی دستاویز کښے د اصل متکلم او د دستاویز جوړونکی نه بغیر بل څوک زیاتے کمے اُکړی که بادشاه یوځله دے کښے زیاتے کمے اُکړی نو هیڅ عقلمند دے ته تحریف نه وائی۔

د قرآن پاک قرأت دوه قسمه دے (۱) متواتره او (۲) غیر متواتره، دا دویم قرأت د قرآن ځکه نه دے چه د اصول اماماں په دے متفق دی چه قرآنیت د پاره تواتر شرط دے، او هم قرأت متواتره قرآن دے د دے نه تحریف نه ثابتیږی، تحریف دے ته وئیلی شی، چه غیر قرآن په قرآن کښے داخل کړیشی او یا د قرآن څه برخه د قرآن نه بهر کړیشی نو د قرأت اختلاف په دے دواړو کښے یو هم نه دے لانو دا چه امام زرکشیؒ په برهان کښے لیکی چه قرآن د الفاظو نوم دے او د قرآن قرأت د الفاظو د تلفظ او د ادا طرز دے، نو د دے په زیاتوالی د

قرآن په الفاظو کښے هیڅ کمے زیاتے نه راځی (اتقان جلد ۱ صفحہ ۸۳)

اووه قرأتونه

په برهان کښے امام زرکشی لیکلی دی چه قرآن د وحی هغو الفاظو ته وئیلی شی چه حضور علیه الصلوٰة والسلام ته د احکامو بیانولو د پاره کوم چه په معجزانه انداز نازل شوی دی او قرأت د دے تلفظ او د ادا طرز ته وئیلی شی، اوه قرأت نه تر اوو قاریانو په تواتر ثابت دی، او بیا د دغه اوو اماماتو نه تر حضور علیه السلام پورے سند د قرأت په کتابونو کښے موجود دے، چه یو راوی د بل نه نقل کړیدی لیکن په اتقان کښے د ابن جزری نه نقل دے چه حضور علیه السلام پورے هم دا اوه قرأت متواتر دی۔

وَقَدْ نَصَّ عَلَى تَوَاتُرِ ذٰلِكَ كُلِّهِ ؛ د اصولو اماماتو بنکاره بیان کړیدے أَئِمَّةُ الْأُصُوْلِ كَالْقَاضِيْ أَبِيْ بَكْرٍ ؛ چه اوه قرأتونه سراسر د حضور غَيْرِهِ وَهُوَ الصَّوَابُ لِأَنَّهُ إِذَا ؛ علیه السلام پورے متواتر دی ثَبَتَ تَوَاتُرُ اللَّفْظِ ثَبَتَ تَوَاتُرُ ؛ نو هر کله چه الفاظ متواتر شو نو د هَيْئَةِ أَدَائِهِ لِأَنَّ اللَّفْظَ لَا يَقُوْمُ ؛ هغے تلفظ او ادا هم متواتره شوه إِلَّا بِهِ وَلَا يَصِحُّ إِلَّا بِوُجُوْدِهِ ؛ ځکه چه تلفظ او ادا الفاظو سره تړلی (اتقان جلد ۱ صفحہ ۸۳) ؛ دی ځکه له د دے وجود نشته)

صحابه رض قاریان

هغه قاریان اوه دی کوم چه نیغ په نیغه د حضور علیه الصلوٰة والسلام نه قرأت زده کړو، د قاریانو په نوم مشهور شول، د دوی ستر قاریانو استاذان او شیوخ دی او د دوی قرأت په ټولو مسلمانو ملکونو کښ خور شو چه تر اوسه داشته (۱) حضرت عثمان رض (۲) حضرت علی رض (۳) اُبی بن کعب رض (۴) زید بن ثابت رض (۵) عبد الله بن مسعود رض

(۶) ابو الدرداءرض (۷) ابو موسیٰ اشعری رض (مناهل العرفان جلد ۱ صـ۴۰۲)

اُووه قرأتُونه

(۱) ابن عامر رح چه نوم ئې عبدالله یحصبی دے یحصب دَ حمیر قبیلې دَ یو شاخ نُوم دے دا هغې ته منسُوب دے، ابُو نعیم اَو اَبُو عمران ئې کُنیت دے، تابعی دے، دَ ده دَ مُغیره بن ابی شهاب المخزومی نه قِراًت حاصل کړے وو او هغه دَ حضرت عُثمان رض او هغوی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه، دا عامر به سنه ۱۱۸ه کښې په دمشق کښې وفات شو:

(۲) ابن کثیر- نوم ئې عبدالله بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو معبد ئې کُنیت دے، دا دَ مکې مُعظمې دَ قراًت امام وو دوی دَ مجاهدؒ نه قِراًت حاصل کړے وو هغوی دَ ابن عباس رض نه دوی دَ اُبی بن کعبؓ نه او اُبی بن کعب دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه حاصل کړے وو، دَ ابن عامر دوه بالواسطه شاگردان هشام او ابن ذکوان مشهُور دی او دَ ابن کثیر دوه بالواسطه شاگردان البزی او قُنبلُ مشهُور وو، دا ابن کثیر رح په سنه ۱۲۰ه کښې په مکه مکرمه کښې وفات شو:

(۳) عاصم، عاصم بن ابی النجود ئې نوم، په قرأت، فصاحت او خُوش آوازۍ کښې مشهُور وو- دوی دَ زِرّ بن حُبیش او هغوی دَ عبدالله بن مسعُود رض او هغوی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه قِراًت حاصل کړے وو- په سنه ۱۲۷ه کښې په کوفه کښې وفات شو دَ دوی په خاصه (بلاواسطه) شاگردانو کښې شُعبه بن عباس رح او حفص بن سلیمان رح زیات مشهور دی،

(۴) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصریؒ، دوی دَ سعید بن جبیر رض او مجاهد رض او بیا دے دواړو دَ ابن عباس رض نه او هغوی، دَ اُبی بن کعب رض

او هغوی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه قِراًت حاصِل کړے وو دَ یزیدی په واسطه دَ هغوی مشهور شاگردان دوه دی (۱) دوری ابو عمر حفص بن عمر المُقری العزیز البغدادی المتوفی سنه ۲۴۶ه (۲) ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی سنه ۲۶۱ه

(۵) حمزه بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ دَ عکرمه بن ربیع التیمی دوی دَ اعمش، هغوی دَ یحییٰ بن وثاب نه هغوی دَ زِرّ بن حُبیش نه او هغوی دَ عثمانؓ، حضرت علی او حضرت عبدالله بن مسعُود رض نه او بیا دوی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه قراًت حاصل کړے وو- دے دَ عربیت دَ علم فرائضو او دَ علم حدیث ماهر وو په سنه ۱۵۶ه کښې په حلوان کښې وفات شو، دَ ابو عیسیٰ په واسطه دَ دوی دوه مشهُور شاگردان سُلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی سنه ۲۲۹ه او خلّاد المتوفی سنه ۲۲۰ه وو او دَ دوی دَ قراًت سِلسِله په دَ دواړو روانه شوے وه:-

(۶) نافع بن عبدالرحمٰن بن ابی نعیم المدنی، دوی دَ ابو جعفر القاری او دنورو اویاؤ تابعینو نه قراًت حاصل کړے وو، کوم چه دَ ابن عباسؓ او دَ ابو هریره رض نه او دے دواړو دَ اُبی بن کعب نه او هغوی دَ رسول الله علیه وسلم نه قراًت حاصل کړے وو، دنافع رح کُنیت ابو رویم دے دَ دوی (۱) قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النحوی، دَ قالوُن معنیٰ گړه ده دَ ده قراًت ډیر گړه وو ځکه ورته قالوُن وئیلے شی المتوفی سنه ۲۲۰ه او (۲) ورش نُوم ئې عثمان سعید المصری دے، په قراًت او خُوش آوازۍ کښې بیمثاله وو په مصر کښې سنه ۱۹۷ کښې وفات شو دَ ده هغه مشهُور شاگردان دی په کوموچه دَ ده دَ قراًت سِلسِله چلیدلے ده:-

(۷) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزه الکسائی النحوی په احرام کښې به ئې کساء (څادر، رنگ) اغوستو ځکه په کسائی مشهور شو، په نحو عربیت

او په قرآن کښې بې مثاله وو سنه ۱۸۶ھ کښې وفات شو۔

په لسو قاریانو کښې نور درے دا دي:

(۸) ابوجعفر يزيد بن القعقاع دَ دوی دَ قراءت سند دَ ابن عباس رضؔ او ابی هريره رضؔ دَ دے دواړو دَ ابی بن کعب رضؔ نه او دَ ګر رسول الله صلی الله عليه وسلم نه دے المتوفی سنه ۱۳۰ھ:

(۹) يعقوب بن اسحاق الحضرمي دوی دَ عاصم او ابوعمرو بن العلاء نه قراءت حاصل کړے وو المتوفی سنه ۲۰۵ھ:

(۱۰) خلف بن هشام بن ثعلب، کنيت ابومحمد دے دَ عاصم بالواسطه شاګرد وو المتوفی سنه ۲۳۹ھ (طبقات القراء لابن الجزري و مناهل العرفان جلد ۱ صـ ۴۲۹ تا ۴۳۵)

اَحرُفِ سبعه

په اُوو اَحرُفو دَ نزولِ قرآن حديث دَ بولسو صحابوٗ نه روايت شوے دے ابوعبيد ښکاره کړے چه دا متواتر دي، اتقان جلد ۱ صـ ۴۳ په صحيحينو کښې دَ ابن عباس رضؔ دا روايت الفاظ دادي چه حضور عليه السلام اُ فرمائيل چه جبرئيل عليه السلام ماته يو حرف اُولولو ما نور هم اُغوښتنه لو هغوی به ما ته زياتول ...... تر دے چه اُوو ته اُورسيدل دَ دے حديث په شرح کښې امام سيوطيؒ په اتقان جلد ۱ صـ ۴۵ کښې څلويښت اقوال او علامه آلوسيؒ په روح المعاني کښې اُوه اقوال نقل کړيدي، غوره خبره دا ده چه دَ اُوو مطلب دَ عربو قبيلو اُوه لغتونه دي، کوم چه ډير فصيح اُوو قبيلو وو دادي (۱) قريش (۲) هذيل (۳) تميم (۴) آزد (۵) ربيعه (۶) هوازن (۷) سعد بن بکر دا غوره قول دے ځکه چه ابوعبيد، ثعلب، زهري او علماؤ بلکه عطيه هم دے ته مختار (غوره) وئيلے دے او بيهقي په شعب الايمان کښې دے ته صحيح وئيلي دي، اتقان جلد ۱ صـ ۴۷ و روح المعاني

په دے قول امام سيوطي رحمة الله اعتراض کړے دے، چه دا اُوه قراءتونه يوازے دَ قريشو وو، ځکه چه دَ عمر او دَ هشام دَ قراءت په جګړه کښې حضور عليه السلام دَ دواړو ته صحيح اُوئيل حالانکه دا دواړه قريشيان وو، دا عے ابوقتيبه او ابوعلي الاهوازي هم وائي، خو څوک په خيال کښې دا اعتراض صحيح نه ښکاري، ځکه چه کيديشي چه دَ نبي عليه السلام نه هغه يو صاحب ديوے قبيلے په قراءت او دويم صاحب دَ بلے قبيلے په قراءت اوريدلي وي نه دا چه يوازے دَ قريشو دا اُوه قراءته (لغاته) وو:-

دَ اُوو اَحرُفو حکمت

په شروع کښې دَ اُوو واړو لغاتو قراءت او بيا صرف دَ يو لغت قراءت مقررولو حکمت دا دے (والله اعلم) دَ قرآن ښکاره بيان دے بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ۝ چه قرآن په عربي ژبه کښې نازل شوے دے، خو په بعضے مخصوصو الفاظو کښې دَ عربو قبيلو اختلاف وو لکه څنګه چه دهلي او لکهنوٗ په اردو کښې يا دَ پيښور او دَ قندهار په پښتو کښې:-

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ (موږ هر رسول دَ هغه دَ قوم په ژبه کښې جوړ کړے وو)

ښکاره خبره ده چه دَ حضور عليه السلام خاص قوم قريش وو او عام قوم ئے عرب وو دَ عربو قبيلے په تعصب کښې دومره زياتے وے چه ژبے به خاصو ټکو په خاص طرز او تلفظ بانده به ئے مرګونه کول نو دَ الله تعالىٰ حکمت دا وو چه اسلام په ابتداء کښې کچرے دوی ته يوازے دَ قريشو لغت مخصوص او مقرر کړيشي، نو کيدے شي چه دَ دغے تعصب په وجه دَ عربو هغه نورے قبيلے دَ قرآن نه فيض واخلي نو هر يو قبيلے ته په دے غرض په خپل لغت کښې دَ قراءت اجازت ځکه ورکړے شو چه يو خو به دَ قرآن نه فيض ياب شي

اوبل به دَ خپلې محرومئ په سبب دَ تعقُب او ضد ښکار نشي دَ عثمانی رض جمع قُرآن په وخت کښې هر کله چه اسلام ډیر خور شو دَ قبیلو خصوصیتو نه او ځان ځانی ختمه شوه ټول مسلمانان یو رنګ شول دَ زبې وغیره هیڅ فرق په دوی اثر نشو غورځولے نو په مُصحف عثمانی کښې صرف دَ قریشو په لغت دَ نبی علیه السلام په رُومبی حکم او یا دَ مذکور علت او سبب ختمیدو په وجه اکتفا کړے شوه لکه څنګه چه مؤلفة القلوب په زمانه دَ نبوت کښې دَ زکوٰة مصرف وو، لیکن فاروقی زمانه کښې دَ اسلام دَ طاقت اغستو په وجه دا علت او سبب پاتے نشو څکه دوی بیا مصرف دَ زکوٰة نه خارج کړے شو دا سے نور هُم ډیر احکام امام زرکشی په بُرهان کښې نقل کړی دی چه دَ علت او سبب ختمیدو په وجه هغه ختم کړے شوی دی،

دَ قرآن تحریف ثابتولو دَ پاره مستشرقینو دا اُوه حرفونه یا اُوه لُغتونه هم دلیل جوړ کړی دے، خو دا څکه صحیح نهٔ دے لکه څنګه موږ وړاندے ذکر کړل چه تحریف دبل چا زیاتی کمی ته ویلی شی کچرے متکلم (دلته الله پاک) پخپله په خپل کلام کښې کمے زیاتے څهٔ مصلحت دَ پاره اُوکړی نو دے ته تحریف نشی ویلے لکه څنګه چه دَ بادشاهانو او دَ نورو حاکمانو په حکمونو کښې دا یو عام معمول دے او دغه رنګ دَ تیر شوی مصلحت په بُنیاد اول په اُوو قرأتونو دَ قرآن دلوستے اجازت او بیا دا موقوف کول او په یو خاص لُغت (دَ قُریشو) دَ قُرآن قرأت تحریف نهٔ دے بلکه دا تصرُّف الٰهی په خپل کلام (قرآن) کښې دے چه په دے حق دَ ټولو روغو خلقو اتفاق دے چه پخپله خبره یا حکم کښې متکلم زیاتے کمے کولے شی، دغه رنګ منسوخ التلاوة (دَ رجم) ایت هم اُګڼړه چه اول دَ قرآن برخه وه او بیا دَ قرآن

نه دَ دے تلاوت اُښکلے شو، نو دا تصرف په قرآن کښې دَ قرآن دَ نازلوونکی پخپله وو نه چه دَ بل چا لکه چه فرمائی :-

قُلْ مَا يَكُونُ لِيٓ أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَآئِ نَفْسِيٓ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ (یونس آیة ۱۵)	ته اعلان اُوکړه چه دا قرآن څهٔ دَ خپله ځانه نشم بدلولے هُم خو زهٔ دَ هغے تابعداری کوم کوم چه ما ته وحی کیږی :-

دغه رنګ دَ خلع سورت چه دَ اُبی رض په مصحف کښې وو او بیا منسوخ التلاوت شو نو دا تصرف الٰهی وو دَ بل چا نهٔ، دَ دے سره سره دا هُم حقیقت دے چه په اعجاز کښې منسوخ التلاوت آیتونه دَ قرآن حکیم مستقل آیتونو سره هرګز برابر نهٔ دی بلکه کم دی څکه خو معلومیږی چه دَ رُو جے نه دَ دغے آیتونو دَ مُستقل پریښودو الله تعالیٰ اراده نهٔ وه

اُوه قرأتونه

دَ اُوو حرفونو دحدیث دویمه تشریح اُوه متواتر قرأتونه دی، دَ تحریف اعتراض په دے هم څکه نشی کیدے چه دَ اُوه واړه قرأتونه هم قرآن دے په قرآن کښې دے سره هیڅ کمے زیاتے نه راځی، په دے صورت کښې دَ اُوو حرفونو مطلب دَ تلفظ اُوه طرزونه دی، دَ حرف، نحوی معنے، مطلب نهٔ دے بلکه لغوی معنیٰ مطلب دَ ه، چه معنیٰ ئے اُوه قرأتونه دی، قرأتونه خو دَ اُوو نه زیات دی او په حدیث کښې اُوه یادیږی، دا ولے ؟

دَ دے جواب یو هغه دے کوم چه اتقان کښې دَ جزری نه نقل کړے شوی هغه وائی چه ما دَ صحیحو، شاذو او دَ ضعیفو ټولو قرأتونو جاج اُوکړو نو معلومه شوه چه آخر کښې دا ټول دَ اُوو نه بهر نهٔ دی (اتقان جلد ۱ صفحه ۴۷) کچرے دَ اُوو نه زیاتی هم وی، نو دے هم څهٔ پروا

ځکه نشته چه داوو نه مطلب مشهور قراتو نه دی او بل دا چه لفظ داوو (سبع) د حصر د پاره نه دے، دویم دا حدیث د نبی علیه السلام نه روښے دے، او اوه قراتو نه بیا ډیر ستو ظاهر شوی او تصنیف شوی دی دا څنګه چل دے، نو د دے جواب دا دے چه اوه وا په قراتو نه د نبی علیه السلام په وخت کښے وو، ځکه خود هغوی نه دا تول د اوو مشهورو قاریانو په ذریعه روایت شوی دی، صرف د دے کتابونه ډیر ستو جوړ شوی دی۔

دریم اعتراض دا دے چه هر ایت کښے خو اوه قراتونه نه جاری کیږی، نو جواب ئے دا دے چه په ټول قرآن کښے د اوو قراتونو وجود بنودلے شوے دے نه چه په هر آیت کښے۔

د اسلام مخالفینو په مصحف عثمانی څو اعتراضونه کړی دی چه په هغې کښ مستشرقین پیش پیش دی۔ مونږ اُس هغه نقل کوو او وار په وار به د هغې جواب ورکوو۔

(۱) رومبے اعتراض دا دے چه څه وخت حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ ته مصحفونه وړاندے کړے شو نو هغوی اُفرمائیل ان فی القرآن لحنا ستقیمه العرب بألسنتهم (روح المعانی جلد ۱ ص ۲۸) په مصحف عثمانی کښے داسے غلطئ دی چه عرب به ئے په خپلو ژبو درستے کړی هم دا شان په فوز الکبیر کښے دی، نو اول جواب ئے دا دے لکه چه علامه آلوسی لیکی، لم یصح عن عثمان اصلا، (چه دا روایت د حضرت عثمان رضی الله عنه نه بالکل ثابت نه دے۔

(۲) دویم جواب دا دے چه په مصحف عثمانی د صحابه وو اجماع ده او رسم عثمانی هم وحی سره ثابت دے، نو په غلطه څنګه اجماع کیدے شی، (۳) دریم جواب دا دے، چه حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانو ته په جمع شا باسے ورکړے وے فرمائیل، احسنتم واجملتم تاسو ډیر ښه او ښائسته کار اکړے دے نو صحابی په غلط کار څنګه شاباسے ورکولے شی، بل دا چه ابوعبیده د عبدالرحمن بن هانی نه نقل کړیدے والی چه څه حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ سره ووم کاتبانو چه د غه مصحف حضرت عثمان ته وړاندے کړو نو هغوی قلم دوات طلب کړو، او دے غلطیانے ئے درستے کړے (۱) لم یتسن ئے لم یتسنه کړو (۲) لا تبدیل للخلق ئے لا تبدیل لخلق الله" کړو، او (۳) " امهل الکفرین ئے مهل الکفرین کړو۔ (تفصیل وړاندے هم ذکر شوے دے،) داسے وړے د کتابت غلطئ هر کله چه حضرت عثمان درستے کړے نو نورے غټے غلطئ به ئے په کښے څنګه پریښودے۔؟

خلورم دا چه دلته د لحن" معنے غلطی نه ده بلکه د قرآن هغه صحیح الفاظ دی په کوم چه دغه وخت د عربو ژبه نه چلیده او د هغوی د خبرو په طرز نه وو، نو حضرت عثمان رضی الله اُفرمائیل چه عرب به ئے په بیا بیا تلاوت قابو کړی او ژبه به ئے پرواوړی، د دے کښے شک نشته چه د لحن دوه معنے دی، (۱) غلطی (۲) طرز کلام د حضرت عثمان په روایت کښے دا دویمه معنی مراد ده لکوم چه امام د لغت راغب رحمه په مفردات القرآن کښے لیکلی دے نه خو د لحن محمود و بللے شی لکه د عربو شاعر وائی: خیر الحدیث ما کان لحنا (ښه خبره هغه وی چه په ښه طرز او بللے شی) او هم دغه معنی د قرآن په " ولتعرفنهم فی لحن القول" کښے استعمال ده لعل بعضکم الحن بحجته د دے مطلب دا دے، چه د مقدمے یو فریق د فصیح طرز کلام ماهر وی، نو څه د هغوی په خبره فیصله کوم کچرے دا خبره واقعی د هغه حق نه وی نو دا ورکړی به د هغه په حق کښے د اور یو ټکړه وی

دَدے حوالو، مطلب دا چه دَ لحن نه یوازے غلطی نه ده مراد ده
بلکه یو خاص طرزِ تلفظ مُراد دے:۔
پنځم دا چه دَ لحن مطلب در سم الخط لحن دے مزید تشریح ئے
دا ده چه په مصحف عثمانی کښے څه رسم الخط دَ تلفظ سره مطابق
نه وی، لیکن د ژبے (عربئ) والا به ئے ئې پخپله درسته کړی، لکه څنګه
چه په انګریزئ کښے ډیر داسے لیکل دی، چه د تلفظ مطابق نه دی خو
دے ژبے والائے پخپله درست کوی:۔

دَ تحریف په باره کښے دابن عباس رضہ روایتونه	مستشرقینو دابن عباس رضی اللہ

څه روایتونه نقل کړیدی بلکه رَوَ قَضٰی رَبُّكَ په ځائے وَوَصّٰی رَبُّكَ
او دَ مَثَلُ نُوْرِهٖ په ځائے مَثَلُ نُوْرِ الْمُؤْمِنِ ؛ ددا سے روایاتونه
نه خو دَ قرآن په معنے څه خاص فرق نه پریوځی خو بیا هم صاحب
دَ مناهل العرفان دَدے څو جوابه ورکړی دی:۔
(۱) اِنَّ هٰذِهٖ رِوَايَاتٌ ضَعِيْفَةٌ: دا ضعیف روایتونه دحضرت عبد الله
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: بن عباس رضی الله تعالے نه ثابت نه دی
(۲) دا روایتونه د قرآن دَ قراءت متواتره نه خلاف دی ځکه بیکاره دی
عام جواب: دا ابن عباس رض نه دَ اسلام مخالفینو څومره روایتونه چه نقل
کړیدی د هغے ټولو عام جواب دا دے چه ابن عباس رض په قرآن
او په قراءت کښے د زید بن ثابت رض او دَ اُبیّ بن کعب رض شاګرد دے او دا دواړه
حضرات د هغے کمیټئ ارکان دی کوم چه حضرت عثمان رض د قرآن دَ جمع
دُ باره مقرّره کړے وه، نو دَده دے دواړو اُستاذانو او نورو ټولو صحابه و
چه دَ کوم الفاظو دَ قرآن سره اتفاق کړیوی، نو ابن عباس رض دَ هغے
هیڅرنګے مخالف کیدے نشی نو دا روایتونه اول خو ضعیف او بے اعتباره

دی که ثابت هم شی نو دَ قرآن دَ متواترو الفاظو مقابله دَ یو کس بیان
نشی کولے لکه چه بغداد بنا ر په تواتُر ثابت دے که یو کس دَدے خلاف
بیان ورکړی نو هغه اعتباری او دَ منلو نه دے، اصلی خبره دا ده
چه څوک صحابه کرامو نه داسے څه خبره منسوب کوی نو دا دَدے
دلیل دے چه دا نسبت کوُونکے څه سړے دے او دده خبرے دَ اعتبار
کولو او دَ منلو جوګه نه ده:۔

شیعه او دَ قرآن تحریف

مستشرقین پخپله دَ قرآن په تحریف ثابتولو کښے پاتے راغلو نو دا بُونه
ئے خوشی کړل چه دَ مسلمانانو یو غټه فرقه (شیعه) دَ قرآن دَ تحریف
قائله دی او دا ئے زړله هغه کینو دکوم چه دا بنائی چه دَ شیعه وُ
منلے عقیده ده چه قرآن کښے تحریف شته خو دا ځکه غلط دی چه دَ
شیعه وُ هم هغه عقیده ده کومه چه دَ سُنّیانو ده هغه دا چه قرآن
پوره او مکمّل محفوظ دے په دے کښے دیو حرف کمے زیاتے نشته دَ
شیعه وُ دَ ډیرو کتابونو حوالے دا دی:۔
(۱) شیخ صادق ابو جعفر محمد بن علی بابویه په رساله اعتقادیه کښے لیکی
مَا بَیْنَ الدَّفَّتَیْنِ لَیْسَ بِاَکْثَرَ مِنْ ؛ کوم قرآن چه دَدے دواړو دفتیو په
ذٰلِكَ وَمَنْ نَسَبَ اِلَيْنَا اَنَّهٗ اَكْثَرُ ؛ مینځ کښے دے دَدے نه زیات
فَهُوَ كَاذِبٌ: ؛ ؛ ؛ نشته او څوک چه موږ ته دے
نه دَ زیات منلو نسبت کوی نو هغه دروغژن دے،
(۲) په تفسیر مجمع البیان دابو القاسم علی بن الحسین الموسوی کښے دی
اِنَّ الْقُرْاٰنَ عَلٰی عَهْدِ رَسُوْلِ اللهِ ؛ قرآن دَ نبی علیه السلام په زمانه
صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَانَ مَجْمُوْعًا ؛ کښے هم د غسے جمع وو لکه چه
مُؤَلَّفًا عَلٰی مَا هُوَ الْاٰنَ وَذَکَرَ اَنَّ مَنْ ؛ اُس دے او کوم امامیه یا حشویه

خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَشْوِيَّةِ لَا ؛ چه دده خلاف کوی نو په هغې

يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ ؛ حُکم اعتبار نشته چه هغوی

الضَّعِيفَةَ ؛ ضعیف خبرونه قبول کړیدی ؛-

سید مرتضیٰ شیعه لیکی

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ ؛ دا سې قرآن دَ صحت عِلم داسې

بِالْبُلْدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ ؛ یقینی دے لکه دَ مشهور ښارونو

دَ موجودګئ او یا دَ لویو لویو تاریخی واقعاتو علم ؛

قاضی نورالله الشوستری شیعه په مصائب النواصب کښ لیکی

مَا نُسِبَ إِلَى الشِّيعَةِ الْإِمَامِيَّةِ ؛ کومه خبره چه امامیه شیعه وُ ته

بِوُقُوعِ التَّغْيِيرِ فِي الْقُرْآنِ لَيْسَ ؛ منسوب شوے دہ چه هغوی په

مِمَّا قَالَ بِهِ جُمْهُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَإِنَّمَا ؛ قرآن کښے تحریف مَنی دا د ټولو امامیه وُ

قَالَ بِهِ شِرْذِمَةٌ قَلِيلَةٌ مِنْهُمْ لَا ؛ قول نه دے بلکه دَ دوی دَ یو وړو کی

اعْتِدَادَ بِهِمْ، وَقَالَ الْمُلَّا صَادِقُ ؛ ټولی قول دے کوم چه بے اعتباره وی

فِي شَرْحِ الْكُلَيْنِيِّ يَظْهَرُ الْقُرْآنُ ؛ او مُلّا صادق په شرح کلینی کښ لیکی

بِهَذَا التَّرْتِيبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِمَامِ ؛ چه قرآن به همدې ترتیب دولسم

الثَّانِي عَشَرَ ؛ امام ظاهروی ؛

محمد بن حسن الحر العاملی دَ امامیه شیعه وُ لوئے محدث په خپله رساله کښ

لیکی کومه ئے چه دَ خپلے زمانے دَ یو عالم په رد کښ لیکلے ده چه

هر کسے کہ تتبعُ اخبار و تفحّص تواریخ و آثار؛ چاهم چه دَ اخبارو، آثارو او تواریخو لټُون

نموده بعلم یقینی میداند کہ قرآن در غایت؛ اَکړو هغه یقیناً پوهیږی چه موجوده

درجۂ تواتر بوده و آلاف صحابہ ضبط ؛ قرآن په انتهائی تواتر سره ثابت دے او په

ونقل کرده و آن در عهد رسول اللہؐ مجموع و ؛ زرګونو صحابه کرامو هغه نقل کړے او

مؤلف بوده ؛ ضبط کړیدے او هغه دَ حضور علیه السلام په زمانه کښ یو ځائے شوے او جمع شوے وُ

فروع کافی کتاب الروضة ص۳۰ کښ حضرت علی رض نه روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضَّلَهُ وَفَصَّلَهُ وَ ؛ قرآن یو عزتمند کتاب دے کوم لره چه

بَيَّنَهُ وَأَوْضَحَهُ وَأَعَزَّهُ وَحَفِظَهُ ؛ الله تعالیٰ فضیلت او بزرګی ورکړیده

مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ ؛ او هغه ئے دَ باطل دَ ګډون نه محفوظ کړیدے

شیخ صدوق رساله عقائد کښے لیکی،

اَلْقُرْآنُ الْمُنَزَّلُ وَمَا بِأَيْدِي النَّاسِ ؛ نازل شوے او دَ خلقو په لاس نو

وَاحِدٌ لَا زِيَادَةَ فِيهِ وَلَا نُقْصَانَ ؛ کښے موجود قرآن یو دے چه په

هغې کښ کے زیاتے نشته

دَ شیعه وُ ددے مستند و حوالو نه پس دا حقیقت ښکاره کیږی چه دَ یو څو

بے اعتباره خلقو نه سوا په شیعه وُ کښ هم په قرآن کښ دَ تحریف یادی زیاتی قائل نه دی

نور تفصیل دَ نعمان آلوسی په کِتَابُ الْجَوَابِ النَّصِيحِ لِمَا لَفَّقَهُ عَبْدُ الْمَسِيحِ "

کښے اُګورئ قرآن حکیم دَ تحریر او دِ ماغ په دواړو اړخونو محفوظ دے او دَ

قرآن الفاظ او مطالب دواړه معجزه دی ؛

دَ بائیبل تحریف

ددے په عکس دَ بائیبل نه تاریخی بنیاد شته او نه علمی دا انجیلونو

داحال دے چه (۱) اصل انجیل یو وو او اُس ځلور دی، او بخاری په قصص

الانبیاء کښے لیکلی دی چه دَ یورپ محققین دا مَنی چه پرو مبو دَ سے وُ

صدو کښے دَ سلګونو زیات انجیلونه وو، چه ختم موده پس دَ هغې نه ځلور

انجیلونه دَ نائیسیا په کلیسا کښے دَ یو فال په بنا چونړ کړے شوا و نور انجیلونه

پریښودے شو "

(۲) دَ یورپ سګیتس دَ زړے کتب خانے نه انجیل برنا باز ا او توجه دَ سورت

مریم په مطابق دَ حضرت مسیح پیدائش او زیږے په پیغمبرا سلام مشتمل وو

دیوپ خاص شاګرد (فراموش) چه دا اُلیدو نو مسلمان شو دا انجیل المنار» پریس کښې چاپ شوې دې د یورپ محققین په دې متفق دي چه په دې انجیلونو کښې یو هُم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او نه د هغې ترجمه ده او نه د دې څه سند شته، د مسیحیت مشهور دُشمن پولوس دا مشهوره کړه چه ما ته مسیح علیه السلام لاس را اُړے دے، ځکه چه هغه غوړ زیدلے وو نو هغه اُوویل چه اُس به د مسیح په هدایت د مسیحیت د دُشمنۍ پرځائے د هغه د تبلیغ کوشش کوم هغه او سینټ پال مسیحیت ګډوډ کړو دائرة المعارف مسیحي مصنف البُستانی لیکی چه لوقا خود مسیحیت لوخراب دُشمن سینټ پال نه مسیحیت را غستے دے او ابنیّت، کفاره، شراب، مردار او خنزیر حلالوالے ئے په مسیحیت کښې شامل کړو او دائے د خرابو یو مجموعه جوړه کړه

انجیل متی د زړو نصارٰی اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے او نه د هغې ترجمه ده کچرے ترجمه ئے وی نو د ترجمے زمانه او د مترجم نوم ئے نه دے معلوم، متی دا انجیل ۳۹ سنه کښې په بیت المقدس کښې کینا ستو او وے لیکلو دے خو د حضرت عیسی علیه السلام صحابي هُم نه دے، زوبن بغانی دا سے لیکلی دی:

مرقس پطرس کوانا کو په مروج الاخبار کښې لیکی چه مرقس یهودي وو د رُومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالبًا ۶۰ سنه کښې اُلیکلو۔

لوقا مسټر کډل په رسالة الهام کښې لیکی چه د لوقا انجیل الهامي ځکه نه دے چه ده پخپله د دے په سر کښې لیکلي دي چه هغه دا انجیل شاه فیلس سره د خط وکتابت په بنا لیکلے دے، لوقا پرانطاکیه

کښې طبیب وو۔ د مسیحیت بوخراب دُشمن سینټ پال نه ئے مسیحیت را غستے دے او ابنیّت، کفاره، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے ئے مسیحیت کښې داخل کړو،

انجیل یُوحنّا کیتهولک هیرالډ جلد ۷ کښې پروفیسر لِق نه منقول دے چه انجیل یُوحنّا د سرنه تر بیخه د اسکندریه د یو طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده صفحه ۳۴۲)

تثلیث د دائرة المعارف مسیحي مُصنف البُستانی لیکی چه مسیحیانو د تثلیث لفظ د یونانیانو نه د سینټ پال او پولوس نه وا وُرید وکوم چه متعصب یهودي وو او هغه مسیحي توحید په شرک کښې بدل کړو او د کامیابئ سائے واخستو په دے صنم پرستانه عقیده کښې مسیحي صداقت ورک شو۔

ختنه او د جنابت غسل نصارٰی منی چه ختنه ټولو پیغمبرانو علیهم السلام کړیده، عیسیٰ علیه السلام سُنّت وو پولس یهودي د کتاب په مخالف سُنتُول بند کړه چنانچه (۱) وَلِيَخْتَنَ كُلُّ ذَكَرٍ (هر نارینه د سنت کړیشي) توریت تکوین (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُخْتَنُ الصَّبِيُّ (ردوی ته اُووایه چه په اتم ورځ د ماشوم سُنتولے شي (سفر الاحبار باب ۱۸) او حضرت مسیح فرمائی چه لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَاةِ (چه څه به په تورات کښې هیڅ تبدیلی نکوم (متی باب ۵)

(۳) کوم سړی نه چه منی اُوزی نو ټول بدن د په اُوبو اُوینځی او حائضه د هُم دا سے کوی

(۴) خنزیر حرام دے (سفر الاحبار باب ۲۱) د دے ټولو حوالو نه معلومه شوه چه د انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کومه حده شوی دے

د بائیبل د تحریف داخلی شهادت

کچرے تاریخی شهادتونه او د یورپ د محققینو اقرارونه شاته اُغورځو نو بیا هم بائیبل کښ څو نه داسے مضامین موجود دی چه د هغے نه دده تحریف په ښکاره ډول ظاهریږی ځکه چه د یو مذهب کښے بنیادی مسئلے درے دی:-

(۱) د الوهیت تصوُّر (۲) د نبوت تصوُّر (۳) د عملونو بدله او تصوُّر یا آخرت د هر مذهب درے بنیادی اُصول دی:-

(۱) د اُلوهیت په تصوُّر کښ د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تنزیه ضروری ده ځکه چه انسان د هغے صحیح معرفت بیا مومندے شی او زړه د هغه د جلال او جمال په شان د نړا او آباد کړیشی،

(۲) د نبوت تصوُّر په دلسے بواند از کښ پیش کړیشی چه د انسان زړه او دِماغ د نبی د عظمت او عصمت په وړاندے ټیټ شی او د هغه د فرمانبرداری عشق دِ د هغه په زړه کښ پیدا شی:-

(۳) د بدلو تصوُّر او د عملونو جزا نقشه دِ داسے جوړه وی چه انسان دِ نیکئ ته بلی او بدئ نه دِ ورله کرکه او ویره پیدا کوی او د عملونو نتیجو دینی تصوُّر دِ هغه په فرمانبرداری کولو تیار روی او د گناه نه دِ منع کوی، ځکه چه د نیکئ د نتیجو زیرے او د بدئ د نتیجو نه ویرولو مقصد د انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاکی ده، په دے تله اُس مونږ د بائیبل تعلیمات او هدایات تلُو چه هغه د درے وارو تصوُّرات مقصد و نه تر کومے پوره کوی:-

د اُلوهیت تصوُّر او بائیبل

(۱) خُداوند، په زمکه د انسان په پیدا کولو پښیمانه او د لگیر شو۔ (تورات پیدائشی درس ۶ و ۵) (۲) پښیمانه پښیمانه کیدلو

ستړے شو (کتاب پرسیا باب ۳۱ درس ۱۷) د خط کشیدہ الفاظو نه د خدائے تعالیٰ جاهل کیدل، غمژن کیدل او ستړی کیدل ثابتیږی چه هیچرے د الله د شان سره سمون نخوری.

(۳) نه به بیشکه هغه زمکے ته اُ نه رسیے، د کومے په بابت چه ما قسم خوړلے دے، چه څه به هلته ستا د آستوگنے بند وبست کوم (تورایت گنتی باب ۱۴ آیت ۳۰ بیا په آیت ۳۵ کښ دی) تا ته به څما وعده ما تول معلومه شی، د قسم وعده ماتول یو شریف انسان سره نه ښائی نو خالق کائنات سره به څنګه اُ ښائی،

(۴) تر صبا صادقه پورے یعقوب خُدائے سره پرزور نے کولے او سحر چه څه وخت تلو نو یعقوب تر هغے نه پریښو تر څو چه برکت ئے تر نه وانغستو (پیدائش باب ۳۲ آیت ۲۴)

(۵) خُدائے پاک به د هغه پلانِ سمان د بیخه را اُ یاسی (کتاب یسعیا باب ۳ آیت ۱۸):

(۶) خدائے د خیمے په دروازه ولاړ د هغه د خُلے نه اور او سپیرمو لوږے را اُوتو او سُور شوا و منډ ئے کړه، خلقو موسیٰ او هارون ۴ سره خُدائے په گرسئ ناست اُلیدو او خورل سبیل ئے اُ کړه، د هغه جامے د واڼے پشان سپینے او د هغه د سرو یښته سُتره او د هغه پشان وو (اول سلاطین باب ۲۲)

(۷) څو بز خُدائے یهودا پیدا شو (عبرانیون باب ۷ ۱ آیت ۱۴)

(۸) د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندئ نه او د خدائے کمزوری د خلقو د زور نه زیاته ده، تا ته څما خوځ ئے او ما نه نن پیدا شوے:-
(اعمال باب ۱۳ آیت ۳۳)

دے خوالو نه تاسو د خُدائے بائیبلی تصوُّر اندازه کړئ، د دینه

نوره زیاته دَخُدائے بیعزتی څه کیدیشی، بیا دَ قُرآن دا حکم چه
لَیْسَ کَمِثْلِهٖ شَیْئٌ او لَمْ یَکُنْ لَّهٗ کُفُوًا اَحَدٌ بنه اُګورئ چه دَ خُدائے هستی
دَ څه په شان نده او نه دَ هغه څوک سیال شته .

بائیبل او دَ نبوّت تصوّر

(۱) نوحؑ شراب اُڅښل او بدمسته شو، دَ هغه سَتَر بربنډ شو څوک
هغه خامنو پټ کړو (پیدائش باب ۱۹)

(۲) لوط علیه السلام شراب اُڅښل او خپلو لُونړو سره ئے زِنا اُکړه
او معامله دوه کرته اُشوه : (پیدائش باب ۱۹)

(۳) حضرت یعقوب علیه السلام دَ بزے دَ بچو څرمن دَ لاسه تاؤ کړه
او دروغ ئے اُووئیل او خپل پلار ته دوکه ورکوله دَ پاره ئے خپل نوم
عیص اُښودو (پیدائش باب ۲۷)

(۴) دَ حمور ځوئے سکم دَ حضرت یعقوب لُور و سره زِنا اُکړه :-
(پیدائش باب ۳۴)

(۵) دَ موسیٰ علیه السلام په غائبید و هارون علیه السلام د خلقو په وینا
دَ کالوبُت جوړ کړو او په خلقوئے دَ دے عبادت اُکړلو او د هغے دَ پاره
دَ قُربانئ ورکولو حُکم ورکړو او وے وئیل چه دا ستا سو معبود دے
چه دَ مصر دَ ځکے نه ئے تاسو را اُویستئ (خروج باب ۳۲)

(۶) داؤد علیه السلام په چَت اُختو حتیٰ او ریا بنځه ئے په لمبا اُلیده
نو پرِ عاشق شو او وے بلله او ورنائے ورسره اُکړه چه دَ هغے خیته
شوه نو دَ هغے خاوند ئے په مکرا اُوَژلو (دَ سموئیل دویم کتاب باب ۱۱)

(۷) حضرت سلیمان علیه السلام دَ ممانعت باوجود مُوابی او عمُونی
بُت پرستے ښځے جوړے کړے او نفسانی خواهش ئے دومره په
چپو شو چه اُوُسرو بیګمو او درے سوو حرَمو ته ئے خبره اُرسیده

بیا په دی دومره عاشق او زن مُرید شو چه بتولی ته مائل شوا و په
آخری عُمُر کښے صنابتان ته هم سلام اُکړو (اول سلاطین باب ۱۱)

(۸) مُونږ ایمان راوړو چه ته خدائے نه راوَتے ئے . یعنی یسوع :-
(یُوحنّا باب ۱۶ آیت ۳۰)

(۹) یسُوع اُووئیل چه دَ آسمان او زمکے ټول اختیار ماله راکړے شو
(متی باب ۲۸ آیت ۱۸) :-

(۱۰) مانه چه څومره وړاندے راغلی دی هغه ټول غله او ډاکوان
دی (یُوحنا باب ۱۰ آیت ۸)

امت دَ پاره نبیٔ دَ عمل نمُونه وی، آیا دَ بیبا نودا شان دَ نبوّت
مقصد پوره کولے شی؟

بائیبل او دَ عملو نو بدله

(۱) څومره خلق چه په شریعت تکیه کوی، هغه ټول لعنت لاندے
دی (ګلیتون باب ۳ آیت ۱۰)

(۲) خُدائے دَ چا عدالتُونه نه کوی هغه دَ عدالت ټول کار خپل ځوئے
ته اُسپارلو (یوحنّا باب ۵ آیت ۲۲)

(۳) کوم مسیح چه څمونږ دَ پاره لعنتی جوړ شو هغه مُونږ په بیعه
راغستو او دَ شریعت د لعنت نه ئے خلاص کړو :- (ګلیتون باب ۳
آیت ۱۳)

(۴) هغه یوازے څمونږ دَ ګُناهونو کفّاره نه ده بلکه دَ ټولے دُنیا
ګُناهونو هم (دَ یُوحنا پُومبے عام خط باب ۲ آیت ۲) :-

(۵) پادریانو ته دَ ګُناه بخښلو اختیار دے هم چا ګناهونه چه تاسو
بخښئ نو هغوی اُبخښلے شو او دَ چا ګناهونه چه قلئے پریږدئ نو
هغه اُساتلے شوے (یوحنا باب ۲۰ آیت ۲۳) :-

آیا دَ بدلے د لسے تصوُر نه پس د نیکۍ کولو او دَ گناه نه بچ کیدونکی جن به پاتے کیدے شي ، دے نه معلومه شوه ، چه دا ټول تحریفات دی ،

شپږم فصل

مکی او مدنی سُورتونه او دَ هغے شمیر او دَ آیتونو کلمو او دَ حرفونو د شمیر په بیان کښے

دَ مکی او مدنی متعلق درے اصطلاحات دی

(۱) کوم سُورتونه چه دَ هجرت شروع کیدو دَ زمانے نه وړاندے نازل شوی دی ، هغه مکی دی او کوم چه دے نه روستو نازل دی هغه مدنی دی

(۲) کوم سُورتونه چه په مکه کښے نازل شوی دی هغه مکی دی ، خو مکے نه مطلب خُود مکه او دَ هغے خواؤ شا علاقه ده ، لکه مِنیٰ ، عرفات او حُدیبیه او کوم چه مدینه کښ نازل شوی دی ، نو هغه مدنی دی خو دلته هم خُود مدینه او دَ هغے خواؤ شا علاقه مُراد ده لکه بدر ، اُحد ، سلع ، (۳) کومو آیتونو کښ چه خِطاب اهلِ مکه ته دے هغه مکی او کومو کښے چه اهلِ مدینه ته خطاب دے ، هغه مدنی دی ، خو مشهور بدُوم قول دے ، دَ مکی او مدنی پیژندل دَ صحابه کِرامو له اقوالو معلومیږی لکه چه ابوبکر بن عربي په " انتصار " کښ لیکلی دی په دے باره کښے دَ نبی علیه السلام هیڅ قول نه دے نقل شوے په مکی او مدنی معلومولو کښے دا فائده ده چه په نزول کښ دَ وړاندے روستو سُورتونو پته لگی او دے سره دَ نسخ او تخصیص مسئله په آسانه حل کیدے شي ابوالحسن بن الحصار نه منقول دی چه شل خو په اتفاق سره مدنی سورتونه دی . دولسو سورتونو کښے اختلاف دے ، او نور ټول بیا مکی دی ، لیکن اُبی بن کعب رض اوه ویشت سُورتونه مدنی بنائی او نور ټول مکی ، زیات تفصیل اتقان جلد ۱ صه ۹ و ۱۰ کښے شي :-

دَ قرآن دَ سُورتونو شمیر

دَ قرآن دَ سُورتونو په شمیر کښے دوه مشهور اقوال دی :-

(۱) دَ قرآن سُورتونه یو سل څوارلس ۱۱۴ دی ، مطلب دا چه انفال او براءة ځان له ځانله سُورتونه دی :-

(۲) دویم دا چه سُورتونه یو سل او دیارلس دی مطلب ئے دا شو چه انفال او براءة دواړه په یو سُورت حسابیږی :-

دَ قرآن په سُورتونو کښ دَ تقسیمولو یو څو حکمتونه دی

(۱) هر یو سورت مُستقلے معجزے په شکل کښے وړاندے کول :-

(۲) لوستونکو او یادونکو ته یو قسم تسلِی خوشحالی او همت ورکول

(۳) په یو سُورة ختمولو سره هغوی دَ قرآن یو مستقله برخه ختمه کړه

(۴) متناسب مضمونونه یو ځائے کول (اتقان جلد ۱ صه ۶۶)

ډیر کار یوه فائده : دَ مکی مدنی سورتونو پیژندلو یو څو ضابطے :-

(۱) کوم سُورت کښے چه " کلّا " لفظ راغلے دے هغه مکی دی ، دَ " کلّا " لفظ دے دیرش ځایه په پنځلسو سورتونو کښے راغلے دے چه ټول دَ قرآن په آخری نیمه حصه کښ دی کوم آخری نیمه حصه زیاته مکی خو مستثنیات پکښ مدنی دی :

(۲) په کوم سورت کښ چه سجده دَ تلاوت ده هغه مکی دے ،

(۳) سوا دَ سُورت بقره او آل عمران د نورو کومو سُورتونو په سر چه حروف تهجی دی هغه مکی دی :-

(۴) مفصّل یعنی دَ قرآن آخری اُومه زیاته برخه مکی ده (طلاق ، تحریم او سُورت نصر مدنی دی) :-

(۵) په کوم سُورت کښے چه حدود او فرائض دی ، هغه مدنی دی :-

(۶) په کومو سورتونو کښے چه دَ جهاد بیان دے هغه مدنی دی :-

(۲) په کومو سورتونو کښې چه دَ منافقانو بيان دے هغه مدنی دی

(مناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۸۹ و ۱۹۰):

دَ قرآن دَ آيتونو شمير	دحضرت عائشې رض دَ شمير مطابق دَ قرآن آيتونه شپږ زره شپږ سوه او شپږ شپيته دی،
د قرآن دَ کلمو شمير	دَ حضرت مجاهد رض دَ شمير مطابق دا شپږ اويا زره او دوه نيم سوه دی (۷۷۲۵۰)
د قرآن دحروفو شمير	دَ حضرت ابن مسعود رض دَ شمير مطابق دا درے لکه دوه ويشت زره شپږ سوه اويا (۳۲۲۶۷۱)

زورونه پنځه خلويښت زره دوه شپږه او درے څلويښت دی (۵۳۲۴۳)

زيرونه يو کم څلويښت زره پنځه سوه او دوه اتيا (۳۹۵۸۲) دی :-

پيښونه اته زره آته سوه او څلور (۸۸۰۴) دی :-

نقطے (۱۰۵۶۸۴) يو لک پنځه زره شپږ سوه او څلور اتيا دی (

(تاريخ القرآن صارم، ص ۱۱۹ او فنون الافنان دَ ابن الجوزی)

دَ مختلفو سورتونو مختلف نومونه

سبع طِوال	اوه اوږده سورتونه (۱) بقره (۲) آل عمران (۳) نساء (۴) سورۃ مائده (۵) سورۃ انعام (۶) سورۃ اعراف (۷) سورۃ انفال سره دَ سورۃ توبه :-
مِئين	داهغه سورتونه دی، په کومو کښې چه سل يا لږ زيات آيتونه وی، سورۃ يونس نه تر سورۃ فاطر پورے :-
المثانی	داهغه سورتونه دی په کومو کښې چه دَ سلو نه کم آيتونه وی دَ سورتِ يٰسين نه تر سورتِ قٓ پورے :

مفصل :- دَ اوږدو بېلو بېلو سورتونو نوم دے دَ سورتِ قٓ نه د اخله دَ

قرآن تر آخره پورے، يعنی دَ شپږ ويشتې سپارے ددريم پاؤ نه رُستو راخله تر آخره دَ قرآنه پورے :-

طِوال مُفَصَّل : بيا درے قسمه دی :-

اَوساطِ مُفَصَّل : دَ سورتِ بروج نه تر سورتِ لم يکن (بينه) پورے

قِصار مُفَصَّل : دسورت (بيّنه) لم يکن نه تر والنّاس پورے،

بعضو علماؤ په نِزد طِوال مفصل د سورتِ قٓ نه تر (والمرسلٰت) پورے او اوساطِ مُفَصَّل دَ سورتِ نبأ نه تر والضّحٰی پورے، او قصار مُفَصَّل د الم نشرح نه تر والنّاس پورے.

دَ قرآن مُبهمات

اوّل فصل: دَ باری تعالیٰ جلّ مجدهٗ هستی

انسانی تاریخ سره دَ باری تعالیٰ جلّ مجدهٗ دثبوت عقیده دائوا نه
ټول قومُونه او ملکونه په اکثریت په دے مسئله کښ اتفاق لر
اګرچه په نورو څیزونو کښے اختلاف شته په هره زمانه کښ څ
په دے زمانه کښے دَ خُدائے نه مُنکر خلق هم وی، خو دا په څه دلي
یا علم او دانړه نه لری بلکه دَ بے علمیٔ نتیجه ده، دَ مُلحدانو داوُرو ک
تولے وائی چه مُونږ دَ سائنس او دَ محسوساتو په احاطه کښ خدا
اُنه موندو بعضے کم عقل خلق دے نه علم بالعدم وائی خو دا ئے
بلکه داعدم علم دے۔

دَ باری تعالیٰ هستی هرکله چه دَ محسوساتو نه لیرے ده نو په دے کښ
خدائے څنګه بیا مُوندے شی خو دَ دے دا مطلب هم نه دے چه خ
هم وشته نه او که څوک بے عقله ئے دا مطلب واخلی نو بیا به دا ئ
شی لکه څوک وائی هرکله چه په اُوچه مځکے نشی مُوندے، نو ب
دریاب کښے به هم نه وی، یا په دریاب کښے سمسره اُنه دی نو وائی
چه په اُوچه هم سمسره نشته، مُونږ چه څنګه اُ لیکل مُلحدان پخپله
هم دَ دے اقرار کوی پروفیسر لیټرو (LETTRE) چه دَ مُلحدانو س
پیښ دے او دوی غټ عالم دے لیکی، چه مونږ دَ کائناتو دَ اول ا
اخِر نه ناخبره یو نو څمونږ دا کار نه دے چه دَ یو ازلی یا ابدی هس
انکار اُکړو لکه څنګه چه څمونږ دا کار هم نه دے چه دا هستی ثاب
مادی مذاهب خپل ځان دَ عقلِ اوّل وجود   دَ بحث نه جد

سائی، څکه چه هغوی سره دَ دے هیڅ علم نشته۔ مُونږ دَ حکمت الٰهی خو
مُنکر یُو او نه ئے ثابتوُونکی څمونږ کار بالکل دَ نفی او اِثبات نه بیل دی
لیکن دَ سائنسدانانو اکثریت دَ خدائے دَ هستئ قائل دے (الکلام
حصه دوم ص۹)

(۱) ایزک نیوټن لیکی چه دَ کائناتو په برخو کښ کوم جوړخت او تناسُب
چه سره دَ زرګونو انقلاباتو دَ زمان او مکان دے دا بغیر دَ یو ذات نه
قائم ساتل مُمکِن نه دی کوم ذات چه اول دے او دَ علم او اختیار
خاوند دے،

(۲) دے زمانے دَ ټولو نه لوئے هو بنیار سائنسدان هربرټ سپنسر
وائی، دَ کومو رازونو او پټو څیزونو چه دا حال وی چه مُونږ پرِ څومره
زیات غور او فِکر کوُو هومره هغه نور هم دا سے پټیږی، دی نه یقینی
ثابتیږی چه انسان نه پورته یو ازلی او ابدی دا سے یو طاقت شته
چه هغے نه ټول څیزونه صادریږی،

(۳) دَ فرانس یو فاضل کیمل فلامریان وائی، چه ټول اُستاذان په دے
خبرَ پوهیدو نه عاجز دی چه وُجود موجُودکیدل څنګه اُشو او څنګه
جاری دے په دے بناء دا سے یو خالق خامخا اقرار کول دی چه هر وخت
دهغه مؤثر کیدل همیشه قائم دی.

(۴) پروفیسر لینی لیکی چه قادر او دانا خُدائی څما په وړاندے خپلو عجیبه
غریبه کاریګرو سره دا سے جلوه ګر کیږی، چه څما سترګے وازے
پاتے شی او څه پاګل شم هر څیز کښے خواه هغه څومره وړُوکے وی
دهغه څومره عجیبه قُدرت، څومره عجیبه حکمت او څومره عجیب
ایجاد مُوندے شی،

(۵) فو نتسل په انسائیکلوپیډیا کښے لیکی، چه دَ عُلومِ طبعیاتو مقصد

یوازے دا نه دے، چه خمونږ د عقل تنده ماته کړی بلکه د هغے لوئے مقصد دا دے چه مونږ د خپل عقل نظر خالق کائنات ته وڅرپته کړو، او د هغه په جلال او عظمت عاشقان شو۔

(الکلام ص ۳۸ و ۳۹)۔

د نوی فکر په رنړا کښ د باری تعالیٰ ثبوت

د نوی فکر خاوندانو ته د معرفت الٰهی په لار کښے دریے شبهے خنډ ان جوړ شوی دی، د خدائی د انکار سره پیښ د امریکے یو مشهور ملحد دا شبهے پیش کوی۔

(۱) د یقینی علم ذریعے یا حس دے او یا وجدان (یعنی حس باطنی) خو په دے دواړو د باری تعالیٰ وجود نه ثابتیږی۔

(۲) د باری تعالیٰ ذات او حقیقت د تصور نه پورته دے او د کوم څیز چه حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنګه ثابت ومنلے شی۔

(۳) کچرے د خدائے هستی ومنلے شی، نو په دنیا کښے موجود شر د هغه د حکمت نه خلاف دے لهٰذا دا سے کائنات چه هغے کښے شر هم شامل دے د غه ذات ته نشی منسوب کیدے۔

د رومبی شبهے جواب

د رومبی شبهے جواب دا دے چه باری تعالےٰ په وجدان (حس باطنی) سره څنګه ثابت دے چه انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے دیو څو کسانو له دے انکار دے نو د هغے وجه دا ده چه د هغه وجدان صحیح نه دے، لکه څنګه چه ظاهری حواسو کښے نقصان راتلے شی دغه رنګ په وجدان یعنی باطنی حواسو کښے هم نقصان راتلے شی کچرے

د سترګو نظر د رست نه وی نو څه ورته نه ښکاری دغه رنګ کچرے وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امورو احساس ورته نه کیږی مونږ ګورو چه هم ویلی دی چه ظاهری حس سره خدائے څنګه نشی معلومیدے چه هغه د دے احاطے نه بهر دے، که بیا هم څوک خامخا زور لګوی، نو د هغے به دا مطلب وی، چه هغه خوږ او ترېخ په سترګو معلوم ول غواړی، حالانکه هغه د دے احاطے نه بهر د مبصراتو په غلئ د مدرکاتو په احاطه کښ داخل دے، نو د باری تعالیٰ ذات د ظاهری محسوساتو نه بالاتر که وجدانیاتو او معقولاتو په احاطه کښے راځی۔

د دویمے شبهے جواب

د دویمے شبهے جواب دا دے چه د ډیرو څیزونو حقیقت معلوم نه وی خو مونږ منو، نو د خدائی په منلو کښے دا اشکال ولے وی، لکه چه شیخ ندیم الجسر د خپل کتاب (قصّة الإیمان بین الفلسفة والعلم والقرآن) په ص ۳۰۰ کښ لیکی چه سائنس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت ئے ورته معلوم نه دے، دغه رنګ د عقل حقیقت او ادراک حسی سره د هغے جوړخت هم معلوم نه دے، لیکن سره د دے، دا څو منی نو د خدائے له هستئ په دے بناء انکار کول ولے دی؟

د دریمے شبهے جواب

د دریمے شبهے جواب دا دے، چه (۱) کچرے کائناتو کښے د شر دا سے واقعات شته کوم چه حکمت خداوندی سره اوس خمونږ په علم کښے سمون نه خوری، خو کیدے شی چه رستو څه وخت د دے سمون خمونږ په علم کښے راشی، په دے خبره اوس خمونږ علم نه راتلل د دے دلیل نه دے، چه بل وخت به هم علم نه راځی، لکه څنګه چه دا بو حقیقت

دے چه زړګونه کاله وړاندے انسان ته د ډیرو قوانینِ قُدرت علم نه وو او دُ ستوونه دَ دے علم اُ شو،

(۲) دَ غالِبی واقِعاتو کومے کړئ چه مونږ ته شر ښکاری دَ هغے وجه داده چه مونږ ته دَ ټولو واقعاتو د نځیر علم نشته کېږے داسے کیدے شوے، نو دا ښکاریدونکے شر به مونږ ته خیر معلومیدو،

(۳) ابن سینا په (شِفا) کښے جواب ورکړے دے، چه دَ دُنیا درے حالته فرض کولے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) ډیر خیر او لږ شر، دَ قدرت په وړاندے دا درے واړه صورتونه وُو، په دے کښې صورت عمل کیدے شُو. دویم صورت ځکه نشو کیدے، چه قدرت داسے دُنیا نه پیدا کړے چه ټول ډ شر شروی، دریم صورت کښے خبرے شته لکه دا خبره چه قدرت له داسے عالم پیدا کول، مناسب وو چه په هغے کښے خیر زیات او شر کم وے، که دا شے بالکل کت کړے وے، نو ټول به خیر خیر پاتے شوے وو، خو داسے ځکه نشی کیدے چه دَ دغه لږ شرکت کولو په وجه به دُنیا کَ ډیر خیر نه محرومه وَه، لکه چه اور د سوځولو په وجه شر دے بدان، جامے، آبادی سوځوی، که دا لږ شان شر نه وے، نو بخلے ګرمول او نور ډیر دَ فائدے کارونه به هم ور سره ختم وُو دُنیا به ځنګه چلیده، یا لکه اوبه چه دَ شر اړخ ئے (سیلاب وغیره) ډیر کم دے مګر دَ خیر اړخ ئے ډیر زیات دے دَ دُنیا د ډیرو خیزونو ژوند ده سره تړلے دے او نور بیشمیره خیرونه پکښې دی. یا لکه هوا چه دَ شر اړخ ئے (طوفان او بیا پرے اُونے د بیخه راګوزاریدل) کم او دَ فائدے اړخ ئے ډیر زیات دے په دے کا اُبو نه زیات دَ ډیرو خیزو ژوند ولاړ دے، او نور ډیر خیرونه پکښے، نو قدرت داسے اُکړه چه لږ شر ئے دَ ډیر

خیر د پاره پکښے پریښو، او ربه بیا او ورنه وو چه بخلے ئے کولے شوے او جماعت ئے نشوے سیزلے دے خو به بیا بخلے هم نشوے کولے او نه به پخلے داسے ګرمی وه چه په یخنۍ کښے پرځان ګرم کړے وے

(۴) ابن رُشد دے شبے دا جواب ورکړے دے، چه دُنیا کښے ټول شرُونه ځان له نهٔ دی بلکه خیر سره دَ تابع په ډول تړلی دی لکه غُصه بده خو ده لیکن که دا نه وے، نو چا به هم دَ قاتل مُقابله نشوه کولے او نه به ئے دَ خپل مال او عِزت حفاظت په هغه وخت کښے کولے شو کوم وخت چه چا په دے حمله کولے، شهوت خراب دے خو ښکاره غټه فائده ئے دا هُم ده چه دُنیا تر آباده ده او ټول انسانی نَسل هم په دے قائم دے د ملحدانو دَ شبهو لرے کولو نه پس مونږ دَ نوی فِکر په رڼا کښے د باری جل مجده دَ اثبات دلائل پیش کوو،

اول دلیل

دَ عالم وجود به یا باری تعالیٰ ته منسوب وی یا به مادے او دَ هغے حرکت ته بے له قصد او اِرادے او یا به مادے او ارادے ته منسوب وی خو سره دَ قصد او اِرادے، دے دریم صُورت هیڅوک قائل نشته نه دَ خدائے منونکی او نه نامنونکی ځکه چه مادیین په دے متفق دی چه ماده اراده نه لری اُس صرف دویم صُورت د بحث دَ پاره پاتے شو چه عالَم دِ مادے ته بے له قصده او ارادے اتفاقی طور منسوب وی، لیکن دا صورت هُم قطعاً باطل دے ځکه چه عالم کښی حکیمانه ترتیب موجود دے او په دے دَ قُدرت قوانین دلیل دے، په عناصرو او مرکباتو کښے نه ښه ترتیب شته، د نباتاتو او حیواناتو په تخلیق کښے مُرتب نظام شته دَ موسمونو او دَ شپے ورځے په تبدیلو کښے دَ ستارو په حرکاتو کښے یو خاص ترتیب دے، چه دَ مادے یا دَ هغے دَ حرکت مسادفه یا اتفاقیه نتیجه نشی

کیدے ځکه کچرې د کاغذ په لسو ځُل اچُول اُوګرځوئ دَ یو نه تر لسو هندسې اُلیکلې شي بیا په یو تهیله کښې واچولے شي او یو نابینا ماشُوم ته اُو ویلے شي چه دے نه یو یو ټکړه راوباسه نو که هغه کرورونه واره دا پرچې بیا بیا اُوباسی هیچرې به په ترتیب رانۀ وځي، دغه رنګ که د یو قصیدې بیلې بیلې جُملې او ټکي په یو بوجنګئ کښې واچولے شي او بیا د غسې یو ماشوم نابینا نه د هغې د راویستو او ویلے شي نو هیچرې به د قصیدې په اصل ترتیب رانۀ وځي اګرچه په کرورونو واره دغه بیلې بیلې پرچې راوباسی نو د دُنیا دا مُرتبه سلسله به د یو نابینا او بے شعوره مادې نه بے له قصد او ارادے څنګه ظاهره شي، د دے نه دا معلومه شوه چه د عالَم متعلق دوېمه صُورت "چه دا د یو حکیم خدائے په قصد او اراده ظاهر شوے دے" صحیح او معقول دے (قِصَّةُ الْاِیْمَانِ بَیْنَ الْفَلْسَفَةِ وَالْعِلْمِ وَالْقُرْاٰنِ لِاِبْنِ نَدِیْمِ الْجِسْرِ ص ۲۹۲)

دوېم دلیل نوے او زړه فلسفه په دې مُتفقه ده چه د عالَم ماده عِلم، شعُور او ژوند نه لری او په کائناتو کښې دا دَ ډیرې خیزونه موجودی، په ژوندی خیزونو کښې ژوند شته انسان عِلم او شعور لری په څناورو کښې شعور شته نوے تحقیق خو دا وائي چه بعضے اُونو بوټو کښے هُم شعور شته، نو دا څنګه کیدے شي چه دا خیزونه خود د مادے یا د هغې د حرکت نه پیدا وی او پخپله د مادې د عِلم، ژوند او شعور درے واړه نشه وی، حالانکه د نفی محض نه د اثبات وجود ناممکن دے، لهٰذا د کائناتو سرچشمه هغه ذات کیدے شي چه هغه کښې ذاتی ژوند او عِلم وی دا سې ذات صِرف هغه خُدائے کیدے شي چه اصل ژوندے علیم او حکیم دے،

درېیم دلیل دا انسانیت جوهر فکر او ادراک دے هغه چه په

اُونو بوټو کښے اُوده وو په څناورو کښې دے اړخ وا اړولو او په انسان کښې راوبیښ شو او بیا اُوچت مقصد ته اُورسیدو اُس د خاطا د دے ترقی سبب وی د عِلم الحیات مشهور ماهر ډاکټر لاټیپ مارګن "لیکي چه د دے ترقیٔ ظهور د دے خبرے دلیل دے چه د کائناتو د تخلیق اصل او بنیاد شته چه خُدائے دے ځکه چه ارتقاء (ترقیٔ) د پاره د منزل وجود ضروری دے، د عِلم تقاضا دا ده چه د کُوزنی عِلم رازونه په بَرنی عِلم کښې حل شوی وی، د طبعیاتو د پټو رازونو حل په علم الحیات کښے او کړے د پټو رازونو حل بیا په علم النفسیات کښې د دے د پټو رازونو حل بیا په علم تحلیل او تعلیل منطقی کښے او بیا د دے عِلم د پټو رازونو حل په مقامِ رُوحانی کښې وی۔

څلورم دلیل د انسانی عقل دا خُصوصیت دے چه هغه د ذیت نه کُلیّت را آخلی او جزبیّت او تصوُّریت پیدا کوی مثلاً انسانی اشخاصو نه نفسِ انسانی، حیواناتو نه نفسِ نباتی او بیا د عالمی ګنړوالی نه د عالَم نفسِ کُلّی را آخلی، دا نفسِ کُلّی (وحدت) الله دے چه ټول ګنړوالی هُم په ده ختمیږی (مطلب دا چه دا آخری وحدت دے د دے نه پس بل وحدت نشته (مترجم)

د باری تعالےٰ ثبُوت دَ سلفی دلائلو په رنړا کښې

پُوهېمه دلیل دے پُوهېمې دلیل ته موږ ښ د دلیل غرقی، ځکه وایو چه امام جعفر صادق رح نه چا د الله د وجود دلیل اُغوښتو نو هغه ورته اُوفرمائیل چه د دریاب کښې ستا کشتۍ ډوبه شي تا سره د هغې تخته قدرے نه وی او لامبو هُم نه درځي نو ستا به د بچ کیدو څه اُمید او وسائل اُوئیل چه وے نه، بیا امام موصوف اُوئیل چه کبچ کیدو ظاهری اسباب بیا هم د دے اُمید لرل کچا په آسرا خو به وی

دغه آسرا خُدائے دے، نو دا د باری تعالیٰ د هستئ نفسیاتی دلیل دے

دویم دلیل

دے دویم دلیل ته مونږ (دلیل فلکی) ځکه وایو چه امام ابوحنیفه رح یو سائل ته په ثبوت د باری تعالیٰ دا دلیل پیش کړے وو، چه یو بیړئ بخپله د یوے غاړے نه د دریاب بلے غاړے ته نشی رائے نو د ټول عالم دا دومره غټه بیړئ به بخپله څنګه چلیږی د دے عالم د غټے بیړئ په انتظام چلیدل د دے دلیل دے چه دد دے چلوونکے شته چه هغه خُدائے دے۔

دریم دلیل

دے دریم دلیل ته مونږ (دلیل توتی) ځکه وایو چه امام شافعی رحمه الله د اثبات باری تعالیٰ د پاره په دے طریقه پیش کړے وو چه د توت پانړے چه بزه اُخوری نو بچے کوی چه د دیبنمو چینجے اُخوری نو دیبنم ترے جوړیږی او د شهدو مچئ چه اُخوری نو شات ترے جوړیږی نو د یو څیزه د دے مختلف څیزونه جوړیدل د دے اقرار ته مونږ مجبوروی چه دا د هغے قادرِ مطلق کار دے کوم ته چه مونږ خُدائے وایو۔

څلورم دلیل

دے ته مونږ (دلیل صوتی) وایو، ځکه چه امام مالک دا دلیل داسے ورکړے وو چه هر کله د یو انسان آواز بل سره نه ملاویږی او د غه رنګ شکل هم، نو معلومیږی چه دا اختلاف د یو عظیم قوت کار دے کوم ته چه مونږ خُدائے وایو۔

پنځم دلیل

دے ته مونږ (دلیل بیضی) داسے وایو چه د چرګے اګئ نه بچے را اُوځی او د اګئ هغه مضبوط قلعه ماته کړی او د بچی د راوتو نه وخته چرګه هُم داسے په آګونا سته وی، چرګه د دے ګینا ستو پابندۍ د بچی د جوړیدو وخت معلوموول د اګئ د ماتولو وخت معلومیدل دا ټول الهامی کارونه دی چه خداوند

تعالیٰ په الهام چرګے او بچو ته اُښودل، دے نه د الله هستی ثابته شوه

شپږم دلیل

دے ته مونږ (دلیل نباتی) وایو ابونواس د قسمانقسم اُونو بوټو د هغے د قسمانقسم پانړو میوو او ګلونو نه د الله تعالیٰ په هستئ داسے دلیل نیولے دے چه د دے بوټو ماده یوه ده (یعنی اُوبه او خاوره) او بیا د دے نه عجیبه مختلف قسمه څیزونه پیدا کیدل دا ښائی چه دا د یو عظیم قوّت کارنامه ده کوم چه خدائے ورته ویلی شی،

دا ټول دلیلونه امام رازی رح په تفسیر کبیر جلد اول کښ نقل کړیدی مونږ نور هم واضح بیان کړه: سعدی رح فرمائی:

هر ورقے دفتریست معرفتِ کردگار		برگِ درختانِ سبز در نظرِ هوشیار

اووم دلیل

دے ته مونږ (لسانی) داسے وایو، چه په دنیا کښے دے وخت کنږے ژبے شته دا ژبے اولاد د مور پلار یا د خپل ماحول د خلقو نه زده کړی دی او دا سلسله تر آخره تلے ده تر دے چه د اول انسان د دنیا په باره کښ دا جواب ختم شی چه آخر هغه د چا نه ژبه زده کړه چه بغیر د ده نه بل هیڅوک د غه وخت کښ نه وو، نو دا به مجبوراً منلے شی چه دده ژبه الهامی وه او د دغے الهام کوونکی نوم خُدائے دے، اُس مونږ د باری تعالیٰ په ثبوت فلسفی او کلامی دلیلونه پیش کوو۔

د باری تعالیٰ د ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونه

۱: دلیل حدوثی: کائنات او عالم د دوه څیزونو نوم دے، یا به جسم وی یا به په جسم اودانړه بل څیز دا دواړه څیزونه

بالذات وي، او که بالواسطه له دوو حالتو به خالي نه وي حرکت او سکون، کچیرې جسم یا په دې ا دائره نو، خیزو نه په دوو وختونو په دوو ځایونو وي نو دا متحرک دې، او کچیرې په دوو وختونو په یو ځائې وي نو ساکن دې بیا دا دواړه د یو بل ضد دی چه حرکت راشي نو سکون ختم او سکون چه راشي نو حرکت ختم شي معلومه شوه چه دواړه حادث (نوپیدا) دي، دغه رنګې جسم او جسم سره تړلی نور خیزونه له دې دوو حادث حالتونو خالي نه وي بلکه دا به ور سره نښتي وي نو جسم او جسم سره تړلې خیزونه هم دغه په وجه حادث شو، د حادث د پاره محدث (پیداکوونکې) ضروري دې کچیرې هغه څیله هم حادث وي نو هغه د پاره به بل محدث ضروري وي او دې نه به تسلسل رد پیدا نې قصه جوړ شي دا سې کیدې نشي نو ضرور دا محدث به قدیم وي چه هغه خدائې دې او دې نه د خدائې وجود ثابت شو۔

۲: دلیل امکاني د هر خیز د رې حالته فرض کولې شي ممتنع الوجود چه د کیدو وجود نه وی لکه دوه په دوو کنې پنځه واجب الوجود چه د هغه وجود ضروري وي، یا ممکن الوجود چه کیدل او نه کیدل ئې دواړه ضروري نه وي لکه اوبه چه رنګ دا ئې هم کیدې شي او بې رنګه هم اوس عالم ممتنع الوجود ځکه نه دې چه دا موجود دې، او واجب الوجود هم ځکه نه دې چه ډیر خیزونه پکښې ختم شي او آخر به ټول هم ختم شي دا خوشه موږ په سترګو وینو او خه په قیاس معلوموو، نو عالم بیا ممکن الوجود شو د دې وجود هم ضروري نه دې او عدم وجود هم ضروري نه دې لکه اوبه چه د هغې رنګ ضروري نه دې کړا غلو پکښې نو د هغې وجه به

بهرنئ وی ځکه چه دا خپل هیڅ رنګ نه لري دا شان د عالم وجود ضروري نه وو، که موجود شو، نو دا د بهرنې علت نتیجه ده دا علت که ممکن وي، نو هغه د پاره به بل علت ته ضرورت وي او دا سې به تسلسل (د کې پیدا نې قصه) جوړ شي، چه محال دې نو فیصله دا شوه چه دا علت به ممکن الوجود نه بلکه واجب الوجود وي چه دا هم د خدائې دې چه د هغه وجود دا سې ضروري وي چه د بهرنې علت نتیجه نه بلکه هم د هغه د ذات دا سې تقاضا ده چه د عقل د رک پکښې نه لګي۔

۳: دلیل قیاسي د یو خیز بل ته چه نسبت اُشي نو دا دوه قسمه دې یا به دا دویم ترې خیز دا اصل خیز سره ورخت وي تر به نه جدا کیږي، لکه د اور نه ګرمي او تاؤ دې ته به (بالذات) وئیلې شي مطلب به ئې دا وي چه د اور ذات دا غواړي به ګرمي او تاؤ دور سره خامخا وي، یا به دویم د ګرمې خیز لازم نښتې وي کله به وي او کله به نه وي دې ته (ما بالعرض) وئیلې شي لکه و سره ګرمي چه کله پکښې په بهرنې علت (اور، نمر وغیره) راځي له پکښې نه راځي په دې ما بالعرض) خیز کښې د علت تپوس سکتا به دې ګرمې دی او په ما بالذات کښې د علت دا سې تپوس نشي کید ې چه اور ولې ګرم دې وقیاس مطابق د کائناتو وجود او په ما بالعرض، ځکه چه کله پکښې یو خیز وي کله پکښې نه وي کله ئې په وي کله نه وي، نو دلته دا سوال خامخا کیږي، چه دا کائنات موجود دي د دې جواب به دا ورکولې شي چه کا د دا سې ذات نامه ده چه هغه واجب الوجود دې وجود د هغه ذاتي او ضروري دې، او هغه ته رب العالمین وئیلې شي دلته بیا بل سوال (چه الله موجود دې) دا سې ختم شي لکه دا سوال ختم شي چه اور ولې

کړمدے، نو په دے دلیل د باری تعالیٰ د ذات او صفات دوارو ثبوت کیږی، مثلاً انسان او د انسان ژوند، علم، لیدل، آوریدل، قدرت، کلام او اراده ټول "ما بالعرض" دی، چه د دے فیضان د پاره د "ما بالذات" او د ذاتی سر چشمے ضرورت وی، نو د انسان بلکه د ټول عالَم د وجود د پاره وجود. د باری تعالیٰ او د صفاتو د پاره صفات د باری تعالیٰ سرچشمه او خزانه ده چه هغه "ما بالذات" واجب الوجود دے

۴، دلیلِ اتقانی

په کائناتو کښے حکیمانه قوانین شته، چه د هغے په زور علتونه د معلولاتو او اسبابونه د مسبباتو علم راځی، دا حکیمانه قوانین دومره وسیع دی چه د ما... نه تراوسه د سائنس په ذریعه څومره قوانین معلومه شوی دی د اد هغو قوانینو په نسبت چه تراوسه لا معلومه هم نه دی ډیر کم دی، بلکه د دے معلومه قوانینو نسبت نا معلومو قوانینو سره داسے ده لکه د یو څاڅکی چه سمندر سره دے هم هغه وجه ده چه په سائنسی قوانینو کښی ترقی لا تر اوسه نه ده، بلکه دا حکیمانه قوانین کم و... نو سائنسی ترقی به تیه ورا ره وه ځکه چه سائنس د قدرت د قوانینو معلومول او ښکاره کول تومر دے، دا ښکاره خبره ده چه دا بے حده او بے حسابه حکیمانه قوانین د قادر مطلق حکیم کیدے شی هغه خدائے دے، د ا هیچرے د مادے کار ځکه نشی جوړیدے چه هغه څخه د علم، شعور، حیات او حکمت نه نشته ده،

۵: دلیلِ حُبّی

د شاه رفیع الدین نوّر الله مرقده، د رسالے "المحبّة"، نومے رسالے مطابق د ټولو کائناتو په خمیرا کښی محبت آخلے شوے دے؛ او خصوصاً په انسان کښی ډیر زیات محبت شته بیا د دے محبت دوه قسمه دی:-

(۱) یو محبتِ ناقصه :- (۲) دویم محبتِ کامله :-

ړومبے قسم د مال او اولاد محبت دے، او دویم قسم د الله محبت دے ټول مذهبونه د الله په محبت قائم دی، دے نه معلومیږی چه محبتِ الٰهی په فطرت کښی داخل دے، محبّت د موجود سره کیږی، مثلاً مونږ خپل ذات یا مال او اولاد سره محبت ځکه کوو چه دا موجود دی نیشت سره محبت هم معنی نه لری د محبتِ ناقصه دا حال شو چه د هغے محبوب موجود وی نو د محبتِ کامله د پاره محبوب موجود نه وی! ضرور موجود دے دا هم د وجودِ باری تعالیٰ دلیل شو، او د الله محبت نه کامل ځکه وبیلو شی چه د محبتِ ناقصه ټول محبوبات لکه مال اولاد وغیره په محبتِ الٰهی قربانولے شی:-

۶: دلیلِ التجائی

دُنیا ظلم نه ډکه ده، او په هره زمانه کښے د مظلومانو شمیر د ظالمانو نه ډیر زیات وی، نو انسانی فطرت د ظاهری ټولو اسبابو او ذریعو نه نا امیدی کښے د خپل زړه مضبوطولو د پاره او د خه نا امیدی په امید کښی بدلولو د پاره یو غیبی قوّت سره د رابطے او تړون پیدا کولو کوشش کوی چه هغه د ټولو نه بالا او قادرِ مطلق وی او حالات بدلول د هغه په قابو کښی وی داسے قسم التجاګانے دُعاګانے او زاری په ټولو مذهبونو کښے شته چه د ذاتِ الٰهی د وجود دلیل دے:-

۷، دلیلِ ترتیبی

ټول کائنات په ترتیب دی، یخنی ګرمی شپه ورځ، سپرلے او خزان، د ستورو حرکت د حیواناتو او نباتاتو نشو ونما ټول په ترتیب دی، دا ټول د یو حکیم ذات د موجودیت ځکه دلیل دے چه د هر ترتیب

ترتیب ورکوونکے وی، دَ دیوان حافظ دَ الفاظو ترتیب دا ښائی چه دَدے ترتیب ورکوونکے شته الفاظ پخپله یو بل سره ترتیب نځوری همدغسے دَ کائناتو دا عجیب او حیران کن ترتیب دا ګواهی ورکوی چه دلته یو عظیم ترتیب ورکوونکے شته چه الله دے او هُم دا دَ الله تعالیٰ دَ هستۍ دلیل دے،

۸: دلیلِ شعوری دا جهان یو لوئے عمارت دے چه دَدے هره پُرزه دَ حکمت ډکه ده او دا دلیل دے چه دَ دے بانی او معمار دَ عقل او شعور خاوند دے نو بیا دَدے نسبت بے شعوره مادے ته کول دا نے نامعقوله دے لکه دَ ره کسان په یو بیابان کښے یو بنا شسته کوته بیا مُوی هغه ته دوا ړه ور نوعې هر شے پکښے موجود په ترتیب پروت وی اُس دا دواړه کسان په دے خپل خیال بنکاره کوی یو وائی چه دا هر څه پخپله شوی دی کچه خښتے پخپله جوړے شوے بیا پخپله پخے شوے او پخپله راغلو، بل شو خښتے پخپله ورغلے پخے شوے پخپله بیا یو ځائے شوے دیوالونه چتونه وغیره پخپله جوړ شو قالینونه پخپله جوړ شو ګلونه وبڼونه پخپله وریځ دا اُوته یو ځائے شوه پخپله رنګ اُبو راغے دا پکښے پخپله رنګ شوه او بوټی کالونو پر پخپله اُشوا او قالین تر تیار شو. او بل وائی چه دا بے نه ده دا ټول پخپله نه دی شوی کا دَ ماهر انجنیر او کاریګر د یو هے او فکر نتیجه ده لُومړے دَ عمارت نقشه ئے په ذهن کښے تیاره کړه، بیا ئے ضروری څیزونه او سامان راجمع کړو او په ماهرانو او کاریګرانو ئے دَ نقشے په مطابق جوړ کړو اُس دَدے دواړو بیان چه دَ عقل په عدالت کښے پیش شی نو فیصله به دا وی چه لُومړے سړے لیونے دِماغ خراب دے او دویم

سړے عقل مند دے دَ لُومړی بیان څوپټ غلط او دروغ او دَ دویم بیان بالکل رِشتیا او صحیح دے دغه رنګ دَ جهان دَ عمارت باره کښے دَ مادّه پرستو بیان دَ لُومړی کَس په شان دروغ او غلط دے او دَ مؤمن او خدا پرست بیان بالکل صحیح او رِشتیا څنګه چه او عاقلانه دے. لهذا دَ عقل په موجب دَ جهان دَ عمارت دَ پاره دَ خدائے وُجود ډیر ضروری دے او پخپله دَ جهان دا عِمارت دَ خُدائے دَ ذات، صِفاتو او کمالونو دَ ثبوت یو غټ دلیل دے

۹: حیاتی دلیل په دُنیا کښې ژوندی مُونږ وینو کوم چه شته مُونږ ژوندی یُو ډیر نور څیزونه ژوندی دی، نو دا دلیل دَدے خبرے دے چه دَ دے عالمی حیات (ژوند) دَ پاره یو دَ ژوند سرچشمه او بُنیاد شته چه دا حقیقی او اصلی ژوندے ذات هُم دَ ربّ العالمین دے.

۱۰: ذِکری دلیل دا الله په ذِکر کښې کامِل خوند، دَ انجذاب انبساط او دَ زړه دَ اِصلاح نښے شته، دَ نیشت په ذِکر کښې خوند خولا څه کوے دَ سَرَه ذِکر ئے وی نه، نو دغه نه معلومیږی چه دَ الله ذات موجُود دے

۱۱: دَ اِطلاق دلیل دَا قانون دے چه دَ هر مُقیّد دَ پاره دَ مطلق وُجود ضروری دے ځکه چه دَ تقیید او تحدید مطلب دَ وسیع او مُطلق څیز نه یو څه ورا او مُقیّد څیز حاصلول دی، مثلاً دَ زمکے حد بندی هله کیږی چه وسیع زمکه موجُود وی دَ کائناتو ټولو وُجود محدود دے چه زمان او مکان په حدودو کښے بند او راګیر دے دَ پاره دَ حدودو، قیودو او دَ مکان او زمان نه بالاتر دَ یو هستۍ ضرورت دے او دا صرف دَ ربّ العالمین ذات دے

وجود دَ باری تعالیٰ او قرآن مجید

قرآن دا ښائي چه دَ خدائ اقرار دَ انسان په فطرت کښې داخل دے
دَ علم الانسان دَ ماهرانو دَ متفقه فیصله ده، چه کوم وخت دَ علومو
فنونو او تهذیب وجود نه وو او انسان په فطری حالت کښے وو نو
هغه دا سے وخت کښې هم دَ خدائے عبادت کړیدے، دَ یو مشهور محقق
مکس مولر، په کتاب سر الکلام کښې دا خبره نقل ده چه "څو بزرا سلافو
دَ خدائے پاك په وړاندے هغه وخت سر ټیټ کړیوو چه دَ خدائے
پاك نوم ئے هم نه وو زده، دَ جسمانی خدائے یعنی دَ بُت عبادت
دیګه پس دا سے پیدا شو چه اصلی انسانی فطرت دَ مثالی صورت
په پرده کښې پټ شو ... هم دغه وجه ده چه دَ دُنیا دَ تاریخ معلومه
سره د دنیا په هره برخه کښې دَ خدائے عقیده موجوده وه. اتوری
مصری، کلدانی، یهود، اهل فینیشه ټول دَ خدائے قائل وو"
پلوتارک وائی چه دُنیا ته اُګوره، په ډیرو ځایونو کښې قلاګانے
کار خانے، سیاست، علم، فن، کار کسب، دولت به نه وی لیکن
خدائے به هر ځائے کښې موجود وی،، دَ وحی او الهام منکر دَ فرانس
یو مشهور فاضل رفولتیر، وائی چه زرد شت منو سولن، سقراط
تولو دَ یو سردار، یو منصف او یو خدائے عبادت کولو، هم دغه
فطرت دے، چه قرآن ئے دا سے بیا نوی:-

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ : څه وخت چه خدائے دَ بنی آدم
ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ دملا نه دَ هغه نسل را اُبنکواه
عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا او پخپله ئے هغوی په دے ګواه
بَلَىٰ شَهِدْنَا (سورة الاعراف ایة ۱۷۲) کړل چه آیا څه ستا سو خدائے
نیم نو ټولو وئیل چه او ته مونږ ګواهان یو،

لیکن دَ خارجی اسبابو او اثراتو نه کله دا فطری احساس دباؤشی نو
بیا قرآن ځائے په ځائے دا فطرت خبر داره کړو،
أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (القرآن) (آیا دَ خدائے په باره
کښې هم څه شك کیدے شی، کوم چه دَ آسمان او زمکے موجد دے؟)
په خود دَ خارجی اسبابو نه دا ... فطری احساس دومره دباؤشی چه
بیا زے دَ خبر دارئ اشاره ورله کافی نه وی په دے وجه قرآن دَ
تجربو او دَ حِس په بنیاد دَ خدائے په وجود استدلال کړے، دَ انسانی
تمیز او پوهے دَ شروع نه، انسان ته چه کوم یقینی او حسّی !!
مقدمات علم وی هغه دا دے، چه کله هغه څه خیز په ترتیب او
تنظیم بیا موږی نو دَ هغه یقین راشی چه چا عقلمند ذات دا ترتیب
و تنظیم ورکړیدے او دَ بے ترتیبه خیزونو دا اندازه اخلی چه
دا خیزونه پخپله را یو ځائے شوی دی دَ حافظ یا نظامی دَ شعر بے
ترتیبه الفاظ یو معمولی انسان ته ورکړه هغه چه ئے سل واره وارو
اړوی نو هم به ترپه اتکل دَ دوی هغه شعر پخپله جوړنشی
حالانکه هم هغه الفاظ دَ شعر وی خو صرف دَ ترتیب ورکولو کسر
پکښے باقی وی نو دا به کله اُشی چه دَ دُنیا دا په ترتیب نظام دِ
پخپله جوړ شوے وی، قرآن مجید دَ خدائے په وجود دا سے استدلال
کړے دے:-

① صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۚ [1] دا دَ خدائے کاریګری ده چه
هر شے ئے په پخه جوړ کړیدے،
② مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ۖ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ○ [2] دَ رحمٰن په پیدا او ښت کښې به ناسو
څه فرق اُنه وینئ بیا بیا هم اُګورئ
سورة ملک آیة ع۳

چه دَ دُز پکښې څرته ښکاری؟

(۳) خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهٗ تَقْدِيْرًا — (خدائے پاک هر یو خیز جوړ کړو، او بیا ئے د هغې یو اندازه مقرر کړه)
لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ط — (د خدائے په پیدا او بنت کښے
لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ۝
هیڅ تبدیلي نشي کیدے) (د خدائے په طریقه کښ به ته هیڅ تبدیلي نه مومے)

په دے آیتونو کښ قرآن د جهان درے صفته بیان کړیدي (۱) کامل او بے نقصانه دے (۲) په ترتیب او مناسب دے (۳) د داسے اصولو او ضوابطو پابند دے چه څوک ئے ماتولے نشي:-

ن چه تحقیقات آخري حد ته رسیدلي دي او د کائناتو په سوونو رازونو بنکاره شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان په ډیر شو او فکر سره د خدائے د ثبوت هم د استدلال پیش کوي:-

ارسطو د خدائے د وجود، د هغه د توحید او د قیامت قائل وو (ملل ونحل د شهرستاني جلد ۲ ص ۳۹۸)

(۱) ملټین ایه ورډ وائي چه انسان هغه وخت حق دق شي چه داسے خلق اوویني چه هغوي داوائي چه د ناطق او مکرم مشاهدانو غونده عجائبات په لیدو هم داوائي چه دا صرف د بخت او اتفاق (رنچله) د پیدا کیدو نتیجه ده، دا فرضي احتمالونه او عقلي ګمراهئ کومه وله چه خلق د علم محسوسات، تومر لیپنے دے د علمِ حقیقي بالکل باطل کړے دے، فزیکل سائنس پوهیدونکي هیچرے په دے یقین نشي کولے،

(۲) هربرټ اسپنسر لیکي، دا رازونه چه موږ په ورځ تر ورځ تو دم باریک کیږي هر کله چه موږ په هغې زیات بحث کوو، نو دا به خامخا منلے شي چه انسان د پاسه داسے یو ازلي او ابدي قوت موجود دے چه د هغې موجبه دا ټول خیزونه موجود دیږي؛

(۴) پروفیسر لینه وائي، کوم لوئے خدائے چه ازلي دے، د ټولو خیزونو عالم دے په هر خیز قادر دے، د خپلو کاریګرو په ذریعه ئے په وړاندے داشان جلوه ګر دے چه څه حیران او بیخوده شم (الکلام جلد ۲ ص ۵۶، ۵۷)

د باري تعالىٰ توحید

په کومو دلائلو چه د خدائے د وجود یقین راځي هم هغه د خدائے د یووالي دلائل هم دي، عالم ډیرے برخے بنکاري خو حقیقت کښ هغه یو خیز دے، لکه څنګه چه د انسان اندامونه مثلاً سترګے غوږونه خوله لیدو ډیر بنکاري لیکن هغه حقیقت کښ یو خیز (انسان) دے اُس د دے پیدا کوونکے او چلوونکے هم یو ذات دے دوه نه دي نو د دوو نه به زیات څنګه وي، څکه چه یو خدائے انتظام چلولے شي، نو بل خدائے بیا بیکاره شو او بیکاره خدائے کیدے نشي او کچرے دواړه هم انتظام نه شو چلولے نو دواړه خدایان څکه نه شو چه دواړه به بے وسه وي او بے وسه خدائے موږ ته چرته نه دے لیدلے، کچرے دواړه مختلف نظامونه چلوي، نو عالم به تس نس شي او کچرے دواړه یو نظام چلوي نو بیا هم عالم څکه به ۲ وړ د او ختم شي چه د عالم حقیقت یو دے او چلوونکي د یو حقیقت دوه یا زیات څنګه نشي کیدے چه د وجود او ذات په مینځ کښ داسے نسبت وي، لکه د ظرف او مظروف مثلاً پنجره او مرغه، اُس کچرے یو خدائے یو ذات ته یو وجود ورکوي او بل خدائے هم دغه ذات ته بل وجود ورکوي، نو دغه یو ذات به د یخه ختم شي، لکه چه یو پنجره کښ دوه مرغے ورامنده شي نو هغه شلیږي او پنجره پاتے نشي، د غه رنګ د دواړو خدایانو په دخل ورکولو د عالم تباهي ده او کچرے بل خدائے هیڅ دخل نه ورکوي نو دا بے بیکاره

او عاجز خدائی نه وی بل دا چه د اتفاق ضرورت هله وی کوم ځائے کښ چه د اختلاف نه ضرر پیدا کیږی کچرے دوا ړه خدایان وی نو ضرورت او حاجت د اتفاق به ورته نه وی او نه به ورته د ضرر ویره وی، ځکه چه دا دواړه کمزوری د خدائی خلاف دی، نو دواړه خدایان به خامخا پوره تصرف کوی او کامل دخل به ورکوی، نو اوس موږ وئیلی دی چه کچرې دوی دواړه مخالف تصرف کوی نو هم عالم تس نس او کچرے موافق کوی نو هم عالم تباه برباد ځکه چه دوه منیزه بو جئی کښ دوه تنه ځان ځان له دوه دومنه غله اچوی نو هغه به پرق اوشلیږی، دا دلیل قرآن دا سے بیان کړے دے:-

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا: کچرے زمکه آسمان کښے ډیر خدایان وے، نو دواړه به برباد شوی وو (سورة انبیاء آية ۲۲)

هُم دغه وجه ده چه دعوی د توحید په ټولو مذهبو نو کښ شته مشرک قومونه هم یو ذات قادر مطلق منی:-

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ط (سورة لقمٰن آية ۲۶): کچرے د مشرکانو نه تپوس اوکړے، چه آسمانونه او زمکه چا پیدا کړی دی نو خامخا به دا وائی چه الله پیدا کړی دی عیسایان (مشرکان) منی درے خدایان خو وائی، چه دا درے واړه یو دی خبره غلطه ده خو بیا هم حقیقی ګنړ والے هغوی هم نشی برداشت کولے، باری تعالی سره په صفتونو فعلونو او عبادت کښ دوی نورشیونو هم شریک کړل، ځکه د کامل توحید نه محروم شول، په ټولو مذهبو نو کښے یوازے اسلام دا سے مذهب دے چه هغه د باری تعالی توحید

د هر قسم شرک د بوټینونو نه پاک کړو:-

د شرک مذمت

(۱) شرک د مغفرت جوګه نه دے، إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ (سورة النساء آية ۱۱۶)

(۲) په مشرکانو جنت حرام دے، إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ط.

(۳) د مشرکانو ټولے نیکئی برباد دی: وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (سورة الزمر آیت ۶۵)

(۴) د مشرک د پاره د بخښنے دعا جائز نه ده، مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (سورة التوبه آیه ۱۱۳)

مشرکین هم د الله په ذات او د عالم په خالقیت کښ د ه سره په شریک نه منلو متفق دی، لکه چه شاه ولی الله رح ښکاره فرمائیلی دی

مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کړیدے،

مطلب دا چه د الله په صفاتو او په فوق الاسباب افعالو او عبادت کښ ئے ورسره لوړے مقدسے هستیانے شریکے کړے خو د اسلام او قرآن لوئے خصوصیت دا دے چه دوی د باری تعالی توحید د هر قسم شرک د بوټئ نه پاک کړو ترد ے چه د ما فوق الاسباب نفع او ضرر مرکز ئے یوازے د رب العٰلمین ذات ګرځولو، قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ط (سورة اعراف)

حاضر او ناظر ئے یو ذات خداوندی اوګرځولو، وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ (سورة الحديد آية ۴)

عِلمِ غیب ئې صِرف ذات خداوندی سره خاص کړی دی، قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ ‎(سورة النمل آية ۶۵)

د مُشکِلاتو حَل کولو د پاره ئې بلل هم هغه سره خاص کړل :-
فَلَا تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ‎(سورة الجن آية ۱۸) :-

هر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مَدَد غوښتل ئې هم د الله ذات سره خاص کړل :- اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ‎(سورة الفاتحة آية ۴) :

تر دې چه سجده تعظیمي ئې هم الله سره خاص کړله، کوم چه نورو دینونو کښې د غیر الله د پاره جائز وه اَنَّ الْمَسٰجِدَ لِلّٰهِ :-
‎(سورة الجن آية ۱۸)

نذر لغیر الله، قسم بغیر اسم الله، طواف لغیر بیت الله ئې بند کړو او دا ئې د شرک ټول دروازې بندې کړې، حقیقت دا دے چه د خُدائے د اِقرار نه په زړه چه کوم اخلاقي اثر غورزیږی هغه بغیر د دې توحید کامل نه نشي کیدے، د اِطاعت، انقیاد، اِخبات، خُشُوع، استقلال، توکل او اِخلاص حالت په زړه هله طاری کیدې شي چه دا خیال او اعتقاد ئې وی چه خُموږ د ټولو حاجتونو، ضرورتونو، اُمیدونو، غرضونو او مقصدونو هم یو مرکز دے، دا شان د آزادئ، زړورتیا او بے نیازئ صِفتونه د دے توحید کامل نه بغیر نشي پیدا کیدے کوم کس چه د یو ذات نه سِوا بل څوک حاجت روا گڼړی د هغه سَر په هره آستانه د ټیټیدو د پاره تیار وی

نبوّت

د نبوت لغوی بُنیاد کچرے (نَبَاٌ) خبر، وی، نو د نبی) شرعی او عُرفي معنیٰ په د الله له طرفه خبر ورکوونکے وی، او کچرے د نبوة په معنیٰ د (رفعة) نه منقول وی نو د نبی معنی به د ټولو نه لوړ او اُوچت شان والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق، نه منقول وی، نو مطلب به ئے دا وی چه پیغمبر ع الله ته د رسیدو لار او وسیله ده، په اوومبی صورت کښې مهموز اللام او په آخرو دوو صورتونو کښې به معتل اللام وی، د اشاعِرَه و نه د مُواقِف" شارح د نبی، شرعی او اصطلاحی تعریف دا نقل کړے دے،

مَنْ قَالَ لَهُ اللّٰهُ اَرْسَلْتُكَ اِلٰى قَوْمٍ، نبی هغه څوک وی، کوم ته اَوْ اِلَى النَّاسِ جَمِيْعًا :- چه الله دا فرمائیلی وی، چه ته ما یو قوم یا ټولو خلقو ته پیغمبر لیږلے ئے :

د نبی اوومبئ دوه لغوی معنیٰ امام راغب رحمه الله په مُفردات کښې لیکلی دی، د نبی یو څو خصوصیات دی چه په هغې د غیر نبی نه جدا گیږی

د نبوت خصُوصیتونه

(۱) یو انسان د نبوت د عهدے د پاره چُونړ کول د الله کار دے، دا عُهده وَهبی ده کسبی نه ده، الله تعالٰی په ظاهر باطن په حال او مستقبل پوره خبردار دے چه هغه کوم انسان ته د نبوت فرض په غاړه کوی نو د هغې فرض ادا کولو په هغه کښې کامل قابلیت او استعداد موجود وی اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ (الله ښه پوهیږی چه د پیغمبری منصب چاله ورکول په کار دی :-

(۲) د نبی علوم هم وِهبی وی کسبی نه وی، هغه د زمکے د کوم اُستاذ نه زده کړه نه وی کړی، بلکه د آسمانی اُستاذ نه که د آسمانی علوم زده کړه کړی وی، او د زمکے په تعلیم کښې هغه اُمی (نا لوستے) وی امام غزالی رح د احیاء العلوم په اوومبی جلد کښې د عقل د مرتبو د فرق دا سے بیان کړے دے چه د خلقو د عقل مرتبے مختلفے دی

بعضې ډېر غښتلي وي چه په ښوونکو هم زده کړه نشي کولے، او بعضې تېز ذهن والا وي چه په ښوونکو نه زده کړه کولے شي او بعضې هغه حضرات دي کوم چه د انساني ښوونکي نه بغیره خپل ذهن په زانګو علوم حاصلوي او دا پیغمبران علیهم السلام دي.

(٣) په شکل و شباهت او په خوئ خصلت کښې د نورو نه ممتاز وي بخاري وغیره کښې دي:-

كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. نبي علیه السلام په صورت أَحْسَنَ النَّاسِ خَلْقًا وَّ خُلُقًا. او سیرت کښې له ټولو خلقو بهتر وو:-

(٤) په علم او عمل دواړو کښې کامل وي، د علم کمال ئے دا دے چه کښې غلطي نه وي او د عمل کمال ئے دا دے، چه ګناه ترې نه کېږي او د عبادتِ الٰهي د حد نه تېریدل د ده په عمل کښې نه وي، نبي د اُمت د پاره د عمل نمونه وي:-

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. نو څوک چه ګناه نه پاک وي او د خپل عمل غلطه نمونه نه وړاندې کوي، لکه انسان چه د خپل ځان د پاره دغه شان دي ته غلطه نمونه نه وړاندې کوي، الله تعالیٰ چه نبي د عمل نمونه راولیږله نو په هغه کښې د غلطۍ او ګناه څخه امکان کېدے شي؟

(٥) نبي علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوي، مطلب دا چه څوک د هغه تربیت کښې راشي نو هغوي په علم او عمل کښې کامل جوړ شي د هغوي د علم او عمل شان د نورو ټولو خلقو نه بلند او ممتاز شي.

(٦) د نبي د تعلیم او عملي ژوند نه دا ښکاره معلومیږي چه د دے اصل مقصد عام مصالح دي یعني د دے په وړاندې د یو کس یا د ټبر او ټولي د فائدے په ځائے به عمومي فائده وي.

(٧) د نبي اُوم خصوصیت دا دے، چه د نبي معاشي ژوند او اخلاق کردار د بے مالئ او مالدارئ په دواړو صورتونو ټولو کښې یو شان وي کوم خوراک، سېناک استوګنه او اغوستنه چه د بے مالئ په حالت کښې ئے وي هم هغه ئے د مالدارئ په حالت کښې وي، کومه عاجزي او خاکساري چه د بے مالئ په حالت کښې وي هم هغه ئے د مالدارئ په حالت کښې وي لکه چه د حضور علیه السلام او نورو پیغمبرانو علیهم السلام، د ا ثبوت د تاریخ په پاڼو کښې محفوظ دے ګویا که پیغمبران علیهم السلام په عوامي مفاد و خپل ذاتي مفاد، قربان کوي، او د غلبے او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوي د عجز و نیاز د بندګئ د شان او د هغوي په تواضع هیڅ اثر نه پرېوزي، د پیغمبرانو علیهم السلام د زړه او روح خداداد پاکي او صفائي د هیڅ ماحول نه خرابېږي او کمزوري نه دے مطلب دا شو چه عامو انسانانو نه د هغوي فطرت مختلف دے.

(٨) د نبي په ژوند کښې د تصنع تکلف، نمائش، خپلے لوبئ او د ځان ښکاره کولو هیڅ نښه نه وي، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات د پاره نه بلکه د رب العٰلمین د ذات د پاره وي، هغه خو د خپل ځان حق معاف کوي، لیکن د الله حق نه معاف کوي.

(٩) نبي د الله د فرمانبردارئ عملي نمونه وي، هغه په ښکاره او پټه په دننه او بهر دو ستانو او دښمنانو سره، په قهر او په خوشحالئ کښې بلکه په هر حالت کښې د رضائے الٰهي د لارے نه لږ ذره هم نه اوړي د کمزوري حالاتو او ځاني کیفیاتو د هغه په استقامت کښې څه نقص نشي راوستے کولے یا کښې د الله رضا او د شرعے تابعداري د هغه په خمیر کښې اخلے شوي وي.

(۱۰) د هغه په ذریعه دِ دے د پاره عجائبات او معجزات ظاهریږی چه د هغه د نبوت تائید پرِ اُوشی. په شرح مواقف کښے د معجزے اُوه (۷) شرطه لیکلی دی:-

(۱) دا به د خدائے فعل وی (۲) د عادت خِلاف به وی، (۳) د هغے مقابله به نشی کیدے (۴) د نبوت دعویدار نه به ظاهریږی (۵) د دعوے موافق به وی (۶) بل نبی نه به دروغژن نه وائی (۷) د دعوے کولو نه به وړاندے وی (طبع نولکشور صفحہ ۲۶۶ تا ۲۶۷)

د معجزے اُصولی قسمونه دوه دی (۱) معنوی مُعجزه د خاصانو د پاره (۲) حِسی مُعجزه چه عوامو د پاره وی د حضور علیه السلام معنوی معجزه قُرآن دے، او حِسّی معجزه ئے شق القمر، تکثیر طعام و میاه (یعنے خوراک څښاک زیاتول) او د ښاروونو او ونو او څارویو خبرے کول دی.

په معجزے، کرامت او سحر کښ بیلتون

معجزه او کرامت دواړه د الله کارونه دی، معجزه له پیغمبرانو او کرامت له وَلی، ظاهریږی دواړه اختیاری نوی په اکتساب حاصلولے نشی، ښودنه او زدکړه ئے نوی، د دے دواړو سبب صِرف د الله اراده وی، په خلاف د سِحر چه د هغے معنے د لغت امامانو او مُفسّرینو داسے بیان کړی ده، مَادَقّ مَأْخَذُهُ وَلَطُفَ، یعنے کوم فعل او عمل چه په مخفی اسبابو بناوی هغه سِحر دے، د سائنس بعضے موجوده مصنوعات هُم د سحر په تعریف کښ داخلیدے شی، ځکه چه د انسانی فعل دے، د انسان په اختیار کښ دے په ښودنه او زده کړه، کسب او اکتساب، په مشق او تجربه حاصلیږی دے نه علاوه عادی اُمور دی د دے اسباب لکه د عام کار کسب داسے ښکاره او ظاهِرږی

چه عام خلق پرِ هُم پوهیږی، کچرے له د دروغژن نبی نه خِلاف عادت کار ظاهرشی نو دا به معجِزه نه وی، بلکه په استدراج او سحر کښے به ځکه داخل وی، چه د هغے مخفی هغه اسباب موجود وی کوم چه مادی وی او که غیر مادی وی، خو تعلیمیافته او مشق کوونکی خلق ئے اِستعمالوی، ،، عبد الله المقنع یا زردشت نه کچرے داسے کارونه صادر شوی وی، نو هغه هم په دے قِسم کښ داخِل دی، لکه چه د شیخ الاشراق او سکاکی نه هم داسے اُمور ښکاره شوی دی چه د نبوت دعوی ئے نه لرله (تاریخ کښ شته) د غه رنګ د ابُوالطیب المتنبیؒ او د نورو متنبیانو نه هم داسے کارونه ظاهر شوی دی دا ټول سِحر، استدراج تجربو او تعلیم سره تعلق لری مثلاً د شپونکی په لاس اچولو د شیخ الاشراق لاس د اُوږدیدو بیلیدل او د شپُونکی تګ نه پس بیا لاس جوړیدل چه په حقیقت کښے لاس نه وو بلکه رُومالوو، او لکه د سکاکی چه بعضو اد کښواو د داسے بندکړو چه یو تغرے هم نه ګلیدو، د طاش کبری زاده روحی نه نقل دے (بحوالہ مسلمانوں کا نظامِ تعلیم وتربیت گیلانی جلد ۱ صفحہ ۳۱۲ حاشیہ) ابن سینا په آخر د اشارات په یو باب کښ اګرچه د خوارقو د خِلافِ عادت خیزونو طبعی اسباب هم بیان کړیدی او په تفهیمات کښ شاه ولی الله رح وائی إنّمَا الْمُعْجِزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوغُ فَبَايَنَتْ سَائِرَ الْأَسْبَابِيَّاتِ،، اُو خوارق ئے په ممتاز اسبابیاتو کښے شمیر کړیدی لیکن د هغه مقصد خوارِق پوهے نه تِیزدے کول اُو دائے مقصد نه دے چه دد ے درجه د عامو اسبابیاتو په شان کسبی او مشقی ده..

د نبوت حقیقت

(۱) د نبوت حقیقت خو الله تعالی پیژنی یا پخپله نبی لیکن د دے شکل

په ذهن کښې راو ستو د پاره امام رازي رحمه الله په (مطالب عالیه)
کښې چه څه لیکلي دي د هغې خلاصه داده. چه انسان کښې دوه طاقت
دي، (۱) د خیر او شر معلومول (۲) او دویم د خیر د عمل کولو او د شر نه
د بچ کیدو طاقت، د رومبي طاقت نوم قوّتِ نظري دے او د دویم
طاقت نوم قوّتِ عملي دے د دے دوارو قوّتونو په لحاظ د انسان
درې قسمه دي؛

(۱) یو هغه خلق چه څپله په دے او صافو کښې ناقص وي:-
(۲) بل هغه خلق چه څپله خو کامل وي لیکن د ناقصانو تکمیل نشي کولے
(۳) بل هغه خلق چه څپله هم کامل وي او ناقصان هم کاملان کولے شي
د کمال بیا مختلفې درجې دي د دے آخري حد دادے چه قوّتِ نظري
دومره کامل وي چه د ده په څه علم راشي نو هغه دِ بالکل صحیح وي او
غلطۍ امکان هډو یکښې وي نه او د قوّتِ عملي د کمال آخري حد دادے
چه هغه ته دِ داسے قوي ملکه حاصِله وي چه څپله ترینه کارونه صادر
او بدۍ د صادِریدو امکان ترینه وي، کوم یو انسان ته چه د نظري
او عملي کمال دا انتهائي درجه حاصِله وي هم دغه پیغمبر او نبي وي
(۴) امام غزالي رحمه الله تعالی، په (معارج القدس) او (المنقذ مِن
الضّلال) کښې د نبوت په حقیقت د پوهے له پاره چه کوم تقریر کړے
دے د هغې خلاصه داده چه انسان د پیدائش په وخت جاهِل وي
د ټولو نه رُومبے په هغه کښے د لمس قوّت پیدا کیږي چه په گرم، یخ
او سخت پیژني، بیا په ده کښې قوّتِ حاسّه و باصره پیدا شي چه په
رنګ او مِقدار پیژني بیا ئے د اوریدو او څکلو قوّت پیدا شي چه
هغه آوازونه او مزے پیژني او په دے د محسوساتو حد ختم
بیا یو نوے د تمیز دور شروع شي چه په هغې دے د هغه څیزونو

ملاوی، چه په کوم وخت ده لاس ته رسي دا دور په اوم کال د عمر
شروع کیږي په دے دور کښې دے خپل، پردي د خوراک څکاک قابل
پیژندنه او پیژني، بیا د عقل زمانه راشي چه په هغې انسان ممکن،
خیال، صحیح او غلط پیژني اُس د دے نه وړاندے یو بله داسے درجه
د عقل رسائي هغلته نشته لکه څنګه د حواسو چه د عقل درجے ته رسا
نه، د دے درجے نوم نبوت دے چه د هغې په وجه د وحي په ذرا
هغه علوم او معلومات حاصلیږي د کوم د موندلو نه چه عقل
عاجز دے:-
د نبوت ثابتولو د پاره د امام غزالي رحمه الله تعالی، د دیه طریقه
ده چه نه ټول کارونه د کولو دي، او نه د نه کولو، بلکه بعضے
د کولو دي او بعضے د نه کولو، اُس دا سوال پیدا کیږي چه د کولو او
نه کولو د کارونو فرق هر انسان کولے شي، او یا ئے هیڅوک نشي
کولے یائے څوک کولے شي او څوک ئے نشي کولے رومبي دواړه احتمالونه
خو باطل دي، یوازے دریم احتمال داسے پاتے کیږي، چه بعضے انسانان
وي چه هغوی دا حد و نه متعین کولے شي چه فلاني عمل نه د کولو او فلاني د
کولو جوګه دي دغه حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دي:-
د احقر په خیال کښې د بعضے لطیفو څیزونو مثلاً د ایمان، کفر، د طاعت
او معصیت تاثیرات د عقل د حد نه بهر دي، لکه څنګه چه معقولات د حواسو
د حد نه بهر دي نو د دوي علم د عقل په ذریعه څنګه نشي حاصلیدے مګر د
دې د تاثیراتو علم د تجربات ضروري دے، څکه چه د کثیفو څیزونو
مثلاً د دنیا قواو زهرو نفع نقصان معمول دے لیکن روح سره د
تعلق په وجه د لطیفو څیزونو اثر قوي وي، ما دیاتو کښے لطیف اشیاء
قوي الاثر وي، لکه ستیم چه دومره قوي الاثر دے چه ریل کاډے

پر منډے وهي ـ لهٰذا دَ انساني فلاح دَ دے خیزونو دَ نفع او نقصان
پوا ژے رب العٰلمین ځکه کولے شي چه هغه ځپله لطیف او خبیر دے
انتهائي مشرف او عظیم دے او انسان بے حده کمزورے او ذلیل
په دواړو کښے هیڅ جوړخت نشو نو لهٰذا دے دَ پاره یو واسطه دا
چه څه قدرے نسبت ئے دَ الله سره وی او څه دَ انسان سره چه په
طریقه دَ الله فیض انسانانو پورے را اُرسوی او دا واسطه دَ نبوت
شي دَ دے واسطے به دَ اسے مثال وی لکه داورا او اُبو یو ځائے کولو دَ پار
چه دَ اور پشان گرم او لطیف هم نه دے او دَ اُبو پشان یخ او بُنیاد و
دَ اور فیض دگرمی) نیغ په نیغه ځکه اُبو ته نشي منتقل کولے چه دَ دے
مینځ کښ جوړخت نشته هر کله چه دَ پتیلے واسطه شوه نو دا اور فیض
هله اُدسی او هغه گرمے شي ـ دغه حال دَ محبت الٰهی او دَ نبوت دَ علوم
چه دَ نبی په ذریعه اُمت او عامو انسانانو ته منتقل کولے شي دَ روحا
او ملکیت په اعتبار دَ نبي ذات الله سره نسبت لري او دَ بشریت
انسانیت په اعتبار انسانانو سره نسبت لری او دغه رنګے دَ یو
په توګه دَ نبيؐ مناسبت مفیض دالله) او مستفیض (انسان) د
سره دے :-
(۵) شاه ولی الله نوّر الله مرقده، په حجة الله کښ دَ نبوت په اِثبا
کوم کلام کړیدے دَ هغے خلاصه دا ده چه په نباتاتو کښ دهر یو
جُدا خاصیتونه دی دغه رنګ دَ حیواناتو دَ هر قسم ځان ځان له خ
دی، دا ټول خاصیتونه دَ دوی دَ صُوَرِ نوعیه وُ فطری غوښتنه ده
نوعیه په مُوجِب حیواناتو له چه کوم هغوی دَ ژوند دَ پاره فِطری او
غونو ـ نه علاوه یو بل قسم اِدراک هم ورکړے شوے دے چه هغے
اکتسابي او نظری وئیلے شي او دا په تجربه، غور، فِکر او په ترتیب

... ماتو حاصلیږی، دَ دے په ذریعه انسان، تجارت، کار کسب او
... علوم او فنون حاصلوی، خو دا ټول علومونه دَ انسان بدنی حالت
... ترون لری، دَ دے نه بغیر انسان ته یو بل قسم ادراک هم ورکړے
... دے چه دَ هغه دَ روحانیت فطری خصوصیت دے ـ او هغه ته
... ملکیه هم وئیلے شي هم دَ دے قوّت په اثر هغه دَ کائناتو په کارخانه
... وی چه دا څه له جوړه ده، څه چا پیدا کړے یم، څوک ماله روزی
... ، او څه دَ پاره ئے پیدا کړے یم، او دَ دے سوالونو په جوابونو کښے
... دَ یو ډیر لوئے طاقت اِقراری شي، او دَ هغه په وړاندے دَ زاری،
... نزی نیتوالی او دَ تابعداری آداب په ځائے راوړی خو دے اُمور
... په یو قانونِ الٰهی موقوف دے، چه دَ هغه دَ رضا لوئے مقرر
... دے صورت دا جوړکړی چه له ډیرو مودو راهیس خپل منظورِ نظر
... انسان پیدا کړی کوم چه دَ دے فِطری غوښتنے (دَ فرمانبرداری
... ون) دَ ظهور سبب جوړ شي دا نبي وی، په اصل مضمون مونږ دے دَ پاره
... ضافه اُکړه، چه عام فهم شي ـ
... دَ قانوني دلیل دالله جل جلالهٗ، دَ دے صفتونه ټول قومونه او
... مونه مني، (۱) حاکمیت (۲) قُدرت (۳) حکمت
... دَ وارو صفتونو تقاضا دا ده چه خپل رعیت او انساني مخلوق با نده
... قانون اُچلوی ځکه چه بے قانونه حکومت هسے شرم دے، قدرت
... کت هم بے قانوني نه مني، نو دا ضروری شوه چه دَ حاکم اعلیٰ او دَ
... العٰلمین دَ ذات یو قانون دِ موجود وی او دا هُم ضروری ده چه انسان
... دَ قانون نه خبردار کړیشي ځکه چه بے اِعلانه او بے خبره قانون بیکاره دے

دقانون دَ اطلاع دوه صُورتنه کیدیشی، یوعمومی او دویم انتخابی اتو
عمومی داچه الله رب العلمین هرکَس ته ځان ځان له په هرملک
زمانه کښ دَ دے خبرورکوی، خو دا دَ الله د شان او دعظمت نه خلا
خِلاف ده، چه یوحقیر انسان امیریا بادشاه هُم داسے نه کوی چه کو
په کور دِ گرزی او هر هرتن ته دِ خبرورکوی، او دویم صُورت
داسے مناسب دے چه الله تعالے یو غوره اِنسان اُنا کی او دَ هغه
واسطه دَ خپل قانُونِ خداوندی نه خبرکړی چه دَ خلقو دین دنیا
شی، او عدل او انصاف قائم شی، او دَ خیر او شر دَ عملونو د نتیجونه
خبرشی دَ داسے منتخب او نمائنده حاکِمِ اعلیٰ هستئ نُوم دَ شریع
په اصطلاح کښ نبی اور سُول دے :-

(۷) دَ محبّت دلیل دَ انسان په فِطرت کښے دَ جِسمانی ضروریا تو (لکه خو
څښاک نکاح وغیره) محبت هم پروت دے، او دَ روحانی ضروری
(دَ الله) محبّت هم، په دُنیا کښ دَ ټولو قوموانو مذهبونو دا بیشمیر
عبادتګا هُونه دے، صحیح یا غلط مظاهِر دی، د عبادت طریقه صحیح
وی او که غلطه خو مطلب ئے الله سره دَ محبّت ثبوت دے، هرکله
الله پاک دَ ټولو خلقو محبُوب دے او دَ محبُوب رضا لټول هُم فِطر
غوښتنه ده خو دا رضا یو پټ څیز دے چه دَ هغه اظهار به په کلا
نه چه په قیاس او اټکل د غه کلام دَ الله کوم پاک او اعتباری ذات
چه ښکاره کیږی هغه ته نبی اور سُول و یلے شی، او په د غه کلام دَ
دَ ښوښئ او ناخوښئ متعیّن حدود و ته دَ شریعت په اصطلاح کښ
باطلے عقیدے، بدا وخراب خُوئیونه او بد او ناروا عملونه ویلے
(۸) عدلی دلیل، انسانان دَ خپل ذات باقی ساتلو د پاره د دے
څیزونو محتاج دی، خوراک، څښاک، او ځائے ځائیګے، او دَ

نوعے دَ باقی ساتلو د پاره د دے نه علاوه دَ نِکاح او دَ بچے هم محتاج وی
داخلو ضروریات ټول انسانان غواړی او طلب کوی، هرکله چه هر
اِنسان په خپل شهوانی او په نزوی قُوّت دا ضروریات لټوی نو
خامخا به جګړے او کشمکش پیدا کیږی او هر یو به په خپل غضبی قوت خپل مدافعت
کوی، د دے جګړو او شر ختمولو دَ پاره دَ انصاف قانُون ضرور دے
چه دَ هر انسان خپل خپل حق محفُوظ کړی اُس به دا قانُون دَ چا وی
(۱) د یو انسان یا دَ ګڼړو انسانانو (پارلیمنټ) او یا به ئے خدائے جوړوی
، په دُومبی دَوو صورتونو کښے د عدل مقصد نه پوره کیږی، ځکه
چه د عدل قانُون جوړ ولو دَ پاره دا څیزونه ضرُوری دی :-

(۱) کامِل عِلم او کامِل حکمت چه دَ خیر و شر حدُونو متعیّن کولو کښے غلطی
اُ نشی :-

(۲) رحمت او شفقت چه دَ بُغض او عناد په وجه دَ قانُون په جوړولو
کښے بے انصافی اُ نشی :-

(۳) پَره داری به . یکښ نه وی چه دَ قانُون په جوړ ولو کښے د خپل
قوم دَ خپل وطن دار و لحاظ اُ نشی او دَ نورو حق اُ نه وهلے شی :-
انسان کښ دا درے واړه صفتونه نشته دَ ده عِلم مکمل نه دے نه پُوره
شفقت شته او نه دَ پره جنبے نه بچ کیدے شی، خو دَ خدائے په ذات
کښے دا درے واړه صِفتونه پوره موجُود شته، دَ ده په عِلم کښ غلطی نشته
دَ دُنیا ټول انسانان د ده پیدا شوی بندګان دی د دے دَ ټولو یو شان
معبُود دے، نو رحمت او شفقت ئے هُم په یو شان دے او پره
جنبه یکښ هُم ځکه نشی راتلے چه الله یو قوم قبیلے یا وطن سره هیڅ
تعلّق نه لری د ده شان دے تصور نه هم اُچت او بالا دے، قانون جوړ
هُم دَ دے ذات حق دے او دا قانُون دَ کوم برګزیده بنده، معتمد

او مُنتخب نمائنده په ذریعه چه لیږی د انبیآ او رسول ؑ دے:۔ (۹) توسطی دلیل، پټول مذهبونه داخبره منی چه انسان هله د خُدائے پېژندګلي او عبادت کولے شي چه ورته د هغه د هغُمائی وی لیکن د عامو انسانانو او د خُدائے په مینځ کښے د مرتبو په لحاظ هیڅ مناسبت نشته، عام انسان ډیر لاندے او د دُنیا خالق انتهائی بلند دے ځکه ضروری شوه چه انسانانو کښې د الله د فیض حاصلو لو دا سے برگزیده واسطه دی چه بیا دغه فیض عامو انسانانو ته هغه اُ رسوی، یو طرف ته د بشریت په واسطه انسانانو سره تړلے وی او بل طرف ته د رُوحانی پاکیزګئ او بلندئ په برکت الله جل جلالهٗ سره مناسبت لری دوی په حقیقت کښے د فیضان الٰهی واسطے وی چه د دوی په ذریعه د خالق کائنات فیض انسانانو ته رسیږی مثلاً مونږ د اور فیض (ګرمی) اولو د سَول عواړو چه د هغه نه چائے یا ځکرپے جوړ کړو، خو د اُور لو اواور چور رخت نه راځی یو ګرم دے بل یخ یو اوچ دے بل لُوند یو واسطه د چکے پکار دے چه د هغه په ذریعه د اور ګرمی اُ بو کښے ننوزی او مقصد حاصل شی یا دا سے لکه شاه ولی الله رح فرمائی، رُوح انسانی (چه لطیفهٔ ربانی دے) ډیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے د دے دواړو وجود بشورا تلے الله د جوړ رخت را وستو د پاره چه د رُوح انسانی فیض بدن انسانی ته اُ رسی واسطه د رُوح طبی (هغه براس چه وینے نه پیدا کیږی) پیدا کړه چه د انسان په بدن کښے خوزوی، هم دغه رنګ پیغمبران علیهم السلام د الله او د عامو بندګانو په مینځ کښې واسطے دی، د رُشد او هدایت دا شکل د الله د عظمت سره بنائی لکه د نصارٰی و د عقیدے مطابق الله په شکل د عیسیٰ علیه السلام یا د هندوانو د عقیدے مطابق الله په شکل د رام بشن مهادیو راتلل غلط او د فطرت خلاف دی۔

اول دا چه لامحدُود خُدائے د انسان په شکل کښے محدُود کیدل د عقل خلاف دی، دویم:۔ خدائی د انسان په شکل کیدلو سره خپله خدائی قائمه نشی ساتلے او بل دا چه خُدائے پاک کښې به هُم د بشریت حاجتونه او ضرورتونه راشی، بیا به خُدائے پاتے نشی، دریم:۔ دا چه دا انسان په شکل سَهی خو خُدائے پخپله هادی شو اُ س به چه د کوم عمل کَوی هغه به د خُدائے عمل ګڼړلے شی، نو انسان به د هغه تابعداری په دے عمل کښې ځکه نشی کولے چه هغه به دا عُذر لری چه انسان د انسان پشان عمل خو کولے شی مګر د خپل خالق او خُدائے پشان عمل کول ناممکن دی،

څلورم: دا چه په انسانی جامه کښې د خُدائے راتلل مفید نهٔ دی ځکه هغه د چار (عیسیٰ یا رام چندر) په شکل کښے چه را شی نو تعلق به ئے هُم د ه سره براهِ راست وی، او نورو انسانانو سره به ئے بالواسطه وی، ځکه چه هر انسان کښې خو به د دغه عقیدے مطابق خُدائے نشی ننوتے، لهٰذا په ځائے د دے چه خدائے تعالیٰ د انسانی تشکُل ذِلّت په سَر واخلی، او پخپله د فیض واسطه شی دا خبره ډیره معقُوله د ه چه یو غوره کړے انسان د فیض واسطه جوړه کړی چه د هغه عمل دا انسانیت (بشریت) په وجه د نورو انسانانو د پاره نمونه جوړه شی یو انسان بادشاه پخپله کُوځه په کُوځه نه ګرزی او نه د بل چا په شکل کښې ګرزی، صرف خپل بونمائنده وزیر وغیره مُقرّر کړی چه هغه د ده احکام او قوانین نورو ته رسوی:۔ د اسلام د نبوت تصور د پټولو نه زیات معقول دے هغه د فطرتِ سلیمه او د دُنیا د رِوِش بالکل مُطابق دے،

پنځم:۔ دا چه په شکل د بل (عیسیٰ یا رامچندر) کښې د را تلو مطلب دا دے

چه په هغې کښې ظاهر شوے دے نو دا خبره ځکه غلطه ده چه د خدائے جلوه ګاه او مَظهر دنیا هر یو څیز دے:-

(۲) تقدیسی دلیل: خُداوندی احکام پیژندل د هغې مَنل او ګوَل د پاره ضروری، د احکامو پیژندلو او پوهې د پاره د مُعلِّم د هغې مَنلو د پاره د تقدُّس (پاکئ) او د ګولو د پاره د مقتدا (د پاکے) نمونے ضرورت دی، چه د تعلیم، تسلیم، او تعمیل په ذریعه دین الهی باقی پاتے شی، که دا سے نه وی د دین سِلسِله به کټ شی او د دین جاری ساتلو د پاره د دے ربط او تړون دا سے یو محسوس شخصیت سره ضروری دے چه د هغه عظمت، تقدُّس، محبُوبیت، په زړونو کښې دا سے مضبُوط وی، چه کله هم تړِ ئیه اُوزی او دا حیثیت هُم د نبی کیدے شی، ځکه د نبی تصوُّر دین د پاره ضروری دے چه د هغه مُحبّت او تقدُّس د دین د شمع روښانه ساتلو د پاره د تیلو کار ورکوی۔

خَتمِ نُبوَّت

د ختمِ نبوّت مسئله د اسلامی تاریخ په یو دور کښې هُم د شک شبے جوګه نه ده پاتے شوے او نه په هغې د بحث کولو څه ضرورت ګڼړلے شوے دے، لیکن د پاک او هند په برِّصغیر کښې انګریزی حکومت د خپلو مفادو او د تاریخی اسلام دُشمنئ د تکمیل د پاره د اسلام په دے مرکزی عقیده ګذار کول ضروری اُګڼړل د پاره د دے چه د مسلمانانو یو والے ختم شی د دے سازش پوره کولو د پاره د پنجاب د ضلع ګورداسپور نه انګریزانو دا سے یو سړے په ګوتو راغے چه د دے مقصد پوره کولو د پاره مناسب وو، هغه د انګریزانو په حمایت

خپل یو اُمت جوړ کړو او د نوی نبوت بُنیاد ئے اُګږلو او بیر کتابُونه اُلیکل چه د هغے بُنیادی مقصدُونه درے دی:-

① په خپل شخصیت او دعوو زور ورکول:

② د قُرآن تحریفونو نه مَعارِف دِټیل:-

③ د مُسلمانانو په دُشمنئ او د انګریزانو په دوستئ زور ورکول:-

د دے پټوله کاروائی هم دغه خلاصه لری، لکه اقبال مرحُوم وائی:-

سلطنتِ اغیار را رحمت شمرد
رقصها ئے گردِ کلیسا کرد و مرد

ترجمه: د غیر قومونو د انګریزانو حکومت ئے رحمت اُګڼړلو۔ د ګرجے خوا کښې ګډا ئے اُکړے او مړ شو:-

د نا خبره مسلمانانو د ایمان بچ کولو د پاره په ختم نبوّت څه بیان کول ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د اهَم عمارت درے نقشے وی چه انجنیر ئے جوړوی:-

① ذهنی او فکری نقشه ② تحریری او کتابی نقشه ③ خارجی نقشه

اسلام د عقائدو، اخلاقو، عبادتو یو عمارت دے د هغې پوره نقشه په عِلم الهی کښې محفُوظ ده، بیا دا نقشه د کتاب او سُنّت په شکل کښې جوړه شوه چه دا د عمارتِ اسلام یو تحریری نقشه اُګڼړه، بیا څوارلس سوه کاله د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارتِ اسلام یو بهرنے وجود وو دا درے واړه یو بل سره ګډ یو ځائے واقع دی د الله په عِلم کښې د اسلام حقیقت هُو بهُو د قُرآن او حدیث په شکل کښې ښکاره شو او قُرآن و حدیث کښې د اسلام چه کوم حقیقت دُو هم هغه د مُسلمانانو په ذهن او فکر کښې پړ له پسے نسل په نسل منتقل کیده، د اسلام په

بنیادی اُمورو کښې مُسلمانانو اختلاف نکړو اګرچه په نورو اُمورو کښې ئې اختلاف وو، هم دغه وجه ده چه په اِسلام کښې دیرے فرقے پیدا شوے خو تر نن پورے هغوی دَ ختمِ نبوت په بُنیادی حقیقت کښې څۀ قسمه اختلاف نکړو البته دَ کتاب الله او سُنّت نبوی نه دَ بهر وَلو په چل انکار کیدے شو او همدغے اُشو، په دے مسئله به دوؤ اړخونو بحث کوو

(۱) عقل (۲) نقل : په نقل کښې به په درے څیزو نو بحث کیږی

(۱) کتاب یعنی قُران او ختم نبوّت (۲) حدیث او ختم نبوّت (۳) اجماع او ختمِ نبوّت، او کده نه پس به دختم نبوت په عقلی اړخ بیان کوو:-

۱: قرآن اُو ختمِ نبوّت

دَ قُران حکیم دَ سلو اینو نو نه زیاتو کښې دَ ختمِ نبوت مسئله بیان شویده خو دَ کوتاه والی په خیال مُونږ یو څو آیتُونه راچُونړ کوو، دَ وه په سوّرتِ احزاب کښې دے:-

مَاكَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ: محمد صلی الله علیه وسلم ستاسو په سرو وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ط وَكَانَ: کښې دَ چا پلار نه دے لیکن دَ الله رسول اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ○ او په ټولو نبیانو مُهر دے، او الله په هر څیز خبردار دے:-

داآیت بالخصوص په ختم نبوّت دلالت کوی، یعنی دَ نبی علیه السلام په تشریف آوری سره دَ ټولو نبیانو په سلسله مُهر اُلګید و او س به چاته هُم نبوّت نشی ورکولے، چاته چه ملاو ید و هغه ملاؤ شو او که هغوی دَ نبوت دَ ورځ ټولو نه څکه دُ ستو کیښودے شو چه دا نبوت به ترقیامته چلیږی په آخره زمانه کښې به حضرت مسیح علیه السلام دَ دوی دَ اُمتی په حیث راځی، ټول پیغمبران اُس هُم په خپل خپل ځائے پیغمبران دی مګر دُنیا کښې صرف دَ محمدٌ دَ نبوّت عمل جاری او ساری دے، او الله ټول

څیزونه پیژنی تر دے، چه دا هُم پیژنی چه زمانه دَ ختم نبوت او ځائے دَ ختم نبوت کوم یو دے په "خَاتِم" کښې دَ "ت" په زیر دَ دیرو قاریانو قرأت دے او دَ "تَ" په زور دَ حسن او دَ عاصم قرأت دے، دَ اوّلمبی قِرأت (یعنی خاتِم) دَ خاتِم النبیین معنے دَ ټولو نبیانو ختموُنکے او دَ "تَ" په زور (خاتَم) معنی دَ ټولو نبیانو مُهر څوک دواړو قرأتونو مطلب یو دے هغه دا چه هغوی صلی الله علیه وسلم آخری نبی دے او دَ دوی نه پس دَ نبوّت دروازه بنده شوه، څکه چه دَ مُهر معنے دَ نبوّت بندیدَ، دَ اثیر بلیغ انداز دے، چه په قرآن سنت او عربی لغت متفق دی، دَ کوموکافرانو په نصیب کښې چه ایمان نه وو، دَ هغوی په باره کښې دَ ایمان بندیدَ په لفظ دَ مُهر بیان کړو، فرمائی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ○ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ (سورة البقرة آیة ع۲ و۷)	یقیناً څه خاص خلق دا سے کافر دی چه نه هغوی ویرَوے او که نه ویرَوے هغوی به ایمان نراوړی څکه چه دَ هغوی په زړونو او غوږونو مُهر لګیدلے دے:-

کچرے دلته دَ مُهر معنی دَ ایمان دروازه بندیدل وی نو په خاتَم النبیین کښې هُم دَ مهر معنی به خامخا دَ نبوّت بندیږدی، لکه صاحب قرآن پخپله دا تفسیر کړے دے په مسلم کښې دَ ابو هُریرة او په ترمذی او ابُو داؤد کښې دَ ثوبان رض نه مرفوعاً روایت دے چه قیامت نه وړاندے به دجّالان او درو غژنان دَ نبوت دعوٰی کوی وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيّٖنَ لَا نَبِيَّ بَعْدِيْ، حالانکه زه خاتم النبیین یم څما نه پس چاته نبوت نشی ملاویدے" هُم دا الفاظ دَ حذیفه رض نه طبرانی او احمد مرفوعاً نقل کړیدی په روایت دَ ابو هریره رض

په بخاری او مُسلِم کښې دَ نبوت تشبیه داسې یو کود سره ورکړی شوې
چه دَ هغې تعمیر دَ نبوت دَ خښتو شوی وی دَ هر نبی دَ نبوت مثال
ئې دَ یو خښتې ورکړی دے، او په دغه عمارت کښې صرف دَ یو خښتې
ځائے خالی وی نو حضور ﷺ فرمائی چه ځم هغه ئم «فَاَنَا هٰذِهِ اللَّبِنَةُ وَاَنَا
خَاتَمُ النَّبِیّٖنَ» دَ ابُوهریرة رضؓ نه مرفوعًا دَ حضور علیه السلام شپږ
خصوصیات ذکر دی چه په هغې کښې شپږم خُصوصیت «وَخُتِمَ بِیَ
النَّبِیُّوْنَ» یعنی په ما دَ پیغمبری سلسله ختمه شوه (رواهُ مُسلِم
فِی الفَضَائِلِ) په فتنة الدّجّال کښې دَ ابو اُمامه رضؓ نه مرفوعًا روایت
نقل دے «وَاَنَا اٰخِرُ الْاَنْبِیَآءِ وَاَنْتُمْ اٰخِرُ الْاُمَمِ» یعنی زه آخری نبی
یم او تاسو آخری اُمّت یئ، دغه رنګ په صحیحینو کښې حضرت علیؓ
ته دَ حضور علیه السلام دا فرمائیل «اَنْتَ مِنِّیْ بِمَنْزِلَةِ هَارُوْنَ
مِنْ مُوْسٰی اِلَّا اَنَّهٗ لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ» یعنی ستا تعلق ما سره هغه دے
کوم چه دَ هارُون علیه السلام دَ مُوسیٰ علیه السلام سره وو سوا دَ
دے چه هارُون علیه السلام پیغمبر وو او ته نه یې پیغمبر نشې کیدے
دغه رنګ دَ صحیحینو دا روایت چه «لَمْ یَبْقَ مِنَ النُّبُوَّةِ اِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ»
دَ نبوت هیڅ پاتې نشو سوا دَ رشتینی خوبونو پاس تیر شوی دَ ختم
آیت په باره کښې پخپله مرزا په (ازالهٔ اوهام) ص ۲۵۲ و ۶۱۴ کښې داسې
لیکی «مګر دا رسول ختم کونکی دَ نبیانو دے» دا آیت چه خمونږ نبی
نه پس به بل نبی دُنیا کښې نه راځی په (حمامة البشری) ص ۲۳ کښې لیکی؛
اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ الرَّبَّ الرَّحِیْمَ الْمُتَفَضِّلَ سَمّٰی نَبِیَّنَا صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ
خَاتَمَ الْاَنْبِیَاءِ بِغَیْرِ اسْتِثْنَاءٍ وَفَسَّرَهٗ نَبِیُّنَا فِیْ قَوْلِهٖ لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ
بِبَیَانٍ وَّاضِحٍ لِّلطَّالِبِیْنَ؛ په ایام الصلح ص ۲۶ کښې لیکی (خمونږ نبی
صلی الله علیه وسلم دَ خَاتَمُ النَّبِیّٖنَ تفسیر په لا نَبِیَّ بَعْدِیْ) سره کړې فرمائیلو

چه ځما نه پس به بل نبی نه وی او دَ حق طلب کوو نکو له پاره دا
خبره بنه ښکاره ده په حدیث (لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ) کښې «لَا» دَ نفی
عام له پاره دے (کتاب البریّة) ص ۱۸۴ کښې لیکی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بیا بیا فرمائیلی دی، چه ځما نه پس به بل هیڅ یو نبی نه راځی
او حدیث دَ (لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ) داسې مشهور وو چه چا هُم دَ دے په
صحت کښې خبره نشوه کولے او قرآن شریف (چه لفظ ئې یقینی دے
په خپل آیت کریمه «وَلٰکِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِیّٖنَ» سره هم
دَ دے تصدیق کوی، چه په حقیقت کښې خمونږ په نبی باندے نبوت
ختم شوید ے» په تریاق القلوب ص ۳۷۵ کښې لیکی:-

هست او خیر الرسل خیر الانام	هر نبوّت را بروشُد اختتام

دَ دے تصریحاتو نه پس په دے خبره کښې هیڅ شک شُبه نه پاتے کیږی
چه ذِکر شوے آیت په ختم نبوت کښې دَ قطعی الثبوت کیدو نه
علاوه قطعی الدّلالت هُم دے،

دَ خاتم النبیّین لفظ او دَ عربو لغت

(۱) په رُوح المعانی کښې دی چه (خَاتَم) مَا یُخْتَمُ بِهٖ) ته وئیلے شی لکه
څنګه (طَابِعٌ) (مَا یُطْبَعُ بِهٖ) ته وئیلے شی،
(۲) په مُفردات، دَ امام راغب کښې دی، وَخَاتَمُ النَّبِیّٖنَ لِاَنَّهٗ خَتَمَ النُّبُوَّةَ
(۳) وَفِی الْمُحْکَمِ لِابْنِ سِیْدَةَ وَخَاتَمُ کُلِّ شَیْءٍ وَّخَاتِمَتُهٗ عَاقِبَتُهٗ وَاٰخِرُهٗ
(۴) وَفِی التَّهْذِیْبِ لِلْاَزْهَرِیِّ وَخَاتَمُ النَّبِیّٖنَ اَیْ اٰخِرُهُمْ:-
(۵) وَفِیْ لِسَانِ الْعَرَبِ وَخَاتَمُهُمْ وَخَاتِمُهُمْ اٰخِرُهُمْ،
(۶) وَفِیْ تَاجِ الْعُرُوْسِ، اَلْخَاتَمُ بِالْفَتْحِ وَالْکَسْرِ مِنْ اَسْمَائِهٖ

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النُّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :-

۷) وَفِي مَجْمَعِ الْبِحَارِ، وَخَاتَمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيْ شَيْءٌ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :

۸) وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتَمُ آخِرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ أَيْ آخِرُهُمْ

۹) وَفِي كُلِّيَّاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتَمَ الْقَوْمِ آخِرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفْيُ الْأَعَمِّ يَسْتَلْزِمُ نَفْيَ الْأَخَصِّ :-

۱۰) وَفِي الصِّحَاحِ وَخَاتَمٌ بِكَسْرِ التَّاءِ وَفَتْحِهَا كُلُّهُ بِمَعْنًى وَاحِدٍ وَالْجَمْعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ آخِرُهُ وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ

دَ خَاتَمُ النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابو کرامو نه د مرزا تر زمانے پورے یا دَ ګُنه دُ ستو پورے دَ قرآن حکیم چه څومره تفاسیر یا ترجمے شوید ی ټولو د خاتم النبیین تشریح دا کړیده چه د حضور علیه السلام نه پس بل څوک نه نبوت نشی ملاویدے لیکن څه وخت چه ګورد وا سپوری د نبی جوړیدو غم اُخوړو لو په اول کښے خو نه بلکه په اخر کښے د ختم نبوت خپله عقیده او خپله تشریح دے د پاره بدله کړه چه بخپله هم نبی جوړ شی او په دے کښ د اُمید خِلاف کامیابی ده نه اُشوه،

دَ هغه خپل بیان دے چه څما دا ګمان هُم نه وو چه مسلمانان به د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کړی، لیکن انګریزی تعلیم او د انګریزی حکومت حمایت او د دین د بوهے او عظمت ختمیدو دا نه کیدونکے کار کیدونکے کړو، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ ○ تر دے چه د دے مصنوعی نبوت د یو کامیابے او فائده منده فیکټری شکل اختیار کړو او مرتد سازی له ئے د تبلیغ اسلام په نوم د فیکټرئ په آمد نئ کښے بنه زیاتے اُکړو،

او بل طرف ته د دے نبوت په منونکو د عهد وا و تنخواګانو باران اُووریدو د نو په دے دوی محسوسه کړه چه دا ټول هر څه په دے خود ساخته نبوت د ایمان او برکت دے، یا په نورو نکو کښ د مرزا معجزه ده د کومے د په اکثریت د مسلمانانو محرومه دے، کچرے د حالاتو یا څموږ د غفلت دا رفتار وو نو عجیبه نه ده چه د مسلمانانو په سر یو بل اسرائیل سور شی او د څه وخت به بیا هیڅ تدبیر څه کار نشی کولے ع

کشورے محکم اساسے بایدت	دیده مردم شناسے بایدت
مُرشدِ رُومی حکیم پاک زاد	سِرِّ مرګ و زندګی برما کشاد

هر هلاک اُمت پیشین کے بُود ؛ زانکه بر جندل ګمان بُرد ند عُود !

(اقبال مرحوم)

(۱) امام المفسرین ابن جریر طبری په خپل تفسیر کښ فرمائی :-

وَلٰكِنَّهٗ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتَمُ النَّبِيِّيْنَ الَّذِيْ خَتَمَ النُّبُوَّةَ فَطُبِعَ عَلَيْهَا فَلَا تُفْتَحُ لِاَحَدٍ بَعْدَهٗ اِلٰى قِيَامِ السَّاعَةِ وَبِنَحْوِ الَّذِيْ قُلْنَا قَالَ اَهْلُ التَّاْوِيْلِ	یعنی دوی د الله هغه رسول او خاتم النبیین دی کوم چه نبوت ختم کړو او په هغے ئے مُهر اولګولو د هغه نه پس به هیچا د پاره تر قیامته نشی پرانستے کیدے او همدغه

ج ۲۲ صـ

تک د تفسیر اماما نو، صحابه کرامو او تابعینو فرمائیل

(۲) د حضرت علی بن حسین نه ابن جریر رح نقل کوی،

بِكَسْرِ التَّاءِ مِنْ خَاتِمِ النَّبِيِّيْنَ بِمَعْنٰى : خَاتِمُ النبیین ذتے، په زیر چه معنی نه خَتَمَ النَّبِيِّيْنَ اِلٰى قَوْلِهٖ وَقَرَءَ ؛ ... داوی چه هغوی ټول انبیاء ذٰلِكَ فِيْمَا يُذْكَرُ الْحَسَنُ وَالْعَاصِمُ ؛ ختم کړل په قراءت یا نو کښ د حسن رح

وَخَاتَمَ النَّبِيِّيْنَ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنٰى : او عاصم رح نه د (ت) په زور (خاتَم) أَنَّهٗ اٰخِرُ النَّبِيِّيْنَ (جلد ٢٢ صـ) : نقل دے په دے معنی چه دے آخری پیغمبر دے،

(٣) تفسیر ابن کثیر کښ دی :-

فَهٰذِهِ الْاٰيَةُ نَصٌّ فِيْ اَنَّهٗ لَا نَبِيَّ بَعْدَهٗ وَاِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهٗ فَلَا رَسُوْلَ بِالطَّرِيْقِ الْاَوْلٰى لِاَنَّ مَقَامَ الرِّسَالَةِ اَخَصُّ مِنْ مَقَامِ النُّبُوَّةِ فَاِنَّ كُلَّ رَسُوْلٍ نَبِيٌّ وَلَا يَنْعَكِسُ وَبِذٰلِكَ وَرَدَتِ الْاَحَادِيْثُ الْمُتَوَاتِرَةُ مِنْ حَدِيْثِ جَمَاعَةٍ مِّنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ٣)

دا ایت صریح نص دے چه د محمد صلی الله علیه وسلم نه پس بل نبی نشی جوړیدے چه نبی نشی کیدے نو رسول خو په طریق اولی نشی جوړیدے ځکه چه رسالت د نبوت نه خاص دے هر رسول نبی وی خو هر نبی رسول نه وی، په دے د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر احادیث وارد شوی دی کوم چه د صحابه کرامو یو لوئے ټولی د حضور علیه السلام نه نقل کړیدی، وړاندے لیکی :-

لِيَعْلَمُوْا اَنَّ كُلَّ مَنِ ادَّعٰى هٰذَا الْمَقَامَ بَعْدَهٗ فَهُوَ كَذَّابٌ اَفَّاكٌ دَجَّالٌ (جلد ٨ صـ) : دے د پاره چه اُمت په دے خبر شی چه د حضور علیه السلام نه پس څوک چه دد دے مقام (نبوت) دعوے کوی هغه دروغژن، دروغ تړونکے او دجّال دے،

(٤) تفسیر کشاف کښ دی :-

خَاتَمٌ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّابِعِ : خاتَم د (ت) په زور معنی ئے (مهر) وَبِكَسْرِهَا بِمَعْنَى الطَّابِعِ وَفَاعِلِ الْخَتْمِ وَتُقَوِّيْهِ قِرَاءَةُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رض وَلٰكِنْ نَبِيًّا خَتَمَ النَّبِيِّيْنَ : او د (ت) په زیر معنی ئے مُهر لګونکے او ختم کونکے دے او د دے معنی تقویت قرآن د عبد الله بن مسعود رضی الله دا قراءة کړیده (ولٰكن نبيًّا ختم النبيين) کچرے ته اُووائے چه

فَاِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُوْنُ اٰخِرَ الْاَنْبِيَاءِ وَعِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ اٰخِرَ الزَّمَانِ قُلْتُ مَعْنٰى كَوْنِهٖ اٰخِرَ الْاَنْبِيَاءِ اَنَّهٗ لَا يُنَبَّاُ اَحَدٌ بَعْدَهٗ وَعِيْسٰى مِمَّنْ نُبِّئَ قَبْلَهٗ :-

دے آخری نبی ځنګه کیدے شی چه عیسٰی علیه السلام به په آخره زمانه کښ د آسمانه را کوز یږی نو جواب ئے دا دے چه د حضور علیه السلام نه پس به بل څوک نبی نشی جوړولے او عیسٰی علیه السلام خو د وړاندے نه نبی جوړ دے،

(٥) په تفسیر رُوح المعانی کښ دی :

وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ اَعَمُّ مِنَ الرَّسُوْلِ فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهٖ خَاتَمَ النَّبِيِّيْنَ كَوْنُهٗ خَاتَمَ الْمُرْسَلِيْنَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهٖ خَاتَمَهُمْ اِنْقِطَاعُ حُدُوْثِ وَصْفِ النُّبُوَّةِ فِيْ اَحَدٍ مِّنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَ تَحَلِّيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِيْ هٰذِهِ النَّشْاَةِ لَا يَقْدَحُ فِيْ ذٰلِكَ مَا اَجْمَعَتْ عَلَيْهِ الْاُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيْهِ الْاَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ الْمَعْنَوِيِّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلٰى قَوْلٍ وَوَجَبَ الْاِيْمَانُ وَكَفَرَ مُنْكِرُهٗ كَالْفَلَاسِفَةِ مِنْ نُزُوْلِ عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ اٰخِرَ الزَّمَانِ لِاَنَّهٗ كَانَ نَبِيًّا قَبْلَ تَحَلِّيْ نَبِيِّنَا بِالنُّبُوَّةِ فِيْ هٰذِهِ النَّشْاَةِ :

د نبی مطلب د رسول نه عام دے نو هر کله چه حضور علیه علیه السلام خاتم النبیین شو نو خاتم المرسلین خامخا شو او د ختمولو نکی مطلب دا چه نوے نبوت په ثقلینو (پیریانو انسانو) کښ ختم شو هر کله چه نبی علیه السلام پیغمبر شو، او ختم نبوت د دے عقیدے خلاف نه دے په کوم چه اُمت اجماع کړیده او په هغے کښے مشهور احادیث وارد دی او کیدے شی چه د تواتر معنوی درجے ته رسیدلی وی، او په کوم چه قرآن تصریح کړیده او ایمان په هغے واجب دے، او د دے منکر فلسفیان کافر شول

(يعني نزول د عيسى عليه السلام په آخره زمانه کښې) ځکه چه دے خو بيا د نبي عليه السلام نه وړاندے نبي شوے دے.

(۶) په تفسير مدارک کښې دي،

خَاتَمَ النَّبِيِّيْنَ بِفَتْحِ التَّاءِ فِي قِرَاءَةِ عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيْ آخِرِهِمْ لَا يُنَبَّأُ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَعِيْسَى مِمَّنْ نُبِّئَ قَبْلَهُ وَغَيْرُهُ بِكَسْرِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَاعِلِ الْخَتْمِ وَتُقَوِّيْهِ قِرَاءَةُ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

د عاصم رح په قرأت کښې د دے په زور د (خاتم النبيين) معنے طابع يعني آخر دے مطلب ئے دا دے چه د ده نه پس به بل نوے نبي نشي جوړ ولے او عيسى عليه السلام خو د حضور عليه السلام نه وړاندے پيغمبر شوے دو. او د عاصم نه بغير د نورو قاريانو قرأت د (تي) په زير دے چه معنى ئے ختم کوونکے او مهر لګوونکے دے او د ابن مسعود قرأت د دے تائيد کوي.

(۷) په زرقاني شرح مواهب کښې دي (خَاتَمُ النَّبِيِّيْنَ، أَيْ آخِرُهُمْ) د خاتم النبيين معنى آخري نبي (جلد ۶ صـ۲۶۷) په دغه شان په تفسير د بحر المحيط جلد ۷ صـ۲۳۶ او ابوالسعود په حاشيه د تفسير کبير جلد ۶ صـ۷۵۶ کښې ليکي.

(۸) شفاء قاضي عياض رح په تفسير د آيت (خاتم النبيين) کښې ليکي (طبع بريلي صـ۳۶۲).

مَنِ ادَّعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوْحَى إِلَيْهِ : چه څوک د وحي د نازلولو خپل خان ته
وَإِنْ لَمْ يَدَّعِ النُّبُوَّةَ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوى لري اګر چه دعوه د نبوت
فَهٰؤُلَاءِ كُلُّهُمْ كُفَّارٌ مُكَذِّبُوْنَ : ئے نه وي خو دا ټول کافر دي نبي
النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : عليه السلام ته د دروغو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّيْنَ وَلَا نَبِيَّ : کوونکی دی، ځکه چه هغه خبر

بَعْدَهُ وَأَخْبَرَ عَنِ اللهِ أَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّيْنَ وَأَنَّهُ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ النَّاسِ وَأَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَمْلِ هٰذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَأَنَّ مَفْهُوْمَهُ الْمُرَادُ بِهِ دُوْنَ تَأْوِيْلٍ وَلَا تَخْصِيْصٍ فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِ هٰؤُلَاءِ الطَّوَائِفِ كُلِّهَا إِجْمَاعًا وَسَمْعًا.

ورکړے دے چه هغه آخري نبي دے او د هغه نه پس بل څوک نبي نشي کيدے او هغه ټولو خلقو ته ليږلے شوے دے او د دے کلام په ظاهري معنى حملولو باندے ټول اُمت متفق دے چه تاويل او تخصيص په کښې نشته او د دے ټولو کُفر کښې هيڅ شک نشته کوم چه بله معنى د دے خلاف کوي.

(۹) امام غزالي رحمه الله ليکي:

أَنَّهُ لَيْسَ فِيْهِ تَأْوِيْلٌ وَلَا تَخْصِيْصٌ وَمَنْ أَوَّلَهُ بِتَخْصِيْصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ أَنْوَاعِ الْهَذَيَانِ لَا يَمْنَعُ الْكُفْرَ بِتَكْفِيْرٍ لِأَنَّهُ مُكَذِّبٌ لِهٰذَا النَّصِّ الَّذِيْ أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مُؤَوَّلٍ وَلَا مَخْصُوْصٍ (الاقتصاد)

په دے آيت کښې تاويل او تخصيص نشته او چه څوک داسے کوي نو بکواس کوي او د داسے د کفر حکم کول هيڅوک نشي بندولے ځکه چه امت په دے متفق دے چه تاويل او تخصيص په دے کښې نشته

دغه رنګ د تفاسيرو په ټولو کتابونو کښې د (خاتم النبيين) هم دا معنے بيان شوے ده او په آثارو کښې د غلور شپيتو صحابه کرامو نه د ختم نبوت هم دا معنى منقول ده.

د سلو نه زيات تو آيتونو د قرآن کښې په عمومي انداز دا مسئله ثابته ده چه د حضور عليه السلام نه پس بل چاته پيغمبري نشي ورکولے چه هغه مونږ د څوغونا انو په ذيل کښې بيانوو خو د دے نه وړاندے د قاديانيانو د خو تحريفونو او شيطاني وسوسے لرے کول غواړو چه د خاتم النبيين آيت سره تعلق لري.

ڈرومبے تحریف

کچرے دَ خاتم النبیین معنیٰ آخری نبی وی نو دَ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول دَ دے خلاف

دے ددے جواب تیر شو چہ دختم نبوت معنیٰ دنوی نبوت کرولو بندیز دے دَ زوړ پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی مراد، پہ دور محمدی کښ دَ عیسیٰ علیہ السلام راتلل دلسے دی لکہ یو گورنر دَ صوبے دَ بل گورنر صوبے تہ پہ دے حیثیت راشی چہ دَ دغہ صوبے داحکامو دَ لاندے بہ وی، بلکہ پہ غورا و ژور کتلو سرہ معلومیږی چہ دَ عیسیٰ علیہ السلام راتلل د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کښ دَ نبوت سلسلہ ختمہ نہ وے نو دَ تیر شوی پیغمبرانو راتلو دَ حضرت عیسیٰ علیہ السلام دَ راوستو هیڅ ضرورت نہ وو، دَ نوی پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستل دَ دے خبرے دلیل دے، چہ دَ انبیاء علیهم السلام شمیر دَ حضور علیہ السلام پہ نبوت ختم شو، لهذا دَ نوی هم دغہ یو پیغمبر حکم مخصوص کړے شو

دویم تحریف

دَ خاتم معنیٰ مُهر دے یعنی دَ حضور علیہ السلام نہ رُستو کچرے پیغمبر جوړیدل نو دہ علیہ السلام بہ مُهراو تصدیق سرہ بہ جوړیږی، نو اول خو موږ داتپوس کوو چہ دا معنیٰ دَ عربی لغت پہ کوم کتاب کښ لیکلے دہ او پہ کوم حدیث کښ یا کوم تفسیر کښ دا تشریح شوے دہ؟

پہ قرآن، متواتر حدیثو او اجماع اُمت کښ خو دَ مُهر معنیٰ بندیز دا غلے دہ لکہ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ۔ او اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ، نو کہ دے ټولو پہ خلاف دَ مُهر معنیٰ جاری کول کلہ کیدلے شی، ځکہ چہ پخپلہ مرزا هم دَ مُهر معنیٰ بندیز کړیدہ، او کچرے جاری کول مراد وی، نو بیا دَ دے حضور علیہ السلام څہ خصوصیت شو چہ دنورو پیغمبرانو نہ پس نبوت او دحضور علیہ السلام نہ پس هم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارلس سوو کالو کښ کم نا کم سل نبیان خو بہ راغلی وو کنہ چہ دَ حضور علیہ السلام کمال خو بہ ښکارہ شوے وے کنہ، او کچرے نبوت دحضور علیہ السلام پہ تابعداری ملاویدے، نو بیا بہ داکسبی وے وهبی بہ نہ وے، دَ دے نہ علاوہ پہ دے صورت کښے بہ دا هم منل پکار وی، چہ پہ دے خوارلس سوہ کالہ کښ دَ پیغمبر اسلام صلی اللہ علیہ وسلم داسے یو کامل متبع پیدا نشو چہ دَ هغے پہ بدل کښے هغہ تہ نبوت ورکړے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کښ هیلہ دَ انگریز پہ مهربانئ یوازے پہ آدیہ ورت کښ هم یو پیدا شو چہ دَ هغہ تر آخرہ پخپل نبوت کښ شک وو، کلہ اقرار او کلہ بہ انکار کړے چہ دَ هغہ منونکی پہ دوو ټولو کښ تقسیم شو:۔

دریم تحریف

پہ آیت دَ خاتم النبیین کښ دَ (النبیین) الف لام ذهنی یا عهد خارجی دے چہ مطلب ئے صرف تشریعی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ السلام دَ تشریعی انبیاؤ خاتم دے، جواب دا دے چہ عهد خارجی دَ پارہ پہ تیر شوی کلام کښ دَ تشریعی انبیاؤ علیهم السلام ذکر ضروری دے خو دلتہ نشتہ او عهد ذهنی دَ پارہ دا ضروری دہ چہ استغراق هلتہ ممکن نہ وی لکہ اَکَلَهُ الذِّئْبُ۔ او اِشْتَرِ اللَّحْمَ عند عَامَّةِ اَهْلِ الْاُصُوْلِ، وَالْعَرَبِيَّةِ۔ لَامُ التَّعْرِيْفِ سَوَاءٌ دَخَلَتْ عَلَى الْمُفْرَدِ اَوِ الْجَمْعِ تُفِيْدُ الْاِسْتِغْرَاقَ اِلَّا اِذَا كَانَ مَعْهُوْدًا (کلیات ابی البقاء ص۳۲۳) وَفِي الْكَشْفِ ج۱ ص۱۲ وَاِنْ دَخَلَتْ عَلَى الْجَمْعِ وَفِي الرضی ج۲ ص۱۰۳ فَاِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْبَعْضِيَّةِ لِعَدَمِ دَلِيْلِهَا وَجَبَ كَوْنُهَا لِلْاِسْتِغْرَاقِ:۔

څلورم تحریف

خاتم النبیین کښ الف لام استغراق حقیقی

د پاره نه دے بلکه د عُرفی د پاره دے، یعنے تش یعنی انبیاء مراد دی نه چه مطلق انبیاء لکه ﴿وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ﴾ کښې چه صرف بعضے هغه انبیاء مراد دی چه د بنی اسرائیلو په زمانه کښې وو، جواب ئے دا دے چه استغراق عرفی هلته اخستے شی کوم ځائے چه استغراقِ حقیقی ممکن نه وی لکه ﴿جَمَعَ الْاَمِيْرُ الصَّاغَةَ﴾ ځکه چه د ټولے دنیا د زرګرانو راجمع کول د عُرف او عادت په لحاظ مُمکِن نه دی، لیکن په ﴿خاتم النبیین﴾ کښې بے تکلفه استغراق درست دے، او ﴿يَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ﴾ کښې استغراق ممکن نه دے، مونږ تپوس کوو چه ﴿وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ﴾، دا رنګ ﴿وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِايْٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ﴾، ﴿وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ﴾ کښې استغراق حقیقی مُراد دے او که عُرفی؟

پنځم تحریف

د خاتم معنیٰ د ګوتے غمے دے چه مطلب ئے زینت (ښائست) دے یعنی حضور علیه السلام د انبیاؤ علیهم السلام ښائست دے، جواب ئے دا دے چه حقیقی معنیٰ مراد اخستل تر هغه محال نه دی ترڅو چه مجازی معنیٰ مراد اخستل صحیح نه وی او دلته خو حقیقی معنیٰ مُراد اخستل صحیح دی او لغت، حدیث، او اجماع دا معنیٰ متعین کړې ده لهٰذا دلته مجازی معنیٰ اخستل غلط دی که داسے نه وی نو بیا به د قرآن د یو لفظ معنیٰ هم نشی متعین کیدے او هر لفظ به د مجاز الوتو او بلالو کاره جوړه شی او حقیقت به ورک شی، د صوم، صلوٰة او زکوٰة ټولو معنیٰ به بدلے شی د خاتم النبیین آیت نه پس مونږ د قرآن حکیم څخه نور ثبوتونه پیش کوو

کمالی دلیل:- دویم آیت، ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾ (المائده آیة ۳)

په دے آیت کښې د دین د کمال اِعلان اُشو د بخاری د حدیث په موجب هغه ورځ د عرفے وه، مظهری کښې دی چه دے نه پس حضور علیه السلام یو اتیا ورځے ژوندے وو، ابن کثیر دد ے آیت په باره کښې لیکی، چه دا آیت په اُمت د ټولو نه لوئے نعمت دے، ﴿حَيْثُ اَكْمَلَ لَهُمْ دِيْنَهُمْ فَلَا يَحْتَاجُوْنَ اِلٰى دِيْنٍ غَيْرِهٖ وَلَا اِلٰى نَبِيٍّ غَيْرِ نَبِيِّهِمْ وَلِهٰذَا جَعَلَهٗ خَاتَمَ الْاَنْبِيَآءِ وَبَعَثَهٗ اِلَى الْاِنْسِ وَالْجِنِّ﴾

امام رازی رح دے آیت په تفسیر کښې لیکی، ﴿اِنَّ الدِّيْنَ مَا كَانَ نَاقِصًا اَلْبَتَّةَ بَلْ كَانَ اَبَدًا كَامِلًا كَانَتِ الشَّرَائِعُ النَّازِلَةُ كَافِيَةً فِيْ ذٰلِكَ الْوَقْتِ اِلَّا اَنَّهٗ تَعَالٰى كَانَ عَالِمًا فِيْ اَوَّلِ وَقْتِ الْبِعْثَةِ بِاَنَّ مَا هُوَ كَامِلٌ فِيْ هٰذَا الْيَوْمِ لَيْسَ بِكَامِلٍ فِي الْغَدِ وَلَا يُصَالِحُ فِيْهِ لَا جَرَمَ كَانَ يَنْسَخُ بَعْدَ الثُّبُوْتِ وَكَانَ يَزِيْلُ بَعْدَ التَّحَكُّمِ وَاَمَّا فِيْ اٰخِرِ زَمَانِ الْبِعْثَةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ شَرِيْعَةً كَامِلَةً وَحَكَمَ بِبَقَائِهَا اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَالشَّرْعُ اَبَدًا كَانَ كَامِلًا اِلَّا اَنَّ الْاَوَّلَ كَمَالٌ اِلٰى يَوْمٍ مَخْصُوْصٍ وَالثَّانِيْ كَمَالٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلِاَجْلِ هٰذَا الْمَعْنٰى قَالَ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ﴾:- دا آیت په لاندینو وجهو په ختم نبوت دلالت کوی

(۱) د دین کمال پخپله د دے دلیل دے چه د حضور علیه السلام بعثت د ټولو نه آخر کښې اُشو چه د نبوت په فهرست کښې هیڅوک نبی باقی پاتے نشو:-

(۲) د نبی ؐ راتګ په دین کښې د پاتے نقص لرے کولو د پاره، یا خو وخت پورے د چلیدونکو احکامو د تنسیخ د پاره یا په دین کښې د کړے شوی تحریف لرے کولو د پاره وی لیکن قرآن او دینِ اسلام کامل دے په دے کښې ترمیم او تنسیخ نشی کیدے او په ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ﴾ ۝ کښې د قرآن د الفاظو و معنو بلکه د تلفظ د

دَ حفاظت اعلان دے لهٰذا دَ تحریف لرې کولو هم ضرورت نشته باقی دَ تجدید او تبلیغ کار ټول اُمّت ته په جمع ورکړے شوے دے لکه فرمائی کُنۡتُمۡ خَیۡرَ اُمَّةٍ اُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ تَاۡمُرُوۡنَ بِالۡمَعۡرُوۡفِ وَ تَنۡهَوۡنَ عَنِ الۡمُنۡکَرِ ط. نو ځکه دَ بل نبی ضرورت پاتے نشو.

(۳) کچرے نبوّت جاری وی نو دین اسلام به ناقص پاتے شی او د اسلامی ټول احکام به فضول ثابت شی ځکه چه ټول پورے مسلمانان په دے نوی نبی ایمان نه راوړی، نو په قرآن، حدیث او په ټول اسلامی شریعت دَ اوّل نه تر آخره دَ ایمان راوړو باوجود به کافر او همیشه جهنمی وی. نو د دین کمال به په دغه نبی ایمان راوړو پورے منحصر وی او په هغه به دَ ایمان راوړو نه بغیر دین نامکمّل بلکه کالعدم وی.

میثاقی دلیل

آیت دَ وَاِذۡ اَخَذَ اللّٰهُ مِیۡثَاقَ النَّبِیّٖنَ لَمَاۤ اٰتَیۡتُکُمۡ مِّنۡ کِتٰبٍ وَّ حِکۡمَةٍ ثُمَّ جَآءَکُمۡ رَسُوۡلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَکُمۡ لَتُؤۡمِنُنَّ بِهٖ وَ لَتَنۡصُرُنَّهٗ: یعنی څه وخت چه الله تعالیٰ دَ انبیاؤ علیهم السلام نه وعده واغسته چه څه به تاسو ته کتاب او حکمت درکوم او د هغه نه رُستو دا سے رسول راشی چه ستاسو دَ آسمانی کتابونو تصدیق کوی نو تاسو به په هغه ایمان راوړئ او دَ هغه مدد به کوئ ـــــ دا دَ ټولو انبیاؤ علیهم السلام نه په عالَم ارواح کښے وعده اغستے شوے وه په دے آیت کښ (ثُمَّ جَآءَکُمۡ رَسُوۡلٌ) نه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم مراد دے او دَ دوی دَ ټولو انبیاؤ نه رُستو تشریف راوړل ثابتیږی چه دَ دے خبرے دلیل دے چه مشیتِ الٰهی کښے څومره انبیاء علیهم السلام چه مقدر وو، نو هغه ټول ئے دَ حضور علیه السلام نه وړاندے مبعوث کړل او دوی علیه السلام ئے دَ ټولو

نه په آخر کښ راولیږلو دَ دے نه دا هم معلومه شوه چه دَ دوی بعثت دَ بندیز باعث نهٔ بلکه دَ ټولو په آخر کښ دَ دوی علیه السلام مبعوث کول دَ الله په مشیّت کښ مُقدّر وو.

دَ بعثت عمومی دلیل

قُلۡ یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اِنِّیۡ رَسُوۡلُ اللّٰهِ اِلَیۡکُمۡ جَمِیۡعَا ۣالَّذِیۡ لَهٗ مُلۡکُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ج (الاعراف آیة ۱۵۸) او تَبٰرَکَ الَّذِیۡ نَزَّلَ الۡفُرۡقَانَ عَلٰی عَبۡدِهٖ لِیَکُوۡنَ لِلۡعٰلَمِیۡنَ نَذِیۡرَا ۙ (سورة الفرقان آیة ۱) او وَمَاۤ اَرۡسَلۡنٰکَ اِلَّا رَحۡمَةً لِّلۡعٰلَمِیۡنَ ۙ (سورة الانبیاء آیة ۱۰۷) دا ټول دلالت کوی چه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم بعثت ټولو قومونو او زمانو دَ پاره وو او تر قیامته پورے انسانان دَ دوی علیه السلام په اُمت کښے شامل دی، دا دلیل دے چه دوی علیه السلام نه پس به بل څوک نه مبعوث کیږی، او دَ دوی علیه السلام په موجودګئ کښے دَ بل نبی راتللو ضرورت ځکه نشته، چه دوی علیه السلام اَکۡمَلُ الۡاَنۡبِیَآءِ دی، لکه چه نمر نه پس دَ ډیوے بلولو ضرورت نشته، او نه پس دَ بل څراغ ضرورت نشته، په مَا کَانَ مُحَمَّدٌ اَبَاۤ اَحَدٍ مِّنۡ رِّجَالِکُمۡ کښ پرو جے دَ حضور علیه السلام دَ نسبی پلار والی نفی اوشوه، او په وَلٰکِنۡ رَّسُوۡلَ اللّٰهِ وَ خَاتَمَ النَّبِیّٖنَ کښ ئے دَ روحانی او دینی پلار والی نفی ثابته معلومه شوه چه دَ حضور علیه السلام په دینی پلار والی کښ دَ بل چا شرکت نشی کیدے لکه څنګه چه په نسبی پلار والی کښ دوسره هیڅوک شریک نشو ځکه چه ډیو سړی هیچرے دوه نسبی پلاران نشی کیدے. نو دَ یو اُمّت دوه روحانی پلاران څنګه کیدے شی، هیچرے نشی کیدے

دَ وحی قبلی دلیل

یُؤۡمِنُوۡنَ بِمَاۤ اُنۡزِلَ اِلَیۡکَ وَمَاۤ اُنۡزِلَ مِنۡ قَبۡلِکَ (سورة البقرة آیة ۴ پ ۲) وَمَاۤ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ رَّسُوۡلٍ

إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ، (سورة الانبياء آية ۲۵)

(۳) وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ (الزمر آية ع۶۵)

(۴) وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ سورة الفرقان آية ع۲۰) ،

(۵) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ (سورة الانعام آية ۴۲)

(۶) قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ (سورة آل عمران آية ۱۸۳)

(۷) وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ سورة فاطر آية ع۳۱)

په دے ایتونو مبارکو کښے او په داسے نورو آیتونو مبارکو کښے د وحی الٰهی ذکر دے چه هغه ئے په قید د (قبلیت) سره مقید کړے شوے دے، کچرے مابعد کښ څه وحی یا نبوت وے نو دا (قید) د گمراه کولو سبب وو، ځکه چه بیا به د "ماقبل" د وحی سره د "مابعد" د وحی هم ذکر کول ضروری وو او (مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ) سره به د (مِنْ خَلْفِهِ) ذکر هم ضروری وے او کم نا کم، وحی، خو به ئې (مطلق) پریښے وه چه د مابعد د وحی گنجائش پکښ هم پاتے وے،

وعدی دلیل فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

سورة الاعراف آية ع۱۵۷)؛

داسے ټول آیتونه په کوموکښ چه صرف د الله او رسول په اطاعت د جنت او فلاح وعده شوے ده. نو دا د نبوت د ختمید و دلیل دے ولے که بل نبی را تلے ظلی وے او که بروزی، نو جنت او فلاح به د هغه په منلو هم موقوف وے، نو بیا به د داسے آیتونو مضمون د رست نه وے،

بهرکیف دے نه هم معلومیږی چه وحی بنده ده،

حدیث او ختم نبوت

(۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ عَنْهُ مَرْفُوعًا أَنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَىٰ بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَتِهِ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وُضِعَتْ هَٰذِهِ اللَّبِنَةُ قَالَ فَأَنَا اللَّبِنَةُ وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ ؛

د ابو هریره رضی الله نه مرفوعًا روایت دے، چه زما او زما نه وړاندے د انبیاء علیهم السلام مثال داسے دے چه یو سړی، کور جوړ کړی او هغه ښائسته کړی مگر د یو خښتے ځائے په یو گوټ کښ پریږدی، خلق هغے سره تاویږی او خوشحالیږی او وائی چه دا یوه خښته ئې ولے نه ده

ایښے! نو وے فرمائیل، چه دغه آخری خښته زه یم او زه خاتم النبیین یم :-

(۲)

إِنَّ لِي أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ إِلَىٰ ؛ زما ډیر نومونه دی زه محمد یم قَوْلِهِ وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الَّذِي ؛ او زه احمد یم تر دے وینا مبارکه لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ (بخاری و مسلم) ؛ چه زه عاقب یم او عاقب هغه وی چه د هغه نه پس بل نبی نه وی (بخاری مشکوٰة شریف باب ع۔)

(۳) لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ، کچرے زما نه پس بل نبی وے نو هغه به عمر رض وو (مشکوٰة مناقب عمر رض ازاله اوهام ص۲۳۶)

(۴) قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ ، حضور علیه السلام اُفرمایل علی ته أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَىٰ إِلَّا أَنَّهُ ؛ ته؟ فرمایل چه ته زما داسے لَا نَبِيَّ بَعْدِي (بخاری و مسلم، مشکوٰة ؛ لکه هارون علیه السلام چه د موسیٰ باب مناقب علی) ؛ وو صرف دومره ده چه زما نه پس بل نبی نشته

(۵) كَانَتْ بَنُوْا إِسْرَائِيْلَ تَسُوْسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَأَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِيْ وَيَكُوْنُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُوْنَ (بخاری شریف جلد ۱ صـ ۴۱۹ ومسلم کتاب الایمان)

ترجمه: د بنی اسرائیلو د سیاست واکے د پیغمبرانو علیهم السلام په لاس کښ به وو، چه یو نبی م به فوت شو نو د هغه جانشین به بل نبی وو مگر څما نه پس بل نبی نشته عنقریب د خلفاءِ کرامو سلسله به شروع شی چه ګنړ به وی

مرزا لیکی چه وحی او رسالت به ختم وی مګر ولایت، امامت او خلافت به کله نه ختمیږی (مکتوب مرزا تشحیذ الاذهان جلد اول صـ)

(۶) إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدِ انْقَطَعَتْ: رسالت او نبوت ختم دے، دے فَلَا رَسُوْلَ بَعْدُ وَلَا نَبِيَّ (ترمذی وصححه) څما نه پس نه به رسول وی،

تحفهٔ بغداد مرزا صـ ۶ ومرزا ازالهٔ اوهام صـ ۶۱ کښ لیکی چه اوس او نه نبی وحی او رسالت تر قیامت ختم دے، په آئینهٔ کمالات صـ ۳۷۷ کښ لیکی ردا سے به هیچرے اُنشی چه الله تعالیٰ څمونږ د نبی علیه السلام نه پس بل څوک نبی کړی او وے لیږی او دا به هم اُنشی چه سلسله د نبوّت ختمیدو نه پس بیا جاری کړی" په حمامة البشری صـ ۳۴ کښ لیکی "چه د حضور علیه السلام د وفات نه پس وحی ختمه شوه او الله تعالیٰ په ده علیه السلام د نبیانو خاتمه کړه" حقیقة صـ ۶۴ ضمیمه عربی کښ لیکی إِنَّ رَسُوْلَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّيْنَ وَعَلَيْهِ انْقَطَعَتْ سِلْسِلَةُ الْمُرْسَلِيْنَ،

(۷) عَنْ أَبِيْ مُوْسَىٰ مَرْفُوْعًا أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ وَأَنَا الْمُقَفِّيْ (رواه مسلم جلد دوم صـ ۲۶۱) قَالَ النَّوَوِيُّ الْمُقَفِّيْ الْعَاقِبُ، یعنی زه آخر الانبیاء یم

(۸) أَبُوْ نُعَيْمٍ فِي الْحِلْيَةِ عَنْ أَبِيْ ذَرٍّ مَرْفُوْعًا: اوّل نبی آدم علیه السلام يَا أَبَا ذَرٍّ أَوَّلُ الْأَنْبِيَاءِ آدَمُ وَآخِرُهُمْ مُحَمَّدٌ ، او آخر محمد صلی الله علیه وسلم دے ابن حجر په فتح الباری کښ دے حدیث ته صحیح ویلی دی،

مرزا په حقیقة الوحی صـ ۱۴۱ کښ لیکی، او د تولو نه آخره محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم پیدا کړو چه خاتم الانبیاء او ختم الرسل دے.

(۹) عَنْ أَبِيْ أُمَامَةَ مَرْفُوْعًا أَنَا آخِرُ: یعنی زه آخر الانبیاء او تاسو الْأَنْبِيَاءِ وَأَنْتُمْ آخِرُ الْأُمَمِ ؛ آخر الامم یئ (ابن ماجه)

(۱۰) عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَىٰ مَرْفُوْعًا لَيْسَ يَبْقَىٰ بَعْدِيْ مِنَ النُّبُوَّةِ: یعنی څما نه پس به سوا د ریښتیا خوبونو إِلَّا الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ (نسائی وابوداؤد): بل هیڅ برخه پاتے نشی،

(۱۱) دا رنګ (أَنَا آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ وَمَسْجِدِيْ آخِرُ الْمَسَاجِدِ (مسلم جلد اول صـ ۴۴۶) وَفِي الْبَزَّارِ وَمَسْجِدِيْ آخِرُ مَسَاجِدِ الْأَنْبِيَاءِ، یعنی زه آخری نبی یم او څما جمات د انبیاء علیهم السلام د جماتونو خاتم دے

دا رنګ د دوه سوو نه زیات احادیث د ختم نبوت باره کښ موجود دی او په دے عقیده قائمه شویده، د قرآن په هیڅ آیت او د احادیثو په هیڅ حدیث کښ د نبوت د سلسلے جاری کولو خبر نه دے ورکړے شوے نه د صحابه کرامو رض نه د تابعینو او تبع تابعینو رح، نه د دوی نه پس زمانے سوا د مرزا دچا دا عقیده پاتے شویده، په داسے صورت کښ محض قیاس نه غلولو او غوی تراشلی تاویلونو سره د نبوّت د جاری کولو عقیده پیدا کول د عقل او دین نه د محرومئ څومره غټ دلیل دے،

اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنْ هٰذِهِ الشَّقَاوَةِ:

ختم نبوّت او اجماع اُمّت

ابن خلدون لیکی، چه په دے اُمت کښ رومبئ اجماع، د نبوّت دعوے کولو په وجه د مسیلمهٔ کذّاب په کفر او قتل شوه او د هغه نو دے خرا بئ صحابه کرامو رض ته د هغه د قتل نه پس معلومه شوے او د هغه رنګ بے اختلافه اجماع صدیق په صدیٔ د نبوّت د دعویدا

په کفر، ارتداد او قتل باندے جاری ده او په دے کښ د تشریعی او غیر تشریعی نبوت هیڅ تفصیل نه دے بیان شوے۔ خاتم النبیین للشیخ الانور ص۳۳ و ص۳۴، علامه قاری شرح فقه اکبر مجتبائی ص۲۰۲ کښے لیکی دَعْوَی النُّبُوَّةِ بَعْدَ نَبِیِّنَا کُفْرٌ بِالْاِجْمَاعِ، دغه رنګ د تفسیر په عامو کتابونو، د حدیثو په شرحو او د علم کلام په کتابونو کښ د مدعی نبوت په کفر د اجماع اُمت تصریح شوی ده:-

ختم نبوت او درایت

د الله نه بغیر د هر څیز شروع او ختمیدل دواړه وی د نبوت هم شروع او ختمیدل ضروری دی، د انسانی ژوندون ومثی زمانه د ماشوموالی وه، رورو انسانی عقل کښے اضافه کیدله لکه څنګه چه د ماشوم والی د وخت لباس د ماشوم د بدنی ودے په جوړه بدلیږی۔ د خاتم الانبیاء علیه السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور وده مکمله شوه نو د غه وخت انسان ته د کامل شریعت او نبوّت غوندے نعمت عطا کولو ضرورت وو چه قرآن په اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ سره د شریعتِ کامله عطا کولو اعلان اوکړو، او اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ○ سره د دین او شریعت د حفاظت هم اعلان اوشو دے له پاره چه انسان د بل نبی د راتلو نه په مستقبل کښ بالکل بے طمع شی، ځکه چه تکمیلِ دین او حفاظتِ دین دواړه شوی دی د کوم د پاره چه د نبی د راتلو ضرورت وی تبلیغ خو د اُمت او د علماء کرامو کار دے چه د هغے د پاره د نبی ضرورت نشته لکه قرآن کښ دی، کُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ، او وَلْتَکُنْ مِّنْکُمْ اُمَّةٌ یَّدْعُوْنَ اِلَی الْخَیْرِ وَیَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَیَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ، او د مثال په توګه اُمت د تبلیغ فریضه په قوله د اکتر سنته "یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکه هندوان مسلمانان کړل" اداکړه (نقش حیات) تاریخ اسلام د دے ګواه دے چه حضور علیه السلام د خپل وصال نه پس تقریبًا یو لک یا پاؤ باندے لګ مسلمانان پریښی وو او ننی نوی کروړه (۰۰۰۰۰۰) مسلمانان دی، چه د اُمت په تبلیغ مسلمانان شول، نو دا څومعقول کار دے چه اُمت په کوششونو او تبلیغ سره دنوی کروړه مسلمانان په دنیا کښے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او بیا د هم د کوم یو نبی راتلل ضروری وی چه دے کروړونو مسلمانانو ته کافر اُوائی او یوازے یو څو مریدانو او چیله ګانو ته مسلمانان اُوائی ګویا دده راتلل د کافرانو، مسلمانانولو د پاره نه بلکه د مسلمانانو کافرولو د پاره دی فتفهموا وتدبروا

د مرزائی وسوسو جواب

د نبوّت مسئله داسے بنیادی ده چه د کفر او ایمان په مینځ کښے د فرق او ستونکی پولے کار ورکوی، هرکله چه مرزایانو د نبوت جاری ساتلو مسئله د قرآن، حدیث، اجماعِ اُمت، صحابه، تابعین، فقهاء، متکلمین او د محدثینو نه خلاف بیا موندله نو خپلو پیروانو تیرکولو د پاره ئے د یو څو مصنفینو په مبهمو عباراتو نوا دا نره اُکړه اګرچه په دوی څایونو کښ هم دغه مصنفینو په خپلو صریحو عبارتونو د حقیقت صفا ښکاره کړے دے خو سودا پوره کول هم یو لوے مرض دے چه هغے نه د خلاصیدو اس د چانه رسی نو دا وسوسے او دلیلونه موږ ښکاره کوو او ورسره ئے جوابونه ورکوو:-

په حضرت عائشه رض مرزائی افتراء

مرزایان وائی چه حضرت عائشے رض فرمائیلی دی، قُوْلُوْا اِنَّهٗ خَاتَمُ الْاَنْبِیَاءِ وَلَا تَقُوْلُوْا لَا نَبِیَّ بَعْدَهٗ، دا حدیث په درِ منثور کښ د خاتم النبیین د آیت تشریح د پاره، او د مجمع البحار په تکمله کښ په صفحه

شته خو اصلی عبارت بل شان دے چه مرزا یانو پکښې ډوکے ګړیا
ګټ ګوټ کړے دے. دا لفظ صدیقه رض د حضرت عیسے علیه السلام په
سلسله کښې ارشاد فرمائیلے دے را صلها فی حدیث عیسیٰ انه یقتل
الخنزیر ویکسر الصلیب ویزید فی الحلال ای یزید فی حلال نف
بان یتزوج ویولد له وکان لم یتزوج قبل رفعه الی السماء
فزاد فی الهبوط فی الحلال فحینئذ یؤمن کل احد من اهل الکتا
ویتیقنون انه بشر وعن عائشة رض قولوا انه خاتم الانبیاء و
تقولوا لا نبی بعده، ددے پوره عبارت نه معلومه شوه چه
صدیقه رض فرمائیل چه حضرت عیسیٰ علیه السلام آسمان ته ختل
نه وړاندے نکاح نه وو کړے آسمان نه راکوزیدو نه پس به نکاح کو
اولاد به ئے هم کیږی او په حلالو کښې ئے اضافے مطلب هم دادے د
خوږی او صلیب پرستی خاتمه به اوکړی او ټول اهل کتاب به دده په
او بشریت ایمان او یقین راوړی نو په دے وجه حضور علیه السلام ته خ
الانبیاء وائی لیکن لا نبی بعده په دے بنیادمه وائی چه د حضرت عیسیٰ
علیه السلام د آسمان نه د راکوزیدو انکار اوکړی، د هغوی، بنکا
مقصد دا اوو، چه حضور علیه السلام خاتم الانبیاء هم دے او د هغه نه پس
بل نوے نبی نشی جوړیدے درومبی جوړ نبی حضرت علیه السلام د نو
راتلو د انکار د بارے دا لفظ مه استعمالوئی، حکه چه صدیقه رض پخپله
د نوی نبوت د نفی قائله ده مسند احمد جلد ۶ ص ۱۲۹ کښې صدیقه
حضور علیه السلام نه مرفوعا روایت کړیدے لا یبقی بعدی من النبوة
الا المبشرات والرؤیا الصالحة، خو دا روایت د عائشے رض مجهول ال
هم دے

په حضرت علی دروغ تړل

داچه حضرت علی د حسنینو استاد ابو عبد الرحمن السلمی ته وئیلی ود

ری ته رخاتم، په زور لولوه - ددے جواب بنکاره دے چه د حضرت علی
یږد راجح قرأت د زور واله وو او موږ دوا ندے په دیلو نو بیان کړے
ے چه د معنی په لحاظ د فتحے او کسرے فرق نشته پخپله حضرت علی رض د خ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری او مسلم کښے شته چه انت
منی بمنزلة هرون من موسیٰ الا انه لا نبی بعدی

په شیخ اکبر رح دروغ تړل

داچه شیخ اکبر رح ولی د پاره نبوت ثابت کړیدے، جواب دادے چه د
صوفیا ورح په اصطلاح کښې د نبوت لغوی معنی انباء عن الغیب
مطلقا وحیا او الهاما، هغوی وحی ته شرع او الهام ته غیر شرع وائی
ونډی هسے خو شیخ اکبر رح دا منی چه د شرعی نبوت دروازه بنده ده لکه
په فتوحات مکیه جلد ۲ ص ۲۹۵ کښې لیکی، ان الرؤیا جزء من اجزاء
النبوة فبقی للناس فی النبوة هذا وغیره ومع هذا لا یطلق اسم
النبوة ولا النبی الا علی المشرع ای صاحب الوحی خاصة او ص ۴۲۹
کښے لیکی، فما تطلق النبوة الا لمن اتصف بالمجموع فذلک النبی
بنکا تلک النبوة حجرت علینا وانقطعت، او هم کده نه په الیواقیت
جلد ۲ ص ۳۷ طبع مصر کښې نقل دی. هذا باب اغلق بعد موت محمد صلی الله علیه
وسلم لا یفتح لاحد الی یوم القیامة لکن بقی للاولیاء وحی الالهام
الذی لا تشریع فیه:

په امام راغب دروغ تړل

داچه په بحر المحیط جلد دریم ص ۲۸۶ کې د امام راغب په حواله دا خبره
موجوده ده چه په ارباب اطاعت کښې به نبی د نبیانو سره شامل وی
جواب دادے چه دے نه مراد درومبی انبیاء علیهم السلام وی حکه
چه امام موصوف د ختم نبوت تصریح کړیده لکه چه د ختم نبوت مطلب

داسے بیا نوی، اَنَّہٗ خَاتَمُ النَّبِیِّیْنَ لِاَنَّہٗ خَتَمَ النُّبُوَّۃَ اَیْ تَمَّمَہَا بِمَجِیْئِہٖ

په جلال الدین رُومی رحمه الله دروغ تړل: (نوائ)

فکر کن در راه نیکو خدمتے	تا نبوت یابی اندر اُمتے!

دَ دے نبوّت مقصد هغه قُربِ الٰهی دے چه دَ نبوّت د فیض نه حاصلیږی اصل نبوّت تر مطلب نهٔ دے ځکه چه رومی رح پخپله دَ خَتمِ نبوّت قائله دے، لکه د دفترِ پنجم کښې لیکی: ع

یا رسول الله رسالت را تمام	تو نمودی همچو شمس بے غمام

او په څلورم دفتر کښې لیکی ع

این همه افکار کفران زا دشان	چون در آمد سیّد آخر زمان

په علامه قاری دروغ تړل

په موضوعات کبیر صفحه کښې دا حدیث، لَوْ عَاشَ اِبْرَاهِیْمُ لَکَانَ نَبِیًّا قُلْتُ مَعَ هٰذَا اَیِ الضُّعْفِ لَوْ عَاشَ اِبْرَاهِیْمُ وَصَارَ نَبِیًّا وَکَذَا لَوْ صَارَ عُمَرُ رضہ نَبِیًّا لَکَانَ مِنْ اَتْبَاعِهٖ عَلَیْهِ السَّلَامُ کَعِیْسٰی وَ خِضْرَ وَ اِلْیَاسَ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ فَلَا یُنَاقِضُ قَوْلَهٗ وَخَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ اِذِ الْمَعْنٰی لَا یَاْتِیْ نَبِیٌّ بَعْدَهٗ یَنْسَخُ مِلَّتَهٗ وَلَمْ یَکُنْ مِّنْ اُمَّتِهٖ"

دَ دے جواب دا دے چه دَ ابراهیم او عمر رضہ نبوّت که وے، هُم نو دَ حضور علیه السلام په وخت کښې به وو نهٔ چه دَ حضور علیه السلام

نه دَ ستون زمانه کښې لکه چه عیسیٰ، خضر او الیاس علیهم السلام راځی نو هغه پخوانی (وړاندینی) پیغمبران دی نوی نهٔ دی او چه راځی نو دَ اُمّتی په حیثیت به راځی، پخپله علامه قاری رحمه الله تعالیٰ په شرح شمائل باب اول صفحه ۳۳ کښې فرمائیلی دی،

اَنَّهٗ خَتَمَهُمْ اَیْ جَاءَ اٰخِرَهُمْ فَلَا نَبِیَّ بَعْدَهٗ اَیْ لَا یُنَبَّاُ اَحَدٌ بَعْدَهٗ فَلَا یُنَافِیْ نُزُوْلَ عِیْسٰی مُتَابِعًا لِشَرِیْعَتِهٖ مُعْتَمِدًا مِّنَ الْقُرْاٰنِ وَالسُّنَّةِ وَقَالَ فِی الْمِرْقَاتِ جلد ۵ صفحه ۳۴۷ اَلْمُقَفِّیْ مَنْ قَفَا اَثَرَهٗ اِذَا تَبِعَهٗ یَعْنِیْ اَنَّهٗ اٰخِرُ الْاَنْبِیَاءِ الْاٰتِیْ عَلٰی اٰخِرِهِمْ لَا نَبِیَّ بَعْدَهٗ وَقَالَ فِیْ شَرْحِ الْفِقْهِ الْاَکْبَرِ (المجتبائی صفحه ۲۰۲) وَدَعْوَی النُّبُوَّةِ بَعْدَ نَبِیِّنَا کُفْرٌ بِالْاِجْمَاعِ:

دغه رنګ حدیث دَ (لَوْ عَاشَ اِبْرَاهِیْمُ لَکَانَ نَبِیًّا) دا ابن ماجه روایت دے چه په یکښې ابو شیبه ابراهیم بن عثمان ساقط راوی دے (تهذیب التهذیب) صحیح حدیث د بخاری دا سے دے لَوْ قُضِیَ اَنْ یَّکُوْنَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ نَبِیٌّ عَاشَ ابْنُهٗ وَلٰکِنْ لَا نَبِیَّ بَعْدَهٗ:

په امام ربّانی مُجدّدِ الف ثانی باندے دروغ تړل

دامام ربانی په مکتوبات جلد ۱ مکتوب ۲۷۱ کښې دا لیکل، "حصول کمالات نبوت مر تابعان را بطریق تبعیت و وراثت بعد از بعثت خاتم الرسل علیه و علی جمیع الانبیاء والرسل الصلوٰة والتحیات منافی خاتمیت او نیست، فَلَا تَکُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِیْنَ ه" مرزایانو دَ دے عبارت نه دَ دے ثابتولو کوشش کړیدے چه امام ربانی رح دَ نبوت جاری پاتے کیدو قائل دے، خو دا سے نه ده دَ معنویٔ مطلب دَ بعضو اجزاؤ دَ نبوت کمالات حاصلول دی، نه چه ټول کمالات دَ نبوّت یعنی نبوت شرعی، ځکه چه امام موصوف رح پخپله دویم دفتر صفحه ۲۲ او وم حصه مکتوب ۶۷ کښې دَ اهل السنت دَ عقائدو په باره کښې لیکی

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسیٰ علیه السلام که نزول خواهد نمود عمل بشریعت
او خواهد کرد و بعنوانِ اُمّتِ او خواهد بُود، او د دفتر دوم حصه ہشتم ص ۳۴ و ۳۵
مطبوعہ امرتسر تحفی کلان کښے لیکی، اول انبیاء آدم علیه السلام و آخر ایشان خاتم
نبوّت نشان حضرت محمد رسول الله است و عیسیٰ علیه السلام که از آسمان نزول خواهد
فرمود متابعت شریعتِ خاتم الرّسل خواهد نمود، دا نقول بیان د مرزا ثبت خلاف
دے، د ختم نبوت نه علاوه، په دے کښې د حضرت عیسیٰ علیه السلام نزول
د آسمانه ذکر دے، او د یو مُجدّدِ د متعلق مرزا پخپله په "شهادة القرآن"
کښې لیکی، دا وینا چه مُجدّدِ د بانده ایمان راوړل فرض نه دی آو د یبدال دی
انحراف، ځکه چه الله تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۝

په شاه ولی الله رح دروغ تړل

په تفهیمات الٰهیه جلد دویم ص ۸۲ تفهیم ۵۵ شاه صاحب لیکی
خُتِمَ بِهِ النَّبِیُّوْنَ اَیْ لَا یُوْجَدُ مَنْ یَّاْمُرُهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِالتَّشْرِیْعِ
عَلَی النَّاسِ، د دے عبارت نه مرزایانو دا مطلب راوبنکلو چه د حضور
علیه السلام نه پس صِرف شرعی (تشریعی) نبوت بند دے، حالانکه
تشریح شاه صاحب رح پخپله په تفهیمات جلد دوم ص ۸۲ کښې کړے
فرمائی، وَصَارَ خَاتَمَ هٰذِهِ الدَّوْرَةِ لَا یُمْکِنُ اَنْ یُّوْجَدَ بَعْدَهٗ
نَبِیٌّ، او بیا جلد ۲ تفهیم ۴۵ ص ۱۳۲ کښې لیکی، مُحَمَّدٌ صَلَّی اللّٰهُ
عَلَیْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمُ النَّبِیِّیْنَ لَا نَبِیَّ بَعْدَهٗ وَدَعْوَتُهٗ عَامَّةٌ لِجَمِیْعِ
الْاِنْسِ وَالْجِنِّ وَهُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِیَاءِ بِهٰذِهِ الْخَاصَّةِ وَبِخَوَاصِّ
اُخْرٰی وَقَالَ فِیْ حُجَّةِ اللّٰهِ فِیْ حَدِیْثِ بَدْءِ هٰذَا الْاَمْرِ نُبُوَّةٌ الخ
فَالنُّبُوَّةُ انْقَضَتْ بِوَفَاةِ النَّبِیِّ عَلَیْهِ السَّلَامُ
وَالْخِلَافَةُ لَا سَیْفَ فِیْهَا بِمَقْتَلِ عُثْمَانَ رض وَالْخِلَافَةُ

بِشَهَادَةِ عَلِیٍّ کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهٗ وَخَلْعِ الْحَسَنِ، او په دے فارسی ترجمه
د خاتم النبیین کښې بیا لیکی، نیست محمد پدر هیچ کس از مردان شما ولیکن
پیغمبر خدا و مُهر پیغمبران یعنی بعد از وے هیچ پیغمبر نباشد،

په مولانا محمد قاسم رح دروغ تړل

مرزایانو مولنا محمد قاسم رح ته د ختمِ زمانی اِنکار منسوب کړے دے
حالانکه هغوی رح پخپله فرمائی، "که چرے اطلاق او عموم شته نو خاتمیت
زمانی ثابت دے که چرے دا سے نه وی نو د خاتمیت زمانی لزوم مثلاً
دلالتِ التزامی خامخا ثابت دی، بل خوا د نبی علیه السلام دا قسم تصریحات
دَاَنْتَ مِنِّیْ بِمَنْزِلَةِ هَارُوْنَ مِنْ مُّوْسٰی اِلَّا اَنَّهٗ لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ، چه په
ذکر شوی، طرز د لفظ "خاتم النبیین" نه ما خوذ دی، په دے باب
کښې کافی دی، ځکه چه دا مضمون تواتُر ته رسیدلے دے او په دے
د امت اجماع هم دے، اګرچه الفاظ د "لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ" په سندِ مُتواتِر
منقول نهٔ دی، نو د الفاظو دا عدمِ تواتُر با وُجود د اتّواتُر معنوی
به دا سے دی، لکه د فرضو د رکعاتو د شمیر تواتُر چه منکرے کافر د
دا رنګ د دے "لَا نَبِیَّ بَعْدِیْ" منکر هُم کافر دے، په تحذیر الناس
ص ۹ کتب خانه امدادیه او په مناظر عجیبه ص ۳۹ کښے لیکی خاتمیتِ
زمانی خپل دین او ایمان دے البته د ناحق تهمت څه علاج نشته

په مولنا عبد الحیٔ رح دروغ تړل

مولانا موصوف په "دافع الوساوس فی اثر ابن عباس" ص ۳۹ کښې لیکلی
دی، "د اهل سنت علماء هم د اخبره ښکاره کوی، چه د نبی علیه السلام په
زمانه کښې یا بیا لت کښې هیڅوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے
او هم نبی چه په د زمانه کښې راځی، نو هغه به د شریعتِ محمدی تابع وی
نو په هر تقدیر بعثتِ محمدیه عام دے، جواب دا دے چه دا

مضمون دَ نا صحکې دَ نورو طبقواو دَ هغوی دَ انبیاؤ متعلق دے لکه دَ دے وضاحت په ,, زجرالناس،، صـ۸۳ کښ چه دَوی کړے دے، خَتمُ نَبِیّنَا حَقِیقِیٌّ بِالنِّسبَةِ اِلٰی اَنبِیَاءِ جَمِیعِ الطَّبقَاتِ بِمَعنٰی اَنَّهٗ لَم تُعطَ النُّبُوَّةُ لِاَحَدٍ فِی طَبقَةٍ، او مجموع الفتاوی جلد اول صـ۹۹ کښ مولانا موصوف لیکی ,, قَالَ اَبُو شَکُورٍ فِی التَّمهِیدِ اِعلَم اَنَّ الوَاجِبَ عَلٰی کُلِّ عَاقِلٍ اَن یَّعتَقِدَ اَنَّ مُحَمَّدًا کَانَ رَسُولَ اللّٰهِ وَالاٰنَ هُوَ رَسُولُ اللّٰهِ وَکَانَ خَاتَمَ الاَنبِیَاءِ وَلَا یَجُوزُ بَعدَهٗ اَن یَّکُونَ اَحَدٌ نَبِیًّا وَمَنِ ادَّعَی النُّبُوَّةَ فِی زَمَانِنَا یَکُونُ کَافِرًا،، دداسے بنکاره خبرو کولو باوجود څوک داو ئیلی شی، چه دے ,, دَ ختم نبوت منکر وو!!!

ختم نبوّت د علامه اقبال رح په نظر کښ

(۱) لیکی چه ,, قادیانیت دَ یهودی مذهب چربه ده، ځما په نزد بهائیّت دَ قادیانیّت نه زیات مُخلِص دے، ځکه چه بهایان ښکاره دَ اِسلام مُخالف دی، لیکن قادنیان د اسلام څواهم اُصُول ظاهری طور قائم ساتی مگر په پټه دَ اِسلام دَ رُوح او مقاصدو مُهلِک دی، دَ قادیانی فِرقے دَ خُدائے داسے تصوُّر چه هغه حاسد دے، او هغه سره دَ دشمنانو دَ پاره بیشمیره زلزلے او بیمارئ دَ اودوی دَ نبی په باره کښ دا تخیُّل چه هغه نجُومی وی او دَ دوی عقیده چه دَ مسیح رُوح کښ تسلسل دے ر په هره زمانه کښ بیل بیل مسیح راتلے شی دَ ایونهٔ وو چه بس ختم شو (العیاذ بالله مترجم) داټولے عقیدے داسے دی چه دَ یهودیت عناصیر لری گویا که دا تحریک یهودیت طرف ته واپس بوتلَل دی، حرف اقبال ,, صـ۱۲۳ مُرتَبه لطیف احمد شروانی)

(۱) په اسلامی ایران کښ دَ مؤبدانه اثر لاندے مُلحِدانه تحریکونه

اُوچت شول او هغوی دَ بُرُوز، حُلُول او ظِلّ وغیره اصطلاح گانے دے له پاره روانے کړے چه په هغی کښ دَ تناسُخ تصوُّر پټ کړے شی، ددے اصطلاح گانو دَ را نول په دے وجه ضروری وو چه دَ مُسلمانانو په زړونو اوّل وار دَ اُ نه لگی تر دے چه دَ مسیح موعُود اصطلاح هُم اسلامی نهٔ ده بلکه اجنبی ده چه شروع ئے هم د دغے مؤبدانه تصوُّر نه شوې ده، ځکه چه دا اصطلاح گانے مونږ ته دَ اسلام د دومبی دور په تاریخی او مذهبی کتابونو کښے نه ملاویږی،،

(حرف اقبال، صـ۱۲۳ و ۱۲۴)

(۳) قادیانی تولے دَ اسلامی یووالی دُشمن دے مسلمانان دَ هغوی تحریک نه په معامله کښ ډیر حساس دی، کوم چه دَ هغوی دَ یووالی دَ پاره خطرناک وی، چنانچه هر یو داسے مذهبی جماعت چه په تاریخی طور خو دَ اسلام سره تړلی وی، لیکن خپل بُنیاد په نوی نبوت ایږدی، او دَ دوی په اِلهامونو اعتقاد نهٔ لرونکی ټول مُسلمانان دوی کافر بولی دا خو مسلمانان د خپل یووالی دَ پاره خطره گنړی ځکه چه اسلامی یووالے په ختمِ نبوّت مضبُوط ټینګیږی،، (حرفِ اقبال صـ۱۲۲) مرزا محمُود خلیفه دوم په آئینه صداقت صـ۳۵ کښ لیکی، هر هغه مُسلمان چه دَ حضرت مسیح موعود په بیعت کښ شامل نه دے نو هغه کافر دے دَ اسلام د دائرے نه بهر دے، اگرچه هغه دمسیح موعُود نوم هُم نه وی اوریدلے

(۴) څه په دے هیڅ شک شبه نه لرم چه دا احمدیان دَ اسلام او دملک دواړو غدّاران دی (دا قبال ,, خط د جواهر لال په نوم، څه زاره خطُونه، حصه اوّل صـ۲۹۳ مُرتّبه جواهر لال مطبُوعه جامعلیته نوے دهلی انډیا)

(۵) ځما په رائے کښ د قادیانیانو صرف دوه لارے دی چه یا خو دَ

خپلو رُونړو تقلید اُکړی او یا دَ ختم نبوّت تاویلونه پریږدی او هغه دَ خپل پوره مفهوم سره قبول کړی، کَه دوی دا نۀ وی تاویلونه صِرف په دے غرض دی چه دَ دوی شمیر دَ اِسلام په حلقه کښې وی چه سیاسی فائدے واخلی (حرفِ اقبال ص۱۳۶ ۱۳۷)۔

(۶) ځما په رائے کښې حکومت دَ پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیان یو بیل توَلے اُمّتِ چه دا به دَ قادیانیانو دَ پالیسئ عین مُطابِق وی او مُسلمانان به هُم دَ روا دارئ دا سے مُعامله کوی لکه څنګه چه نورو مذهبونو سره کوی، او دا دَ قادیانیانو دَ پالیسئ مُطابق حُکم دی چه دَ دویم خلیفه مرزا بشیرالدین خپله خطبه په حواله دَ الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ء حضرت مسیح مَوعُود فرمائی۔ چه دَ هغوی (دَ مُسلمانانو) اسلام بیل او ځمونږ اسلام بیل دے، دَ هغوی خدائے بَل او ځمونږ بَل دے، دَ هغوی حج بَل او ځمونږ حج بَل دے دغه رنګ ځمونږ په هره خبره کښې اختلاف دے۔

(۷) دَ علامه اقبال انګریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستورکښے دَ اقلیتونو دَ تحفّظ خیال ساتلے شوے، دے ځما په خیال کښے قادیانیان به دَ حکومت نه دَ جُدا کیدو په مطالبه کښے وړاندے والے نۀ کوی خو مِلّتِ اسلامیه د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیان دِ جُدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منلو دَ مسلمانانو به شک وی چه حکومت دے نوی مذهب په جدا کولو کښے دِیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ سنه دَ سِکهانو دَ جُدا کیدو دَ مطالبے انتظار نۀ کړو اُس دَ قادیانیانو دَ دے مطالبے انتظار کوی حرفِ اقبال ص۱۳۸ با ندے علامه اقبال لیکی، په غونځ کښې قطع تعلّق په نکاح او نورو معاملو کښې د مسلمانانو نه بائیکاټ او دَ توَلو نه ویرزیات دا اِعلان چه دَ دنیائے اِسلام کافره ده، او دا دِ اسلام نۀ دومره

زیاته لرے ده څومره چه سِکهان به دَ هندوانو نه لرے نۀ وی څکه چه سِکهان او هِندوان خو خپل مینځ کښې وَدُونه کوی، هرکله چه قادیانیان په مذهبی، مُعاشرتی معاملو کښې ځان جُدا ګنړی، نو په سیاسی توګه دَ مسلمانانو کښے دَ شامل پاتے کیدو دَ پاره ولے پریشانه وی۔ (حرفِ اقبال ص۱۴۰)

(۸) پابندی په باغی جماعت لګول پکار دی، علاّمه اقبال انګریزی حکومت ته لیکلی دی، کچرے دَیو قوم یو والے په خطره کښې وی نو هغه دَ پاره سِوا دے بل علاج نشته چه هغه دَ عِنادی قوتونو په خلاف مدافعت اُکړی، اُس سوال دا دے چه دمدافعت طریقه دِ څه وی؟ هغه دا ده چه اصل توَلی ته دِ دَ روا دارئ تلقینِ اُکړیشی حالانکه دَ هغوی یو والے به خطره کښے وی او باغی توَلی ته دِ دَ هغه تبلیغ پوره اِجازت وی کوم چه دروغو کښلو نه ډک یک وی۔ (حرفِ اقبال ص۱۴۳)

زه وایم چه دَ مرزا دا یو کښل دَ کرورونو کښلو نه زیات دی کوم چه هغه په آئینه کمالات ص۵۴۳ کښے لیکلی دی چه څوک ما نه مَنی او ځما د دعوے تصدیق نۀ کوی او ایمان پرِ نۀ راوُړی نو هغه توَل کَرِزنا اولاد دی۔

قیامت، معاد او مجازات دَ اعمالو

دَ قیامت نومُونه

دَ کوم څیز نُومُونه چه ګنړ وی نو دا دَ هغه دَ لوئے والی دلیل دے، دالله تعالیٰ نومُونه ګنړ دی دا هم دَ الله تعالیٰ دَ لویئ دلیل دے، امام سیوطی رح په بدور السافرة فی امور الآخرة، کښې دَ قیامت اَتیا نُومونه ذِکر کړی دی (ص۳۰ مطبوعه کانشی رام لاهور) مونږ په هغه کښے بښکاره مشهُور نُومُونه ذکر کوو

(۱) اَلسَّاعَةُ د قیامت دا نوم له دوو وجهو دے، یو له دے وجهے چه قیامت به ناګهانه راځي، لکه چه یو ګینټه تیریدو نه پس ناګهانه چه دویمه ګینټه راځي، او دویم له دے وجهے چه قیامت کښې د اولینو آخرینو حساب به په لږ وخت مثلاً یو ګینټه کښې ختم شي او هم دا معنیٰ د "سریع الحساب" ده او هم دا معنیٰ د حضرت علی رضؓ منقول ده "اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا" (سورة الحج آية ۷)

(۲) اَلْقِيَامَةُ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُوْرَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (د سورة آل عمران آية ۱۸۵) دده نوم وجه دا ده چه د دے معنیٰ اودریدل دی، او په دے ورځ به ټول خلق ملائکے او روح به د الله په مخکښې ترهغه وخته ولاړ وي ترڅو چه الله تعالیٰ جل شانه اُغواړي۔

۳۔ اَلْقَارِعَةُ قرع زړه درزولو او ټکولو ته وائي شي، د دے ورځے د ویرے نه به هم زړونه د ډزیږي او ټکیږي "اَلْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ"

۴۔ اَلْحَآقَّةُ دا د "حق" نه ماخوذ دے، د دے نوم مطلب دا ښودل دي چه دا ورځ حق ده او په دے کښې د شک شبهے څه ګنجائش نشته "اَلْحَآقَّةُ مَا الْحَآقَّةُ"

۵۔ اَلْوَاقِعَةُ دا د "وقوع" نه ماخوذ دے مطلب دا چه د دے په واقع کیدو کښې هیڅ شک نشته بلکه دا خامخا واقع کیدونکے حقیقت دے "اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ"

۶۔ اَلْغَاشِيَةُ د "غشي" معنی پټول دي، د دے ورځے له هیبته به زړونه پټ شي او خلق به او ترشي "هَلْ اَتٰكَ حَدِيْثُ الْغَاشِيَةِ"

۷۔ اٰزِفَةٌ د "ازف" معنی نزدے کیدل "اَزِفَ الشَّيْئُ قَرُبَ" او دا ورځ د حقیقت په اعتبار سره نزدے ده ځکه چه خامخا راتلونکے څیز نزدے وي او تلونکے څیز لرے وي، بله دا چه مرګ د قیامت دروازه ده او مرګ نزدے دے "اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ"

۸۔ يَوْمُ التَّغَابُنِ غبن ټګۍ او دوکے ته وائي، په دے ورځ به دا ښکاره شي چه په دنیا کښې کوم خلق په دوکه کښې وو چه د عمر عزیز قیمتي برخه ئي په کوم مضرو څیزونو کښې تیره کړه او د کوم قیمتي عملونو نه محرومه وو، "ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ"

۹۔ خَافِضَةٌ ذلیله کوونکے ورځ چه دین ته اوریدلي خلق به په دے ورځ په جهنم کښې په ډیر لاندے ذلت کښې وي

۱۰۔ رَّافِعَةٌ اوچتوونکے ورځ کوم خلقو چه د دنیا په ژوند کښې د دین غضوري کړیده هغوی به په دے ورځ د جنت په لوړو اوچتو د شهنشاهیت مقامونو کښې وي، "خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ"

۱۱۔ اَلطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى د دے معنیٰ لویه حمله ګډه ده او د قیامت نه بله زیاته هیڅ حمله ګډه نشته چه په دے کښې به د ټولو انسانانو د قسمت ابدي فیصله کیږي، "فَاِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى" قیامت او حشر نشر د انساني ژوند ډیره ضروري خانګه ده چه په دے ځائي خوشحالۍ او تباهۍ دارومدار دے او د قیامت په باره کښې درے څیزونه د غور او فکر جوګه دي۔

(۱) د قیامت وجود، چه دا موږ ته د قیامت صورت نه وائي۔

(۲) د قیامت مقصد یعني د عملونو بدله چه دا موږ ته د قیامت نوم ترواي

(۳) د قیامت تفصیلات مثلاً د قیامت کیفیت، وزن د اعمالو، حوض کوثر، پل صراط، نور، جنت او دوزخ او داسې نور ډیر،

د دلیلونو ډوله به مونږ د قیامت او د معاد د صورت ذکر کوو او د دې عقلي او نقلي دلیلونه به پیش کوو،

د معاد او قیامت نقلي ثبوت

(۱) ټول آسماني دینونه په قیامت قائیل دي او په دوباره ژوندون متفق دي او ټول آسماني ملتونه دا مني، په شرح مواقف جلد ۸ تم ۲۹۴ کښې دا نقل موجود دې، اَجْمَعَ اَهْلُ الْمِلَلِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ اٰخِرِهِمْ عَلٰی جَوَازِهٖ وَوُقُوْعِهٖ: یعنې ټول ملتونه او شریعتونه منونکي خلق د حشر اجساد په جواز او وقوع باندې متفق دي۔

(۲) ټولو پیغمبرانو علیهم السلام د قیامت خبر ورکول کړیدی د کومو چه روایات د شتیق خلق په بنیاد موکښې نشته قرآن پوره تفصیل سره د قیامت بیان کړیدې او بیا د دې په باره کښې، مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَکُمْ، فرمائیلي د دې ثبوت دې چه قرآن د تیر شوو آسماني کتابونو دا مولو او عقائدو تصدیق کوي نو ځکه دا د نبوت، قیامت او د مجازات اعمال وغیره په باره کښې د دغو مبنو آسماني کتابونو هم تصدیق کوي، د قیامت نزیې د آخرت ژوندون د دنیا د ژوندون نه ډیر زیات او پائیدار دې وَالْاٰخِرَةُ خَیْرٌ وَّاَبْقٰی، د آخرت ژوندون بهتر او پائیدار دې او بیا ئې فرمائیل، اِنَّ هٰذَا لَفِی الصُّحُفِ الْاُوْلٰی صُحُفِ اِبْرٰهِیْمَ وَمُوْسٰی دا مضمون د حضرت ابراهیم او د حضرت موسیٰ علیهما السلام په صحیفو کښې موجود دې۔

د فلسفیانو د انکار تردید

فلسفیانو د حشر اجساد نه انکار کړیدې د عملونو بدله هغوی هم مني

خو بعضې ئې د سعادت او شقاوت روحاني او بعضې ئې د تناسخ په صورت کښې مونږ به د دې تردید کوو، خو اول دا اولو چه د فلسفې د قوانینو په مطابق هم د دا انکار د منلو جوګه نه دې، ځکه چه د دی هر ممکن د قدرت او طاقت لاندې مني او دا ظاهره ده چه حشر د اجساد هم ممکن ځکه دې چه د حشر یو جزء انساني روح دې، دویم د بدن ذرې، او دریم د بدن جوړښت، دا درې واړه خیزونه ممکن دي چه پر قدرت الٰهي شته دا درې واړه خیزونه د مرګ نه وړاندې دالله په ایجاد موجود شوي وو، بیرته دا ناممکن او ممتنع وې نو اول ځل به هم نه وو موجود شوي دوباره ژوندۍ کیدل خو اُس هقل ته ډیر نژدې دي د منلو د پاره دا قرآن بیان کړي دي، وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَیْهِ، وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی، (سورة الروم آیة ۲۷) یعنې د انساني قدرت د قاعدې مطابق دوباره پیدا کول د اومبي ځل پیدا کولو نه زیات آسان دي هر کله چه الله ډیر لوئې دې نو هغه ته دې دواړو تخلیقونو کښې هیڅ فرق نشته۔

د نیشت د شته کولو شبهه

فلسفیان بل انکار په دې قاعده کوي چه نیشت سره خیزونه به لیږی مطلب دا چه اول خیز یو وار ختم شي نو دویم وار هم هغه شې بیا نشي موجود یدې که وي نو هغه به بل خیز وي، لوړ دا غلط ده چه په قیامت کښې به هو بهو هم هغه انسان بیا دوباره ژوندې شي، دا شبهه بالکل باطله ده ځکه چه د اول وجود زمانه یوه او د بل وجود زمانه بله نو د اولې زمانې وجود ختم شو او بلې زمانې کښې بیا موجود شو خو شې بدل نه او هم هغه شې دې، کوم چه ړومبې وو مطلب دا شو چه د لیه نشي کیدې چه په یو زمانه کښې یو شې ختم شي او هم په دغه زمانه کښې هم دغه شې بیا

موجود شي نو دغه کښې هیڅ اشکال پاتې نشو چه په بل زمانه کښې دیوشیز بعینه وجود کیدلی شي او پورته ذکر قاعده د فلسفیانو غلطه ده، دا اعتراض خو کله خنداور دے چه اوله زمانه د اول شخصیت جزء وو، بل زمانه به د بل شخصیت جزء وی هم د دومبي شخصیت نه ځکه چه زمانه د شخصیت جزء هیچرې نشي کیدے هغه مشخص نه ده کله دا سے وه نو د ن سړے به هغه پړونے ځکه نه وو چه زمانه بدله شوې ده، د پوهې د پاره یو آسان مثال، یو انسان په یو زمانه د دُنیا کښې موجود وو (معدوم) کیدو سره په برزخ (بله زمانه) کښې ورک او په قیامت (په دریم زمانه) کښې هم دغه انسان دا سے مثال لري لکه چه یو سړے د لاهور نه کراچۍ ته لاړ شي، زمانه بدله شوه مقامات بدل شو او سړے هم هغه دے اول وار لاهور کښې موجود وو (دُنیا) چه روان شو نو نه لاهور کښې وو او نه کراچۍ کښې وو معدوم شو (برزخ) او کراچۍ ته چه اُورسیدو نو لاهور کښې نه وو (آخرت) دا د رے زمانې بدلې شوې یو انسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو هغه عین انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چه د زمانې په بدلیدو سره شخصیت بدلیږي کچرې دا سے وے نو د مکان په بدلیدو به شخصیت بدلیدو کوم سړے چه په لاهور کښې وو نو ملتان ته په تلو او رسیدو به د هغه شخصیت بدل شوے وو حالانکه دا سے نه کیږي،

دویم دا چه د یو والي دارومدار دا صلي اجزاؤ او د رُوح په یو والي دے او دے نه بغیر کچرې بل څه فرق راشي نو په شخصیت څه اثر نه غورزوي، مثلاً کچرې د یو سړي رنګ ځلکښ سپین وو بیا ګرم ملک کښې په نمر کښې کار کولو سره د هغه رنګ که تور هم شي نو سړے هم هغه دے بدل نشو دغه رنګ که د پنځلسو کالو یو سړے د دیرشو کالو شي نو رنګ او قد او غټ والي کښې فرق راتلو سره به هم دا هغه سړے وي کوم چه ورانبے وو

پو حکومت هم د هغه د نوکرۍ تنخواه ورکولو نه په دغه بنیاد انکار نه کوی او د غتوالي او وړوکوالي په وجه یو عدالت چرې د چا مقدمه نه ده خارجه کړې چه ته اُس بل سړے یې، دغه رنګ که د نیک یا بد عمل په وجه کچرې شکل او رنګ کښې څه فرق په آخرت کښې هم شي، اصلي اجزاء یې هم هغه وي کوم چه دُنیا کښې وو نو دا به هُم هغه سړے ګڼړلے شي کوم چه دُنیا کښې وو،

د معاد په باره کښې مذهبونه

د رُوح متعلق دوه رائې دي، اول دا چه جسم لطیف دے، دویم دا چه مُجرد غیر مادي دے د دے اختلاف په بُنیاد د معاد په باره کښې د شرح مواقف مصري جلد آتم ص۲۹۷ د نقل مطابق پنځه اقوال دي:-

① معاد صرف جسماني دے ځکه چه بدن او رُوح دواړه جسمونه دي (صرف د کثافت او لطافت فرق دے) نو اعاده هم د جسم اُشوه دا د اکثرو متکلمینو د اسلام قول دے چه رُوح جسم لطیف امني:-

② معاد صرف رُوحاني ځکه دے چه د جسم اِعاده نشتر یوازے په تَرح د سعادت او شقاوت دارومدار دے، دا د یونان د فلاسفه الهیین قول دے

③ معاد جسماني او روحاني دواړه دے د دُنیا جسم او روح دواړه بیا راموجود د شته دا قول حنفي [illegible] یو بدیو ګلا راغب، معمر، د متاخرینو امامیه ولویا اکثرو صُوفیاؤ دے دا قول حضرا وي ترجمه مجرد غیره [illegible]

④ معاد به نه جسماني وي او نه رُوحاني، دا قول د یونان قدیم طبیب د حکیمانو

⑤ د معاد د کیدو او نه کیدو هیڅ فیصله نه ده شوے توقف دے، چه دا قول د جالینوس دے ده ته دا شک پریوتے دے چه رُوح د هغه مزاج نوم دے کوم چه په مرګ ختم شو او که د هغه جوهر نوم دے چه مرګ نه پس هم باقي وي دا پنځه اقوال د انسان د بدن او رُوح سره تړون لري خو یو شبکم قول د تناسخ هم شته چه هغه د حکماء هند او د یونان د بعضے

حکماؤ، او دَ بعضے منسوب الی الاسلام خلقو دے مثلاً احمد بن حابط چه دابراهیم نظام شاگرد دے ابُومُسلم خُراسانی، محمد بن زکریا، طبیب رازی او قرامطه:

دَ مجازاة درے شکله

دَ آخِر حوالے دپاره دابن حزم ملل نحل جلد ۴ صفحه ۱۹ اوګورئ

دَ مجازاةِ اعمال درے شکله دی:-

(۱) دَ جُثو حَشر، دَ بعث بعد الموت په شکل کښی او دَ مجازاةِ اعمال به دَ جنّت او دوزخ په شکل کښی وی، دا اَئے دَ اهلِ اِسلام او دَ آسمانی مذهبونو والو دے۔

(۲) دَ جُثو دَ حشر نه بغیر صِرف رُوح دَ نیکئ او بدئ اثر (خوند او درد) محسوس وی، دا قسمِ مجازاة دَ حکماءِ الٰهیّین قول دے۔

(۳) دَ نیک او بد عملُونو په بدله کښی دَ یو انسان رُوح بل انسان ته بدلیګی (تناسخ) مجازاة اعمال دے، بعضے حکماء دَ یونان او اکثر حُکماء دَ هند دا قول کوی،

تنقید

دا دواړه آخیری قولُونه دَ انبیاء علیهم السلام دَ اجماع او دَ آسمانی کتابُونو نه خلاف دی او دَ عقل او فلسفے په بُنیاد هم غلط دی، یوازے رُوحانی مجازات ځکه غلط دے چه اعمالو کښی بدن او رُوح دواړه شریک دی او بدله به یوازے رُوح ته ملاویږی، اَود دے مثال داسے اُګنړئ، لکه یو شَل او یو ړند دَ اَنارُو غلا کوی، ړوند ګیچ او پوخ اَنار نه پیژنی او شَل اَنار ته نه رسیدے نشی دوی، داسے مشوره اُکړی چه ړوند لاندے شی او شل به اوږه سور کړی اَنار راُشوکوی دَ باغ مالک دا دواړه عدالت ته وړاندے کړی دواړه دَ ځان خلاصولو خپل خپل دَ لیلونه اُ وائی ړوند وائی چه زه وینم نه نو غلا ځنګه کولے شم پوخ او ګیچ انار مې ځنګه اُ پیژندل او شل به وائی چه ځما انار ته نه رسیدے نه شوم ما غلا ځنګه اُکړه؟

...نو بنکاره خبره ده چه غلا خو شوے ده بلکه دواړو سره په موقع نیولے شوے ده نو دَ عدالت فیصله به ضرور دا وی چه غلا دواړو کړے ده دواړه په غلا کښی شریک دی نو سزا به هُم دواړو ته ورکولے شی، هُم ...امثال دَ رُوح او بدن دے هر یو یوازے نیک او بد عمل نشی ...ے هر کله چه نیک او بد عمل په شریکه دواړه کوی نو جزاء او سزا دواړو ته ...شریکه پکار ده:

...ے نه علاوه یوازے، دَ رُوحانی مجازاة حقیقت دَ خوب دے چه څوک په ...دنائے خوب اُوینی نو هغه ته صِرف په خوب کښی خوند او آرام وی او که په خراب خوب اُوینی نو په خوب کښی ورته بے خوندی او تکلیف محسوس ...نو دا قِسم جزا سزا لوبے لوبے دی دَ اعمالو پائیداره او خوچنده زیاته ...له پکار ده چه انسان دَ هغے په طمع څه بنه عمل اُکړے شی دَ خوب د مزو ...طمع هیڅوک بنه عمل نه کوی او دے سره هیچرے دَ انسان اِصلاح نشی ...ے دَ بنه عمل شوق پیدا کولو، بلکه داسے پکار ده چه دَ دُنیا دَ فائدے په څو چنده زیاته فائده په اخرت کښی ملاؤ شی او بیا پائیداره ...وی، لکه یو مړ کیدونکے سړے خپل یتیم کیدونکی ځوئے دَ پاره ...نو سړی سره لس زره (۱۰۰۰) روپئ امانت کیږدی، دَ خوب دَ ناپائیدار ...رساصلولو په خاطر دغه سړے که دغه یتیم ته دغه خپل امانت په ...ا کښی ورکړی نو که عقل او پاګل به ځکه بنکاره شی چه دَ لسو زرو روپو ...قی فائده دَ خوب او تصور په فائده بیګل دهو بنیاد او دروغ سړی ...ے او دا باعث دَ امانت سپارلو هم نشی چو ته دے دَ امانت سپارلو ...ه هغه بدله کار ورکولے شی کومه چه دے نه په څو څو چنده زیاته وی ...ائیداره او حقیقی وی لکه په آخرت کښی دَ لسو زرو روپو امانت سپارلو ...نقصان کولو او قربانئ ورکولو په بدله کښی چه ده ته جنت یا دَ آخرت

دتناسخ رد

نور لعنتونه ورکړیشی :

(۱) دتناسخ په شکل کښې دَ عملونو بدله ورکول د عقل په موجب په دے وجهه درسته نه دَه ،

(۲) تناسخ له انصافه خلاف ځکه دے چه په عمل کښې بدن او رُوح دواړه شریک دی او دَ تناسخ په شکل کښې بدله صرف رُوح ته ورکولے شی مثلاً دَ یو مُجرم انسان رُوح دَ مرګ نه پس په یو ذلیل څوړی کښې یا په ذلیل ښاروی او ځناور کښې ولیږلے شی نو سزا به یوازے روح ته ورکولے (بله دَ خندا خبره دا چه دَ بدا سرِی دَ بدن په ځائے به سزا دَ باذلیل ځناور او دَ ښاروی بدن نه ورکولے شی. نو دا خودَ خر په ځائے کلا او دا غل شو بله دا چه دے ځائے نه به دا رُوح دَ بدلے دپاره کولو نو ځا ئې او یل بدن ته چه لاړ شی، نو دا بدلے به دَ چا ګڼرلے شی دَ تولونه کا که ورسره دَ ذِهن دے ګ خیال اُکړی شی نو دے رغبت اُورَ دا و جنجالی اشک جوړیږی نو ځکه ئے بس کوم دَ تناسخ قائل کیږی د له دا تصور خان باسی دی مترجم) دلته دا خیال هم غلط دے، چه بدن صرف د عمل آل ځکه دا په مجازاتِ اعمال کښې شریکول اِنډئ پکار او دے ته سزا ورکول به دا سے وی لکه دَ یو قاتل توپک ته سزا ورکول او یا دَ یو مسئله او مِلکار تیشئ او کوډئ ته جزا ورکول کوم چه جُمات یا خانه که جوړه کړی وی، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نه دَه بلکه پخپله او کوونکے دے آله خودَ فاعل نه جُدا وی دَ هغه جُز نه وی لکه یو نُوره لیکن رُوح او بدن چه یو ځائے شی نو هله څوک بنه یا بد شی نو اصل فاعل بدن دے چه دَ رُوح په اثر کښې یو عمل کولے شی چه دا رُوح دَ بدن په هر اندام کښې ننوتے وی نو بنکاره شوه چه آله ځکه نه ده چه دا دَ رُوح په غم او خوشحالئ کښې خامخا شریک وی

نو توپک دَ قاتِل ، او تیشئ کوډئ دَ خانه کعبے دَ معیار په غم او خوشحالئ کښې هیچرے نشی شریکیدے ۔

(۳) دَ تناسخ دَ پاره دا دلیل باطل دے چه انسان دَ حیواناتو نه چه آخلی یا دغریبے کوربنئ یو ذلیل انسان چه مصیبتونو کښې مبتلا شی ، دے بنیاد دا دے، چه یو انسان بد عمل کړے وی، نو دَ هغه رُوح په ذلیل ځناور یا ذلیل بل انسان کښې ننوزی او دا رنګ هغه وړاندینی کس ته خپل عمل بدله دَ ځناور یا دَ انسان دَ ذِلت په صُورت کښې ملاؤ شی باطل ځکه دے چه دَ ښارو و فطری تقاضا دا ده چه انسان تِرکاروا خلی او دَ دپاره دَ جُرمِ سابق هیڅ ضرورت نشته ځکه چه دَ دُنیا نظام چلولو دَ پاره دَ حکمتِ الٰهی تقاضا او ظهور دے، کچرے انسان دے دکار ته آخیستے نو دَ ښار و وجود به لغو او بے فائدے وو دا هُم دَ حِکمتِ الٰهی دَ شان نه خِلاف دی، دغه رنګ دَ دنیا دمو خوشحالی او بدحالی دَ هغوی فطری تقاضا ده چه غنی دِ دَ فقیر نه کار واخلی، فقیر دَ اُجرت محتاج او غنی دَ هغه دَ کار محتاج دے په دے احتیاجونو دَ انسانی تمدُّن ربط قائم دے و دَ دُنیا نظام پرے چلیږی که دَ تناسخ تصوُر پکښې راغلو نو انسانی تمدُّن به بالکل دړے وړے شی دا انسانانو مصیبتونه او غمونه هم د حکمت الٰهی نه خالی دا سے نه دی چه دَ صحت او خوشحالئ په حالت کښې دَ شکر جذبه و مرض او دَ بدحالئ په حالت کښې دَ صبر جذبه انسانی کمالات بنکاره وی او په دے دَ الله لرے او نِزدے بندګان پیژندے شی ۔

په تناسخی مجازات کښې دَ جُرم عِلم نه وی

تناسخ په نامُتِلی صُورت کښې یو حیوان او انسان ته دا عِلم نه وی چه هغه دَ کوم جرم په بدله کښې عذاب ولے ملی، یو انسانی عدالت کښې خو مجرم ته وړے شی په هغه دَ تا بتولو خوا دی اُکړیشی هله پس ته سزا

ورکولے شي، لیکن د تناسخ په صورت کښې د الله عدالت دلو بوتو قوښکان
کولے شي کوم کښې چه نه تحقیق وي، نه مقدمه چلول وي او نه مجرم ته
د خپل خپل جرم پته وي چه دا سزا هغه ته د کوم جرم په بدله کښې
ورکولے شي العیاذ بالله، نو ځکه د تناسخ دا عقیده د عقل نه هم خلاف

د مرګ او پیدائش شمیر کښې د جوړښت نشتوالے د تناسخ تردید دے

د تناسخیانو په خیال کچرے د حیواناتو پیدائش د انسانانو د بدعملو
د پاره د بدلے په نتیجه کښې وي نو بکار داده چه د بدو انسانانو د مرګ
په مناسب شمیر کښې هومره ځناور او حیوانات پیدا کیدلے خو دا
ځکه نه ده چه موږ وینو مثلاً یو ورځ کښې یو لګ انسانان مري چه په
هغو کښې نیم څه بلکه زیات مجرمان او بدکاره وي، خو بل خوا نور حیو
هم په دغه ورځ کرورونه او اربونه پیدا کیږي نو معلومه شوه چه د حیو
پیدائش د مجرمو د روحونو د تناسخي جنجال نتیجه نه ده بلکه د ابتدائي تخلیق
په دول د الله تعالی د حکمت په جوړ پیدا کیږي ځکه د تناسخ عقیده باطله
د تناسخ د تردید یو څلرمه وجه دا هم ده، چه د تناسخ په صورت کښې به
منل ضروري وي چه د مجرمانو انسانانو او د حیواناتو روحونه یو دي حال
موږ وینو چه دا جدا جدا دي، انساني روحونو کښې عقل او نطق
لیکن حیواني روحونه دا نه دي یا مثلاً په پیشو کښې کچرے د انسان روح دا
وے د انساني روح په فطرت کښې د مږے نه کرکه پیدا ده دا هیچرے
نشي کیدے چه پیشو کښې دا نو تو نه فوراً پس فطرت دا سے بدل شي چه
مږے پسے منډه کړي دا وے نیسي او په خوند سره ئے اخوري هرکله چه د فطر
فوراً بدلیدل نامعقول دي د انساني او حیواني روحونو فطرتونه جدا
جدا دي په دے وجه د تناسخ عقیده سر تر پایه نامعقوله ده ۲
هرکله چه د مجازاتِ اعمال دوه صورتونه ربوا ځے د روح معاد او تناسخ

او نامعقوله ثابت شو، نو د دے صرف یو صورت باقي پاتے شو هغه دا چه
د مړي بدن او روح دوا په ژوندي کړیشي او د حساب کتاب نه
پس د جنت او دوزخ په شکل کښې په د قانون مجازات نافذ کړیشي، دا خبره
یوازے په آسماني شریعتونو او د انبیائے کرامو علیهم السلام په تواتر
ثابته نه ده بلکه عقل او فلسفه هم دا موزون او معقول ګنړي، په ظاهر
خو دا ډیره ګرانه ښکاري لیکن حقیقت کښې هیڅ ګرانه نه ده.
د معاد جسماني حقیقت په دوو قاعدو مبني دے، یو دا چه دا ممکن دے
او محال نه دے، بل دا چه دا د تجریب او تعمیر الهي نتیجه ده :-

د جسماني معاد ړومبے دلیل

د مجازاتِ اعمال په خاطر روح
سره د جسم دویم باره ژوندے
کیدل ممکن دي او محال نه دي، د محال دوه معنی دي، یو ځو دی چه مطلب ئے
ګران وائے او سخت وائے دی لکه یو سړي ته داو ئیل چه دا خه لاهور ته تګ
هغه عذر اوکړي چه نشم تلے دا بل ورپورے اونبلي چه خا ځنا به ئے نو هغه
اوائي چه ناممکنه (محاله) ده نو د دے مطلب به دا وي چه تلل ما ته ګران
دي، خو که روان کړے ئے وے ټکټ هم څه ئے ورته برابر کړے وے د هغه
اراده شوے وے نو لاهور ته تلل ناممکن او محال نه وو، او بل د فلسفے
ناممکن او محال دے معنی ئے دا چه نفي او اثبات یو ځائے کیدل چه هیچرے
نشي کیدے لکه یو سړے یو کمره کښې په یو وخت شته هم او نشته هم یا لکه
دوه په دوو کښې پنځه چه تول د نیا د دے ضرب حاصل هغه څلور بناي
چه پنځه نه وي، نو خلاصه مطلب به ئے دا وي چه پنځه نه دي خو پنځه دي
نو قیامت او معاد په دے معنی محال نه دے او کچرے محال په معنی د مشکل
او د سخت واخلو نو هغه به وي خو انسان د پاره چه د هغه قول کار ونه
په اسبابو بنا دي او الله ته په دے معنی هم محال ځکه نه دے چه، اِنَّمَا اَمْرُهٗ

إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُوْلَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ، او بله دا چه متواتر خبر صادق ددې تصديق کړې دې، نو څکه دا صحيح ده، چه کله ممکن تواتر سره تصديق اوشي يا اعتباري ذريعو سره دا ثابت شي نو دهغې په واقع کيدو کښې هيڅ شک شبه نه پاتې کيږي، مثلاً تيرشوي وخت کښې د جاپان هيرو. شيما په ايټم بم تباه کيدل يو ممکنه معامله وه هر کله چه اعتباري ذريعو سره ددې تصديق اوشو نو ټولې دنيا اومنله، دغه رنګ د موجوده دنيا په شپيلۍ د اسرافيل عليه السلام د چا ايټم بم نه په اربونو درجې زيات قوي ده تباه کيدل ممکن امر دې او ورسره ددې تصديق آسماني کتابونو او د انبياؤ عليهم السلام غوندې رښتينو هستو په پرله پسې شهادتونو کړې دې نو بيا ددې په واقع کيدو کښې هيڅ شک شبه نشي کيدې.

دجسماني معاد دويم دليل

دمعاد جسماني حقيقت ورانول او جوړول دي مطلب

دا چه د دنيا نظام ورانه ول او د آخرت نظام جوړول د معاد جسماني حقيقت دې دا به الله کوي نو ګرانه څکه نده چه چرې انسان ګرانه ګڼړي نو هغه ځان تګوري او په دې قياس کوي لکه چه شل منه اوچتولے شي او ميږے ئے نشي اوچتولے حالانکه دا د حيوانات دي خالق او مخلوق څو برابر کيدے هم نشي الله دا سې قوي دې چه نسبت ئے د مخلوق سره کول ناممکن دي نو هغه ته دا هيڅ چرې ګرانه نده چه هغه څپل جوړ کړے تعمير (دنيا) وران کړي او که هغه په ځائې بل تعمير (آخرت) اوکړي، څکه چه دا سې خو انسان لګيا دې کوي يو عمارت وران وي او بل د هغې په ځائې جوړوي، نو څکه الله تعالیٰ چه بے انتها قوي دې، يقيناً دا سې کولے شي چه عمارت د دنيا وران کړي

او عمارت د آخرت بيرا آباد کړي، او همدغه معاد جسماني او قيامت دې چه د هغې درستوالے او رښتينوالے په عقل ثابت شو،

دقيامت او معاد جسماني دريم دليل

خالق کائنات انسان نه روح ژوند ورکړے ليدے کيدے شي په هغه وخت چه ددې نوم او نشان هم نه وو؛ هَلْ أَتٰى عَلَى الْإِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُوْرًا ۝ سوره دهر آيه ۱ او بيا به ئې په قيامت کښې د مجازات اعمال دپاره ژوندے کوي، انسان ته روح څل بے نمونې پوشه جوړ کول ډير ګران دي نو نه چه پيدا شي نو بيا هغې ئې نه څه هم جوړ کړ. ولے شي، روح د انسان هيڅ نمونه نه وه څو ئې بے تکليفه پيدا کړو نو دے قوي ترين هستي ته دوباره پيدا کول د انسان څنګه ګران کيدے شي لکه فرمائي:

كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيْدُهُ ۝ وَعْدًا ... مونږ انسان روح څل جوړ کړو عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فٰعِلِيْنَ (سوره انبياء) دويم ځل به ئې هم دا سې جوړ کړو آيه ۱۰۴ ... دا څمونږ وعده ده مونږ به ضرور دا سې کوو،

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهٗ ۝ قَالَ ... انسان په مونږ مثال څيږ وي مَنْ يُّحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ ۝ قُلْ ... چه دا ورا سته هډوکي به څوک يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ أَنْشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ ... ژوندي کوي، هغه چه څپل سوره يس آيه ۷۸، ۷۹ ... پيدا ئې هير کړو نو نه ورته اووايه چه چا ئې وار پيدا کړي وو هغه به ئې دويم وار هم ژوندي کوي، بلکه دويم ايت شريف کښې دي:

وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ... دا دويم باره پيدا کول د روحبي وار پيدا کولو نه ډير آسان دي.

دے خبرو سره قیامت په عقلی رنګ کښې ثابت شو، دا آسانه ده په انسانی نسبت اُخو دلته ګوندې الله نه دوباره پیدا کول یو شان دی،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى :(د الله د پاره اعلیٰ کمال دے)

د معاد څلورم دلیل

یو درزی چه کوټ او شیروانی جوړولے شی نو هغه به څادر په ډیر آسانه څکه جوړولے شی چه دا یو کار (ګندل) دے، دغه رنګ پیدا کول د آسمان چه الله کړیدے نو دویم باره پیدا کول د وړکو غونده ریه نسبت د آسمان) انسان پیدا کول خو بیا ډیر آسان دی څکه چه کار (پیدا کول) یو دے،

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ بَنٰهَا: آیا ستاسو پیدا کول ګران دی که د رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰهَا (سورة النّٰزعٰت آیت۲۷) آسمان چه الله جوړ کړ واو ډیر په اُوچت ځائے هغه کیښودو:

یعنی آسمان نه چه اګر ریه نو د هغے په نسبت انسان ډیر وړوکے دے هر کله چه الله ته د آسمان پیدا کولو کښې هیڅ تکلیف نه وو نو د انسان په پیدا کولو کښې به ورته څنګه تکلیف وی، بنا په دے د انسان دوباره ژوند د عقل نه خلاف نه دے،

د معاد او مجازاتِ اعمال پنځم دلیل

سوا د انسانه کُل کائنات د انسان د خدمت او فائدے لپاره پیدا شوی دی رو سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ، د آسمانو او د زمکے ټول کائنات الله تعالیٰ ستاسو په کار او خدمت کښې لګیا کړیدی خو انسان ئے د طاعت او عبادت خداوندی لپاره جوړ کړیدے وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنَ: مونږ پیریان او بنیادم د خدائے د عبادت د پاره پیدا کړی او د عبادت نتیجه د دے فائدے دی

کیدے قیامت، دوباره ژوند، مجازاتِ اعمال، جنت او دوزخ هیڅ نه وی نو د عبادت هیڅ فائده به نکاره نشوه، له دے وجے د انسان پیدا کول عبث شو، او په دے بنا د کائنات تو پیدا کول هم عبث شو او په دے دول به (العیاذ بالله)، د الله د ټول کار د نه عبث ثابت شی، چه د الله تعالیٰ د حکمت له شانه خلاف ده د الله تعالیٰ حکمت دا دے چه د انسان د عملونو پوره نتیجه دِ په قیامت ښکاره شی ځکه چه دُنیا کښې دا نه نشی کیدے رمونږ وړاندے تفصیل سره بیان کړیدے، چه د الله د عمل دا کارخانه عبث ثابته نشی او د دے او د انسان په پیدا کولو کښې د الله حکمتونه هُم ښکاره شی، په دے خبرو د قیامت عقلی ثبوت راځی

د قیامت او مجازاتِ اعمال شپږم دلیل

الله پاک انسان بیکاره د باره نه دے پیدا کړے، اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى، (القیامة آیت ۳۶) آیا د انسان دا خیال دے چه دے بربکاره پریښودے شی) دغه شان، اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّ اَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ○ ، سورة المؤمنون آیة ۱۱۵ (آیا تاسو ګمان کوئ چه تاسو مونږ عبث پیدا کړی یئ او د عملونو نتیجو مونده لو د پاره به قیامت کښې مونږ ته بیرته نه راځئ) خو دُنیا کښے بنه او بد دوا ړه قسم انسانان شته، څوک ظالم څوک مُنصِف، څوک نافرمان څوک فرمانبردار، څوک متقی، څوک فاجر وغیره، د دُنیا ټول قومونه د الله د عدل او انصاف منته کوی د دے په جوړ د الله تعالیٰ سلوک د ټولو سره یو شان نه دے ښکاره څکه چه د الله عدل به ښکاره نشی لکه یو انسانی بادشاه چه دا فرق کوی وفادار او باغی سره یو شان سلوک نه کوی وفادار له انعام ورکوی او باغی له سزا ورکوی په دنیا کښے دا نه نشو کیدے د دیا (؟) تفصیل سره بیان شوے دے:

نو د انسان دویم ژوند د الله د قسم انصاف کولو د پاره ضروري شو
هغه قیامت دے او د مجازات اعمال ورځ ده چه د عقل له اړخه ضروري
ثابته شوه او قرآن د دے بیان داسے کړیدے:
اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ، آیا چرے آخرت نه وی نو مومنان
كَالْمُفْسِدِيْنَ فِي الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِيْنَ : په الله باندے یقین کوونکی او
كَالْفُجَّارِ ○ : نیکوکاره خلق مفسدانو سره برابر سازو او خدا ترسو ته
بدکردارو په شان سلوک کوو، د هیچرے نه

د قیامت او مجازات اووم دلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب (اصلي یا مصنوعي) د پاره مفرد ضروري
دے لکه انسان چه د خاورے، اُبو، هوا او اور نه اصل مرکب دے نو ځان ځان
له د دے مفردات هم شته خالصه خاورے، خالص اور وغیره. مصنوعي
مرکب (شربت شکنجبین) د اوبو، سرکے او چینو نه جوړ دے دا دریواړه
خالص خیزونه ځان ځان له هم موجود دی دا ضابطه په اعیانو، اعراضو
جواهرو او صافو ټولو باندے حاوی ده. مثلاً د یو زرګوی رنګ چه
تور او سور رنګ نه مرکب وی، نو دا په ځان ځان له خالص هم
شته. دنیا کښی غم او خوشحالي یو مرکب دے چه هر انسان کښی دا
دواړه جمع وی، داسے انسان په دنیا کښی نشته چه مکمل د خوشی له وی
او هیڅ غم د ورسره نه وی، او داسے هم نشته چه ټول یو غم وی او خوشحالي
هډو وی نه. نو کله چه ستاسو قاعدے په رڼا کښی د خوشحالۍ او غم نه مرکب
د پاره خالص مفردات ځان ځان له پکار دی چه خوشحالی ځان له یواځے
موجوده وی لکه جنت کښی د نیکانو د پاره او غم د ځان له یوازے موجود دی
لکه دوزخ کښی د بدانو د پاره. او هم دغه ده د قیامت مجازات اعمال
او د جنت او دوزخ ثبوت کیږی.

د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په دنیا کښی بنه خلق هم شته او بد هم، داسے

اګرګه لکه ټول انسانان یو داسے مجموعه وی، چه پکښې اعلی او قیمتی اجزاء
هم وی، خسیس او کمے درجے والا اجزاء پکښے هم وی لکه د غنمو بوټی
کښی یو اعلی جزء د غنمو دانه (غله) ده او بل ادنی جزء ئے د ډنډه او بوس
دی دانه ئے د بنیادم خوراک ده او بوس د څناورو خوراک ده د دے بیلول
پکار دی چه هغه د پاره په درمن کښی دده غوبلول او الوزول پکار دی
غله به د انسان معدے ته ځی او بوس به د څناورو معدے ته ځی، د غه
رنګ میدان حشر درمن اګرګه چه هغه کښی د نیکانو او بدانو بیلول
مقصد دی وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُوْنَ ○ سورة یٰس آیة ۵۹
(اے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شئ)
اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيْقَاتًا (النبأ آیة ۱۷) د نیکانو او بدانو د بیلولو ورځ
ټاکلے شوے ده، نیکان به خپل فطري ځائے جنت ته لاړ شی ګویا کنز جنت
انسانی معده شوه او بدان به خپل فطری مقام دوزخ ته لاړ شی ګویا کښے
دا دوزخ حیوانی معده شوه، او داسے شوه لکه نیکان غله او غنم وی
او بدان لکه بوس او ډنډه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوزولے شی په
تنورو وغیره کښی.

د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان په فطرت کښی د خالص آرام او خوشحالی تقاضا پرته

ده انسان د فرد په شکل کښی وی که د قوم یا د وطن په شکل کښی دغه آرزو او
تقاضا د ده په فطرت کښی ځای ناستے وی اُس دا آرزو پوره کیدل ممکن نه
وی چه مونږ وړاندے تفصیل سره بیان کړیدے چه ناممکن خواهش
او آرزو باندے ټول دنیا متفقه کیدے نشی لکه د انسان افسونه بغیر د

ژوندی پاتے کیږی وخواهش، هرکله چه دَ خالص راحت او خوشحالئ دَ تمنا پوره کیدو امکان ثابت شُو نو په دُنیا کښ دَ دے پوره کولو انتظام یو خوله دے وجے نشو کیدے چه دُنیا او زمکه تنګه ده ټول انسانان پکښ په یو ځل نشو جمع کیدے او بل دا چه خالصه خوشحالی او راحت پیدا کښ ځکه نشی کیدے چه یو بادشاه چه هر خوشحاله او آرام کښ ښکاری خو زړګونه غمُونه ورسره وی لکه د حکومت آرپیته وَ دَ رعیت بغاوت او مرض بیماری دَ خپلو خپلوانو مرګ دَ بَل ملک حمله وغیره، اُس عقل دا یقین لری چه قدرت دِ دَ خالص راحت او خوشحالئ هونده فِطری خواهش پُوره کولو انتظام کړے وی لکه چه دَ نورو ټولو فِطری خواهشاتو انتظام ئے ځکه کړیدے چه په فِطرت کښ دَ اغیزلی خواهِش دَ پوره کولو انتظام دَ قدرت ذمه داری دا ده دَ ده چه هغه حکیم او عادِل دے دا سے خواهش په فطرت کښ نه ور ځښوی کوم چه نه پوره کیدونکے وی او انسان پریږي تږے پیږی، اُس دے پوره کیدونکی خواهِش دپاره دیولوئے بل جهان ضرورت دے چه هغه پوره ډیر وسیع اولوئے وی او دَ انسان دا فطری خواهش دَ جنت په شکل کښ پوره شی، لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ رسوره البقره آیة ع۳۸) نه به (په جنت کښ) دَ چا غم وی او نه به دوی پریشانه وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ۝ سوره حٰمٓ السجده آیة ع۳۱) رتاسو کاملو انسانانو له پاره به په جنت کښ هغه څیزونه وی کوم چه ستاسو زړه غواړی یا ئے تاسو په ښکاره اُغواړئ) هلته به ځوانی وی بُوډا توب به نه وی، صحت، غنا به وی او مرض او محتاجی به نه وی، د دے خبرو سره قیامت او جنت خو عقلاً ثابت شو مګر په دے بنیاد دوزخ دنسے ثابتیږی چه دا دَ جنت ضِد دے او تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا، هر څیز په خپل ضِد پیژندے شی، شپه هله پیژندے شی چه

ورځ اُپیژنی، سپین به هله پیژندلے شی چه تور اُپیژنی ګرم به هله پیژندے شی چه یخ اُپیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه نه بدان یعنی دَ نیکانو ضِد مُجرمان لاړ شی، جنّت به همیشه وی ټول آرام او راحت به وی دوزخ به هُم همیشه وی، ټوله بے آرامی او تکلیف به وی دَ اَدَ الله دا انصاف تقاضا ده چه ټول جنت ته نه بوځی نو جهنم ځکه ضروری شو، کوم قوم چه دَ جنت اقراری دے هغه دوزخ هم مَنی دے کښے څه اشکال نشته، ځکه چه جنت او دوزخ دَ دنیاوی عملُونو نتیجه ده دُ نیا کښ ښه او بد عملُونه او خَلق وو نو قیامت کښ هم دَ دے نتیجه په دغسے فَرق ښکاره وه چه دَ الله تعالیٰ انصاف او عدل پوره ښکاره شی

دَ قیامت او مجازاتِ اعمال لسم دلیل

دَ بشَرا اصلاح دُنیا ټول قومُونه دا سے خو بنوی چه هغه دِ نه دَ خدائے او ندِ بنیادمو حق ضائع کوی چه انسان ژوند په اطمینان امن او خوشحالئ کښ تیر شی هم په دے اداره هر قوم په هر دور کښے دَ بشَری اصلاح دپاره انتظامُونه کړیدی مختلف ادارے ئے جوړے کړے مګر زه په پوره اصلاح اُنشو دَ اصلاح عقلی اسباب درے دی:

① تعلیم ② قانُونِ حکومت ③ او عقیده دَ مجازاتِ اعمال

① په تعلیم خو دَ نیک د بدِ عمل نه واقفیت دا شی لیکن دَ عمل کولو باعث کیدے نشی،

② دویم سبب قانون هُم په اِصلاح بشری کښ پوره کامیاب نشو ځکه چه جُرمُونه روح کوی ترکومه چه دَ روح کښی پاکیزګی او انقلاب نه وی را غلے نو دَ جُرمونو سلسله نه ختمیږی قانون په دے وَ چه و مجرم ته په سزا ورکولو کښ پوره کامیاب نه دے، هر ځائے کښے دَ قانُون حکومت نشی کیدے په غیر علاقو کښ نه قانُون شته او نه حکومت، ځکه نه قانون او

حکومت وی نو بیا هم مجرمان داسے ځائے او دلسه وخت کښ جرم
کوی چه هلته څوک گواه نه وی په دے بنا هغه د سزا نه بچ شی او د
اصلاح کار نامکمله پاتے شی،

بعضے ځائے کښ گواه خو وی لیکن د رښتیا گواهی نه کوی،۔
بعضے ځائے کښ گواه گواهی کول غواړی مگر د مدعی علیه له اړخه هغه
ته څه مالی لالچ یا ویره ورکول هغه د گواهی نه بند کړی،
بعضے ځائے کښ د رښتیا گواهی اُشی لیکن د مخالف فریق د وکیل په جرحه
د هغه گواهی مشکوکه او بے اثره شی، او مجرم د سزا نه بچ پاتے شی،
کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابته شی نو فیصله د جج په لاس کښ
ده هغه غلطی هم کولے شی بالخصوص هغه وخت چه په زړه کښ ئے ترس
رحم او څه اترسی نه وی، نو رشوت او سفارش فیصله په بل مخ واړوی او مجرم
سزا نه بچ شی؛
کچرے سزا او اوړولے شی نو هغه به د جرم په جوړ هومره سخته نه وی څومره
چه جرم سخت وی. دا شیږو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بندولے
همدغه وجه ده چه قانون او سزا گانے خو شته مگر جرمونه زیاتیږی
او قیدیان (بندیان) ورځ په ورځ دیماد دیږی، بنا په دے اصلاح
بشری کار د زړه (ضمیر) نه دا سے شروع کول پکار دی چه اول خو جرم
اُنشی او بیا که اُشی نو د سزا نه د بچ نشی، د دے صورت دا دے چه
په زړه او ضمیر کښے د د مجازاتِ اعمال او قیامت داسے پخه عقیده وی
چه هغه نه سری سره دا فکر پیدا شی چه هر گناه او حق تلفی کول خپل
ځان په آخرت کښ تباه کول دی او د څو ورځو فانی فائدو په بدل کښ د
آخرت هغه دائمی فائدے بیلل دی چه دیو عقلمند سړی کار نه دے
دا هغه عقیده ده د کومے چه غلط او ډاکوان (عرب د جاهلیت) فرښته

ځولی جوړ کړل او د دے عقیدے د پوخ والی په وجه د هغوی زړونه او
دماغونه داسے روښانه شول چه د هغوی نه د جرمونو، ظلم او حق تلفی
نوم نښان ورک شو د بشری اصلاح همدغه یو مجرب نسخه ده کومے چه د
تجربو او مشاهدو په بنیاد خپل اصلاحی اثرات د دنیا واقف کړه هم
دغه یو ډاډ ... چه د بشر مکمل اصلاح پرے کیدے شی، هغه ده د
مجازاتِ اعمال ... قیامت پخه عقیده او وارنگ قیامت او مجازات
اعمال عقلاً ثابتیږی

د قیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان د کائناتو یو قیمتی جز دے خو عمر او ژوند ئے لنډ دے آسمان
زمکه او غرونه د ډیرے مودے راسے دی لیکن د انسان ژوند لکه د
لیبے د مرگ په یو چپه ختم شی لکه د چاکو رکیے چه د خاورے لوښے وی،
او د سرو زرو هم لوښے خاورین په زړه ترزره ختم شی او دغه قیمتی د سرو
لوښے به ډیر مودے باتے وی حکمه چه قیمتی څیز څوک ځان نه نه لرے
کوی، دا نه معلومیږی، چه د قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی
اوږد ژوند دے کوم کښ چه د ده ته به د عملونو بدله ملاویږی او دا به
تابتول غواړی چه د خسیسو شیئو نو په مقابله کښ د قیمتی انسان عمر
هم ډیر زیات وی وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ،، د انسان اصلی
ژوند د آخرت دے، چه دے قاعدے پنا شوے فرق د خسیس اَدنی
او د قیمتی اعلی پوره ښکاره شی، دغه دے قیامت دغه دے مجازاتِ
اعمال او دغه دے آخرت :-

د مجازات او قیامت دولسم دلیل

ډاکټر فرانس لیکی، چه د نوی دنیا په جوړ کړ انسان شخصیت په
درے څیزونو ښکاره کیږی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

(۱) نیت دَ انسانی نفس لاندے په شعور کښې محفوظ دے چه هغه یو خیال هیرکړی خوب کښې ئے اُګوری او بیا ورته را یاد شی۔

(۲) او قول دَ هوا په چپوکښې محفوظ دے چه په دیه یائی نظام بوخوا بل خوا ته وړلے راوړلے شی دده رفتار په یو سیکنډ کښې یولاک او شپګ اتیا زره (۱۸۶۰۰۰) میله دے، ټول اقوال په فضا کښې محفوظ دی خو یو بل سره ګډ وډ دی داسے آله لا نه ده پیدا کومه چه دَ یو بل نه دا بیل کړی کیدے شی چه دُ ستو پیدا شی، په خلاف د دیه یائی نظام نه چه په اُوګدوالی دَ ریډیو سټن په مختلفو لا ټرو نو برابر و لو سره مختلفو ځایونو نه آوازونه راکاږی او یو بل سره ګډ وډ کیږی نه ځکه چه دَ کوم چپے په اُوږدوالی کښې بیلے دی دغه رنګ هر فعل په فضا کښې بو حرارت پریږدی چه په تیز دے وخت کښې په نوی علمونو معلوم مولے شی، لیکن په دیر وخت نیر یدو سره داسے آله لا تر اُوسه نه ده ایجاد چه هغه دَ فضا نه بیرته را واخلی کیدے شی چه دُ ستو داسے آله هم پیدا شی دے تقریر نه دَ آخرت وجود د ست ثابتیږی چه په هغې کښې دَ نیّت قول او فعل (چه محفوظ دی) نتیجے مرتب شی،

دے نه علاوه دَ ماهرینِ ارضیاتو دَ تحقیق مطابق دَ زمکے په خیټه کښې دیارلس سوه (۱۳۰۰) درجے ګرمے شته حالانکه داوُ بو یَشوَ لو دَ پاره سَل درجے ګرمی کافی ده۔ ددے نه علاوه هر کال د زمکے نه په زرګونو زلزلے پیدا کیږی دَ بعضے پته اُلګی او دَ بعضے اُنه لګی دا د هغه ګرمئ نتیجه ده کومه چه دَ زمکے په خیټه کښې پرته ده، دا ټول او دَ سمندرو دا بوتے غورځولے دَ دے خبرے دلیل دے چه جهنم د زمکے او سمندر د لاندے او دا ټول دَ جهنم اثرات دی۔

دَ قیامت تفصیلات

دَ قیامت کیفیت دَ قیامت حقیقت دوه څیزونه (۱) یو دَ دے جهان ورانول او دَ بل جهان (آخرت) جوړول دادواړه الله دوه ګټوکوسره تړلی دی، اول ټوکل تخریب دَ پاره دی او دویم ټوکل دَ تعمیر دَ پاره دی تخریب په حقیقت کښې دَ دُنیا مرګ دے عام عادت دا دے، چه مرګ د وړاندے څه مرض او رنځ وی هغه چه په علاج بنه نشی نو دغه رنځ دَ طبیبانو په خیال کښې لاعلاجه او مهلک وی، نو هغه رنځور ترے هلاک شی، ټول انسانان مجموعه یو جسم اُګڼره هر کله چه هغه رنځور شی نو دَ دے قاعدے مطابق علاج به کولے شی که علاج ئے ممکن نه وی نو لاعلاج شی او هلاکت ته نږدے شی او بیا دَ الله قانون دَ هلاکت په ده نافذ شی او هلاک شی، دَ انسان دَ پاره نو د ټول کائنات خادمان دی هر کله چه انسان نه وی نو بیا د دے ټولو نو دو کائناتو هیڅ ضرورت پاتے نشو نو ځکه دَ انسان هلاک سره دا ټول کائنات اُتړلے شی او هلاک شی نو دغه قیامت دے دَ دے نه وړاندے حالت دَ دُنیا د دے مرض موت اُګڼره چه دَ شریعت په اصطلاح کښې دے ته اَشراط الساعة یا دَ قیامت نشانے ویلے شی لکه چه یو سړی کښې دَ مرګ نه وړاندے دَ مرګ نښانے ښکاره شی تر مرګه پورے شان و قفه وی دا خو وړکوټے انسان دے خو د ټول عالم دَ مرګ حالت حکم مختلف دے چه دا دَ یو انسان په نسبت ډیر لوئے شے دے نو دَ ده دَ مرګ او نښو دَ مرګ کښې به ډیره وقفه وی دده نښے دَ مرګ علاماتِ کُبریٰ دی کومے چه شریعت ښودلی دی۔

عالمي مرضِ موت يا دَ قيامت نښې

دَ خلقو ايمان او هغې سره تړلي ضروري څيزونه عالَم دَ پاره لکه دَ ژوندانه دَ روح مثال لري، مطلب دا چه څومره کمزوري راځي هومره عالمي صحت دَ پاره مرض دے دا مرض چه عالمګير شکل اختيار کړي نو دا بيا د عالَم هلاکت او دَ قيامت دَ پاره به غټې نښې وي او دے ته مُهلک ويلے شي لکه چه احاديثو کښې دي :-

(۱) دَ ابن مسعود رضي الله تعالیٰ عنه نه مرفوعًا روايت دے چه قيامت به په شريرو انسانانو قائميږي (مسلم شريف)

(۲) حضرت انس رضي الله دَ حضور صلی الله عليه وسلم نه نقل کوي چه څو پورے الله الله وَيونکي مؤمنان وي، نو قيامت به نه قائميږي،

(۳) حضرت حُذيفه رضي الله تعالیٰ حديث شريف نقل کړے دے چه قيامت به تر هغې نه قائميږي څو پورے چه دَ دُنيا اقتدار دَ بدترينو خلقو لاس کښې رانشي (ترمذي شريف)

دا احاديث ښائي چه هر کله بدي عالمګيره شي نو قيامت به نه کيږي او دا دَ هلاکتِ عالَم نښه ده او کوم چه لږ ايماندار خلق پاتے وي نو په مسلم کښې دَ حضرت عائشې رض دَ روايت مطابق الله به يو بشا نسته هوا راليږي او په هغه به دَ مؤمنانو دَ روح قبض کړي او قيامت به بيا د بدو خلقو قائم شي بيا په دے قيامت قائمولو کښې پورپ ډير اهم کردار ادا کړيدے دَ دوي ټولو علومو فنونو ايماني عقيدے او ايماني عملونه ختم کړل دليلونه دادي :-

(۱) دَ امريکے د هم جنسيت پرستانو يعنے دَ لواطت دَ حاميانو دَ انجمن دَ رپورټ (روزنامه جنګ ۲۰ اپريل ۱۹۷۷ء کښې درج دے) په مطابق دَ امريکے فوج کښې يو کرور او يا لکه (۱۷۰۰۰۰۰) هم جنسيت پرستان يعنی لواطت

کوونکي دي او دَ امريکے په عامو خلقو کښې هر څلورم سړے په لواطت کښې بوخت دے :-

بيا زے په برطانيه کښې څوارلس لکه (۱۴۰۰۰۰۰) هغه حراميان وارو دي دَ کومو عمرونه چه شپاړس يا اُولس کاله دے :-

هر کال دَ حراميانو ورو پيدائش او يا زده دے دا دَ حمل غورځولو او دَ پيدائش بندولو نه علاوه دي او سطاً هر څوارلسم کس حرامي وي ۱۹۷۰ء ښه دَ رپورټ مطابق په سلو کښې نوي ۹۰ امريکيان په زنا کښې او اويا ۷۰ په سلو کښې په لواطت بوخت دي، دَ دوي اندازه ده چه ۱۹۷۷ء ښه پورے به هر پنځم بچے حرامي وي (رپورټ دَ ترجمان اسلام ۱۴ مئی ۱۹۷۶ء) مغربي تهذيب چه کومه خونريزي کړيده په هغه وړاندينئ جنګِ عظيم موجوده جنګونه او ايټمي وَ سيلے استعمال لوي دَ خدائے او داخلاقو نه انکار دے سود او شراب دَ دوي دَ ژوند يو غټ برخه ده په ديکا تو او اخبارونو دروغ خبرے خور ول دَ کامياب سياست نښه ګڼلے شي او تعجب دا دے چه دا ګناه هُم نشي ګڼلے، لکه انګلستان او کنيډا چه دَ لاسونو په پرقادکښې دَ لواطت دَ جواز قانون پاس کړو،

دَ شپيلئ پوکل

رُومبے پوکل

دَ جُمعے په ورځ به دَ اسرافيل فرښته په ذريعه شپيلئ پوک وهلے شي په دے کښے به دَ جلالي تجلو دومره زيات طاقت وي چه دَ هغې خدائي اثر نه به دا ټول عالم درے وړے شي دا پوکل به په حقيقت کښې دَ الله دَ "مُميت" دَ صفت مظهر وي چه هغې نه به په هر څيز (ربّاني او کوني) باندے موت او فنا طاري شي، دَ قرآن بيان دے وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ (سوره زمر آية ۶۸) شپيلئ به اپوکلے شي نو دَ آسمان او دَ ځمکے کائنات به هلاک شي

بیوا دَ هغو چہ الله ئے هلاکول نه غواړی :

دَ هلاکت نه دا څیزونه مستثنیٰ دی (۱) د دوزخ کارکوونکی فرښتے (۲) جنت او دَ هغے حورے غلمان ځکه چه دَ دوی پیدائش دَ بقاء دپاره دے فنا دپاره نه دے ، (۳) څلور مقربے فرښتے (۴) او مُدبرات الامر کوم ونه چه کارا غستل وی ، دَ شهیدانو روحونه چه هغوی سره دَ همیشه ژوند وعده ده ، (بدور السافرة فی امور الآخرة) کښ — دا مستثنیات دَ حدیثونه ثابت کړیدی ، هم په دے کتاب کښ دَ بیهقی په روایت دَ مقاتل منقول دی چه دَ شپیلئ د دائرے فراخی دَ آسمانونو او دزمکو دَ فراخئ برابر ده ،،

دویم پوکل

قرآن شریف کښ دی (ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ٥ر سورة الزمر آیة ۶۸)

دوباره شپیلئ پوک وهلو سره به مړه انسانان او حیوانات ټول ژوندی شی هم دا دَ ابن عباس رضی الله نه په بدور السافره کښ منقول دی ، طبرانی مقدام رض نه په حسن سند نقل کړیدی چه دَ بچی د ترپوکل په ټول را ژوندی شی ، کوم حمل چه دَ وخت نه وړاندے غورځیدلے وی بچے دَ هغه اندامونه پوره وی او ساه پکښ داخلی وی ، نو ژوندے کولے به شی که دا سے نه وی نو نه به شی ژوندے کولے ، دَ ټولو به عمر دَ ۳۳ دیرش کاله وی ،

دا پوکل به دَ الله دَ ،، محی ،، صفت مظهر وی ، دَ قرآن دَ ذکر شوی دے آیت ترجمه دا ده چه (دویم باره به شپیلئ پوک وَ هلے شی نو نو مړی به ولاړ وی او گوری به) په دواړو پوک وَ هلو کښ به دَ څلویښتو وقفه وی ، (بخاری) په دے څلویښتو کالو کښ به څلویښت ورځے دعه نه دَ څکه سپینوا او بو باران کیږی چه دَ مړو په خاورین قالب به ودین

او دا به په انسانی شکلونو کښ بدلیږی ، په بدور السافرة کښ دَ ابوالشیخ دَ روایت مطابق په شپیلئ کښ دَ ټولو روحونو به شمیر سوری دی هغے کښ به د هغه روحونه وی په پوک وهلو به ټول خپلو خپلو قالبونو ته راوالوزی او پکښ به داخل شی ، دَ بدن دَ ذرو جمع کولو عمل به دَ زلزلے په ذریعه وی ، لکه قرآن وائی (إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ٥ سورة الحج آیة ۱) هر کله چه دَ ذرو نه دَ کالبوت شکل جوړ شی یا دَ مُدبرات الامر فرښتو په ذریعه جوړ شی ، نو عرش نه به هغه سپین آب حیات څلویښتو ورځو پورے ورکړیږی ،

په دے به دغه خاورین قالب (کالبوت په غوښین قالب (کالبوت کښ) بدل شی ، او بیا به دا هیچرے نه بدلیږی او نه فنا کیږی ، دَ انسان بَدَ جسم (ماء الفناء) او دَ زمکے دَ اوبو نه وو ، او دا وجود به دَ (ماء الحیات) او دعرش دَ اوبو نه وی ،،

او ابوهریره رضی الله دَ حضور علیه السلام نه نقل کړیدے چه دے ته (ماء الحیات) حضور علیه السلام فرمائیلی دی ، په دویم پوکی به دغه تیار و قالبونو (کالبوتونو) کښ روحونه منتقل شی او روحونه به پاسی

دَ پوکلو دَ حکمت بیان

دَ دنیا نظام په مادی اسبابو روان دے ، نو په دنیا کښ پیدا کیدل هم په وار وار دی ، او مرگ هم ، نه ټول خلق یو ځائے پیدا کیږی او نه ټول خلق یو ځائے مری ، بلکه پیدا و بنت او مر کیدل په وار وار او روان وی ، لیکن دَ آخرت جهان دَ معنویاتو او دَ جلال او دَ قدرت جهان دے دَ دے ته عالم دَ فعتیات (په یو ځل فوراً) هم وئیلے شی ، نو دَ دنیا ټول الهی او انسانی آبادی به په یو ځل ختم کړیشی او په دویم ځل پوک وهلو باندے به په یو ځل سمدستی ټول مړی را ژوندی شی ، لکه چه فوځ به

په یو شپیلۍ جمع کیږی او په یو خوریږی، د انسان په رومبی ژوند
د دُنیا کښې دمور په خیټه د بنیادموړ قالبونو کالبوتونو) برابرول او
کار د مُدَبِّرَاتِ الْأَمْرِ، فرښتو ته وا ښپستوا و د غه رنګ روح قبض
کول او مړه کول ئے هم د دغه فرښتو په ذریعه اُکړل،
وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْدِيْهِمْ ؛ فرښتے د روح قبض کولو د پاره لاسُونه
قُلْ يَتَوَفّٰىكُمْ مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِىْ ؛ خوروی) ته اُووایه چه ستاسو روح
وُكِّلَ بِكُمْ رسورة السجدة آیة ۱۱ ؛ هغه فرښتے قبض کوی کوم چه تاسو
مقرر دی)

دد ے آیتونو په مُوجب د فرښتو په ذریعه په دُنیا کښې الله تعالیٰ انتظام
د ژوند او مرګ اُچلولو، د ے نه د الله تعالیٰ احتیاج او کمزوری نه بلکه
خپله بادشاهی ښکاره کول وو، دوا په ټوک وهل به حضرت اسرافیل
علیه السلام کوی حکم چه درا اُسْجُدُوْا لِاٰدَمَ، د تقاضا مطابق د مَلَکی
قُوتونو خادمانه حیثیت پوره ښکاره شی، تر د ے پور ے چه جنت او دوزخ
پور ے ټول انتظام او خدمت د انسانانو به فرښتے کوی، د جهنم انتظام به
فرښتے چلوی او جنت کښې د سلام اچولو فرض به هم د فرښتو په سپُره
وی قُرآن کښې ذکر دی، په رومبی ټوک وهلو به الله تعالیٰ تجلی د امانت
په کائناتو ور غورزوی او په دویم ټوک وهلو سره به د احیاء تجلی مړو
ور غورزولے شی، د دواړو ټوکو وهلو کښې به هم نظم او باقاعدګی وی
شروع به د علویاتو د آسمانونو نه کیږی، لکه اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ
رالانشقاق آیة ۱) وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بنائی چه آسمان به مات که
شی کوم چه د دُنیا چت د ے د غه رنګ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝ وَاِذَا
النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ رالتکویر آیة ۱-۲) په مطابق د کائناتو رونښانه
ټول قسم ستوری به بیکاره او ختم کړیشی ر وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۝ رسورة

الانفطار آیة ۳) او اِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ رسورة التکویر آیة ۶) په
مطابق ټول ے خوږ ے او تریخ اُوبه به یو ځائے کړ یشی او په ګرمئ سره
به ختم کړیشی د دغے ګرمئ نه به په اُوبو اورا لګی بیا به غرونه په ګرد
او غُبار کښې بدل کړ یشی زمکه به هوَره کړیشی، لکه قُرآن فرمائی، وَاِذَا
الْجِبَالُ نُسِفَتْ) ؤ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۝ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنْبَثًّا ۝ رسورة
الواقعة آیة ۵-۶) غرونه به والوزولے شی، او ذره ذره به کړیشی او تر به
خوروور ګرد و غبار جوړ شی، بیا به دویم ټوک وهلو نه د تعمیر انتظام
کیږی او مړی ټول به را ژوندی شی او د الله په محکمه به په قطارونو کښې
اُدریږی،

د محشر زمکه

د محشر زمکه به د دُنیا د زمکے نه بدله وی،
يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ) په دغه ورځ به د دُنیا د زمکے
نه بل بدله کړ یشی دویم دا چه صفات به ئے بدل شی او دریم دا چه یو وار به ئے
صفات بدل شی او بل وار به ئے ذات بدل شی، غوره قول دا د ے چه
صرف صفات به ئی بدل شی، د بخاری او مسلم شریف کښې د سهل بن سعدؓ
نه مرفوع حدیث را غلے د ے، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى اَرْضٍ بَيْضَآءَ
عَفْرَآءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ لَيْسَ فِيْهَا عَلَمٌ لِاَحَدٍ، او په صحیحینو کښې د ابُوسعید
خُدری رضی الله نه مرفوع حدیث را غلے د ے،
تَكُوْنُ الْاَرْضُ خُبْزَةً وَّاحِدَةً) معنیٰ ئے دا ده چه خلق به په دا ے زمکه
را پاسولے شی، چه سپینه غنم رنګے به وی لکه دمید ے د ډوډئ پشان
چه په د ے به هیڅ قسم نښه نه وی، د ابوسعیدؓ د حدیث ترجمه دا ده
چه دا زمکه به د یو ډوډئ په شان وی، بعضے روایتونو کښے چه د چاندئ
ذکر د ے، نو د هغے مطلب صرف سپینوالے د چاندئ پشان د ے،

بیهقی کښې د ابن مسعود رضی الله د په صحیح سند دا الفاظ نقل دی،
تُبَدَّلُ الْأَرْضُ أَرْضًا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ ،، یعنې د دُنیا زمکه به په داسې زمکه بدله شي چې لکه د چاندۍ به سپینه وي، ابن جریر رح د زید بن ثابت رض نه مرفوعًا حدیث نقل کړے دے۔

إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضَاءَ مِثْلَ الْفِضَّةِ ،، دا زمکه به په دغه ورځ لکه د چاندۍ سپینه وي د ے نه معلومیږي چې غوره قول د صفاتو بدلیدو دے،

د مؤمن خوراک څښاک

په میدانِ حشر کښې به زمکه د کیک پشان وي او مؤمنان به د ے نه خوراک کوي، بدور السافره ص۲۲ کښې منقول دي، چې مؤمنان به د خپلو قدامونو له طرفه د غه زمکے نه خوراک کوي، او د کوثر هغه اوبه به څښل کوي چې د پیو نه سپینې، او د ګبینه نه خوږے او د شاتو نه خوږے وي،،

حافظ بن حجر رح فرمائي، دا د ے دپاره چې مؤمن ته د حشر په اوږده موده کښې د لوږے، تندے څه تکلیف نه وي، بدور السافره ص۳۱ کښې د طبراني معجم اوسط نه مرفوعًا حدیث منقول دے، چې د عرش د لاندے به د الله له طرفه یو دسترخوان خور شي، چې په د ے نعمتونه او د خوراک څښاک دا سے خیزونه او میوے وي، چې چا به نه دي لیدلي، نه به ئې په خیال کښې راغلي وي خو په د غه خوانچه باند ے به روژ تیان مسلمانان خوراک کوي د هغوي پیژندګلي به دا وي چې د هغوي د خُلو نه به د مشکو او د کستورۍ د خوشبو نیوکه د ورنه خیژي،،

بیان د حوضِ کوثر

قرآن فرمائي، إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ،، ابن عباس رض فرمائي چې د ے نه حوضِ کوثر مُراد دے، په میدانِ حشر کښې به د هر پیغمبر د هغه د اُمت په جوړ یو حوض وي او په هغے کښې د حضور علیه السلام حوض به لوی نه

لوئے وي، دا مضمون ترمذی شریف کښې د سمره رض نه د مرفوع حدیث په صورت کښې راغلے دے، د حضور علیه السلام حوضِ کوثر په میدانِ حشر کښې کیدل د شپږ پنځوسو (۵۶) صحابو نه نقل دے چې په هغے کښې څلور خلفاءِ کرام رض او عشره مُبشره هم دي، په ظاهر به هغه حوض څلور ګټه زوي، او څلور وارو غاړے به ئې په برابر اندازه وي چې څلور واړه به برابرے یو بل سره وي یو میاشت په مزل اوږد دے وي د هغے لوښے او کلاسونه به د آسمان د ستورو د شمیر نه هم زیاتے وي خو د هغه ستورو کوم چې مونږ او عوام په نظر ښکاري د اوبو رنګ به د پیو پشان سپین د شاتو نه زیات خوږ او د واوري نه به یخے وي دا به هغه خلق څښي کوم چې د مومن نه علاوه د سُنتِ نبوي تابعدار وي، بدعتیانو نه به د څکے و د کولے اُو د ے نه به لرے کولے شي دا بدعت لکه د خوارجو، روافضو او معتزله و اعتقادي وي او که عملي وي، ظالمان به هم د ے نه شړلے شي دا قول روایات د حدیثو د بدور السافره ص۳۴ نه ترجمه کړے شي، حوضِ کوثر په حقیقت کښې د سُنتِ نبوي یا د کتاب او سنت جسماني صورت دے چې د ے نه به یواز ے په کتاب او سنت عمل کوونکي فائده اخستے شي ځکه چې آخرت کښې تول اعمال به جسماني صورت اختیار کړي بد عملونه به د مضر شیونو او نیک عملونه به د فائده مند شیونو صورتونه اختیار کړي وي،،

عمل نامے

په قرآنِ کریم کښې ذکر دے

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ: چا ته چې به ښي لاس عملنامه يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنقَلِبُ إِلَىٰ: ورکړے شي نو هغه به آسان حساب أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۝ وَأَمَّا: ورکوي او په خوشحالۍ به جنت کښې خپل

مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَهٗ وَرَآءَ ظَهْرِهٖ فَسَوْفَ: اهل وعیال ته راورسی، او چا ته
یَدْعُوْا ثُبُوْرًا وَّیَصْلٰی سَعِیْرًا (سورة: چه د شاله طرفه عملنامه ور
الانشقاق آیة ع ۱۰ تا ۱۲) کړے شي نو هغه به هلاکت هلاکت چغې وهي
او په دوزخ کښې به اُغورزیږي:

فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَهٗ بِیَمِیْنِهٖ فَیَقُوْلُ: چا ته چه په ښي لاس عمل نامه
هَآؤُمُ اقْرَءُوْا کِتٰبِیَهْ ۚ اِنِّیْ ظَنَنْتُ اَنِّیْ ورکړے شي، نو هغه به د خوشحالۍ
مُلٰقٍ حِسَابِیَهْ ۚ نه نورو ته بهانې چه اګورئ زما عمل نامه زما په دُنیا
یقین وو چه په دے ورځ به الله تعالیٰ سره زما ملاقات وي:

(سورة الحاقة آیة ع ۱۹، ۲۰)

وَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَهٗ بِشِمَالِهٖ فَیَقُوْلُ: او چا ته چه په چپ لاس کښې عملنامه
یٰلَیْتَنِیْ لَمْ اُوْتَ کِتٰبِیَهْ ۚ (سورة ورکړیشي نو هغه به افسوس کوي
الحاقة آیة ع ۲۵) چه دا عملنامه خو ما ته نه وے راکړے شوے،
اِقْرَاْ کِتٰبَكَ ۭ کَفٰی بِنَفْسِكَ الْیَوْمَ عَلَیْكَ: هر کس ته به د خدائے تعالیٰ حکم
حَسِیْبًا (بنی اسرائیل آیة ع ۱۴) وي چه خپله عملنامه اُوله او ته
پخپله د خپل حساب له پاره کافي یې:

بدور السافرة صفحه ۱۰۹ کښې د احادیثو په بنیاد بیان کړے شوے دے
چه ټولے عملنامے به د لوح محفوظ د عرش ته راوړے شي کوم به چه په دغه
ورځ میدان محشر کښې وي او جمع به کړیشي نو الله تعالیٰ به یاد خاص هوا
په ذریعه هر کس ته خپله خپله عمل نامه د هغه د عمل په مناسب لاس کښې
ورکړي او که هر سے عملنامے ته دغه الفاظ "اِقْرَاْ کِتٰبَكَ" به دده او دده
د پلار نوم سره آواز کولے شي او حکم به ورته کولے شي دا عمل نامه به
لوستی او نالوستی ټول لوستے شي، په دے وجه حدیث شریف کښې دي چه
د اولاد به نومونه د مور په نوم وي، چه د چا نسب ثابت نه وي نو هغه به د

د مور په نوم بللے شي، دا د عقل خلاف نه ده چه نالوستي به هم خپله
عملنامه لوستے شي، کوم علم چه خدائے پاک د استاذ په ذریعه ښودلے
شي، هغه بغیر اُستاذ په الهامي طریقه هُم ښودلے شي لکه د انبیاؤ علیهم
السلام عُلوم او د حیوانانو علوم لکه د جولاګ خپلے جالے جوړولو علم، د شاتو
د مچۍ د خپل ګبین جوړولو علم مېږو ته د اجتماعي اُمورو علم کوم چه
په علم الحیوانات کښې بیان شوے دے، د دے زمانه کښې ړندو ته د ږړ سیدلو
حروفو په ذریعه تعلیم ورکولے شي ما په مشرق پاکستان کښې ښخې لیدلې دي

ګواهي

۱- د انبیاء علیهم السلام او د علماءِ کرام ګواهي

د جُرم ثابتولو د پاره د مضبوطو او اعتباري خلقو ګواهي ضروري وي
انسانانو د قولو نه زیات وجے د انبیاء علیهم السلام په ذریعه حق خبرے
او د خدائے تعالیٰ حکمونه رسیدلي دي په دا سے خلقو به پخپله پیغمبران
علیهم السلام ګواهان جوړیږي او کچرے دا د پیغمبرانو وارثانو علماؤ کرامو
رسولي وي نو هم دوي به هم ګواهان جوړیږي، قرآن کریم فرمائي
وَجِایْٓءَ بِالنَّبِیّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ اور فَکَیْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ کُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِیْدٍ
وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰی هٰٓؤُلَآءِ شَهِیْدًا (نساء آیة ع ۴۱)

۲- د کِرامِ کاتبینو ګواهي

دویم دا چه د احکام خدا او ندای نه د انسانانو خلاف کول او نه کول
به خښکه بنکاره کولے شي، په دے به درے قسمه ګواهي پیش کولے شي
(۱) د کراماً کاتبین ګواهي کوم چه بیګناه فرښتے دي (یَوْمَ یَقُوْمُ الْاَشْهَادُ
اَیْ الْمَلٰٓئِکَةُ) او اِذْ یَتَلَقَّی الْمُتَلَقِّیٰنِ عَنِ الْیَمِیْنِ وَعَنِ الشِّمَالِ
قَعِیْدٌ ○ مَا یَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَیْهِ رَقِیْبٌ عَتِیْدٌ ○ و

جَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَّشَهِيْدٌ ۝ کوم وخت چه د انسان عملونه دوه راغستونکی فرښتې راځي او کيڼ او چپ طرف ته ناستې وی څه لفظ د خولے نه وتو سره شیش لګوونکے تیار وی او هر ګس به د اسے راځي چه یو فرښته به ئې راولي او دویم به ئې ګواه وی، د دُرِّ منثُور په حدیثِ مرفوع کښ دی چه دا دوه فرښتې به هم هغه وی کوم به چه نیکی او بدی لیکله .

۳- د اندامونو ګواهي

کوم اندامونو چه عمل کړے وی د هغې به هغوی پخپله هم ګواهي کوی اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰٓى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ : نن ورځ به مونږ د دوی په خولو مُهر اَيْدِيْهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا : الګوو او د دوی لاسونه به مونږ يَكْسِبُوْنَ ۝ (سورۃ یٰس آیة ۶۵) : سره خبرے کوی او د دوی پښے به هم د هغې عمل ګواهي ورکړی کوم چه دوی به کول .

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ : او تاسو نشئ پټ کیدے چه په تاسو عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ اَبْصَارُكُمْ وَلَا : ګواهي اُکړی ستاسو غوږ و نه سترګے جُلُوْدُكُمْ (حٰمٓ السجدة آیة ۲۲) : او څرمنې .

وَقَالُوْا لِجُلُوْدِهِمْ لِمَ شَهِدْتُّمْ : او دوی به خپلو څرمنو ته وائي چه تاسو عَلَيْنَا ؕ قَالُوْٓا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِيْٓ : څمونږ خلاف ولے ګواهي اُکړه هغوی اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَّهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ : به اُوائي چه مونږ هغه خدائے ګویا نه وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝ (حٰمٓ السجدة آیة ۲۱) : کړو کوم چه هر شے ګویا نه کړے دے او هغه تاسو وړومبی وار پیدا کړی یئ او هغه ته به واپس ځئ .

۴- د ځمکے ګواهي

قرآن کریم فرمائی ، يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا (الزلزال آیة ۴) ابن عباس رض د دے آیت په تفسیر کښ فرمائی ، ځمکه به د انسان د هغه

عمل خبر ورکوی کوم ئے چه په دے کړے وے ، د اټول څلور قسمه ګواهئ شوے ، د پیغمبرانو او فرښتو علیهم السلام ګواهي اعتباری ده ځکه چه دوی د ګناه نه پاک دی ، نورے دوه ګواهئ د د اندامونو او د ځمکے هم اعتباری ځکه دی چه د اخلاف عادت دی دوی پخپله خبرے نشی کولے الله پاک ئې خبرے ته راپاسی نکه ځکه چه دوی به پخپله هم د ابیان کوی نو د الله تعالیٰ نه زیات اعتباری به بل څوک وی ،

د ا اعتراض غلط دے چه اندامونه او ځمکه ژبه نه لری نو خبرے به څنګه اُکړی ، ځکه چه یو انسان چامید شی ، ریکارډ او ټیپ کښ خبرے محفوظ کولے شی ، څه وخت چه غواړی نو هغه خبرے آوری ، نو الله تعالیٰ خو په طریق اولیٰ داسے کولے شی ، بله دا چه د الله کار دے ژبے نه خبرے اُباسی او که پښو لاسونو نه ، ځکه چه ټول اندامونه د هغه پیدا کړی دی او ل ئے ژبه نه خبرے راوپسی اُس د نورو اندامونو نه د الله پاک قدرت او طاقت چا اُ منلے شی ، نو داسے خبرو منلو کښ بیا هیڅ بیس پیش نه وی ، دے نه علاوه د نوی تحقیق په بنیاد جمادانو او حیواناتو کښ د مرتبو په جوړونه هم شته او ګویائی هم لیکن د انسان نه علاوه د نورو ګویائی د انسان د غوږو لو نه پټه ده .

آیتونه | وَقَالَتْ نَمْلَةٌ - عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ ، وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ، يُسَبِّحُ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ، كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَتَسْبِيْحَهٗ ،

"حضور علیه السلام سره د کانړو او د ونې خبرے په احادیثو کښ ثابته دی د اټول شیونه ښائی چه هر څه خبرے کولے شی خو فرق دا دے چه د اخو یا انسان آوریدے نشی او یا پرے پوهیږی نه ، خو آخرت کښ به د دے عادت په خلاف آوریدے شی ځکه چه آخرت هم د نا آشنا

شیُونو جهان دے، هسے خو تول هر څه الله ته معلوم دی، دګواهو او د عملنامو ضرورت هغه ته نشته خو بیا هم دالله د پاره کوی چه بنیادم ته پخپله خپل عمل را یاد شی او پخپله په ځان اِقرار اُکړی او ګواهان پرے د ثبُوت د پاره پیش کړیشی، چه دالله عدل وانصاف بنه واضح شی. ځکه چه اقرار او ګواهان د مُدعی ثابتولو مضبُوط دلیلونه دی هم هغه چه ډیره اعتباری وی او جرحه پرے ځکه نشی کیدے چه دوی غیر جانب داردی لکه پیغمبران او فرښتے علیهم السلام، دا ندامو نو شهادت یو قسم اِقرار دے چه ټولو نه مضبُوط ثبوت دے،. البته د ځائے ګواهی ځکه ډیره اعتباری ده چه وړاندے بیان اُشو چه دا دالله نعل دے او په دے یو شهادت هم جرحه نشی کیدے ځکه چه بُنیادی جرحے دوه دی یو دا چه ګواهی بے اعتباره ثابته کړیشی دلته دا هم نشته ځکه چه پیغمبران فرښتے مکان او اندامُونه ټول اعتباریان دی د علماؤ تصدیق به هُم پیغمبران کوی، ځکه د اګواهی هم اعتباری شوه، او دویمه دا چه د ګواهانو جانبداری ثابته کړیشی دلته دا هم ځکه نشته، بلکه چه انسان سره کددری هیڅ لاندے باندے هیڅ نه نشی کیدے چه دا سے ترڅن د یو بل سره اُلری بلکه د اندامونو ګواهی خو ک ټولو نه زیاته اعتباری ځکه ده چه دا پخپل ځان اقرار دے دوی به پخپله هُم په دغه ګناه عذا بیږی،.

د عملُونو تول

قرآن فرمائی

وَنَضَعُ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ : موږ به د انصاف تله دقیامت
فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۭ وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ ، په ورځ ایږدو بیا به په چا هم ظلم
حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا ۭ وَكَفٰى بِنَا حٰسِبِيْنَ ، نه وی او که چیرے د عمل مقدار داری

د دانے برابر وی هم به ئی مُوږ راولو او موږ حساب د پاره کافی یُو. وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِ ِۨالْحَقُّ ۚ : د قیامت په ورځ د عملونو تلل حقّ دی) فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ فَهُوَ فِيْ عِيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ ۭ : چه د چا تولونه دا نه وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُمُّهٗ هَاوِيَةٌ (سوره ؟ شو، نو هغوی به ذره القارعه آیه ۶-۹) پوره ګنډ ان کښ وی، او د چا تولونه چه سپک شُو نو هغه به کاونړه ګنده دکا ؛.

دا سے نورو آیتونو کښ واحادیثو او د اهلِ سُنّت د علمائو اجماع سره ثابته ده چه عملُونه به تللے شی، البته مُعتزله تول او سلفو کښ مجاهد، اعمش او ضحاک دا وائی، چه تلل د عملُونو نشته، کوم ځائے چه وزن لفظ راشی نو د هغے مطلب برابرے او عدل الٰهی به وی پوره مطلب دا چه الله به د عمل په برابر (زیاتے کمے به نه وی) د هغے جوګه د انسان فیصله کوی خو دا قول ځکه غلط دے چه وزن او میزان په قرآن کښ د رونه والی او سپکوالی سره موصُوف دے که انصاف مطلب وے نو دے سره د درونه والے او سپکوالے به ذکر نه وو ځکه چه انصاف درونه سپک نشی کیدے نو د جمهورو رائے دا سے صحیح ده، چه د غه تله به جسمانی او حِسّی وی، معنوی تله (انصاف) ترے نه ده مراد- د میزان حِسّی په ثبوت کښ د سلمان فارسی رض دا مرفوع حدیث دے،،

يُوْضَعُ الْمِيْزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَوْ وُضِعَ : تله به اُ درولے شی هغه به دومره فِيْهِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ لَوَسِعَتْ : فراخه وی که چرے ټول آسمانونه او زمکه په دے کښ کیښودے شی نو ټول به ځائے شی،

حافظ بن حجر رح دا حدیث د بخاری د آخری حدیث په شرح کښ حاکم نه په روایت د سلمان رض او ابن مردویه نه په روایت د عائشے رض او بیهقی نه په روایت د انس رض او طبرانی نه په روایت د ابو هریره رض نقل کړیدے

او ابن المبارک رح دَ سلمان رض روایت په کتاب الزهد، ابوالقاسم لسکائیؒ په کتاب السنة او آلوسی، په تفسیر دَ سورة اعراف کښې نقل کړیدی

تله یوه ده که ګڼړے

دَ حافظ ابن حجر په رائے تله یوه ده خو کله که دَ جمع په صیغه ذکر شی نو هغه دَ اعمالو په اعتبار سره ده، چه اعمال ګڼړ وی نو جمع اعتباری شوه یا مُراد دَ جمع د صیغے نه تعظیم وی، مطلب ئے دا که یوه ده خو کلوئے والی په وجه دَ دے ورد ده چه ګڼړے ورته اُو ویلے شی لکه کَذَّبَتْ قَوْمُ نُوْحِ نِ الْمُرْسَلِیْنَ، حضرت نوح علیه السلام ئے تعظیماً په ګڼړو پیغمبرانو شمیر کړو دَ بعضو رائے ده چه تلے به ګڼړے وی، یا دَ هر کس دَ پاره بیله بیله تله ده او یا دَ هر عمل دَ پاره بیله بیله تله ده، خو اوله قول غوره ده۔

دَ موزُون لهم بیان

دَ چا عملونه به تللے شی، او دَ چا به نشی تلے، قسطلانی رح دَ امام غزالی رح نه نقل کړیدے چه دَ دریم ډلے خلقو عملونه به تللے نشی، او دَ نورو ټولو مکلفو به تللے شی، (۱) معصُومین دَ ګناه نه پاک خلق پیغمبران علیهم السلام خو ځکه به نه دے کښې دَ مسلمانانو واړه اولیوی هم شامل دی، (۲) بل ټولے خلوار به او لوی کروړه (۷۰۰۰۰) خلق دی، (۳) دریم ټولے دَ کفارو تللو دَ پاره مقابله ضروری وی په ترازو دوو کښې دَ مقابلے بد عمل نشته او په دریم کښې دَ مقابلے نیک عمل نشته، دا رنګ په آیت فَلَا نُقِیْمُ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَةِ وَزْنًا کښې دا ښکاره ده چه دَ کفارو عملونه به تللے نشی لیکن امام بخاری رح دَ ټولو دَ پاره دَ عملونو تلل هُم منی لکه فرمائی اِنَّ اَعْمَالَ بَنِیْ اٰدَمَ وَ قَوْلَهُمْ یُوْزَنُ، چه دَ توله بنیاد دَ مرو قول او عمل به تلے شی او دا قول حافظ ابن حجر او علامه

آلوسی رحمه الله هم غوره ګڼړلے دے نو، فَلَا نُقِیْمُ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَةِ وَزْنًا، کښې به دَ تول نه مطلب قدر او مرتبه وی، یعنی دَ قیامت په ورځ دالله په نزد دَ کفارو دَ عملونو هیڅ قدر او عزت به نه وی بله خبره دا چه امام قرطبی دَ تول دَ پاره اعمال متضاده ضروری نه ګڼړی دَ کفارو دَ نیکئ چا برئ به تش وی او دَ کفر به ترخاځځا چا برے دروند وی، یا کچرے دَ کفارو صدقے او خیراتو نه دعذاب دَ کیفیت په کم والی کښې مؤثر اُګڼړے شی نه په کیت کښې کچرے هغه په بَل چا برئ کښې پرا ته هم وی نو دَ کفر او ګناهُونو په مقابله کښې د وبیر کموالی په وجه دَ کفر چا برے دروند پاتے شی،

دویم قول دَ سبکی رح په شرح عقائد کښې امام ماتریدی نه منقول دے چه دَ کفارو دَ پاره به دَ تمیز او فرق معلومولو تله وی، په هغے به دا معلومولے شی چه دَ کومو کفارو ګناهونه او کفر زیات دی نو د هغوی به عذاب هُم سخت وی او دَ هغوی په نسبت په کفر او ګناه کښې کم نفاق به دَ هغوی نه لږ شان کم عذاب وی اګر چه ابدی عذاب کښې خو به ټول کافران شریک وی دا فرق به دَ کیفیت زیاتوالی او کموالی دَ حافظ ابن حجر رح دَ ابولهب او ابوطالب د قصو نه دا دلیل نیولے دے چه دَ کفارو بعضے نیکئ دَ کموالی د سپکوالی دَ عذاب باعث جوړیدے شی، د سورة مؤمنون دَ آخر آیت نه دَ کفارو دَ عملونو تلل ثابتیږی، وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِیْنُهٗ فَاُولٰٓئِکَ: چه دَ چا تول سپک وی دا هغه الَّذِیْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فِیْ جَهَنَّمَ: خلق وی کوم چه ځپل ځانونه خٰلِدُوْنَ ○ تَلْفَحُ وُجُوْهَهُمُ النَّارُ: په نقصان کښې غورځولی وو، جهنم وَهُمْ فِیْهَا کٰلِحُوْنَ ○ اَلَمْ تَکُنْ: کښې به همیشه وی دَ دوزخ اور به

﴿اٰیٰتِیْ تُتْلٰی عَلَیْکُمْ فَکُنْتُمْ بِهَا﴾ ؛ د هغوی مخونه سوزوی او خولے به
﴿تُکَذِّبُوْنَ﴾ ○ (آیة ۱۰۳ تا ۱۰۵) ؛ بګنې ورانے وی، دوی ته به اُوویلے
شی چه آیا تاسو ته څما آیتونه نه وو اورولے شوی چه هغه تا سو دروغ ګڼل
آخری نقره ﴿فَکُنْتُمْ بِهَا تُکَذِّبُوْنَ﴾، به کښې ثابت شو او د دومبۍ نقره
﴿وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِیْنُهٗ﴾، نه د عملونو تول ثابت شو،

دَ موزُونو بیان

په میزان کښې به څه تللے شی؛ په دے کښې دُ وے قوله دی اول دَ ابن عباس رضی الله عنهٗ قول دے

چه أعراضو او اجسامو ته به جسم جوړ کړیشی او تللے به شی او دا سے
الفاظ ﴿یُقَلِّبُ اللّٰهُ الْاَعْرَاضَ اَجْسَامًا﴾، قسطلانی رح نقل کړی دی، او
بدور السافره، ص ۲۳ اکښې د بیهقی دَ شعب الایمان دا الفاظ نقل دی
﴿یُؤْتٰی بِالْحَسَنٰتِ بِاَحْسَنِ صُوْرَةٍ وَیُؤْتٰی بِالسَّیِّاٰتِ بِاَقْبَحِ صُوْرَةٍ﴾،
یعنی نیکی به په ښه شکل او بدئ به په خراب شکل کښې راوړے شی،
طیبی د مشکوٰة شریف په شرح کښې دے قول ته ترجیح ورکړے ده:
دویم قول دا دے چه عمل نامے به دَ عملونو دَ نوعیت په اعتبار تللے شی
د دے دلیل حدیث (البطاقة) دے او دا امام ترمذی رح دَ عبد الله
بن عمرو بن العاص نه نقل کړیدے او ښه (حسن) ئے ورته ویلی دی
او ابن حبان هُم په خپل صحیح کښې دا حدیث راوړے دے چه الفاظ ئے دا دی
﴿یُؤْتٰی بِتِسْعَةٍ وَّتِسْعِیْنَ سِجِلًّا فَتُوْضَعُ﴾ : یعنی یو کم سل غټ کتابونه به
﴿فِیْ کَفَّةٍ وَّیُؤْتٰی بِالْبِطَاقَةِ فَتُوْضَعُ﴾ : یو چا برې کښې کیښودلے شی، او یو
﴿فِی الْاُخْرٰی فَطَاشَتِ السِّجِلَّاتُ وَ﴾ : ورکوټے پرچه دَ کاغذ به بل چابرې
﴿ثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ﴾ ؛ کښے کیښودلے شی، نو دغه یو کم سل کتابونه به
سپک وی او هغه ورکوټے پرچه به درنه شی،
دے ته امام الحرمین ترجیح ورکړیده او ویلی دی چه درونده والے به دَ

(جرپه اندازوی، قرطبی رح هُم دا غوره ګڼړلے دَه او دَ ابن عمرؓ قول دے
دریم قول دا دے، چه هُم عملونه به تللے شی چه په هغے کښې ترمذی او
ابوداؤد هغه مرفوع حدیثونه دلیل دی او ابن حبان د دے تصحیح
کړیده دَ حدیث الفاظ دا دی:
﴿مَا یُوْضَعُ فِی الْمِیْزَانِ اَحْسَنُ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ﴾ (په میزان کښې به دَ ښه
خوئے نه زیات خائسته عمل بل نشی تللے) دے له حافظ بن حجر
ترجیح ورکړے ده، دَ عملونو تَلَل به ځنوا دَ عقل نه لرے خبره ګڼړلے
شوه لیکن اُس خو په تهرمامیټر (دَ بدن یا دَ موسم دَ درجهٔ حرارت
معلومیدے شی، حالانکه دا عَرض دے، څمونږ په نزد دے درے
وارِه اقوالو کښې اختلاف نشته، کیدیشی چه په درے وارِو طریقو
(عَمل دَ جسم په شکل، عَمل دَ عملنامے په شکل او عمل پخپله) دے
دَ بارِه تللے شی، چه په آخری فیصله کولو کښې هیڅ قسم دَ شک شبهے
ظاهری صُورت پنکاره نشی،
امام ذهبی رح دَ علم په فضیلت کښې دَ عمران بن حصین نه دَ رسول الله
صلی الله علیه وسلم حدیث نقل کړیدے چه دَ علماؤ سیاهی او دَ شهیدانو
وینه به تللے شی خو دَ علماؤ سیاهی به درنه وی (بدور السافره ص ۱۴۱)

تَلُونکے

تَلُونکے دَ عملونو به څوک وی؟ دَ مختلفو روایاتو په بنیاد دے کښې څلور قوله دی
(۱) الله جل مجدهٗ به تلُونکے وی، دا دَ امام غزالی قول دے (الدرة الفاخرة
فی کشف علوم الآخرة) او دلیل ئے دَ قرآن دا آیت بیولے مے، ﴿وَ
نَضَعُ الْمَوَازِیْنَ الْقِسْطَ﴾ یعنی مونږ به ایږدو څکه چه الله تعالیٰ نسبت
کړے دے،

(۲) دویم قول دا دے چه تَلُونکے به مَلَکُ الموت وی او ویرو دَ انس بن

مالک نه دد ے روایت کړے دے (۲) دویم قول دا دے چه تلو به آدم علیه السلام وی په معجم صغیر کښې طبرانی دابو هریره په دے الفاظو نقل کړیدے،

يَا آدَمُ قَدْ جَعَلْتُكَ حَكَمًا بَيْنِي : اے آدم علیه السلام ما ته حکما او ته وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قُمْ عِنْدَ الْمِيزَانِ : اولاد په مینځ کښې منصف مقرر کړ

څه میزان سره اودریږه

(۳) شلورم قول دا دے چه تلو به جبرائیل علیه السلام وی دا روایت ابوالقاسم الالسکائی د حذیفه په روایت نقل کړیدے،

خو په نزد دے شلورو واړو قولو کښې څه اختلاف نشته دا ټول صحیح دی الله نه ے تلو نکے په دے وجه او نیلو چه تول به د هغه په حکم کیږی او عام طور حکم کوونکی ته هم د هغه کار کوونکے ویلے شی، په دنیا کښې پولیس چه چالان کړی د هغه بیان افسل په عدالت کښې ضروری وی رنګ عزرائیل علیه السلام د مړو چالان کړیدے د الله تعالی په عدالت کښې به کده بیان او موجودګی ضروری وی:۔

دنیاوی عدالتونو کښې د قانونی مشیر ضرورت وی دغه رنګ دا الله عدالت کښې د جبرئیل علیه السلام پیشی دے د پاره ضروری ده چه قانون (قرآن) د الله د جانب راوړے دے او د قانون شکنی مقدمه کښې د ده پیشی ضروری ده:۔

د اولاد د آدم علیه السلام مقدمه پیش ده نو د سر پرست په حیثیت حاضری ضروری ده:

دعملونو تللو حکمت

الله عالم الغیب د عملونو ذرے ذرے نه خبر دے، نو د الله عملونو تللو کښې هیڅ غرض نشته خو عملونه تلل د عدالتی کارروائی

تکمیل لپو ذریعه ده. (۱) عمل کوونکے د عملنامے په ذریعه د خپلو عملونو نه خبر شی که هیر کړی ے وی نو را یاد به شی ورته رنګ په دا کړی کتو چه تیر شوی څیزونه را یادیږی) او نفسیاتی طور به منی چه دا ټول درست دی په ژبه اقرار کړی، او که انه کړی، لکه،، إِقْرَأْ كِتَابَكَ ۚ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ، چه دے حکمت ته اشاره شویده.

(۲) دعملونو تللو سره نسبت معلومیږی چه نیک عمل یو توقه او د الله له طرفه د هغے بدل دغه نه هم لوئے انسان ته په دے تللو د الله د فضل لوئے والے بنکاره کول دی، او د بد عمل په سزا کښې د الله پاک انصاف بنکاره کول دی:۔

(۳) د انبیاء علیهم السلام، د علماؤ، د فرشتو، دانسانانو، او د کائنات د ګواهو تیرولو نه مطلب دا ظاهرول دی چه دا ټول کار او عدالتی کارروائی په حقیقت او انصاف بناده:۔

(۴) د دے ټولے کار روائی مقصد دا بنکاره کول دی، چه انسانی اعمال دومره اهم دی چه دا ټول انتظامات د هغے د پاره هم په دے وجه کیږی چه د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال وو:۔

دغوریزاو ناغوریز پیژندل

د نیکئی او بدئ د چابرو د زنید وا و سپکیدو پیژندلو کښې دوه قوله دی (۱) د دنیا د قاعدے په شان د آخرت هم دا قاعده ده چه د ډونډ چابرے به بنکته او سپک به پورته ځی دا د جمهورو علماؤ قول دے:۔

(۲) دویم دا دے په عکس دے مطلب دا چه کوم چابرے پورته ځی هغه به د ډونډ او کوم چه بنکته ځی هغه به سپک وی، څکه چه څیز

او مرکز د میلان به آخرت کښې بدلیږي د نیکو مرکز به پورته وي کوم ځائے چه جنت دے او د بدو مرکز به ښکته وي کوم ځائے چه دوزخ دے دغه قول د بدرالدین زرکشي دے (البرهان في علوم القرآن) او شاه عبدالعزیز غوره کړیدے (فتح العزیز)

(۳) دریم قول دا دے، چه د نیکو د چابرې نه به یو نور اني سټن را اوزي دا د نیکو د ډونډوالي نښه ده او د بدو د چابرې نه به تور رنګ د تیرو سټن را اوزي نو دا د بدو د ډونډوالي نښه ده، دا قول علامه آلوسيؒ د سورة قارعه په تفسیر کښې نقل کړیدے۔

د تول مقام

حکیم ترمذي به نوادر الاصول کښې او ابوالقاسم اللالکائي به کتاب السنة کښې نقل کړیدي چه میزان به د الله په وړاندے اودرولے شي، د نیکئ چابرے به د عرش په ښي اړخ او پورے به تر جنت وي، او د بدئ چابرے به د عرش چپ اړخ ته وي او پورے به تر دوزخ وي،

د پل صراط تیریدل او نور

په قرآن کښې دي

وَإِنْ مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ : په تاسو کښې به داسے هیڅوک نه وي چه د رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝ ثُمَّ نُنَجِّي : پل صراط په ذریعه به جهنم کښې نه وي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا : دا د الله پرے کړے فیصله ده بیا جِثِيًّا ۝ د سورة مریم آیة ۷۱،۷۲ : به د الله نه ویریدونکي خلق مؤمنین خلاص او ظالمان به ورته په ګونډو ورا غورزولي او هلته به ئے پریږدو:

په دے آیت کښې ذکر دي چه ټول خلق به جهنم کښې وارد یږي، مسند احمد حاکم سره د سند د تصحیح او بیهقي ابو سمیه نه په اسناد د جابر رضه مرفوعًا نقل کړیدے چه د (وارد) معنی داخلیدل دي او دا رنګ

مستدرک حاکم کښې ابن مسعود رضه او ابن عباس رضه نه هم منقول دي چه د هغه مطلب د ټولو جهنم ته داخلیدل دي امام قرطبي رح دا قول غوره کړیدے، دویم قول دا دے، چه وارد یدلو نه مطلب د پل صراط په ذریعه جهنم نه تیریدل دي، داخلیدل نه دي، دا قول امام نووي غوره کړیدے، دا قول په مسند احمد او ترمذي کښې د ابن مسعود رضه نه مرفوعًا نقل دے، په کوم کښې چه دا هم ذکر دي چه خوک به د بریښنا په شان تیریږي، او څوک به د هوا په شان څوک به د تیز آس په شان څوک به د سړي غلو په شان څوک به د سوړلتي په شان او څوک به د جهنم په اور د زخمي شي او تیر به شي او څوک به پکښې اوغورزیږي؛

دریم قول د وارد یدلو نه مطلب نزدے کیدل او د دوزخ لیدل دي چه حساب به دوزخ سره نزدے وي، بیا هم قرآن په دے کښې اوغوړولے شي او مسلمانان به جنت ته اوړسولے شي، لکه څنګه چه د حضرت موسیٰ علیه السلام په قصه کښې، وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ، راغلے دے د دے مطلب په اوبو کښې ننوتل نه دي بلکه هغے ته نزدے کیدل او هوا ته ورتلل دي، څلورم مبنی قول ته اګور دے، نو د هر چا جهنم ته ننوتل به د عذاب د پاره نه وي بلکه په نیکانو خلقو به د جهنم اور اثر نه کوي او لکه د ابراهیم علیه السلام په هغوی به د غه اور یخ او سلامت جوړ شي لکه طبراني او بیهقي کښې چه خالد بن معدان نه منقول دے چه مؤمنانو ته به پته هم نه لګي، نو ګ به وائي چه مونږ خو د وعدے د الله مطابق جهنم ته وارد نه شو نو د الله له طرف به جواب ورکړے شي، مَرَرْتُمْ عَلَيْهَا وَهِيَ خَامِدَةٌ، تاسو په هغے تیر شوي لیکن هغه سړه وه، طبراني رح او ابن عدي د یعلی بن منبه رضه نه مرفوعًا روایت کړیدے چه دوزخ به مؤمن ته اووائي

تیرشه ستا نُورحُما او ورمرکړو رجزُ یا مُؤمِنُ اَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِيْ
بدوراالسافرة، ص۵۲ و ص۱۵۳ دَ پُلِ صراط په خطرناک وخت کښې به
تیاره وی، دَ لاس تلو به نه ښکاری، دَ اعمالو په مُناسب به په مؤمنانو ایمانی
نُور تقسیمیږی بعضو سره به ډیر هومره رڼا وی، بعضو سره به دَ پښو دَ ګوتو
دُ ځی په سمُون او تولونه کم د نیک عمل خاوندانو سره دَ ګوتې ګوتې په
سمُون رڼا وی (ابن جریر عن ابن مسعودرض) دا رڼا چه اُو وینی نو
منافقان به مومنانو نه خواست اُوکړی،
اُنْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُوْرِكُمْ قِيْلَ : یز شان حصار شئ چه مُونږ هم ستاسو
ارْجِعُوْا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا : په رڼا کښې تیرشو نو هغوی به جواب
ورکړی چه دُنیا ته لار شئ او هغه ځائے نه رڼا راؤړئ
ځکه چه رڼا دَ عمل نه حاصلیږی او دارالعمل دُنیا ده آخرت نه دے
آخرت دارُ الجزاء دے (بدورالسافرة مع تشریح ص۱۲۵ و ۱۲۶)

دَ صِراط حقیقت

دَ پُلِ صراط دَ غونږه دَ دیلوے ستیشن دَ پُل پشان معلومیږی، ابن عساکر
دَ فضیل بن عیاض رض نه نقل کړیدے چه دَ جهنم دَ پاسه دَ پُل صراط اُوږدوالے
دَ پنځلس زرو (۱۵۰۰۰) کالو مزل په اندازه دے دے په درے وُ برخو کښې
یوه برخه پوره نه ختل دی، بله دریمه برخه راکوزیدل دی او مینځنئ دَ یو جبهٔ
هوار نیغ تلل دی، (بدورص۱۶۹) بیهقی کښې دَ انس رض نه مرفوعا منقول
دی چه اَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ وَاَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ،
او دغه رنګ په مسلم کښې دَ ابو سعید خدری رض او ابن جریر کښې دَ ابن
مسعودرض نه او مسند دَ حاکم کښې دی چه دَ بعضو دَپاره به دَ ویښته نه
نرے او تُورے نه تیره او دَ بعضو دَپاره به دَ میدان پشان فراخه وی

۞ ۞ ۞

پُلِ صِراط او دَ نُور حِکمت

پُلِ صِراط با ندے تلل به دَ (موقف) میدانِ حشر نه شروع کیږی او
دا پُل دَ دوزخ دَ پاسه دے، ځکه چه تیر شی نو دَ جنت حد به شروع
کیږی، او بیا به جنت ته داخلیدل وی، لکه څنګه چه بدورالسافره
کښې دَ روایاتو نه ثابت دی، دیو قول مطابق که ټول خلق به په جهنم دَ پاسه
تیریږی نو اهلِ تقوٰی ته به هیڅ تکلیف نه وی خو کفارو او فجارو ته به
تکلیف وی، او بل قول مطابق جهنم ته داخلیدل هر کس دَپاره
ضرورت دی او اُس لږ وړاندے مُونږ بیان کړیدے چه متقیانو ته به
تکلیف او پته هم نه لګی چه دَ جهنم اور به هغوی ته یخ او سلام وی
او دغه قرآن کریم کښې هم ذکر دے،
ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَّنَذَرُ الظّٰلِمِيْنَ : بیا به مونږ تقوٰی دارو ته دَ پُل
فِيْهَا جِثِيًّا ۝ سوره مریم آیة ۷۲ : صراط او دَ دوزخ اور نه خلاصے
ورکړو، او کفارو او فجار به ورته پرګونډو پراته اُوغورځوُو، پُلِ صراط به دَ ویښته
نه نرے او دَ تورے نه تیره صرف کُفارو او فجارو دَپاره وی دَ هر چا دَپاره
به دا سے نه وی، لکه اُس لږ وړاندے مونږ دا مُدلل بیان کړیدے، هاں
بحرے دَ ټولو هر دغه پولا دَ پُل صراط وی، نو بیا هم دَ مؤمن خطره
نشته، لکه چه امام بدرالدین زرکشی په البرهان فی علوم القرآن
کښې ذکر کړیدی، چه عالمِ آخرت کښې به جیز او مرکز بدلیږی دَ دُنیا
دَ دستور مطابق به نه وی بلکه دَ شاه ولی الله رحمه الله دَ قول مطابق
احکام دَ روح به په احکام دَ بدن غالب وی دَ کُفارو مرکز میلان به ښکته
یعنی جهنم طرف ته وی، او دَ نیکوکارو او تقوٰی دارو مرکز میلان به پورته
یعنی جنت طرف ته وی لهذا کُفار به دَ ټول پل زور پریوتو په جهنم کښې شی
او رنګ دوزخ به شی او دَ رز ورکُندا به شی او دَ تقوٰی دار میلان

اوزور به پوره نه وی دَپُل هیڅ بوجراوزور به پرِ نه پربوزی، او هیڅ تکلیف به ور ته نه وی، دَ دے مثال داسے دے چه څوک دَ نُورے په تیره پښه کیږدی نو تکلیف وی، بلکه زخمی کیږی، لیکن که پښه اُوچته کړی او بیا دَ نُورے په تیره د پوره نه پرے پښه کیږدی، نو هیڅ تکلیف به ورته نه وی حُکم چه دَ قدم میلان پوره نه اُورځ ته نه دے، بلکه کُوز اُورځ ته دے دَ حیزا و مرکز بدلیدو وجه داده چه کفارو په دُنیا کښ جهنمی عملونه کړی دی چه دَ هغے میلان او ماتے مرکز جهنم ته او جنتیان به دَ جنتی عمل په وجه خپل میلان او ماتے جنت ته لری باقی جهنم دَ کفر او گناه مثالی صورت دے، او جنت دَ ایمان او عبادت مثالی صورت دے، دَ گناهونو مزاج گرم دَ اور او تیرے دے، او دَ ایمان او نیکئ مزاج یخ او دَ نُور دے کوم ته چه دَ نبی علیه السلام په دے دُعا کښ اشاره ده:-

اَللّٰهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَاىَ بِمَاءِ الثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، اے خدایه زما گناهونه دواوره او دَ گلئ په اُوبو اُوینځه، په صحیحینو کښ حدیث دے،

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، (جنت تکلیفونو کښ کیږدے او دوزخ خواهشاتو کښے کیږدے)،

جنت ته تلو دَ پاره دَ پُل صراط نه تیریدو مطلب دا حقیقت بنکاره کول دی چه شریعت باندے عمل کولو دَ پاره دے خلقو هر قسم تکلیفونه تیر کړی دو او جنت دَ پاره ئے سړک تیار کړے وو، او دَ نورانی عملونو په وجه هغوی نُورانی دارالسلام او جنت ته اُورسیده، او چا دَ شریعت په پُل او په سړک باندے تلل پریښی وو یا ئے په شریعت تلل او څه پخپل طبیعت تلل ئے وخت په سړک (شریعت) تلل لکه چه دوی ته په دُنیا کښ گران معلومیدل دغه رنگ به آخرت کښ هم دَ جنت په سړک (پُل صراط) تلل دوی ته گران وی مطلب دا چه آخرت عالمِ مثال دے، شریعت له به الله تعالیٰ دَ قیامت

په ورځ دَ پُل صراط شکل ورکړی دَ چا چه دے سره په دنیا کښے تعلق وو، خپل خواهشات ئے پریښی وو او په شریعت ئے عمل کولو هر قسم تکلیفونه برداشت کول او قربانئ ورکول دوی ته دَ شریعت دَ پاره آسان وو دوی شریعت سره داسے ځان عادت کړے وو چه هم په دے کښ به ورته آرام ترا او اطمینان حاصل وو، نو هغوی به په هغه ورځ آسانئ فراخئ او ورِتړا کښ په دے تیر شی، او خپل مرکزِ میلان (جنت) ته به اُورسی کوم چه دَ نیکو او ښیگړو مرکز هم دے، او کوم خلق چه په دُنیا کښ داسے نه وُو، شریعت سره ئے تعلق نه ساتلو په دے باندے ئے عمل کولو ته ئے ساده به وه، خپل خواهشات به ئے په دَ ے غوړه کنټرول، نو هغه خلق په پُل صراط هُم تنی تیریدے دا به ورته دَ نُورے نه تیره شی او دَ وینتے نه به نرے شی، لکه څنګه چه ورته دُنیا کښ بنکاریده او دے نه تیریدو په ځائے به خپل مرکزِ میلان (دوزخ) ته گذار شی کوم چه دَ بدو او گناهونو مرکز هم دے،

دَ نُور اسباب

اَلصَّلٰوةُ نُوْرٌ - وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِىْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗ، اَلصَّبْرُ ضِيَآءٌ وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ:

په پُل صراط به رنړا دَ نمونځ، قرآن، روزے او د پاره دَ ظلم په ځائے کولو سره حاصلیږی (بدور السافره ص ۱۴۷)

پُل صراط باندے تیریدل دَ کومو عملونو په وجه آسانیږی

(۱) کمزورے سرے کے حکومت دَ ظلم نه په خپل اثر رسوخ خلاصول (طبرانی عن عائشه رض)

(۲) دَ دین کار دَ پاره جُماتونو سره تعلق لرل او هم په دے غرض جُماتونو ته بیا بیا راتلل (بزاز بِاِسْنَادٍ حَسَنٍ عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ)

(۲۹۲) په خپله رائے په دین کښې د زیاتي نه ځان ساتل، او د سنت تعلیم ورکول د دیلمي فی الإنابة بد ورالسافرة ص۱۵

جَنَّت او دوزخ

د اهل السنت والجماعت په دے عقیده اتفاق دے، چه جنت او دوزخ پیدا دی، امام ابوالحسن اشعری په مقالات الاسلامیین واختلاف المصلین کښې د بلفظ مَا أَجْمَعَ عَلَيْهِ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ وَأَهْلُ السُّنَّةِ، مطلب دا چه اهل حدیث او اهل سنت په کوم عقائدو چه متفق دی د هغې په تفصیل کښې فرمائي: وَأَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ (جنت او دوزخ پیدا شویدی)

امام ابن قیم رح صحابه کرامو د تابعینو تبع تابعینو د اهل السنة والحدیث فقهاؤ او اهل تصوف په دے عقیده اجماع نقل کړیده (زهادی الارواح) د معتزله وُدا وینا غلطه ده چه اُوس جنت او دوزخ نه دی پیدا د قیامت په ورځ به پیدا کیږی چه ضرورت به ئے هغه وخت وی، غلطه ځکه ده چه اُوس د دواړو موجود والے عبث نه دے بلکه په دے کښې فائدے دی.

د جنت او دوزخ د اُوسنی موجودوالی دلیلونه

(۱) ټولو انبیاؤ علیهم السلام د جنت زیرے ورکړیدے او کوم ویره لو تاثیر هله قوی وی چه دا دواړه اُوس موجود وی"

(۲) په صحیح احادیثو کښې د مرګ په وخت او په قبر کښې د جنت دوزخ لیدل او د هغې اثرات محسوسول ثابت دی چه دا د دے د اُوس موجود والی دلیل دے، په صحیح احادیثو کښې دا هم ذکر دی، چه د بعضې نیکانو

لکه شهیدانو، صدیقینو، انبیاءو او بعضې مؤمنانو روحونه ئے له مرګه د جنت د نعمتونو نه فائدے اخلی او بدکارانو خلق د دوزخ تکلیفونه تېروي د قیامت نه وړاندے د نیکانو او بدانو د جنت او دوزخ سره ربط او ارتباط دا ښائی چه اُوس هُم دا دواړه مُوجود دی او د قیامت نه وړاندے دے پیدا کیدل دا قسم فائده لری

د جنت او دوزخ د وجود نقلی دلائل

په قرآن کریم کښې د آدم علیه السلام په جنت کښې آستوګنه او بیا زمکے ته راتلل ذکر دی، دا جنت آخرت واله، هغه دارالثواب دے، دا صحیح قول دے د امام رازی رحمه الله دا قول د ابوالقاسم بلخی معتزلی او د ابومسلم اصفهانی نقل کړل چه د آدم علیه السلام د کیندو ځائے د زمکے یو باغ وو،" او پخپله د امام رازی په دے کښې خپله رائے نه ښکاره کول، یا د جبائی دا وینا چه دا د اوم آسمان جنت وو، یا د بعضې صوفیانو دا وینا چه د جبل یاقوت یو باغ وو، یا د یهودو نصاری ئو د باغ عدن یا فلسطین یا اصفهان متعین کول، ټول د عقل او نقل نه خلاف دی.

وجوهات دادی

د آدم علیه السلام د کیدو ځائے آسماني جنت وو

هر کله چه د جنت لفظ په لام د تعریف سره ذکر شي او په الفاظو کښې د زمکے د یو باغ مراد کولو څه قرینه هم نه وی نو جنت نه به مطلب هلته دارالثواب وی بالخصوص په دے صورت کښې چه د قرآن الفاظ په دوو قرینو دا ګواهي کوی چه د آدم علیه السلام د کیدو ځائے آسماني جنت وو، یو خو په سورت طه کښې چه کوم صفتونه د جنت بیان دی هغه هم آسماني کیدے شي کوم چه دارالجزاء دے زمیني نشي کیدے، هغه دا دے چه الله تعالی آدم علیه

السلام نه دَ جنت بو تلو نه پس اُفرمائیل، فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ○ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرٰى ○ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيْهَا وَلَا تَضْحٰى ○ (سورهٔ طٰهٰ آیة ۱۱۷ تا ۱۱۹) دا پنځه صفتونه کوم چه دَ دُنیا دَ هیڅ مقام نشي کیدے، مثلاً دا چه دَ جنت نه به وتو پس به تا ته تکلیف وے کښې بر لوڅه نه وی، بربنډ به نه وی، تږے به نه وی، اَو غرمه به نه لګی، دا ټول خصوصیات دَ بَرَني جنت کیدے شی دَ زمیني نه، دَ دنیا یو باغ کښې کومه فائده چه کیدے شی هغه دَ دُنیا په بل باغ کښې هم کیدے شی چه دَ اوّل باغ نه راُوزی مګر نورے څلور فائدے دَ دُنیا په هیڅ یو باغ کښې نشي کیدے،

دُوَیم په سُورهٔ بقره کښې وی، قُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ○ (سورهٔ البقرة آیة ۳۶) په دے آیت کښې دَ جنت نه په راکوزیدو دوه نتیجے مُرتبے کړے اوّله دا چه ستاسو دَ اولاد په مینځ کښې به دُشمنی وی لکه څنګه چه وړاندے دَ فرښتو په ژبه هم ظاهره کړے شوے وه، اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ چه ته داسے خلق په زمکه کښې جا نشینان جوړے کوم به چه فساد او خون ریزی کوی، په دے آیت کښې اِهْبِطُوْا کوز شئ بیائے دَ جمع په لفظ اُفرمائیل چه ستاسو اولاد به دَیو بل دُشمنان وی، او بل دا چه ستاسو او ستاسو دَ اولاد استوګنه به تر یو ټاکلی وخته پورے په زمکه وی او دے نه به فائده حاصلول وی کړے دَ آدم علیه السلام دَ کیږدو ځائے آسمانی نه وے نو دا الفاظ به الله تعالیٰ نه وے ویلی ځکه چه دُشمنی خو دَ زمکے دَ ژوند خصوصیت دے او دا به ئے هم نه وے ویلی چه دَ کوزیدو نه پس به تاسو زمکه کښې اُسیږئ ځکه چه زمکے ته دَ کوزیدو واو

دَ زمکے دیو باغ نه بل باغ ته تلو دا سے الفاظ هیڅ معنیٰ نه لری، زمکے نه زمکے ته کوز شئ، دَ زمکے دَیو باغ نه اُوزئ او په زمکه کښې اُسیږئ معلومه شوه چه دا زمیني باغ نه وو بلکه آسمانی جنت وو لوړه باطني ذِلّت دے او بربنډ والے ظاهری ذِلّت دے، تندے باطني ګرمی ده او دَ نمر ظاهری ګرمی، دَ دے په مینځ کښې جوړه نه ده، دَ آدم علیه السلام دَ کیږدو ځائے دے ټولو نه پاک وو،

دَ آدم علیه السلام دَ کیږدو دَ ځائے متعلق استدلال

دَحدیث استدلال

په صحیح مسلم کښې دَ ابو هریرة رضی الله او دَ حذیفه رض نه مرفوعاً حدیث دے چه دَ قیامت په ورځ به دَ آدم علیه السلام اولاد دَ آدم علیه السلام نه جنت پرانستو غوښتنه اُکړی دے په جواب کښې به حضرت آدم علیه السلام اُفرمائی وَهَلْ اَخْرَجَكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ اِلَّا خَطِيْئَةُ اَبِيْكُمْ، چه تاسو خو جنت نه هم ستاسو دَ پلار غلطی راویستی یئ، دَ ځنه معلومیږی چه دَ قیامت جنت هم هغه دے کوم نه چه آدم علیه السلام را ویستے شوے وو، هر کله چه دَ جنت اُسنے وُجود ثابت شو نو دوزخ هم خامخا ځکه موجود دے چه دَ فرق هیڅوک قائل نه دے،

قرآنی استدلال

دَ جنت په باره کښې قرآن کریم فرمائی اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِيْنَ ه، او دَ دوزخ په باره کښې فرمائی اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ه دواړه دَ ماضی صیغے دی، مطلب ئے دا دے چه جنت او دوزخ دواړه اُوس نه موجود دی، دریم دلیل دا دے چه فرعون سره دَ فرعونیانو هر کله چه غرقیدل نو قرآن فرمائی، اُغْرِقُوْا فَاُدْخِلُوْا نَارًا ه دا هم دواړه دَ ماضی صیغے دی چه په تیره شوے زمانه کښې دَ فرعون او فرعونیانو غرقیدو سره هغوی اور دَ جهنم ته ننویستے شو،

کچرے قیامت نه وړاندے دوزخ ته لاړ شی نو دوی څه ته داخل کړے شوی

دَ آدم علیه السلام دکیر ځائے جنت وو په دے د شُبهو ازاله

دَ آدم علیه السلام دَ کیږو ځائے جنت الخلد نه منلو شبهے دا دی،

(۱) جنّت کښ داخله به دَ قیامت په ورځ وی، خو آدم علیه السلام دَ قیامت

نه وړاندے جنت کښ څنګه داخل شو،

(۲) جنت کښ به بربنډ تیا او لوږه نه وی. که دا جنت الخلد وے نو

آدم علیه السلام ته دا دواړه هلته څنګه پیښ شول،

(۳) جنت په آسمان کښ دے چرته چه امر او نهی نشته او نه مکلّف کیدل شته

نو آدم علیه السلام ته دَ منع (نهی) حکم څنګه هلته راغلو،

(۴) آسمانی جنت ته داخلے نه پس هلته شړل نشته، نو بیا آدم علیه السلام

هلته نه ولے اُویستے شو؟

ددے څلورو ارو جواب هُم یو دے، هغه دا دے چه دا څلور واړه خبرے

هغه وخت دَ پاره دی چه دَ قیامت په ورځ به مؤمنان دَ نیک اعمالو

په نتیجه کښ داخل شی او دَ دے تائید دَ قرآنی آیتونو سیاق او سباق

دے کوم کښ چه دا څلور واړه خبرے په جنت کښ دَ قیامت نه دا خلے سره تړلے

بنځمه دا شبه چه دَ جنت نه د ویستلے شوے شیطان بیا جنت ته

وسوسے اچولو دَ پاره څنګه لاړو،

نو اول جواب دا دے چه وسوسے اچولو دَ پاره جنت ته داخیدل ضروری

نه دی دا بهر نه هم کیدے شی لکه نن چه کرورونو میله لرے

موبږ ته ګرمی او ربړا رارسولے شی، حالانکه نمر جسم کثیف دے

جسم لطیف (شیطان) خو دَ دے نه زیات هم لرے نه دَ تود نه

زیات مضبوط اثر خورولے شی، دوئیم جواب دا چه شیطان په جنت

کښے دَ استوګنے نه بند وو د هغے بیښیدو او دَ امتحان او آزمینت کولو

نه وو، دریم دا چه دَ شیطان بندیز قانونی وو قانونی بندیز

مجرمان دَ بندیز ځائے ته په پټه او غلا غلتیا تلے شی، دا ټول

ممکن نه دی لیکن الله دَ څه حکمت دَ وجے نه دَ دَه په دغه قسم

کښ څه دَ خل اُ نکړو:-

مه شُبه دا ده چه آدم علیه السلام په زمکه خلیفه جوړ شوے وو

دَ آسمان جنت ته ولے بوتلے شو، ددے جواب دا دے، چه دَ الله

حکمت دده په دغه بوتلو کښ دا سے وو لکه چه دَ عیسیٰ علیه السلام

آسمان ته په ختلو او بیا په زمکه راکوزولو کښ څه حکمت دے،

آسمانی جنت کښ دَ آدم علیه السلام دَ استوګنے او دَ اُوسے دَ خوراک

علیه السلام په وجه دَ هغه راکوزولو کښ دَ الله تعالیٰ حکمت:

دُوهمے حکمت

دُوهمے حکمت دا وو چه دَ آدم علیه السلام په اولاد کښ

دا شعور مضبوط کړیشی چه دَ دوی اصلی وطن

اعمالو ...مکه نه بلکه آسمانی جنت دے او دوی زمینی ژوند کښ دَ دے حاصلولو

دَ پاره دَ انبیاؤ علیهم السلام دَ هدایاتو او دَ هغوی دَ تعلیماتو مکمل پیروی

کړی او دَ خپل پلار ګنی وطن جنت دَ حاصلولو پوره پوره کوشش اُ کړی

دَ دریم دغه وجه ده چه په قرآن کښ دَ آدم علیه السلام د نزول جنت

نه پس دا مضمون ذِکر دے، فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ

هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ د سورة البقرة آیت ۳۸

یعنی په زمکه دَ راکوزیدو نه پس هر کله دَ انبیاؤ علیهم السلام او د

آسمانی کتابونو په ذریعه دا الله له طرفه کوم سامان دَ هدایت چه راشی

نو څوک په هغے عمل کوی نو هغوی به دَ جنت هغه ژوند بیا مومی کوم چه

دَ جنت دَ ویرے او دَ غمه پاک دے،

دویم حکمت

لکه څنګه چه دے واقع نه معلومیږی، دویم حکمت په دے کښ د الله د نافرمانئ دا ئی

خطرناکو نتیجو نه د انسانانو ویرول دی، آدم علیه السلام د انسانانو
پلار او د خدائے تعالیٰ محبوب او مقبول بنده وو هرکله چه هغه په دا
کار (هغه اونه خوړل) چه ګناه هم نه وه (وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا) د
نه خارج کړیشو نو د ګناه نتیجے خو به دے نه هم نا یلتے خرابے وی
هغه نافرمانی د الله ده کومه سره چه قصد او اراده شامله وی قرآ
ګواه دے چه د آدم علیه السلام دے فعل کښ اراده د نافرمانئ نه و
څکه چه جنت د شرعی احکامو ځائے نه دے چه د هغه خلاف کول ګ
اوبول نو دا حکم تشریعی نه وو بلکه تشفیقی وو، د حکم تشفیقی دا مطلب
وی، چه مثلاً یو ډاکټر دخوړو نه د پرهیز کولو مشوره په دے غرض
کړی، چه د دے په خلاف کولو کښ د دخوړو نقصان دے هرکله چه
بدهیږی اکړی نو ډاکټر هیڅ نقصان اُنشوارنه ئے حکم عدولی اُ ش
نقصان د دخوړو اُ شو چه دخوړ ئے زیات شو یا بل رنځ پیدا اش
یا دا حکم عام وو د هٰذِهِ الشَّجَرَةَ، نه مقصد د الله تعالیٰ دغه قس
بولو اُو نو نه بند بزوو او آدم علیه السلام دیوے خاص اُونه بند
ترینه مطلب واخستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلط
عذاب نشته سوال پیدا کیږی چه هرکله دا ګناه نه وه، نو قرآ
فرمائی، وَعَصٰی اٰدَمُ رَبَّهٗ فَغَوٰی) ﴿ ددے جواب دا دے چه
حقیقت کښ عصیان او غوایت نه وو بلکه په صورت د دے وو. د عر
ژبے د قواعدو په لحاظ هغه نیکئ نه هم بدی ویلے شی کوم چه د بد
هم شکله وی لکه دجَزٰٓؤُا سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِّثْلُهَا) سورة الشوریٰ
مت او فَمَنِ اعْتَدٰی عَلَیْکُمْ فَاعْتَدُوْا عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰی عَلَیْکُمْ

سورة البقرة آیة ۱۹۴، رومبی آیت کښ ئے د اشکلئ په وجه د بدے
یم ئے نه بدی اُو نیله حالانکه بدله اخستل جائز دی، دغه رنګ
دویم آیت کښ د زور ظلم بدل اغستلو ته د هم شکلئ په وجه زور
او نیلے شو، حالانکه بدله اخستل څه بد وه د ګناه خبره نه ده
مطور داسے خلق وائی چه د سپیرے بدل ئے په سپیره واخستو
سپیرے دواړه یوشان دی مګر رومبئ سپیره ناجائز او دویمه
سپیره جائز صرف شکل کښ دواړه سپیرے یوشان دی، خلاصه د ټولو
برو دا چه دے دا قیعکښ د الله دا حکمت ښودل وو چه هرکله آدم علیه
السلام داسے یو کار اُکړو چه صرف شکل او صورت د ګناه وو حقیقت
ګناه نه وه مګر په نتیجه کښ ئے د جنت نه را اُ بښکلو د هغے آرام او
بے پایان نعمتونه بهر واخستے شو او د دُنیا په تکلیف وړاندو نه غمونو
سرګردانو کښ ئے مبتلا کړو او کار هم یو وو نو هغه کسانو له عبرت
کول وو کوم چه حقیقی ګناه کوی او یو هم نه بلکه ټول عمر په ګناهونو
آرام وی نو د هغه به څه حال وی څومره خطرناکه نتیجه به د
قیامت په ورځ را اُوزی، او هغه همیشه ژوند به څومره خراب وی،

دریم حکمت

دریم حکمت دا دے چه جنت دارد راحت او زمکه
دار د محنت دے لهذا په دے دار د محنت کښ دی
پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصلولو اکیرو ذریعه
، په دے وجه زمکه کښ تکلیف تیر کړئ مشقت اُکړئ چه د جنت
راحت مو نصیب شی،

براحتے نرسید آنکه محنت نه کشید

د دُنیا نظام هم داسے جوړ دے چه څوک محنت کوی نو هغه
راحت بیا موی،

څلورم حکمت

دَ آدم علیه السلام او دَ ابلیس دَ واقع نه اِنسان ته دا ثبوت ورکول
چه شیطان دَ انسان دتولو نه لوئے دُشمن دے دَ هغه کار دَ الله
تابعداری نه لرے کول او په خواهش نفسانی کښ ګډ ول، ځکه دی
انسانیت او ابلیسیت کښ به جاری عداوت وی، ځو دَ انسانی کامیابی راز
په دے کښ پټ دے چه هغه دَ ابلیسی حربو نه ځان اُساتی
او ده نه دخپل پلار مقام او خپل وطنِ اصلی په ګوتو ورشی ګوند
دَ اصلی وطن نه بے لاس ویستلے وی،

پنځم حکمت

جنتی ژوندانه دَ ننه ځکے ښو وته تر دَ آدم علیه السلام دا بدلول لو
حکمت دا هم وو چه دَ جنت دَ خوشحالو ډک ژوند دَ دُنیا دَ غمو
ډک ژوند سره مُقابله کړی او دا تاریخی حقیقت دِ په اولادِ آدم ع
السلام کښ برابر جاری وی چه خوریزئ و ند دَ آخرت دے ځکه
دوی دَ دُنیا په جنجالونو کښ اُمید و سره آخرت او دَ جنت حقیقی
شانه اُنه غور ذِ وی، او دَ، دَ الْاٰخِرَةُ خَیْرٌ وَّ اَبْقٰی، را اعلیٰ آیة ه
والصور، چه دَ آخرت او دَ جنت تول عُمری او همیشه ژوند دیر
دَ اولادِ آدمؑ په هغه کوششونو کښ دَ بِجلئ چپے پیدا کړی کوم
دجنتی ژوند ګټلو که یاره کوی،

شپږم حکمت

دادم علیه السلام قصه دَ اِبلیسی عداوت ښکاره کولو دَ پاره یو آئینه
په دے کښ دَ الله تعالیٰ دا پټ حکمت ښکاره ګول دی چه انسان د با د
دَ ابلیسی عداوت وجود له دے وجے ضروری دے چه هغه دَ دے نه
ځان محفوظ کولو دَ پاره هر وخت تیار او سیږی او دَ دین دَ دے خطر

غت دُشمن دَ دُشمنئ خیال په اِنسان کښ دَ دین دَ حفاظت خیال
او جذبه پیدا کوی، انسانی وُجود یو ورکوټے حکومت اُ ګنړه دَ دے
نه امُونه دَ رعیّت پښتان او رُوح ئے دَ یو بادشاه پشان دے، قانونِ الٰهی
وشریعت دَ دے ورکوټی حکومت آئین او دستور دے شیطان او د
ابلیسیت لګی شی دغه اندامُونه په بغاوت کولو آماده کوی، چه دغه
دستور اُ نه منی کچرے دَ اِنسان رُوح دَ خپل دے حکومت په بچ کولو
او په حفاظت کښ پاتے راشی نو دشمن به بے خیته واچوی او دَ دے
انسانی اندرونی مملکت ټول انتظام به ګډوډ کړی (لکه ن صبالبنان
کښ چه اسرائیلو کړل) او کچرے دَ دشمن دَ چالونو هر وخت نګرانی
کوی، دَ حکومت دَ حفاظت خیال ساتی او دغه انتظام ئے مضبوط وی
نو اِبلیسی چلُونه به ټول بیکاره شی، ددے ښکاره مثال دَ پاکستان
حکومت دے چه په خوا کښ ئے دَ بهارت یو مکار دُشمن حکومت موجود دے
کچرے دا دُشمن نه وے نو حکومت او عوام دَ پاکستان دوا ره به بے فکره
ناست وُو دَ خپل ملک دبچ کولو او دَ حفاظت دَ جوش ډک انتظام به ئے نه
کولو او دَ پاکستان بری، بحری او فضائی فوځ به دَ نیښت برابر وو، جنګی
وسله او جنګی قوتونه به ئے بکار نه راوستل، دا خو غټ دُشمن بهارت
صدقه ده چه پاکستان کښ دِ فاعی ساز و سامان مخ په ترقئ دے،
مطلب دا چه دَ انسانیت دَ تکمیل راز دَ ابلیس په دُشمنئ کښ پټ دے
لکه چه حضرت علی هجویریؒ مشهور په داتا ګنج بخش، خپل هغه مُرید
دا سے یو وکړو کوم چه دَ دُشمنانو دَ ضررونو شکایت کړے وو، دا و قعه
علامه اقبال په خپلو شعرونو کښ داسے بیان کوی۔ ع

راست میگویم عدوهم یار تست
هستئ او رونق بازارِ تست

هرکه دانائے مقاماتِ خودی ست
فضلِ حق داند اګر دُشمن قوی است

کشتِ انسان را عدو باشد سحاب	گه تنش را برانگیزد ز خاک

دَ جنت دَ ژوند حقیقت

دَ جنت حقیقت او نعمتونه دومره اُوچت دی، چه دَ انسان په خیال کښې هم نه شی راتلې :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِیَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْیُنٍ ۚ جَزَآءً بِمَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۝ سورة السجدة آیة ۱۷

ترجمه:- یعنی په خپلو سترګو کو لیدونو والا نده هیڅ یو کس دا نعمتونه نه پیژنی کوم چه ما پټ ساتلی دی. دوی د پاره دَ سترګو یخوالے دے، چه د دوی دَ عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کښې دَ ابُوهریرة رض په روایت دَ حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کښې هغه نعمتونه تیار کړی دی چه نه څوکو مو سترګو لیدلی دی او نه کومو غوږونو دَ دے تعریف آوریدلے دے، او نه کوم یو زړه دَ دے خیال راوستے شی، دَ دُنیا نعمتونو سره دَ دے نعمتونو هیڅ مُناسبت نشته ځکه دَ دے اصل حقیقت بغیر دَ لیدو او استعماله ممکن نه دے خو د انسان پوهولو دَ پاره دَ دے اجمالی پیژندګلی دَ علوم آخرت په همن کښې ضروری وه لیکن دَ انسان پوهه دَ دُنیاوی څیزونو نه پورته نه ده ځکه ئے په دغه رنګ کښې قرآن شریف او حدیث بیان آکړو،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه دَ جنت نعمتونو دَ پاره دَ دُنیوی شیونو کوم الفاظ چه استعمال شوی دی دا صرف تدریسی او تعبیری مناسبت په وجه دی ګوندی دَ آخرت دَ نعمتونو حقیقت دَ دُنیا دَ نعمتونو نه بالکل مختلف دے، څه وائم چه جنت کښې به هم اوبه وی، او په دُنیا کښې هم اوبه شته لیکن په دواړو کښې دَ آسمان او زمکے فرق دے بلکه دَ ټولے دُنیا

دولت اُلګولے شی او په هغې یو ګلاس شربت تیار کړیشی نو دا به دَ جنت دَ اوبو په مقابله کښې داسے وی چه په لیدو به ئے هغه چا ته سر څوڅ ورځی چا چه دَ جنت اُوبه څښلی وی ځکه چه دَ جنت په اُوبو کښې مُوندونکی خوندونه بدنی او رُوحانی اثرات هغه دی کوم چه دَ دُنیا په هیڅ څښاک کښې نشته ،،

دَ آخرت دَ ژوند اجمالی نقشه

قُرآنِ حکیم دَ جنت دَ ژوند په منفی انداز کښې دا نقشه راښکلے ده،

لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ۝، هغه ژوند دَ ویرے او دَ غم نه بیخی پاک دے، او په مثبت انداز کښے داسے بیان کړے دے،

وَلَكُمْ فِیْهَا مَا تَشْتَهِیْۤ اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِیْهَا مَا تَدَّعُوْنَ ۝ نُزُلًا مِّنْ غَفُوْرٍ رَّحِیْمٍ ۝ (سورة حٰمٓ السجدة آیة ۳۱ و ۳۲)

ترجمه: یعنی دَ جنت په ژوند کښې به هغه شے ملاویږی کوم چه په زړه کښې تیر شی او هغه شے به هم ملاویږی کوم چه اُغوښتے شی، او نه چیله دَ انتظام کولو ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق دَ الله پاک تول عُمری میلمانه وی، تول عمری انتظام به هم دَ الله پاک وی، په بدور السافره کښے مذکوره احادیثو کښې دَ دغے پاک ژوند دا تفصیل بیان دے:-

غِنَاءٌ لَا فَقْرَ صِحَّةٌ لَا مَرَضَ شَبَابٌ لَا هَرَمَ حَیَاتٌ لَا مَوْتَ : یعنی دَ جنت په ژوند کښې بے نیازی او غنی توب دے، فقیری او محتاجی پکښې نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی او رنځ پکښې نشته ځوانی شته بوډاتوب نشته، ژوند شته، مرګ نشته دا هغه ژوند نقشه ده، چه دَ هغې مُطابق یو مینې ژوند به په دُنیا کښې ټولو لوئے باد شاه ته هم نه وی نصیب شوے په دے وجه دَ الله ارشاد دے: وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِیَ الْحَیَوَانُ (سورة عنکبوت آیة ۶۴)

چه لوازے دَ آخرت ژوند حقیقی دے، په حدیث شریف کښے راځی چه دیوجنتی سری طاقت به دَ یو سلو مضبوطو ځوانانو هومره وی هیشه دَ پاره او هیڅ کمزوری به پکښې نه راځی دَ هغه بنائست به بیمثاله وی او په هغې کښې به زیات والے راځی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکو کښې ثابت دی، دَ دے نه علاوه داچه دَ دیدار الٰهی خوند به دومره وی چه بل هیڅ دَ جنت خوند به دے ته نه رسی ؛

دَ قیامت په نښو کښې دحضرت عیسیٰ علیه السلام آسمان نه راکوزیدل په بحث کښې شامل دی :

دحضرت عیسیٰ علیه السلام آسمان نه خیژول دا وخت دَ هغوی ژوندا و په آخره زمانه کښې په زمکه راکوزیدل دَ مسلمانانو اتفاقی عقیده ده ځکه چه په تیر شوو څوارلس سوو (۱۴۰۰) کالو کښې په دے کښې هیڅ یو مُسلمان عالِم اختلاف په دے نه دے کړے چه دا دَ تېرولو نه دا سے صفا مسئله ده چه اسلام او دَ دے انکار نشی جمع کیدے په بحر المحیط تفسیر جلد ۲ صـ۴۷۳ کښې دَ امام ابن عطیه رح نه دَ اجماع الفاظ منقول دی " "

حَیَاةُ الْمَسِیْحِ بِجِسْمِهٖ اِلَی الْیَوْمِ وَ نُزُوْلُهٗ ؛ تر دے وخته دَ مسیح علیه السلام مِنَ السَّمَآءِ بِجِسْمِهِ الْعُنْصُرِیِّ مِمَّا اَجْمَعَ ؛ ژوند سره دَ جسمه او جسم عنصری عَلَیْهِ الْاُمَّةُ وَ تَوَاتَرَ بِهِ الْاَحَادِیْثُ ؛ سره دَ آسمان نه دده راکوزیدل داسے یو عقیده ده چه په دے اُمت متفق دے او له مُتواترو احادیثو ثابت دے په جامع البیان تفسیر کښې دَ اِنِّیْ مُتَوَفِّیْكَ " تفسیر دَ تفسیرو جیز نه نقل شوی دے وَالْاِجْمَاعُ عَلٰی اَنَّهٗ حَیٌّ فِی السَّمَآءِ یَنْزِلُ یَقْتُلُ ؛ په دے اجماع ده چه الدَّجَّالَ وَ یُؤَیِّدُ الدِّیْنَ ؛ حضرت عیسیٰ علیه السلام په آسمان کښې ژوندے دے، راکوزیږی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوطوی ، دارنګ دَ امام شوکانی رح په رساله "اَلتَّوْضِیْحُ فِیْمَا تَوَاتَرَ فِیْ

الْمُنْتَظَرِ وَالدَّجَّالِ وَالْمَسِیْحِ "، او دَ امام سیوطی رح په "اَلْاِعْلَامُ بِحُکْمِ عِیْسٰی عَلَیْهِ السَّلَامُ" کښې هم تواتر او اجماع مذکور ده ، "صحیح الکرامة" صـ۲۳۳ کښې امام شوکانی رح یو کم دیرش احادیث دَ عیسیٰ علیه السلام دَ نزول په باره کښې ذکر کړی دی پس دَ تواتر او اجماع ذکر شوید ے ، دغه رنګ حافظ ابن حجر په "تَلْخِیْصُ الْحَبِیْرِ" کتاب الطلاق کښې لیکلی دی، "اَلْاِجْمَاعُ عَلٰی اَنَّهٗ رُفِعَ بِبَدَنِهٖ حَیًّا" یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره دَ بدن نه ژوندے پورته کړے شوید ے ،

دارنګ په "فتح الباری" کښې دَ ادریس علیه السلام دَ ذکر سره دَ حضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده ، دغه رنګ په تفسیر ابن کثیر کښې دَ نزول تواتر صفا ښکاره کړے شوید ے ، داشان (۱) مرزا غلام احمد، براهین احمدیه صـ۴۹۹ کښې دَ حضرت مسیح علیه السلام دا سې ژوندون او دَ دوباره راتلو تصریح کړیده او دا کتاب دده دَ اقرار مُطابق هغه وخت لیکلے شوے دے چه هغه پخپل خیال کښې نبی وو (ایام الصلح صـ۷۵)

(۲) مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه صـ۵۰۵ کښې دَ "اِنَّ مُحَمَّدًا ثُمَّ عُدْنَا" په تفسیر کښې لیکی، چه په دے کښې دَ مسیح علیه السلام په جلالی انداز راتلو ته اشاره ده ، یعنی که چرے نرمی نه قبلوے نو هغه زمانه هم راتلونکے ده چه مسیح علیه السلام به سره دَ جلالت په دنیا راکوزیږی او جلال الٰهی به ګمراهی نیست او نابود کړی ، دا زمانه دَ هغې زمانې دَ پاره دَ ارهاص په توګه واقع شوې ده ؛؛

(۳) مرزا غلام احمد په براهین صـ۴۹۸ کښې، دَ "هُوَ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ" تفسیر داسے بیانوی چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام دویم ځلی دَ دے دُنیا ته تشریف راوړی نو دَ هغوی په لاس به دین اسلام

په تولو آفاقو او اقطارو کښې خور شی. (۳) مرزا غلام احمد په ازالهٔ اوهام ص۲۲۵ کښې لیکی چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم عمرؓ د قتل نه منع کړو او وے فرمائیل کچرے دا دجال وی نو ده د صاحب عیسیٰ علیه السلام بن مریم د دے هغه به ئے قتلوی مونږ د دے نشو قتلولے

د مسیح علیه السلام د ژوندون او د هغه د نزول په مسئله به مونږ د قرآن، حدیث، تاریخ، او عقل په رڼا کښې مختصر بحث کوو. د اجماع په رڼا کښې مونږ په دے مسئله بحث اُکړو.

د مسیح علیه السلام ژوندون د قرآن په رڼا کښې

(۱) وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ آل عمران آیة ۵۴: یهودو د حضرت مسیح علیه السلام په خلاف چل اُکړو او الله د هغه د بچ کولو چل اُکړو، د الله چل د ټولو چلونو والو نه ډیر ښه دے مرزا صاحب د دے آیت دا مطلب بیان کړے دے (یهودیانو د حضرت مسیح علیه السلام د پاره د قتل او سُولئ چل جوړ کړے وو، خو دا خدائے تعالیٰ مسیح علیه السلام ته وعده ورکړه او وے وئیل چه تا به زه خپل ځان ته راپورته کوم، (اربعین جلد دویم ۴ ص۱)

بیا په آئینه کمالات ص۳۸ او ص۴۷ کښې لیکی چه د وعدے الفاظ دلالت کوی چه هغه ډیره ذر پوره کیږی ویکی دی) بیا مرزا صاحب په ازالهٔ اوهام ص۳۰۰ کښې لیکی چه بیا ددے نه پس ئے هغه علیه السلام د هغوی (یهودو) په حواله کړو. په چابکونو اُوهلے شو. کنځل او ردید ل سپیرے خوړل ئے مسخرے ورپورے کیدل هغه اُلیدل آخر ئے په سُولئ اُخیژولو. دا مرزائی تفسیر نو زے بے دلیله او تحریف د قرآن نه دے (۱) بلکه یو لوئے بُهتان دے او د ذاتِ الٰهی د شان هم خلاف دے د مرزا په قول یهودو د حضرت مسیح علیه السلام خلاف چل اُکړو او الله پاک د

د هغه د بچ کولو چل اُکړو او بیا یهودو هغه په چابکونو او کړچو اُوهلو کنځل ئے هم ورته اُکړل تو ئے مسخرے ئے هم ورپورے اُکړے په سُولئ ئے هم اُخیژولو، او بیا هُم قرآن وائی چه الله خَیْرُ الْمٰکِرِیْن دے. د ده چل ډیر ښه او کامیاب شو، کچرے د مرزائی تحریف دا دغانه جوړه کړے نو ټکے هم اُمنلے شی چه د سولئ نه راکوزولو په وخت یهودو هغه مړ اُګنړلو، لیکن آخری سلګئ ئے پاتے وے چه په علاج کولو ښه شو بیا کشمیر ته لاړو او ډیره مُوده پس خپل مرګ مړ شو خو بیا هُم د ده د مرګ په لاره کښې د یهودو غلط فهمی یو ښه جوړه شو او نه خرقِ عجیبه واقعه اُشوه.

په ذکر شوی آیت کښې دا ذکر د الله د حفاظتی تدبیر د یهودی چل سره مقابله کولو کښې د الله د تدبیر ډیره کامیابئ او لوئیئ بیانول مقصود وی، لیکن د مرزا په تفسیر کښې د دے وعدے الٰهی سره هم یهودو په حضرت مسیح علیه السلام سره هر هغه څه اُکړل کوم چه هغوی غوښتل او بیا هم د مرزا په قول تدبیر الٰهی او د هغه وعده پلنده او کامیابه شوه، مرزا په دے شان د حضرت مسیح علیه السلام او د قرآن والاحد ئے د یهودو په مقابله کښې توهین او تذلیل اُکړو،

کچرے د ماغو کښې کوږوالے او الحاد نه وے نو د آیت مطلب صفا دے چه یهودو د حضرت مسیح علیه السلام خلاف چل اُکړو چه هغه بیغرته شی او سُولئ ته اُخیژولے شی، لیکن د الله تدبیر د هغه د بچ کولو وو، لهذا د الله پاک تدبیر غالب شو هغه ئے آسمان ته پورته کړو او یهودو د هغه یو ویښته هم کوږ نکړو، خو الس سوو کالو نه خود قرآنی علوم ماهران صحابه رضی او تابعینو رح وغیره د آیت نه دا مطلب واخستو لیکن په څوارلسم صدئ کښې د مسیحت د ګکان پرا نستونو الاد ئے دا معقول"

مطلب دځانه جوړ کړو :

(۲) إِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰى إِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ج ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ (سوره آل عمران آية ۵۵)

کوم وخت چه الله پاک اُوئیل اے عیسیٰ علیه السلام ځه به تا واخلم او خپل طرف ته به دِ دا اُوچت کړم او د کافرانو نه به دِ پاک کړم او ستاتابعدارانو به په کافرانو غالب کړم تر قیامته پورے بیا ځما طرف ته ستاسو ټولو واپس

راتلل دے بیا به زه فیصله اُکړم د هغې چه کوم تاسو جګړے کولے ۔

د "توفّی" په باره کښې دابوالبقاء په "کُلیات" کښې دی

اَلتَّوَفِّىْ اَلْإِمَاتَةُ وَقَبْضُ الرُّوْحِ وَعَلَيْهِ : د توفّی معنیٰ مرګ کول او روح اِسْتِعْمَالُ الْعَامَّةِ وَالْاِسْتِيْفَاءُ وَ اَخْذُ : قبض کول دی او دا په استعمال الْحَقِّ وَعَلَيْهِ اِسْتِعْمَالُ الْبُلَغَاءِ : عوامو کښې لیکن د بلغاؤ په نزد دے معنیٰ پوره وصولول او صحیح اغستل دی ګویا که د هغوی په نزد په مرګ د توفّی اِطلاق په دے حیثیت سره دے چه په دے کښې دیو خاص انډام نۀ بلکه د ټول بدن نه روح آغستے شي، نو ځکه خدائے پاک د چا روح سره د بدن نه وا غستو نو هغه ته به په طریق اولیٰ توفّی ویلے شي، ځکه چه د توفّی په مفهوم کښې روح سره د بدن نه اغستل پراته دی، عموماً روح بغیر بدن نه قبض کولے شي نو ځکه په مرګ د توفّی اِطلاق ډیر کیږی او دلته دا راز دے، چه د عیسیٰ علیه السلام حالت د عام خلقو نه مختلف دو او د ټولو نه زیات اهم ضرورت په موقعه هُم الله تعالیٰ د عیسیٰ علیه السلام د موت" لفظ استعمال نۀ کړو، بلکه د "توفّی" لفظ ئے استعمال کړو چه هغه د روح پوازے قبض کولو یا روح سره د بدن نه قبض کولو ته شامل دی

دا خبر غلط دے که څوک اُوائی چه څنګه ئے فاعل وی او ذی روح مفعول وی نو د توفّی معنیٰ به مرګ وی بالفرض که مونږ دا د مرګ په معنیٰ اُومنو نو ابن عباس شاګرد ضحاک په معالم کښې د تقدیم او تاخر قول

چه د "مُتَوَفِّيْكَ" معنیٰ به دا ده وی، چه زه به تا مړ کوم په ذمکه راکوز ولو نه پس او دلیل ئے دا آیت دے، "اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِىْ لَمْ تَمُتْ فِىْ مَنَامِهَا" دلته فاعل الله پاک دے او مفعول ذی روح دے، خو د خوب په وخت د توفّی معنیٰ بیا هم مرګ نۀ لو د دے حقیقت نه پس په تیر شوی آیت کښې د عیسیٰ علیه السلام د توفّی" معنیٰ مرګ نه دے، بلکه د دے معنیٰ پوره ته خیژول دی، لکه چه دا مطلب تر ابن عباس رض هم په صحیح قول کښې اغستے دے چه دا روح المعانی کښې ذکر دے، او د عیسیٰ علیه السلام د حال مناسب هم دے حضرت عیسیٰ علیه السلام ته چه د یهودی ګیرے په وخت کوم پریشانئ وے نو هغه په دے وجوه وے،

(۱) چه زه به د یهودو د تیښے او زور ظلم نه بچ شم که نه نو هغې په جواب کښې الله تعالیٰ اُفرمائیل (يٰعِيْسٰى إِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ) زه به تا واخلم او د هغوی د پنجے نه به دِ خلاص کړم، لکه چه بل آیت کښې فرمائی " وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِيْ إِسْرَائِيْلَ عَنْكَ، زه به تا ته د بدرسیدو نه بنی اسرائیل بند کړم :۔

(۲) دویم فکر ورسره دا وو چه زه به د ذمکے په سر خه کښې بچ کیږم چه یهود به ما ته نشی رارسیدے که بل څه صورت به وی نو د دے په جواب کښې الله پاک اُفرمائیل چه زه به دِ خپل طرف آسمان ته دا پورته کړم :۔

(۳) د خپلے مور بی بی او نور خاندان د پاره پریشانه وو، چه د خلقو د تهمتونو لکولو په وجه به د هغوی څه حال وی؟ نو الله اُفرمائیل،

وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا (سورة ال عمران آية ۵۵)
یعنې زه به د منکرانو نه تا او ستا مور بي بي پاک کړم، لکه چه دا انتظام دقرآن او د محمد رسول الله په ذریعه اُکړے شو، د عیسیٰ علیه السلام او د هغوی د والده نه ژوند به داغه وے،

(۴) یو پریشانی دا هم وه چه ځما د پوره تر کولو پی به ځما د تابعدار انو څه حال وی، نو الله تعالیٰ اُفرمائیل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ (سوره ال عمران آية ۵۵) چه تر قیامته به ستا تابعداران ستا په منکرانو غالب وی، دا وعده نن هم حقیقت دے، د اسرائیل وجود په دے وعده څه اثر نه اچوی چه قرآن پخپله د یهودو د ذلت او مسکنت دوه استثنائی صورتونه بیان کړی دی، اول دا چه یهود مسلمانان شی او د اسلام په پناه کښې راشی، او دویم دا چه د نورو (عیسائی) په پناه کښې راشی، إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ (سوره ال عمران) اُوس که اسرائیل موجود دے نو په دویم استثنائی صورت کښې ځکه چه دوی د برطانیے امریکے او نورو عیسائی قومونو پناه اخستو په وجه موجود دی د یهودو اقتدار او قوت د عیسایانو په آسرا قائم دے لیکن د مسلمانانو اقتدار د عیسایانو د آسرے حاجتمند نه دے خواه امریکه وی او که روس وغیره دوی که محتاج دی نو خپل مینځ کښې د اتفاق لکه الله تعالیٰ فرمائی ۔
وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا (سوره ال عمران)،
او بل د سامان قوت تیارولو، لکه چه فرمائی وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ هر کله چه مسلمانان متحد شی او خپل مشترک دولت په قوت جمع کولو کښې صرف کړی، نو مسلمانان نه بیا هیڅوک نیکت نشی ورکولے، خو هله چه په حبل الله او اسلام باندے عمل

کوی نه چه مغربیت ته کچکول اُنیسی او په اسلام کښې تحریف اُکړی د یورپ د قوت راز هم اسلامی اجزاؤ باندے عمل کول دی، لکه سامان د قوت جمع کول ګڼونډی هیے خو په غیر اسلامی اجزاؤ باندے عمل کولو په وجه دوی ډیر کمزوری شویدی، غیر اسلامی اجزاء دا دی چه دوی خدائے او آخرت هیر کړیدی، د پیغمبرانو علیهم السلام اخلاقی قدرونه ئے دخپل ژوند او تهذیب تمدن نه خارج کړیدی، د نسل او وطن غوندے بتانو عبادت کوی، زنا، لواطت، جواری شراب نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتونه دومره کمزوری کړیدی چه دوی د وجے نه بر طاقت د کوریا او ویټ کانګ غوندے ډیر معمولی طاقتونو د لاسه و هلے کیږی اُس خو توبے ته جوړ شویدی خو توبے نه قبلیږی دا د مغرب زده مسلمانانو بد قسمتی وه چه د دوی کمزوری ذهنونو دوی له د سامان قوت په پرینودو چه اسلامی جزء دے، او د هغوی اخلاقی کمزوری په ځان کښې پاد ستو چه غیر اسلامی جزء دے مجبوره کړل او په خپل لوے قوت (اسلام) کښې ئے تحریفونه اُکړل او کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تهذیب په ځان کښې راولی ،

۳- وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ

د یهودو په زړونو د هدایت د بندیز مُهر لګیدلے دے د دوی د کفر په وجه او په حضرت مریم باندے د غټ بهتان ترلو لو د پورے کولو) په وجه او په دے وجه چه دوی وائی چه مونږ د خدائے رسول عیسیٰ ځوئے د مریم بي بي وژلے دے حالانکه نه د دوی هغه قتل کړے دے او نه ئے په سولئ کړیدے صرف

عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝ وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُوْنُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا ۝ سوٓ النساء آیة نمبر ۱۵۷ تا ۱۵۹ ؛

شک کښې پریوتي دي او د حضرت عیسی علیه السلام متعلق چه دوی اختلاف کولو نو هغه شک کښې دي دوی یقیناً حضرت عیسی علیه السلام نه دے قتل کړے، بلکه الله تعالی هغه خپل طرف ته پورته کړے دے، هغه غالب او حکمت والا دے، د اهل کتابو هیڅ یو هم به داسے نۀ وی خو ایمان به بیا به د هغه د مرګ نه ړومبے راوړی او د قیامت په ورځ به هغه په دوی ګواه وی.

په دے آیت کښې څو څیزونه بیان شوی دی،

(۱) یو دا چه حضرت عیسی علیه السلام نه قتل شوے دے او نه په سولۍ خیژولے شوے دے، څوک چه د قتل او د سولۍ قائل دی، هغه بنکاره غلط دی، ځکه چه قرآن شریف بنکاره دے رد اُ کړو، د مرزا یا نو یا د منکرا داوینا چه په سولۍ خیژولے شوے دے، لیکن هلته نه دے مړ شوے نو دا خبره هم لکه د یهودو او انصاری د قرآن نه خلاف ده وَمَا صَلَبُوْهُ، دا معنی کول چه په سولۍ اُخیژولے شو خو په سولۍ مړ نشو د عربو د لغت نه خلاف ده، د (صَلَب) معنی په سولۍ خیژول او د مَا صَلَبُ، معنی په سولۍ نه خیژول دی دا خو قطعاً د قرآن تحریف دے چه د مَا صَلَبُوْهُ، دا معنیٰ شي چه یهودو حضرت عیسی علیه السلام په سولۍ اُخیژولو خو هلته مړ نشو،

(۲) په آیت کښې د مَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا، نه پس اُفرمائیل، بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ یعنی حضرت عیسی علیه السلام قتل نشو او الله پاک خپل طرف ته پورته کړو، په مَا قَتَلُوْهُ، او بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ) دواړو کښې ضمیر (ہٗ) حضرت عیسی علیه السلام ته راجع دے او عیسیٰ د روح او جسم دواړو نوم دے مطلب دا چه روغ رُوح سره د جسمه پورته اُخیژولے شو ځکه چه د

په نتیجه کښې جسم بے روحه پاتے شي نو د عدم قتل مطلب به جسم سره د روحه پورته کول وی، علاوه له دے د (رَفَعَ) د عیسی علیه السلام نه مطلب هغه ټول د رُوح او جسم دواړو ۱ چتول دی قرینه چه د دے خلاف بله قرینه نۀ وی، لکه د وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ، دا مطلب دے چه حضرت یوسف علیه السلام خپل والدین (رُوح سره د جسمه) تخت ته پورته کړل نۀ دا چه یوازے رُوحونه د هغوی ئے پورته کړل،

(۳) بعضے د عیسی علیه السلام رُوحانی پورته کول مُراد وا غستے شی، نو دا په څو وجو غلط دی،

① یو وجه دا ده چه بے له قرینے مجاز مطلب اغستل غلط دی، —

يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ، کښې د دَرَجٰتٍ، په قرینه دینی پورته کول مُراد دی جسمانی پورته کول نۀ دی مراد لکه څنګه چه په رَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجٰتٍ، کښې "دَرَجٰتٍ" په قرینه د رفع مجازی مُراد ده،

بله وجه په وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ، کښې د رفع رُوحانی رفع په دے معنے مراد اغستل چه یهودو قتل نه کړو خو خدائے د هغه درجه بلنده کړه غلط ځکه ده چه عیسی علیه السلام دے نه وړاندے مخلوبیت کاله پیغمبر وو او د پیغمبری نه بله اُوچته درجه نشته نو د درجے اُوچتولو دلته بیا هیڅ مطلب نه راوُزی او د الله کلام دے نه پاک دے،

(د دے نه علاوه په عربی ژبه کښې د بَلْ) د دوه مقابل څیزونو د پاره استعمالیږی، کچرے دا معنے دلته واخلو چه عیسی علیه السلام په سولۍ مکرے شو خو مرتبه ئے الله تعالی بلنده کړه نو مقابله را نغله او د بَلْ استعمال به غلط وی چه د الله کلام له دے پاک دے مقابله به هله راتله چه داسے ویلے شوے وے چه یهودو په سولۍ کړو خو الله تعالے ئے

درجه بلنده کړه ځکه چه یو مؤمن یا پیغمبر قتل شی نو الله تعالے هغه
له د شهادت رُتبه ورکړی، او په دا سے به ‹‹بَلْ›› استعمال هُم صحیح شوے
وے دلته د مرزایانو دا تو کړے دی بے کچه دی بلکه تحریف دے، چه د
(بائبل) په مُوجب (په سُولئ موے سړے ملعُون وی، نو د ‹‹بَلْ›› په
تقاضا مقابله به دا سے جوړیږی چه الله تعالے د سُولئ د قتل نه بچ
کړو کوم چه لعنت وو، او د هغه په مقابله کښ ئے ورله درجه بلنده کړے
نو مقابله هم راغله او مُراد هم پوره شو، زه وایم چه دا خبره بالکل دروغ
او غلط ځکه ده چه بائبل کښ ئے هغه سولئ شوی سړی ته ملعون ویلی
دی کوم چه څه جرم کښ په سُولئ شی او کوم چه ناحق سولئ شی نو هغه شهید
وی، نو د مرزایانو د غلط خیال مُطابق په دے کښ بیا مقابله توت کیږی
او هسے اړتو پړتو ترجوړیږی او دا سے نسبت د الله کلام ته کول د هغه
توهین دے ‹‹اَعَاذَنَا اللهُ››

دریمه وجه دا ده چه رُوحانی رفع الله تعالیٰ هر نبی ته ورکړے
وه، خصوصًا د نبو نه زیاته رفع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور
کړے شوے وه، نو د عیسیٰ علیه السلام خصوصیت په دے صُورت کښ نه
وو، دلته خصوصیت د رفع صفا ښکاره کوی چه د رفع نه مُراد رفع جسمانی ده
کومه چه خاص ده عیسیٰ علیه السلام سره یا چه د چا رفع جسمانی شوی
وی، څلورمه وجه دا ده چه دے رفع نه پس په قرآن کښ ‹‹وَكَانَ اللّٰهُ
عَزِيْزًا حَكِيْمًا ○›› الفاظ راغلی دی کوم چه د بل نبی د پاره په دے انداز
کښ نه دی راغلی نو دے نه هم معلومیږی چه رفع جسمانی مُراد ده په کوم
کښ چه قُدرت او قُوّت ښکاره کول هم مُراد دی چه لفظ د ‹‹عَزِيْزًا››
پرے دلالت کوی او د حکمت اِظهار هُم دے چه لفظ د ‹‹حَكِيْمًا›› پرے
دلالت کوی، او دا بیان به اُس مُونږ لږ وخت پس کوو.

دویمه خبره چه آیت نه معلومیږی هغه دا ده چه د اهل کتابو ټولے
فرقے به د عیسیٰ علیه السلام د وفات نه وړاندے په هغه ایمان راوړی
کوم به چه د نزولِ قرآن نه پس زمانه کښ هغه وخت وی چه هغه دوباره
له آسمانه راکوز کړی شی، ‹‹بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ›› نه صُعُود ثابت شو نو په دے آیت
کښ دواړه (صُعُود او نُزُول) ثابتیږی، تشریح ئے دا سے ده ‹‹وَاِنْ مِّنْ
اَهْلِ الْكِتٰبِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ›› نه دا ثابتیږی چه هر فرقه
د اهل کتابو به پرے ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وړاندے، ځکه چه د
(بِهٖ) او (مَوْتِهٖ) دواړه ضمیرونه (ه) حضرت عیسیٰ علیه السلام ته
راجع دی (لَيُؤْمِنَنَّ) کښ نونِ تاکید ثقیله دے چه هغه د مضارع
صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به ئے دا شی چه د اهل
کتابو ټولے فرقے به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسیٰ علیه
السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه راکوز کړے شی،
هم دا وجه ده چه صحیحینو کښ د حضرت عیسیٰ علیه السلام د نزول حدیث
مرفوع روایت کولو نه پس بخپله راوی ابوهریرة رض فرمائی ‹‹فَاقْرَءُوْا
اِنْ شِئْتُمْ وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ›› د کته دا ښودل
مقصُود دی چه اهل کتاب به په عیسیٰ علیه السلام د هغه د آسمان نه
نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، دا مسئله خالص نقلی ده په عقل نه
معلومیږی په دے وجه د ابوهریرة رض موقوف حدیث د مرفوع حُکم
لری مطلب دا چه حضور علیه السلام نه به ابوهریرة رض ضرورا وریدلی
وی، چه ټول اهل کتاب به خامخا په عیسیٰ علیه السلام د هغه د نزول آسمانی
نه پس ایمان راوړی، د (مَوْتِهٖ) ضمیر (ه) کتابی ته راجع کول صحیح ځکه
نه دی چه انتشار د ضمائرو د بلاغت له شانه خلاف دے، دویم (مَوْتِهٖ)
قید به عبث او د بلاغت له شانه خلاف ځکه وی، چه معنیٰ به ئے دا رنګه

چه هر کتابي به په عیسیٰ علیه السلام د خپل مرګ نه وړاندې ایمان
راوړي، ایمان راوړل خو وي د مرګ نه وړاندې، نو دا قید لګول بې
عبث شو، او که څوک پرې زور لګوي، نو دا بېکاره کول په ضروري شي چه هم
دا هم وینا نه خو بنري، چه ما دو دئ د مرګ نه وړاندې اُخوره او ما اُو
د مرګ نه وړاندې اُخښلې) ځکه چه د دې قید لګولو ضرورت په د
نشته چه هر کس پوهیږي چه خوراک څښناک د مرګ نه وړاندې کیږي
د مرګ نه رُستو خو دوئ چا نه دي خوړلې، که څوک بیا هُم زور لګوي
او وائي چه د ځنکدن په حالت کښې به ایمان راوړي نو دا ایمان منظور
ندې، هر کافر د ځنکدن په وخت کښې ایمان راوړي خو منظور یږي
نو تخصیص د عیسیٰ علیه السلام پاتې نشو او دا سې نا منظور ایمان ذکر
د قرآن او د الله د شان سره مُناسب نه دې د اسې تاویلا تو
سائل بکار دي الله دې توفیق راکړي:

(۴) وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ ۖ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (الزخرف آیة ۶۱ و ۶۲) — حضرت عیسیٰ علیه السلام د قیامت نښه ده، نو قیامت کښې شک مه کوئ او زما تابعداري اُکړئ همدا سیده لار ده شیطان تا سو د دې څخه منع نه کړي بیشک هغه ستاسو ښکاره دشمن دې:

د دو وجو نه عیسیٰ علیه السلام د قیامت نښه اُوبلد، یو د هغه
بغیر پلاره پیدائش چه د مړو دوباره ژوندي کولو دلیل کیدې شي
دویم قیامت سره نزدې د آسمانه د هغه نزول چه د قرب قیامت
نښه ده، د سیاق سباق مُطابق د (اِنَّهٗ) ضمیر (ہُ) عیسیٰ علیه السلام
ته راجع دې نه بغیر هر یو بل ته راجع ضعیف ده، ابن ماجه ص ۳۰۹
،، باب فتنه الدجال، کښې د حدیث اسراء په تشریح کښې حضرت عیسیٰ

د قیامت سوال اُوشو نو هغوی اُفرمائیل، چه د هغې د واقع کیدو وخت
سوا د الله نه بل څوک نه پیژني او څه وخت چه د دجال ذکر اُشو نو دې
فرمائیل چه ... په دا کوزیږم او هغه به وژنم، د دې آیت په تفسیر
کښې ابن جریر رح د حضرت عیسیٰ علیه السلام د قیامت نه وړاندې نزول
د ابن عباس رض، ابي مالك رض، عوف رض، مجاهد رض، قتاده رض، سدي رح
ضحاك رح او ابن زید رح د روایاتو نه نقل کړیدې چه د هغوی علیه السلام
د نزول دلیل دې، او د دې نزول په وجه به دې آیت کښې ده نه د
قیامت نښه وئیلې شوې ده او دا صحیح معنیٰ ده، که چرې بغیر پلاره
پیدائش نښه د قیامت وی، نو دې حقدار د پخوانو نه زیات حضرت
آدم علیه السلام وو چه د هغوی پیدائش د مور او پلار دواړو نه بغیر
شوې وو، معلومه شوه چه دلته په آیت کښې د نښې د قیامت مطلب قیامت
ته نزدې د حضرت عیسیٰ علیه السلام د آسمانه نازلیدل دي، او که څوک
په دې عقیده کښې خندا ن پیدا کوي نو هغه شیطان دې.
(فَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ) ته دلیل دې،

(۵) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ: (هغه وخت یاد کړئ) چه فرښتو
يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ: اُوئیل اې مریم بیشک الله تا ته
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا: زیرې ورکوي د یوې کلمې چه د الله له جانبه
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ: او به وي د هغه نوم به مسیح عیسیٰ ابن مریم
(آل عمران آیة ۴۵) وي با عزت به وي په دُنیا او آخرت کښې او د مقربینو
له ډلې به وي:- آیت کښې دا وئیلې شوي دي چه عیسیٰ علیه السلام د مقربینو
د ډلې نه به وي، په بل ځائې (سورة واقعه) کښې د جنتیانو په باره
کښې دا سې بیان دې (أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ) په دریم ځائې
د ملائکو په باره کښې دا سې راغلي دي.

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ ○ : مسیح علیه السلام د الله په بنده کیدو نه شرمیږی او نه مقربے فرښتے شرمیږی، دے د رسه وارو ځایونو کښ د قرب نه مراد جسمی جسمی او آسمانی قرب مراد دے همدا وجه ده چه د دے آیت په تفسیر کښ امام رازی رحمه الله تعالیٰ په تفسیر کبیر کښ او ابوالسعود رح په خپل تفسیر کښ د حضرت عیسیٰ علیه السلام آسمان ته پورته کیدل د جسم سره ذکر کړیدی او مدارک خازن، سراج المنیر او کشاف کښ دی، "وَكَوْنُهٗ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ" د حضرت عیسیٰ علیه السلام د مقرب کیدو مطلب د هغه آسمان ته پورته کول د فرښتو ملګرتیا ور ته حاصلیدل او بیا د نورو امورو د تکمیل دپاره د هغه علیه السلام زمکے ته را نازلیدل لکه نکاح، حج، جهاد کولو او د مسیحی قومونو فتنو ختمولو او ذکر کولو دپاره:

د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث په رڼا کښ

بخاری کښ ابوهریره رض د حضور علیه السلام نه حدیث نقل کوی، فرمائی (قسم م) دے په خدائے وی چه علیه السلام به د پوره ته نه په تاسو کښ نازلیږی د حضرت مریم ځوئے چه حاکم به وی، انصاف دار صلیبی قوت به مات کړی او د خنزیر د قتل حکم به ورکوی او د ټولو خلقو د مسلمانیدو په وجه به د جهاد ضرورت پاتے نشی، او خلقو ته به دومره مال ورکړی چه څوک قبلولو والا به نه وی، او د عبادت شوق به دومره زیات شی چه خلقو ته به یو سجده د ټولے دنیا د دولت نه ډیره ښه ښکاریږی، بیا ابوهریره رض د دے تصدیق دپاره دے آیت آرخ ته توجه ورکړه چه د هغے معنیٰ داده چه په دے وخت کښ به داسے یو کتابی پاتے نشی چه په عیسیٰ علیه السلام به ایمان را نوړی (د مرزا د قول مطابق قرآن نه پس د ټولو نه د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دا دے، چه حضور علیه السلام اُوفرمائیل، زما او د عیسیٰ علیه السلام په مینځ کښ نبی نشته او د هغه به راکوزیږی، چه څه وخت ئے اُوینئ نو وے پیژنئ، د هغه قد درمیانه سور سپین دے، دوه زیړو جامو کښ به راکوزیږی د سر ویښته به ئے معلومیږی چه ګویا کښ اُوبه نرے را څاڅی اګرچه اُوبه پرے لګیدلی نه وی رسیدلے، نو په اسلام به خلقو سره جهاد کوی، صلیبی قوت به مات کړی، د خنزیر د قتلولو حکم به ورکوی جزیه به بند کړی، په دے وخت کښ به د اسلام نه بغیر ټول دینونه ختموی، دجال به قتل کړی، په زمکه به څلویښت کاله[1] سیږی او بیا به وفات شی او مسلمانان به پرے د جنازے مونځ اُوکړی (ابوداؤد عن ابی هریرة رض مرفوعًا جلد ۲ صفحه ۲۳۸)

(۳) په مشکوٰة باب نزول عیسیٰ م کښ عبدالله بن عمرو د حضور علیه السلام نه نقل کړیدی چه ابن مریم م به په زمکه راکوزیږی واده به کوی اولاد به ئے کیږی په زمکه به څلویښت کاله پاتے کیږی او بیا به فوت کیږی او دفن کیږی به زما په مقبره کښ نو قیامت کښ به زه او عیسیٰ علیه السلام د یو مقبرے نه پاسو چه د ابوبکر رض او عمر رض په مینځ کښ به وی،

(۴) په صحیح مسلم کښ روایت دے حضور علیه السلام فرمائی، چه حضرت عیسیٰ علیه السلام به د دمشق په مشرق کښ په سپینه مناره په دوه جامو کښ د دوه فرښتو په مینځ کښ راکوزیږی، دواړه لاسونه به ئے په فرښتو ایښی وی، دجال په (لُدّ) دروازه بیا مومی او وژنی به ئے:

د مسیح علیه السلام په ژوندون آیتونه ډیر دی او احادیث د تواتر حد ته رسیدلی چه د یو کم دیرشو صحابه کرامو نه منقول دی لیکن موږ د اختصار په غرض په څو آیتونو او څلورو احادیثو اکتفا اُوکړه، حضور علیه السلام په دے صاف احادیثو کښ د ایمانی تحفظ او د ګمراهئ نه د بچ کولو د پاره د حضرت

مسیح علیه السلام چه کوم نخښې نښانې ذکر کړي دي هغه کافي شافي دي.
او کوم کمراهانو چه د استعارا تو او مجازاتو په زور د پوره تاریخ او یو دنیا بدلول
شي، نو هغوی د پاره د قرآن او حدیث پوره دفتر هم بیکاره دے. په دے
احادیثو کښې د حضرت مسیح موعود علیه السلام د پېژندلو چه کومې بنیادي
نخښې نښانې دي هغه په نمبروار دي،

① د مسیح موعود علیه السلام به پلار نه وي، نو د عامې ضابطې خلاف به
هغه نسبت مور بي بي مریم ته منسوب وي. د مرزا غلام احمد پلار مرزا
غلام مرتضی وو او د مور نوم ئې ممتاز بي بي وو. د هغه نسبت به پلار ته
کيدو او مور ته نه.

② هغه به حاکم وي لیکن مرزا غلام احمد د انګریزانو غلام وو.

③ هغه به عادل وي، د الله تعالی قانون چلول عدل دے. د مرزا
په وخت کښې شرعي قانون بند وو، او د انګریزانو قانون په د ه او د د ه
په مریدانو جاري وو.

④ حضرت عیسی علیه السلام به صلیبي قوت ماتوي خو د مرزا په
وخت کښې صلیبي قوت دومره زور اخستو چه د ے نه وړاندې
چرې هم نه وو. بلکه د د ه اقرار دے چه پلار ئې پنځوس آسونو سواره
ورکړې شوي وو او هغه د ۱۸۵۷ء په تحریک د آزادۍ کښې په هندستان
د صلیبي قوت مسلط کولو د پاره جنګ کړے وو او په تحفهٔ قیصریه کښې مرزا
بلکه دخپلو زړه او مقصد دا بنکاره کړے دے، چه زه د انګریز صلیبي
حکومت د پاره بردلسے فوج تیار کړم چه د انګریز حکومت وفادار وي.

⑤ د حضرت عیسی علیه السلام په وخت کښې به د خنزیر خوراک ختم شي
لیکن د مرزا په وخت کښې دا زیات شو.

⑥ حضرت عیسی علیه السلام به په خلقو دومره مال ورکوي چه خوک به ئې

قبلوونکے نوي، مرزا خو هیڅ چاله مال ورنکړو، بلکه پخپله ئې اخستو
چنده ئې افستل ئې عام کړل او د بهشتي مقبرې د پاره ئې چنده غوښتل
د ایمان یو شرط ګرځولو.

⑦ د عبادت خوند به د عیسی علیه السلام په وخت کښې دومره زیات
شي چه د یو سجدې قیمت به د خلقو په نظر کښې د ټولې
دنیا نه زیات وي لیکن د مرزا په وخت کښې عیسایانو مسلمانان د
لکهونو په شمېر کښې مرتدان کړل.

⑧ حضرت عیسی علیه السلام به د آسمان نه په زمکه راکوزیږي
لیکن مرزا په زمکه پیدا او هم په زمکه پاتې شو.

⑨ په فرښتو به حضرت عیسی علیه السلام لاسونه ایښي وي
لیکن د مرزا په نصیب کښې د یو فرښتې لیدل هم نه وو.

⑩ عیسی علیه السلام به د دمشق په سپینه مناره راکوزیږي،
لیکن د مرزا په نصیب کښې د یو عرب زمکې لیدل هم نه وو.

⑪ حضرت عیسی علیه السلام به لګی شي په (دروازه لُد) به یهودي
دجال قتل کړي، لیکن د مرزا په قسمت کښې نه خو (لُد) لیدل وو او
نه د دجال، البته د ده روحاني اولاد د دجال قوم یهودو سره تعلق په
دے وخت پیدا کړو، چه د عالم اسلام نه د دوي تعلق ختم دے. خبره
دا سے معلومیږي چه د دجال په ظاهریدو به دوي د هغه مدد
د پاره دغلته د اُسه موجود وي.

⑫ د عیسی علیه السلام په وخت کښې به یو باطل دین هم پاتې نشي
لیکن د مرزا په وخت ټول باطل دینونه په جوش وو
او د اسلام خلاف نور نوي دینونه را پیدا شو چه په هغې کښې
د هغه د مرزائیت هغه دین هم دے کوم چه د اسلامي یو والي په خلاف

ایتم بم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیه السلام به حج کوی، لیکن تر مرګه د مرزا حج نصیب نشو۔

(۴) د حضرت عیسیٰ علیه السلام به آسمان ته پورته کیدو نه وړاندې نه واده وی او نه ئے اولاد بلکه د نزول نه پس به واده کوی او اولاد به ئے کیږی، لیکن د مرزا د نبوت د دعوے نه وړاندے واده هم وو او اولاد هم وو۔

(۵) حضرت عیسیٰ علیه السلام به جهاد کوی او جزیه به بنده کړی لیکن مرزا د جهاد کولو په ځائے جهاد کولو ته حرام اُویلے۔

او د نصارےٰ د استعمار لارے صفا کړه او د جزیے بندولو هیڅ سوال پاتے نشو۔

(۶) د عیسیٰ علیه السلام په وخت کښے د ټولو خلقو یو دین یعنی اسلام به وی، نو په دے وجه اسلام سره د هیڅ یو مذهب جنګ به نشی کیدے لیکن د مرزا په وخت کښ ګڼ شمیر باطلو مذهبو د هندوستان ترکی، فلسطین او شمالی افریقے په مسلمانانو کوم ظلمونه چه اُوکړل د هغے مثال په تاریخ کښ نشته او دا د مرزا برکت کیدے شی۔

(۷) د عیسیٰ علیه السلام په وخت کښ به امن قائم شی او جنګ به ختم لیکن د مرزا په وخت کښ ځه چه د هغے نه پس د امن و امان نوم او نښه پاتے نشوه او د جنګ د پاره هغه د سلے او سامان جوړ شو چه د مرزا د وخت او د هغے نه پس دیو جنګ بربادی د ټیر شوو سوو نو جنګونو د بربادی نه زیاته ده۔

د دے ټولو نښو نه نو په رڼا کښ دا وینا په حقه ده چه مرزا د مسیح موعود ضد دے. لیکن د مجازا تو استعمار اتو او تاویلا تو په زور قرآن حدیث تاریخ او واقعا تو پورے چه مرزا کوشش اکالے او ټوټے اکړے

د هغے په موجب هیڅ یو حقیقت نشی پاتے کیدے دا خو صرف دافسوس خبره ده چه د مسیح موعود علیه السلام ټولے نښے نښانے په دا سے یو سړی (مرزا) ورد . . . اُتپلے شی چه نه ئے خپل نوم نه ئے د مور نوم نه د هغه مکان نه د نزول مقاصد مسیح موعود علیه السلام سره سمون خوری، په دا سے بے سره او پښو تاویلو نو خو د ټولو بادشاهیو نظام د کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

شیخ اکبر رح او د عیسیٰ علیه السلام ژوندون

شیخ اکبر رح په فتوحات مکیه باب صـ۳۶۷ کښ لیکی:

فِی حَدِیْثِ الْمِعْرَاجِ فَلَمَّا دَخَلَ بِجَسَدِهٖ فَاِنَّهٗ لَمْ یَمُتْ اِلَی الْاٰنَ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلٰی هٰذِهِ السَّمَآءِ وَاَسْکَنَهٗ بِهَا وَحَکَمَهٗ فِیْهَا وَهُوَ شَیْخُنَا الَّذِیْ رَجَعْنَا عَلٰی یَدِهٖ وَلَهٗ بِنَا عِنَایَةٌ عَظِیْمَةٌ وَلَا یَغْفُلُ عَنَّا سَاعَةً وَاَرْجُوْ اَنْ اُدْرِکَهٗ فِیْ نُزُوْلِهٖ اِنْشَآءَ اللّٰهُ تَعَالٰی ؁

د معراج په حدیث کښ دی چه هغوی داخل شو نو عیسیٰ علیه السلام سره د ځوئے ورسره ملاقات اُکړو ځکه چه هغوی علیه السلام لامرنده بلکه الله تعالیٰ هغوی علیه السلام دے آسمان ته پورته کړیدی دے کښ ئے اُ سره او په دې کښ ئی د دوی حکم چلولے دے دا خو زمونږ دیر عزت منده دے چه د هغه په لاس مونږ خدائے ته رجوع کړیده

د هغه په مونږ لویه مهربانی ده او مونږ نه یو ګهړی هم غفلت نه کوی خما امید که خدائے پاک اُغوښته نوځه په د هغه د نازلیدو (ر ذهک نه) زمانه بیا مومم:

په تاریخی لحاظ سره د مسیح علیه السلام ژوندون

حضرت مسیح علیه السلام حضور علیه السلام سره د ټولو نه زیات نژدے پیغمبر دے او ټول نصاری او مسلمانان د هغوی لوئی او شخصیت منی

آسمانی ژوند د فرښتو په شان دے هلته هغه د ځمکے د بشری خوراک محتاج نه دے ، بلکه داسے خو په ځمکه هم کیدے شی چه الله ئے غواړی ۔

(۱) طبقات شافعیه جلد ۳ ص ۲۰۶ کښ د شیخ عزیزالدین فاروقی نه روایت دے، چه هغه په عراق کښ داسے سړے لیدلے وو چه خوراک ځښاک ئے نه کولو ۔

(۲) امام ذهبی فرمائی چه په اندلس کښ یوه داسے ښځه وه چه د شلو کالو نه ئے خوراک څښاک نه کولو (دا واقعه مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کښ د عیسیٰ بن محمد الطهمانی نه نقل کوی، چه د رحمت په نوم د کوسے ښځے خاوند شهید شوے وو، هغے د غه خاوند خوب کښ داسے اُلیدلو چه د جنت طعام ئے خوړلو یو ټکړه ئے خپلے ښځے ته هم ورکړه هغه چه له خوبه راویښه شوه نو ټول عمر ئے خوراک ته حاجت پیښ نه شو

د ذکر شوی طبقات په حواله دویم جواب دا دے چه د آسمان او ځمکے نسبت په خپل منځ کښ لکه د عرش (آسمان) او د اُوری کرداسے (ځمکے) دے هر کله چه خدائے پاک په دے وړوکی ځمکه د اربونو مخلوقاتو د خوراک انتظام فرمائیلے دے نو په آسمان د یو کس د ضرورت انتظام کول هغه ته ګران دی څه! هیڅ رے نه دی ګران !!

۲۔ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسیٰ د نزول حکمت

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۖ قَالُوا أَقْرَرْنَا

څه وخت چه الله تعالیٰ د نبیانو نه عهد واخستو چه څه کتاب او علم ما درکړو او بیا تاسو ته یو لوئے رسول راشی کوم چه تاسو سره کتاب ته هم رښتیا وائی نو تاسو به په هغه ایمان راوړی او د هغه مدد به کوی، بیا ئے فرمائیل

قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ ۞ سورة آل عمران : آیة ۸۱ : چه تاسو اقرار اُکړو او په دے شرط موخپل عهد قبول کړو ؟ هغوی اُوئیل چه موږ اقرار اُکړو، نو وے فرمائیل تاسو اُس ګواه اُسئ او زه به هم تاسو سره ګواه یم:

د حضرت علی او عبدالله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د انبیاؤ علیهم السلام نه دا وعده د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کښ اخستے شوے وه ګویا کښ حضور علیه السلام (نبی الأمم) او (نبی الانبیاء) هم دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاؤ علیهم السلام د خاتم الانبیاء علیه السلام نبوت اعتقاداً او اقراراً او د هغه نصرت (امداد بالواسطه) اُمنلو، ټولو انبیاؤ علیهم السلام د حضور علیه السلام د نبوت تصدیق اُکړو او خپلو اُمتونو ته ئے د هغه د نبوت منلو او مدد کولو تاکید اُفرمائیلو لکه چه موسیٰ علیه السلام د تورات کتاب استثناء باب ۱۸ او باب ۳۳ کښ داؤد علیه السلام په زبور باب ۴۵ کښ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات) کښ حضرت عیسیٰ علیه السلام په انجیل یوحنا باب ۱۹ آیت ۴ تر آیت ۱۵ کښ اعلان کړے دے، اُس د دے خبرے ضرورت وو چه د دے نبی الانبیاء، عملی بالذات ظهور اُوشی، لکه په حدیث د معراج یو صورت د دے دا اُشو چه ټولو پیغمبرانو علیهم السلام ته ئے امامت اُکړو او بل عملی صورت ئے دا شو چه د دے نه زړے پیغمبر حضرت عیسیٰ علیه السلام تر آخرے زمانے ژوندے اُساتلے شو او بیا دغه نبی د حضور علیه السلام د یو اُمتی په شکل د دین محمدی د خدمت د پاره د آسمانه راکوز کړے شی چه حضرت عیسیٰ علیه السلام د ټولو نبیانو شهد

انبیاء علیهم السلام د یو نمائنده په دول د شریعت محمدیٰ خدمت او امداد عملاً کړی او په دے دول د حضور علیه السلام د پیغمبرانو د پیغمبرئ عهده واضحه کړی - د پیغمبرانو د پیغمبرئ دا عهده د حضور علیه السلام د یو پیغمبر په ذریعه عملاً مکمل کول ځکه ناممکن وو چه د حضور علیه السلام نه پس د نبوت دروازه بنده ده د ختم نبوت او د پیغمبرانو د پیغمبرئ عهده د حضور علیه السلام بنه ښکاره کولو د پاره د یو پیغمبر را نیزل په دول د امتي ضروري وو چه په نزول د عیسیٰ علیه السلام دا حکمتِ الهي مکمل شو؛

نو دا خبره یقیناً صحیح شوه چه د عیسیٰ علیه السلام نزول د حضور علیه السلام د ختم نبوت په حیثیت دی؛

۳- د عالمي فتنو او د عمومي اصلاح په لحاظ د مسیح د نزول حکمت

په دے باره کښ د حضرت عیسیٰ علیه السلام د نزول حکمتونه دا دی

(۱) د دوی د نزول یو مقصد د دجال تعقیب، مغلوبول او د دجال قتلول دی دجال به د ځکه ائیٔ دعویدار وی، نو عیسیٰ علیه السلام به د توحید الهي قائمولو په غرض دجال په دے جرم کښ اُوژنی چه هغه به د الله نه سوا د بل چا خدائیٔ ته خلق رابلی د دے بل حکمت به د عیسیٰ علیه السلام خپل اُمت (نصاریٰ) ته دا ښکاره کول وی چه د الله نه بغیر د بل چا د خدائیٔ عقیده لوئے گمراهي د قتل حق ار دے، ځکه چه نصاریٰ چیند هُم د حضرت عیسیٰ علیه السلام د خدائیٔ دعوه لری نو د حضرت عیسیٰ علیه السلام د لاسه د (یهودی) د دجال او د یهودیانو قتل کیدل د هغوی (یهودو) د دے دعوے تردید کول او سزا ورکول دی د کومے د مخه چه هغوی حضرت عیسیٰ عم خپل مقتول او مصلوب گنړی۔

(۳) دیو (رحمتی) مسیح (علیه السلام) په لاس د بل (لعنتی) مسیح (دجال) او د هغه د مرید انو تباهي ډیره مناسب معلومیږی، مونږ وړاندے بیان کړی دی، چه حضرت عیسیٰ علیه السلام مسیح هدایت دے او بل په دے وجه مسیح دے چه د هغه خاص ځائے نه وی او سیاحت به ئے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل په دے وجه مسیح دے چه د هغه کیڼه سترګه داسے رنګه لګی چه هوار لیور کړے شوے وی۔

(۴) نوی تمدن او د سائنس ترقی د دنیا تباهی په غاړه اُدرولے ده، دا تباهی ویجاړول او غټ فسادونه په مادی قوت هیڅ نشی ختمیدلے، که یو نیک حکومت کارخانے جوړے کړی و سلے را جمع کړی نو خدائے دشمن، فسادیان، د دنیا تماه کوونکی مشرقی او مغربی غټ طاقتونه په سائنسی، ایټمی، بلکه هر قسم سامان جنګ او تباهی په چلولو کښ دومره وړاندے دی چه په مادی طاقت ئے د غه صالح طاقت (حکومت) نه شی را لاندے کولے د دے د پاره داسے یو لوئے روحانی طاقت پکار وو چه د هغه په یو شف او د دعا په یو جمله ماتول هرڅه تباه شی او د امن دوره دور شی، دے کار د پاره حضرت عیسیٰ علیه السلام ځکه مناسب دے چه هغه کښ ټولو غټ خلاف عادت روحانیتونه جمع دی، هغه د روح القدس له پوکی پیدا دے د ژوند په ژوند کښ روح القدس ورسره وو، وَاَیَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ، آسمان ته د روح القدس په ذریعه اوچت کړی شو، د آسمانه راکوزیدو وخت به ئی دواړه لاسونه د دوو فرشتو په اوږو ایښی وی وَاضِعًا كَفَّيْهِ عَلٰى اَجْنِحَةِ مَلَكَيْنِ، دا حدیث د نواس بن سمعان په روایت د مسلم شریف دے، د دے ټولو خاص روحانیتونو اثر به دا دی

چه کَد ه دَدُعا په یوجُمله به ټول یاجوجي ماجُوجي فسادي قُوتونه په خپل خپل ځلٰے تباه شي ټوله زمکه به دَدوي دَ مُردارو نه بَدبُویه شي، په مُسلِم شریف کښ دَ نواس بن سمعان په روایت حدیث شریف دے، چه یاجوج ماجوج به حضرت عیسٰی علیه السلام او دَ هغه ملګری راګیر کړي رفَیَرْغَبُ نَبِيُّ اللّٰهِ عِیْسٰی وَاَصْحَابُهٗ فَیُرْسِلُ اللّٰهُ عَلَیْهِمُ النَّغَفَ، الحدیث،

حضرت عیسٰی علیه السلام او دهغه ملګري به دُعا اُوکړي نو الله به دَ هغوي په څټونو دَګرګ تُونُو بیو دنځ را ولي، فَیُصْبِحُوْنَ فَرْسٰی کَمَوْتِ نَفْسٍ وَّاحِدَةٍ، نو ټول به دَمرو یو دا سے ویرے شي لکه چه یو سړے مړ شوے وي یو لیشت زمکه به هُم دَدوي نه تشه نه وي دَبد بُو نه به ډکه یکه وي نو الله تعالٰی دَ مُحِتَیۡ اوُ بنا نو پشان غټ غټ مارغان راُ لیږي هغوي به د هغه مُردار ے چرته بل خوا یوسي،

دَدُنیا ورا لُو ونکي غټ غټ حُداے دُ شمن طاقتونه دَ دجّالي فتنه ده دَکوم متعلق چه دعمران بن حصینؓ په روایت په مُسلِم شریف کښ حدیث دَکرد ے مَابَیْنَ خَلْقِ اٰدَمَ اِلٰی قِیَامِ السَّاعَةِ (یعنی آدم علیه السلام دَ پیدائش نه تر اَمْرٌ اَکْبَرُ مِنَ الدَّجَّالِ، قیامته پورے دَدجّال دَ فتنے نه بله غټه فتنه نشته :

دیاجُوج ماجوج په باره کښ ذکرپکار دے چه دا څوک دے یاجُوج ماجُوج ته په عبراني ژبه کښ دغوغ ماغوغ او په انګریزۍ ژبه کښ ډګاګ میګاګ) وائي (عقیدة الاسلام صـ۲۹) رُوس او چین یاجُوج دي، او برطانیه او امریکه ماجُوج دي چه بعضے دے ته رکاس میکاس او بعضو ته رچین ماچین ... ناسخ التواریخ دَ آدم علیه السلام ... تاریخ ... ذوالقرنین پورے ... تاریخ

هبوطی لیکلے دے او کله یاجوج ماجوج هر کافر ته ویلے شي الکه دَ حشر په حدیث کښ وي،

مِنْ یَّاْجُوْجَ وَمَاْجُوْجَ اَلْفٌ وَّمِنْکُمْ رَجُلٌ، یعنی په دوزخ کښ به یاجوج ماجوج زرکسان او تاسو یو کس (یو کس په زرو کښ) حافظ ابن حجرؒ او قرطبیؒ دَدے تشریح کړے ده اَیْ مِنْهُمْ وَمِمَّنْ کَانَ عَلَی الشِّرْکِ مِثْلُهُمْ وَرَجُلٌ مِّنْکُمْ اَیْ مِنْ وَمِمَّنْ کَانَ مِثْلُهُمْ کو یا کښ د زرو نه مطلب مُطلق کافر او دَ مِنْکُمْ نه مطلب مطلق مُؤمِنْ دے (سهیدرین جوکا را یهود) دَ یهودو په عقیده کښ دَحدیث درجه لري په (خزائن الروم) کښ عبراني خط سره موجود دے، په دے کښ نقل دي، چه، عالم به دَ شپږمے زرو نه پس یتیم شي او دَ هغے نه پس به دَ ګوګ ماګوګ جنګونه وي او پاتے زمانه به دَ ماشیح وي، صاحب ناسخ (ماشیح مبارک) خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ویلی دي او په رعبري کمار) کښ در ماشیح نه پس لیکلي دي چه دده نه پس به دُنیا یتیمه بے مُحافظه پاتے شي، یعني نبوت به ختم شي،

پنځم حِکمت

پنځم حِکمت دا دے چه دَ موجوده دور دَ عالمي فِتنو او دَ ایټمي تباهو بانیان یهُود او نصارٰی دي، دَ اشتراکیت باني کارل مارکس یهودي دے دَ ایټم بم جوړونکے شوپن هاور یهودي دے دَ نوي تهذیب خدا هیرونکے دَ فاسقانه معاشرے او انسان کش سامراجیت بنیاد مسیحي طاقتو نه قائم کړے دے او دَ تورو منو هبو لو خصوصاً دَ مُسلمانانو عقیدے او عملو نه خرابونکي قومونه هم عیسایان دي، په دے وجه ضروري وه چه دَ یو اسرائیلي پیغمبر (چه عیسائي قوم ئے خپل پیشوا مني) دَ لاسه دَ ده دَ اُمت پیدا کړي فسادُونه ختم شي، غرض دا چه دَ عیسی علیه السلام اُمت ما دي

سائنسي، ایټمي ذریعو سره کوم فساد چه دا پورته کړي دے، د آسماني تدبیر نه بغیر. د ذکے طاقتونو د هغې د مقابلے توان نه لري په دے وجه عقل، د عیسیٰ علیه السلام راکوزیدل ضروري ګڼړي د کوم چه تدبیر الٰهي په ذګونه کاله وړاندے فیصله کړے ده د دے دجالي قوتونو ناپاک سټ دا اصلاح هم چرے نشي کولے کوم چه عیسائي او مسیحي ډکان چلولو دپاره د دجالي قوتونو قصه مضبوطه کړے او د اسلام بتوله کنبه (د خوار لسو سوو کالو مسلمانان کافران کړي) تباه کړي:

فائده

د ذوالقرنین د بند متعلق

په دنیا کښے دا وخت دیر بند و نه دي. اول چین دیوال چه دیر اوږد او پلن دے او هغه په منګولي ژبه کښې (ټکوده) او په ترکي ژبه کښ د بوقورته) ویلے شي.

دوئیم: د بخارا او ترمذ په مینځ کښ چه ورته (د د بند) ویلے شي، دا د تیمور په وخت کښ موجود وو.

دریم د رداغستان،، بند - د دے نوم (باب ابواب) دے او د (سد) هم ورته ویلے شي. بستاني په (دائرة المعارف) کښ د دے تفصیل بیان کړیدے:-

څلورم، هغه بند دے کوم چه (کاکیشیا (قفقاز) سره په داړیال درّه کښ دے (یاقوت) په (معجم البلدان) کښ لیکلي دي چه دا د ډیلي شوے تانبے نه جوړ دے او دا تور درے د کانړو دي بنا په دے، د قرآن د تشریح مطابق د ذوالقرنین بند هم دا څلورم دے، په (ناسخ التواریخ) کښ دا بنکاره بیان شویدے د دے تائید دا سے هم کیږي، چه (خرداذبه) په کتاب المسالك کښ لیکلي دي چه (عباسي خلیفه واثق بالله د ذوالقرنین

د بند د تحقیق دپاره د ماهرانو یو کمیشن اُلیږلو هغوی هم دا بند د قرآن مطابق د ذوالقرنین بند اُټاکلو د ذوالقرنین دے بند ته په فارسي ژبه کښ (دره آهني،، ترکي ژبه کښ ،، دامرکپو،، او په چیني ژبه کښ ،، بهاګ کوراڼ،، وائي بعض (کور، د ږه د ،،کور،، مطلب ،،کوروش سائرس،، دے چه دا د ،،کیخسرو،، نوم دے،

ذوالقرنین

د ذوالقرنین درے سفره په قرآن کښ ذکر دي، یو مغربي، بل مشرقي او دریم غالباً شمالي دے، ذوالقرنین څوک وو، امام رازي رح په تفسیر کبیر سورة کهف کښ لیکي چه دا د مقدونیے سکندر د فیلقوس خوئے د ارسطو شاګرد وو، امام رازي ارسطو ته بنکاره کافر ویلي دي، بعضو ذوالقرنین کیقباد ته ویلي دي، او بعضو مغفور چین ته، بعضو یمن بادشاه ذونواس حمیري ته او بعضو د حضرت ابراهیم علیه السلام د زمانے سامي بادشاه ته. ذوالقرنین ویلي دي، بعضو وائي چه دا مصعب بن عبدالله وو لکه چه ابن عبدالبر لیکلي دي، بعضو عبدالله بن ضحاک بنائي او بعضو دا سائرس (کورش) ګڼړي دا اخیري صحیح دے نور ټول غلط دي نور اقوال هم شته خو هغه هم غلط دي، د مصعب بن عبدالله او د عبدالله بن ضحاك سند صحیح نه دے حافظ ابن حجر رح د دے تردید کړیدے، او د ابراهیم علیه السلام د زمانے مصعب او عبدالله بن ضحاك د په تاریخ ما ثابت نه دي چه دوي د ابراهیم علیه السلام د زمانے وو او دا هم نه دي ثابت چه دوي دا بند جوړ کړیدے، نور بادشاهان مومنان نه وو، سائرس ذوالقرنین چه مومن صالح وو او ۵۵۹ قبل از مسیح کښ تیر شویدے صحیح خبره دا ده چه دا بند هم د ده جوړ کړیدے ځکه چه قرآن کم نام د ه ته نیک سرے خو ویلي دي او د دے بند نسبت کول د ه ته درست

بنائي دا رنګ په تاريخ کښې د ده د درې سفرونو هم ثابت دي، سکندر
د قفقاز سفر نه دے کړے او نه نورو ذکر شوو ګسانو سفر کړيدے
د ذُوالقرنين مغربي سفر د ايشيائے کوچک وو، او د نمر ډوبيدل په
عَيۡنٍ حَمِئَةٍ، کښې د سمرنا د سمندر په اوبو کښې وو کوم چه تورې
دي، سائرس بابل فتح کړو بني اسرائيل ئے خلاص کړه، د بيت
المقدس تعمير ئے وکړو او يسعياه عليه السلام اته سلے کاله وړومبے
د بيت المقدس د تعمير پيشن ګوئي کړے وه، چه بابل کښې به آوباکاله
يهوديان قيدوي بيا به بيت المقدس آباد شي، امام رازي رح په تفسير
کبير کښې ښکاره وئيلي دي چه دا بند سائرس جوړ کړيدے او دا
چه ذُوالقرنين يقيناً سائرس دے د دانيال عليه السلام په دين وو، دا تحقيق
د تاريخ نه علاوه د يسعياه عليه السلام صحيفے باب ۴۵ ع ۱ تا ۴ او د
دانيال عليه السلام مکاشفے باب ۸ آية ۱ تا ۸ د زکريا عليه السلام کتاب
باب ۱ آيت ۱۲ او د عزرا باب ۱ آية ۱ تا ۴ نه را ښيئے شويدے
کوم چه د قديم تاريخ اهم ترين بنيادونه دي، ابراهيم زردشت
هم د دانيال عليه السلام شاګرد او مُوَحِّد وو ځکه چه د هغه اوستاد
اعوذ بالله او بسم الله نه شروع کيږي د ابن کثير تحقيق هم دا دے چه
د کتهات اصطخر کښې دا الفاظ هم مؤمن او د مجوسيت دشمن وئيلے
شويدے، سائرس ذُوالقرنين د دارا نه وړاندے تير شويدے، د
ياجوج ماجوج په باره کښې د هغوی د لوټ والې واقعات غلط دي، ابن
کثير رح په خپل تاريخ کښې او بخاري رح په باب د ياجوج ماجوج کښې د دے
ترديد کړيدے، دغه رنګ په ترمذي کښې د ابوهريره رض هغه روايت چه
هغوی بند کښې او بيا وائي چه صبا به نور کنو خو ان شاء الله وئيل هير
کړي نو بيا بند په خپل حال شي او څه وخت چه دوي ان شاء الله اووائي

نو دغه بند به مات کړي او تيز به را اُوزي، دا هم ضعيف روايت
دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثير رح په خپل تفسير جلد ۳ ص ۱۰۵
کښې نقل کړيدي چه دا خلاف قُرآن دي،
فَمَا اسۡطَاعُوۤا اَنۡ يَّظۡهَرُوۡهُ وَمَا اسۡتَطَاعُوۡا : ياجوج ماجوج نه په بند ختلے شي
لَهٗ نَقۡبًا (سورة الکهف آية ۹۷) او نه پکښې سوري کولے شي:
ابن کثير رح ليکي چه دا روايت ابو هريره رض د کعب الاحبار نه را غستے دے
او خلقو د غلطئ نه ورته مرفوع وئيلي دي (د عقيدة الاسلام) په مطابق
ياجوج ماجوج به په بند پورته نه دا پورے اُوزي بلکه د بحيرهٔ کيسپين
نه تر منچوريا پورے به د لوخائے نه را اُوزي، قُرآن د دے بند مضبوط
والے بيان کړيدے او د هغه ماتول ئے د قيامت علامه بنودلے ده
مګر د ياجوج ماجوج د کنجر ته چرا غلے دے هلته د بند ذِکر نشته دے
نه معلوميږي چه ياجُوج ماجُوج به د بند په لاره نه بلکه په بله لاره را
اُوزي (حديث شريف متفق عليه) وَيۡلٌ لِّلۡعَرَبِ فَقَدِ اقۡتَرَبَ مِنۡ فَتۡحِ رَدۡمِ
يَاۡجُوۡجَ وَمَاۡجُوۡجَ مِثۡلُ هٰذِهٖ ،، عمدة القاري جلد ۵ کښې د کرماني
نه منقول دي چه دا استعاره ده مطلب ئے فتنے خورېدل دي، لکه چه
د کوتے د کړئ په اندازه يو ونکے شي او فتنے ترے را بر سيره شي، ليکن مطلب
ئے هرګز دا نه دے چه دغه د ذوالقرنين بند به ماتيږي او ياجوج ماجوج
به پرے را اُوزي، په عقيدة الاسلام کښې د ذُوالقرنين تشريح په مختلفو اقوالو سره
شويده ليکن د اصطخر له آثارِ قديمه د ذُوالقرنين کومه مجسمه چه برآمد
شويده په هغې کښې د ذوالقرنين د سينې د پوښتو کينړے او چپے غاړے
ته له مينځه تش د سينے ښکرو نه غوندے جوړ شويدي د دے نوم
دا وجه ښودل صحيح ښکاري :

تتمّه

دُکفارو دَ عذاب همیش والے

دُختم اللّٰہ آیت تفسیر بیانولو پہ وخت امام رازی رح پہ تفسیر کبیر کښې دُکفارو پہ دائمی عذاب اشکالونہ پیش کړیدی، احقر بہ د اللّٰہ پہ فضل دغہ شبہے نقل کو او جواب بہ ئے ورکوی ۔

رُومبئ شُبہ

پہ دے مسئلہ خپ اشکال دا دَی چہ دا دَ خُدائے دَ انصاف نہ خِلاف دہ، ددے جواب دا دے چہ دَ عذاب همیش والے ظلم نہ دَے بلکہ انصاف دے، دَ ظُلم مطلب دا دے چہ دَ بل پہ ملکیت کښې تصرُّف اُوکړیشی او کُفّار خود خُدائے مِلک دی خُدائے پہ خپل مِلک کښې تصرُّف کوی دَ بل چا پہ مِلک کښې نہ کوی ۔

دویمہ شُبہ

همیشہ عذاب دَ خُدائے دَ رحمت خِلاف دے دَدے جواب دا دے چہ دَ مُجرم سزا عینِ رحمت دے څنګہ کوم حکومت کښې چہ سزا نہ وی هغہ ټول خلق دَ رحمت نہ خلاص کړی

درېیمہ شُبہ

دَ جُرم وخت لږ دے یعنی دَ بلوغ نہ تر مرګہ اُو دَ عذاب وخت ختمیدُونکے نہ دے دا مناسب نہ ښکاری، دَدے ،

اوّل جواب دا دے، چہ دَ جُرم او سزا پہ وخت کښې برابرے ضروری نہ دے واګے مادَ واکہ دَ یو ګھنټے یا ګے غورزی لیکن سزا پہ کالونو څوری اصلی خبرہ دا دہ چہ سزا دَ جُرم دَ نوعیت پہ مطابق ورکولے شی دَ هغے دَ وخت پہ مطابق نہ، دَ کُفر دَ جُرم نوعیت سخت دے، نو ځکہ ئے سزا هم سخته پکار دہ، دویم جواب دا دے چہ دَ کفارو جُرم (کُفر) هم نہ ختمیدُونکے دے پہ مرګ ختمیدل دَ دہ پہ اختیار کښې نہ وی دا تہ بے

اختیار دہ پاتے شوګہ دے ژوندے وے نو پہ خپل اختیار دہ کُفر ټول عُمر نہ پریښنو دَ بہ اګیریدا او مجبُوری پہ حالت کښې جُرم پاتے کیدل مخلُوق او خالِق دوا رہ نہ منی، مطلب دا چہ دَ کفر جُرم هم نہ ختمیدونکے دے او عذاب ئے هم نہ ختمیدُونکے مُناسب دے۔

درېیم جواب دا دے، چہ کفار و دا اللّٰہ تعالٰے دلا محدُودو او بے پایانہ انعاماتو او کمالاتو نہ انکار او بغاوت اُوکړو نو ځکہ ئے سزا هم لا محدود او بے پایا نہ مُناسبہ دہ۔

څلورم جواب دا دے، چہ دَ کفارو سزا دَ طبعی تاثیر پہ دول دہ، لکہ دَ سرطان جراثیم چہ دَ عُمر سرہ سم دی ټول عُمر تر ریخُور بے آرامہ او تکلیف کښې وی، دَ کُفر جراثیم هم دائمی اثرات او نتیجے لری یعنی دغہ هم پہ اود کښې همیشہ پاتے کیدل دا فرق او بیلتُون صرف دومرہ دے چہ دَ جسمانی رنځ (سرطان) اثرات او نتیجے دَ جسم پہ ختمیدُل پہ مرګ ختمے شی او دَ رُوحانی رنځ (کُفر) اثرات او نتیجے دَ رُوح سرہ تړلی دی کوم چہ ختمیږی نہ څو مرہ پورے چہ دَ رُوح ژوندوی زیہ پہ آخرت کښې نہ ختمیږی نو مُناسب دی چہ عذاب دَ کفر دِ هُم پہ آخِرت کښې همیشہ وی ۔

پنځم جواب دا دے، چہ دَ هر تکلیف سبب تر څو چہ وی نو تکلیف بہ هُم وی لکہ لیښتورګی کښې چہ کانړے تر څو وی تر هغے بہ پہ هغې درد هُم وی یا دَ اور کا وی پہ شیشہ کښې دننہ دَ زنا رنګ وی نو دیستون ریلوے حروف تر هغہ وخت موجود وی تر کومہ چہ دا شیشہ موجود وی، هر کلہ چہ کانړے دَ لیښتورګی نہ اُوتو یا شیشہ چپ چُور شوہ، نو هلہ بہ درد او دغہ حروف ختم شی، دغہ رنګ دَ کُفر نہ هر څو پورے چہ روح کښې موجود وی نو عذاب بہ ئے هم تر هغے وخته وی مګر دا داسے پہ رُوح کښې ورننوتے دے چہ دَ بیلیدو امکان ئے هیڅ وښتہ نہ

لکه الله تعالیٰ فرمائی

وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ ؛ کچیرې کُفّار د آخرت نه دُنیا ته راوستے
(سورۃ انعام) ؛ شی نو بیا به هم دغه کفر کوی کوم نه چه منع کړے شوی وو
مطلب دا چه سبب یعنی کُفر تر اوسه موجود وی، نو عذاب به ئے
هم تر هغه وخته پورے وی. لیکن کُفر په روح کښ داسے شوے دے
چه تر څو داکیدے نشی او روح ختمیږی نه چه د هغې په ختمیدو دغه
سبب (کفر) هُم ختم شی نو ځکه ورله دائمی عذاب مُناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَیْرِ

یوه نادره تحفه

عصمت انبیاء علیهم الصلوٰۃ والسلام

(اُردو)

از افادات

علامه شمس الحق افغانی رحمۃ الله علیه

جمع وترتیب :- شیخ فتح الرحمٰن لیکچرر شعبه عربی پشاور یونیورسٹی

ناشر

تاج کتب خانه محله جنگی نزد قصه خوانی پیښور

د ملاویدو پته

کتب خانه رشیدیه محله جنگی قصه خوانی پیښور ښار

د دین تبلیغ

د دین تبلیغ په هر مُسلمان نر او ښځه باندے فرض دے. خو څنګه چه د جهاد دپاره وسله ضروری ده. هم داشان د تبلیغ دپاره د دین علم ضروری دے. او د دین د زده کړے دپاره ښهٔ کتابونه ځان سره ساتل او بیا بیا لوستل پکار دی. د دے مقصد دپاره تاج کتب خانے تاسو دپاره ښائسته علمی ملفلرے د کتابو په شکل کښے چاپ کړے دی، چه په هر کور، حجره او جومات کښے د هغے نه یوه ښائسته کتبخانه جوړیدے شی. ښهٔ کتابونه ځان سره ساتل کار ثواب دے او د مرګ پس تیره صدقه جاریه جوړیږی.

د مُفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع دیوبندی مشهور تفسیر

مَعَارِفُ الْقُرْآن

په پښتو ژبه کښے یو اهم مقام لری. په پښتو ژبه کښے دومره مفصل او مُستند تفسیر بل نشته چه په هغے کښے د قرآن کریم شان نزول، تفسیری بحثونه، د پخوانو تفسیرونو خلاصه او د موجوده زمانے د هر قسمه مسائلو وضاحت د قرآن مجید په رڼا کښے ورکړلے شوے دے. د قرآن مجید د طالبانو، عالمانو او په کورونو کښے د زنانو دپاره عظیم تحفه ده. هر چا سره چه دا تفسیر موجود وی هغوی ته پکار دی چه نور خلق ځان سره کینوی او هغوی ته د دے درس ورکړی. انشاء الله د زړونو او عملونو اصلاح به په تیزی سره کیږی. دا تفسیر په (۳۰) جلدونو کښے چاپ شوے دے

د شاه ولی الله او شاه عبدالقادر د فارسی او اُردو تفسیرونو آسانه پښتو ترجمه

آسان تفسیر

په یو جلد کښے د قرآن مجید بهترین پښتو تفسیر دے. چه په دے کښے د قرآن مجید د لفظی ترجمے سره سره د پښتو محاورے خیال هم ساتلے شوے دے. او په حاشیه باندے ویر قیمتی معلومات لیکلے شوی دی. د قرآن پاک د ترجمے د زده کړے دپاره دا په موجوده زمانه کښے یو لوئے نعمت دے. په غټ خط کښے هم چاپ شوے دے، او په ورکوټی سائز کښے هم تر لاسه کیدے شی.

تاج کتب خانه ... محله جنگی ...

هدایه شریف د اسلامي حنفي فقهې یو جامع او مستند کتاب دے چه په ټولو اسلامي مدرسو کښے لوستلے شي. په پښتو ژبه کښے تراوسه پورے د دے کتاب شرح نه وه. تاج کتب خانه پېښور ته الله پاک توفیق ورکړو چه د ستر عالم حضرت مولانا حنیف ګنګوهیؒ "غایة السعایة فی شرح معانی الهدایه" د پښتو ترجمے انتظام اوکړو او د فقهې دا عظیم الشان ذخیره

تاج الهدایه پښتو شرح هدایه

په نوم په ډیر ښائسته او ښکلي چاپ شویده. د دے کتاب په لوستلو سره په اسلامي فقه کښے مهارت حاصلیدے شي.

د احادیثو رسول صلی الله علیه وسلم اهمیت هر چا ته ښکاره دے. د اهغه ټوله او خوږه چینه ده چه تر قیامته به مسلمانان پرې خپله تنده ماتوي. د احادیثو په ذخیره کښے

مشکوٰة شریف

ته لوی مقام حاصل دے. موږ د پښتو لوستونکو دپاره د مشکوٰة شریف یوه داسے نسخه تیاره کړے ده چه د پاڼے په یو طرف مکمل عربي متن سره د اعرابو چاپ شوے دے. او مخامخ ورته آسانه پښتو ترجمه ټکی په ټکی لیکلے ده. د دے کتاب په لوستلو سره د خوږ نبي صلی الله علیه وسلم قول مبارک زړونه او حکمتونه د سترګو په وړاندے اوګرځي. ایمان پرې مضبوطیږي او د نیک عمل شوق زړونو کښے پیدا کیږي او غلط عادتونه او عملونه پرې د پښه ورکیږي. د علم دین د طالبانو نه علاوه په کورونو کښے زنانه ئے هم په آسانه لوستلے شي. مشکوٰة شریف پښتو په ډیر ښائسته جلدونو کښے چاپ شوے دے.

****

* د حدیث شریف یو بل اهم کتاب سنن ترمذی دے. علماء وائي چه د چا په کور کښے ترمذی شریف موجود وي نو هغوي به داسے اوګڼي لکه چه د دوي جهانو سردار حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغوي په کور کښے خبرے کوي. د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے **ترمذی شریف (پښتو)** په داسے انداز کښے چاپ کړے دے چه د پاڼے په نیم طرف مکمل عربي متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پښتو ترجمه ده. (زیر طبع)

تاج کتب خانه ـ محله جنګی، قصه خوانی پېښور

په پښتو ژبه کښے د تاج کتب خانے علمي تحفے

چه د دین د علم دپاره د هر کور، مدرسے او کتب خانے دپاره ضروري دي

تفسیر معارف القرآن

د مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع دیوبندي د مشهور تفسیر پښتو ترجمه ـ په پښتو ژبه کښے دا تر ټولو لویه تفسیري ذخیره ده چه د عوامو او علماؤ دپاره یو شان اهمیت لري.

مشکوٰة شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په ډیر ښائسته انداز او آسانه پښتو ترجمے سره ډیر زر چاپ کیدونکے دے چه په لوستلو ئے سترګے یخیږي.

[illegible]

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او د هغوي د خلفاؤ یارانو پاکیزه ژوندانه حالات په ډیر تفصیل سره علمي انداز کښے په دے کتاب کښے بیان شوي دي. د سیند مسلمانانو سندي او … علماؤ تصنیف دے.

مکمل موسوعه

د مالټ په باره کښے په پښتو ژبه کښے لومړنے لوئے او مستند کتاب چه هر قسم مسائل پکښے په ډیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوي دي. په پښتو ژبه کښے د موضوع په باره کښے دومره مفصل کتاب به مشکل سره نظر ته درشي.

[illegible]

د کور د ژوند متعلق هر قسم ضروري او بنیادي مسئلے په دے ښائسته کتاب کښے راغونډے کړے شوي دي. چه د هر مسلمان … دپاره د لوستلو وړ ضروري دي.

[illegible]

مدرسو د طالبانو او عامو مسلمانانو دپاره د فقهې … په عربي متن د پښتو شرح او ترجمے سره چاپ شوي دي چه … طالبانو ته په مدرسو کښے … آسانتیا راشي.

[illegible]

د عربي ژبے د طالبانو او استاذانو دپاره یوه نادره تحفه ده.

د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصنیف "تاریخ اسلام" سره الاجوبه.

[illegible]

تاج کتب خانه ـ محله جنګی قصه خوانی پېښور

سیرت النبی ﷺ

سید ابوالحسن ندوی

ذ نبی کریم صلی الله علیه وسلم رښتونے مینه د ایمان تهه ده. په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندے رحمت او درود وئیل. ذ هغهٔ تعلیمات زده کول د هغهٔ د ژوند حالات معلومول د هر مؤمن ذ ارنښځ دپاره ډیر ضروری دی.

دا د پښتون خوش قسمتی ده چه د سیرت النبیﷺ په ذخیره کښے یو بهترین کتاب "نبی الرحمة" په پښتو ژبه کښے د "سیرت النبیﷺ" په نوم چاپ شی. دا د موجوده زمانے د یو ستر عالم او مجدد "سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے. دا کتاب د سیرت د عربی، فارسی، اردو او انګریزی کتابونو نچوړ او خلاصه ده. د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ژوند تفصیلی حالات د سیرت په باره کښے د دنیا د لوئیو لوئیو علماو تحقیقی معلومات، د مسلمانانو نه علاوه د غیر مسلم علماؤ خراج عقیدت، حضور صلی الله علیه وسلم د تعلیماتو بهترینه خلاصه او د هغهٔ د مبارک ژوند هر اړخ په دے کتاب کښے ډیر په وضاحت سره جمع کړے شوے دے.

دا کتاب ضرور په خپل کور کښے او ساتئ

ذ واده مسئلے

هر بالغ نارینه او زنانه له پکار دی چه د کورنی ژوند په باره کښے د الله او رسول ﷺ د حکمونو نه ځان خبر کړی. د دے غرض دپاره مونږ یو جامع شسته او آسان کتاب "ذ واده مسئلے" چاپ کړے دے، چه په هغے کښے د ښځے خاوند تر مینځه د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت او نور هر قسم ضروری مسائل جمع کړے شوے دی. د دے کتاب په لوستلو ستړے پرانیستے شی او بکاره شی چه زمونږ ټولنه خلق د جهالت په وجه څومره ګناهونو کښے مبتلا دی او دغه نه خبر نه دی. کتاب په ظاهره وړوکے دے، دلے په "کوزه کښے سمندر" هر دا دے کتاب ته د ځیر شی.

تاج کتب خانه

* د اسلامي فقهې علم د هر مسلمان د عملي ژوند دپاره ډیر ضروري دے. په پښتو ژبه کښې د فقهې درسي کتابونو ترجمې خو کړے شوي دي لکه خلاصه، منیه، قدوري، کنز وغیره. ولے داسې یو کتاب چه په آسان انداز کښې د ژوند ټولې اهمې مسئلې پکښې ذکر شوے وي، تر اوسه نه وو چاپ شوے. د دے ضرورت د پوره کولو دپاره مونږ د هندوستان د مشهور عالم مولانا مجیب الله ندوي صاحب مشهور کتاب:

اسلامي فقه

پښتو ژبه کښې چاپ کړو. د دے کتاب یو څو خصوصیات دا دي:

* د فقهې د هر یو اهم بحث نه وړاندې د قرآن مجید د آیتونو او احادیثو په رڼا کښې په زیر غور مسئله بحث شوے دے.
* بیا په آسان ترتیب سره متعلقه مسائل پوره په بیان شوے دي.
* د یو عام مسلمان په ژوند کښې روزمره پیښیدونکې هر قسم مسائل د موجوده حالاتو د تقاضا مطابق بیان شوي دي.
* د طهارت، مونځ، روژے، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، تجارت، مضاربت وغیره

او د موجوده زمانے د نوے نوے مسئلو جوابونه د قرآن و حدیث په رڼا کښې وړاندې شوي دي. که څوک دا کتاب اولولي نو د فقهې په درسي کتابونو پوهه به ورته ډیره آسانه شي. او د خپل ځان نه علاوه د نورو خلقو رهنمائي به هم کولے شي.

* **د قیامت علامے:** ژوند د باد په شان تیریږي، هره شپه او هره ورځ مونږ قبر ته ورنږدے کوي. ولے مونږه په غفلت کښې پراته یو. په قرآن مجید او احادیثو کښې بیا بیا د قبر او آخرت د ژوند بیان هم په دے غرض شوے دے چه انسان د غفلت د خوب نه راویدار شي او آخرت دپاره تیار شي. په دے غرض مونږه د

مستند کتاب تذکرة المعاد پښتو ترجمه

د قیامت علامے او آخرت احوال

په نوم چاپ کړے دے. چه په لوستلو ئے زړونه ویلے کیږي، وینسته او د ریږي سترګے د اوښکو نه ډکے شي او انسان خپل خالق او مالک ته متوجه شي. د وعظ او نصیحت دپاره ډیر بنائسته کتاب دے. لیکونکے: مولانا سید روح الله د ماړکي

تاج کتب خانه. محله جنګي، قصه خواني پېښور

فون: [illegible]